MEBDE’ VE ME’ÂD

İmâm-ı Rabbânî, Müceddid-i elf-i sânî
Ahmed Fârûkî Serhendî
“Radıyallahü anh”

2002
İSTANBUL

Gayb perdesi ardında olan güzelliklerin,
Hepsini Senin güzel sûretine koydular.

Hayâl kalemi düşünce sahîfesine ne çizse,
Mütenâsib şeklini ondan güzel yapdılar.

Abdüllah-ı Dehlevî
“Kuddise sirruh”

[Bu kitâb, fârisî dil ile yazılmış olup, bir kısmı arabîdir.]

Bismillâhirrahmânirrahîm

Allahü teâlâya ibtidâ ve intihâda, ya'nî dünyâ ve âhıretde, her zemân hamd ederim. Habîbi Muhammede "sallallahü aleyhi ve sellem" ve Onun temiz ve yüksek Âline salât ve selâm ederim.

Bundan sonra derim ki, bu şerefli risâle, latîf ve tadlı işâretlerden, ince ve yüksek sırlardan bahs eder. Müellifi, büyüklerin imâmı, ya'nî bütün mahlûkât üzerine Allahü teâlânın hücceti, aktâb ve evtâdın önderi, ebdâl ve efrâdın gönüllerinin kıblesi, Kur'ân-ı kerîmden ibâret olan Seb'ül-mesânînin kâşifi bulunan Müceddid-i elf-i sânî, Üveysi-i Rahmânî, ârif-i Rabbânî, islâmın ve müslimânların şeyhi, şeyhimiz ve imâmımız, mezhebi Hanefî, tarîkati Nakşibendî, nesebi Fârûkî Şeyh Ahmed hazretlerinin "kuddise sirruh" eseridir. Hidâyetinin güneşleri hiç batmasın ve insanlar feyzinden kıyâmete kadar fâidelensin. Bunun için yalnız Allahü teâlâdan yardım isteriz ve yalnız Ona güveniriz.

1. FIKRA: Bu fakîrin kalbine bu yolun hevesi düşünce, Allahü teâlânın inâyet ve ihsânı onu, Nakşibendî Hâcelerinin "kaddesallahü esrârehüm" hânedânının halîfelerinden birinin sohbetine erişdirdi. Ondan bu büyükler yolunu alıp, o azîzin sohbetine devâm etdi. Ondan hiç ayrılmadı. O büyüğün [Hâce Muhammed Bâkibillah hazretlerinin] teveccühünün bereketi ile, istihlâk bakımından kayyûmluk sıfatına erişen hâcegânın yüksek cezbesi kendisinde hâsıl oldu. Ayrıca, bidâyetinde nihâyetin hâlleri münderic olan yoldan da bir parça nasîbi oldu. Bu cezbe ile hâllendikden sonra, işi ve mu'âmelesi sülûkde karar kıldı. Bu yolu hazret-i Alînin "kerremallahü vecheh" rûhâniyyetlerinin terbiyesi ile sonuna kadar kat' etdi. Ya'nî Onun Rabbi olan ismin yardımı ile gitdi. O isimden kâbiliyyet-i ûlâ [ilk kâbiliyyet] –ki, buna Hakîkat-i Muhammediyye denir– "alâ sâhibihes-salâtü vesselâmü vettehıyye" hazret-i Hâce Nakşibendin "kaddesallahü teâlâ sirreh" rûhâniyyetinin yardımı ile yükseldi. Oradan, hazret-i Fârûkun "radıyallahü anh" rûhâniyyetlerinin vâsıtası ile, o kâbiliyyetin üstüne çıkmak ele geçdi. Oradan da, o kâbiliyyetin üzerinde bulunan ve onun tafsîli gibi bulunan makâma –ki O makâm aktâb-ı Muhammediyye makâmıdır– Resûl-i ekrem "sallallahü aleyhi ve sellem" hazretlerinin rûhâniyyetlerinin terbiyesi ile ulaşdı. Bu makâma kavuşma zemânında, Hâce Nakşibend hazretlerinin "kaddesallahü teâlâ esrârehümâ" halîfesi olup, irşâd kutbu bulunan Alâeddîn Attâr hazretlerinin rûhâniyyetlerinden de o dervişe bir nev' yardım ulaşdı. Aktâbın, ya'nî irşâd kutublarının nihâyeti bu makâma kadardır. Zıl dâiresi de bu makâmda sona erer. Bundan sonra ya tam asldır, yâhud zılle karışık asldır. Efrâd ismini alan büyük evliyâ bu devlete kavuşmakla şereflenirler. Kutublardan ba'zısı da, efrâdla sohbet

netîcesinde, asl ile zıllın karışık olduğu makâma kadar yükselip, bu karışık asla bakar. Fekat tam asla kavuşmak, yâhud ona nazar etmek, derecelerine göre, efrâda mahsûsdur. Bu Allahü teâlânın büyük ihsânıdır. Dilediğine verir. O, büyük ihsân sâhibidir.

Bu dervişe kutubluk hil'atı [büyük makâmı], kutubların makâmı olan dereceye kavuşdukdan sonra, din ve dünyânın Efendisi "aleyhissalevâtü vet-teslîmât-ül-mübârekâtü vet-tehıyyâtü-t-tâmiyât" tarafından ihsân edildi. Böylece bu fakîri bu makâmla şereflendirdiler.

Bundan sonra, Allahü teâlânın inâyet ve ihsânları yine onun hâlini kaplayıp, bulunduğu bu makâmdan dahâ yukarıya yöneldi. Bir def'ada aslla karışık olan makâma ulaşdı ve o makâmda bir nev'î fenâ ve bekâ ele geçdi. Geçmiş olduğu makâmlarda da böyle olmuşdu. Aslla zıllın karışık olduğu bu makâmdan da ileri geçirip, asla âid makâmlarla şereflendirip, aslın aslına kavuşdurdular. Asl makâmlarında yükselme olan bu son urûc, ya'nî ilerleme ve yükselmede Gavs-ı a'zam Muhyiddîn şeyh Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin "kaddesallahü teâlâ sirreh-ül-akdes" rûhâniyyetlerinden yardım geldi ve tasarruf kuvveti ile, o makâmlardan geçirip, asl-ül asla erişdirdiler ve o makâmdan tekrâr âleme döndürdüler. Nitekim bu geri döndürme işi, her makâmda olmuş idi.

Bu fakîre, son yükselmenin kendisine mahsûs olduğu ferdiyyet nisbetinin mayası, yüksek babasından hâsıl olmuş, yüksek babası da, bu makâmı, kuvvetli cezbe ve meşhûr hârikalar sâhibi bir azîzden elde etmişdi. Lâkin bu fakîr, basîretinin [kalb gözü ile görmesinin] za'îfliği ve o nisbetin ortaya çıkmasının azlığı sebebiyle sülûk konaklarını aşmadan, onu kendinde bulamadı ve asla bundan hiç haberi olmadı.

O derviş, nâfile ibâdetlerde, bilhâssa nâfile nemâzlarda, babasından çok yardım gördü. Yüksek babası ise bu se'âdete Çeştî yolunda bulunan şeyhi vâsıtası ile kavuşmuşdu.

O dervişin [ya'nî imâm-ı Rabbânî hazretlerinin] ledünnî ilmlerle şereflenmesinde Hızırın "alâ nebiyyinâ ve aleyhissalâtü ves-selâmü vet-tehıyye" rûhâniyyetinin yardımları oldu. Fekat bu hâl kutublara âid makâmdan geçmediği zemân süresince idi. O makâmdan geçdikden ve yüksek makâmlarda terakkiye kavuşdukdan sonra ilmin alınması kendi hakîkatinden olmakda, kendinde, kendiyle ve kendinden bulmakdadır. Zîrâ başkasının araya girmeğe mecâli kalmamışdır.

O dervişe, seyr-i anillahi billah diye tâbir olunan nüzûl, ya'nî iniş ve geriye dönüş zemânında, diğer silsilelerdeki meşâyıhın makâmlarından geçmek de elverdi ve her makâmdan büyük pay aldı ve geçdiği makâmlardaki meşâyıh onun işi ve mu'âmelesine yardımcı oldular ve kendi nisbetlerinin hülâsâlarını, öz ve esâslarını ona verdiler. İlk önce Çeştî büyüklerinin makâmından geçirildi ve o makâmdan büyük haz ve nasîb aldı. Çeş-

tî tarîkatindeki büyük meşâyıh arasından, Hâce Kutbüddîn Bahtiyârî hazretlerinin rûhâniyyeti diğerlerinden önce yardımda bulundu ve gerçekden kendileri o makâmda büyük şân sâhibi olup, o makâmın reîsidirler.

Bundan sonra Kübrevî tarîkati büyüklerinin makâmlarından geçmek vâkı' oldu. Bu iki makâm urûc, ya'nî yükselme bakımından berâberdir. Lâkin bu makâm, yukarıdan iniş, ya'nî geriye dönüş vaktinde, o ana caddenin sağında bulunmakdadır. Birinci makâm ise, o sırât-ı müstekîmin solundadır. Bu ana cadde öyle bir yoldur ki, irşâd kutublarının büyüklerinden ba'zısı o yoldan **ferdiyyet** makâmına ulaşırlar ve nihâyet-ün-nihâyeye kavuşurlar. **Efrâd-ı tenhâ**, yalnız olan efrâdın ayrı bir yolu vardır ki, kutubluk olmadan o yoldan geçilemez. Bu makâm sıfatlar makâmı ile bu ana cadde arasında bulunmakdadır. Sanki o, bu iki makâm arasında geçitdir ve her iki tarafdan nasîb almakdadır. Birinci makâm ise, o ana caddenin bir başka tarafında bulunmakda olup, sıfatlar ile münâsebeti azdır.

Dahâ sonra, şeyh Şihâbüddînin reîsi bulunduğu, Sühreverdî büyüklerinin makâmlarından geçildi. Bu makâm sünnete uymak nûrları ile parlamakdadır. "Alâ masdarihessalâtü vesselâmü vet-tehıyye." Aynı zemânda fevk-ul fevk müşâhedesinin aydınlığı ile süslenmişdir. İbâdetler bu makâmı elde etmekde yardımcıdır. Nâfile ibâdetlerle meşgûl olan ba'zı yetişmemiş, olgunlaşmamış sâlikler, nâfile ibâdetlere ülfetle, o makâma münâsebetleri sebebiyle, o makâmdan bir pay almışlardır. Nâfile ibâdetler, asâleten, ya'nî doğrudan doğruya o makâmla münâsebetdedir. Diğerlerinin, mübtedî olsun, müntehî olsun, ya'nî yolun başında bulunsun veyâ sonunda bulunsun vâsıtalı, ya'nî dolaylı olarak o makâmla münâsebetleri vardır. [Burada vâsıta yine nâfilelerdir.] O makâm çok parlakdır. Bu makâmda müşâhede edilen nûrâniyyet, diğer makâmlarda azdır. Bu makâmdaki meşâyıh, sünnet-i seniyyeye ittiba' ile, büyük şân ve yüksek mertebede bulunmakdadır. Kendileri gibi olanlardan husûsî özellikleri ile apayrı bir imtiyâzla ayrılmakdadırlar. Onlara bu makâmda müyesser olanlar, başka makâmlarda, yükselme bakımından dahâ üstün olsa da, ele geçmez.

Ondan sonra cezbe makâmına indirdiler. Bu makâm, hesâbsız cezbe makâmlarını câmi'dir. Oradan da aşağı indirdiler. Geriye dönüş, ya'nî yükseldikden sonra tekrâr inme makâmlarının sonu, hakîkat-i câmi'a denilen kalb makâmıdır. İnsanları irşâd etme ve kemâle getirme bu makâma inmeğe bağlıdır. Bu fakîri bu makâma indirdiler. Bu makâma iyice yerleşmeden tekrâr bir urûc, yükselme vâkı' oldu. O zemân aslı da, zıl gibi geride bırakdı. Kalb makâmında vâkı' olan bu urûc sebebiyle temkîne kavuşdu. Vesselâm.

2. FIKRA: Ferdiyyet kemâlâtını da kendinde bulunduran bir irşâd kutbunun vücûdu [varlığı] çok azîzdir. Bir çok asrlardan ve hesâbı zor zemân-

lardan sonra ancak böyle bir cevher zuhûr eder ve karanlık âlem onun nûrû zuhûruyla aydınlanır. Onun irşâd ve hidâyet nûru bütün âlemi içine alır. Arşın tepesinden dünyânın merkezine kadar, kimde rüşd, hidâyet, îmân ve mârifet hâsıl olursa, onun vâsıtasıyla olur ve ondan istifâde olunur. Onun tavassutu olmadan hiç kimse bu devlet ve ni'metlere kavuşamaz. Onun hidâyet nûru dünyâyı kuşatan okyânus gibi, bütün âlemi içine almışdır. O deniz donmuş gibi olup, aslâ hareket etmez. O büyüğe müteveccih olan bir şahs, ona ihlâsla bağlı ise, yâhud o büyük bir tâlibin hâline teveccüh ederse, işte bu teveccüh esnâsında, tâlibin kalbinde sanki bir pencere açılır ve o yoldan, teveccüh ve ihlâsı mikdârınca, o deryâdan içer içer ve kanar. Bunun gibi, Allahü teâlânın zikrine müteveccih olan bir kimse, o azîze hiç teveccüh etmese, ammâ onu inkârından değil, tanımadığı için böyle yapsa, aynı istifâde onda da hâsıl olur. Lâkin birincisinde olan istifâde bundan dahâ fazladır.

Fekat bir kimse o azîzi inkâr etse, onun büyüklüğünü kabûllenmese, yâhud o büyük zât, ondan incinse, her ne kadar Allahü teâlânın zikri ile meşgûl olsa da, rüşd ve hidâyetin hakîkatinden mahrûmdur. Ona feyz gelmesine onun inkarı sed ve sebeb olmakdadır. Yoksa o azîz, onun istifâde etmemesini ve onun zarar görmesini istememekdedir. Hidâyetin hakîkati ondan uzaklaşmışdır. Eğer rüşd varsa, sûret ve şekldedir. Ma'nâsız sûretin ise fâidesi pek azdır.

O azîze karşı ihlâs ve muhabbet üzere olanlar, her ne kadar yukarıda bildirilen teveccüh ve zikr-i ilâhî ile meşgûl olmasalar da, sırf muhabbetleri sebebi ile, rüşd ve hidâyet nûruna kavuşurlar. Hidâyet üzre olanlara selâm olsun!

3. FIKRA: Bu fakîre ilk açılan kapı, bulmak zevkı olup, bulmanın kendisi değildi. İkinci hâlde ise, bulmak ele geçdi ve bulmak zevkı gitdi. Üçüncüsünde ise, bulmak da, bulmak zevkı gibi yok oldu. İkinci hâl, kemâl ve vilâyet-i hâssa derecesine kavuşma hâlidir. Üçüncü makâm ise, tekmîl [tâlibleri kemâle getirme] ve insanları Hakka da'vet için geriye dönüş makâmıdır. Önceki hâl, sâdece cezbe bakımından kemâldir. Buna sülûk de eklenir ve temâm olursa, önce ikinci, ardından üçüncü hâl hâsıl olur. Sülûk yapmamış bir meczûb ikinci ve üçüncü hâle kavuşamaz. Kâmil ve mükemmil olan bir mürşid, cezbesi sülûkünden önce olandır. Ondan sonra sülûkü cezbesinden önce olan gelir. Bu ikisinden maadası aslâ kâmil ve mükemmil değildir. Vessalâtü ves-selâmü alâ hayr-il beşeri Seyyidinâ Muhammedin ve âlih-il ethar.

4. FIKRA: Bu fakîr, Rebi'ül-evvel ayının sonlarında, bu büyük hânedânın [Nakşibendî büyükleri silsilesinin] halîfelerinden bir azîzin hizmet ve sohbeti ile şereflendi ve bu büyükler yolunu ondan aldı. Aynı senenin Receb ayının ortalarında, sonda olan hâllerin başlangıca yerleşdirilmiş bulunduğu nakşibendî huzûruna kavuşdu. O azîz, "Nakşibendî nisbeti, bu

huzûrdan ibâretdir” buyurdu.

On tam sene ve bir kaç ay sonra Zilkâde ayının ilk yarısında, başlangıç ve ortalarda bir nice perdeler arkasında bidâyete yerleşmiş olan nihâyet, önündeki perdeleri yırtdı ve gerçek yüzünü gösterdi. Hiç lekesiz ve engelsiz ve perdesiz ortaya çıkdı. O zemân anlaşıldı ki, başlangıcda bu ismin sûreti, görüntüsü, o vücûdun bir karaltısı ve bu müsemmâdan bir ism var idi. Aralarındaki fark çok büyükdür. İşin hakîkati burada ortaya çıkdı. Mu’âmelenin sırrı burada âşikâr oldu. Tatmayan anlıyamaz. Vessalâtü ves-selâmü alâ Seyyid-il en’âm ve âlih-il kirâm ve eshâbihil-izâm.

5. FIKRA: (O hâlde Rabbinin ni’metlerini dile getir) âyet-i kerîmesi mûcibince derim ki: Bu fakîr bir gün kendini sevenlerle birlikde halkada oturuyordum. Kendi harâblığıma, perîşânlığıma bakdım. Bu bakışım o kadar kuvvetlendi ki, kendimi bu duruma [insanları irşâd ve hidâyete da’vete] münâsebetsiz buldum. Bu esnâda, **(Allah için tevâzu’ edeni, Allah yükseltir)** hadîs-i şerîfi ma’nâsınca, hakîkatden uzak bu kulu mezellet [aşağılık] toprağından kaldırdılar ve kalbine şöyle seslendiler: “Seni ve kıyâmete kadar, bana kavuşmak için seni vâsıtalı ve vâsıtasız tevessül edenleri magfiret eyledim.” Bir yanlışlık olmasın diye de tekrar etdiler. Bu, hayâl, zan cinsinden olan ve şübhe taşıyan bir söz değil, hakîkat ve vâkı’adır. Bunun için Allahü teâlâya sayısız hamd ve senâ, en temiz tesbîh ve tehıyyeler olsun. Rabbimizin beğendiği derecede medhler ve senâlar olsun. Ves-salâtü ves-selâmü alâ Resûlihi seyyidinâ Muhammedin ve Âlihi kemâ yahrâ.

Bundan sonra ilhâm ile bildirilen bu ma’nâlı sözü, herkese duyurmamı emr buyurdular. Beyt:

> ***Kocakarı kapısına gelirse bir pâdişâh,***
> ***Ağam, bıyığın burup, etme gizli gizli âh!***

(Muhakkak ki, Rabbinin magfireti çok genişdir) âyet-i kerîmedir.

6. FIKRA: Seyr-i ilallah, Allahü teâlânın ismlerinden sâlikin mebde-i teayyünü bulunan isme kadar olan seyrinden ilerlemesinden ibâretdir. Seyr-i fillah ise, o ismde ilerlemek demekdir. Bu seyr, esmâ, sıfat, şuûn ve i’tibârâtdan mücerred olmak i’tibâriyle zât-ı ehadiyyete kadar devâm eder. Bu tefsîr, ya’nî yapdığımız bu açıklama, ALLAH mubârek isminden murâd, bütün ism ve sıfatları kendinde bulunduran vücûb mertebesinde tutulduğu takdîrdedir. Ammâ ALLAH mubârek isminden murâd, zât-ı baht [sırf zât-ı ilâhî] ise, o zemân seyr-i fillah, bildirilmiş olan bu ma’nâ ile, seyr-i ilallaha dâhil olur ve bu durumda seyr-i fillah hiç bir zemân ele geçmez. Çünki zât-ı bahtdaki seyr nihâyetün-nihâye noktasında tasavvur olunamaz. Zîrâ o noktaya kavuşdukdan sonra, orada hiç duraklamadan geri âleme dönülür. Bu geri dönüşe **Sey-i anillahi billah** denir. Bu anlat-

dığımız öyle bir ma'rifetdir ki, nihâyet-ün-nihâyeye kavuşanlara mahsûsdur. Bu fakîrden başka, Evliyâdan hiç kimse bu ma'rifetden bahs etmemişdir. Âyet-i kerîmede, **(Allah, dilediklerini kendine seçer)** buyuruldu. Velhamdü lillahi Rabb-il âlemîn, vessalâtü ves-selâmü alâ Seyyid-il mürselîne Muhammedin ve âlihi ecma'în.

7. FIKRA: Vilâyet kemâlleri, ya'nî evliyâ mertebeleri çeşid çeşiddir. Bir kısmının vilâyet derecelerinden nasîbi bir derece olur. Bir başka kısmının isti'dâdı iki derece, ba'zılarının üç derece, ba'zılarının kâbiliyyeti dört derece olur. Kiminin de isti'dâdı beş derece olur. Bunlar çok azdır. Bu beş dereceden birinci derecenin hâsıl olması, fi'llerin tecellîsine, ikinci derece sıfatların tecellîsine ve son üç derece, mertebelerine göre zâtın tecellîlerine bağlıdır. Bu fakîrin sohbetinde bulunanların çoğu, bu derecelerden üçüncü derecede bulunmakdadır. Azı da dördüncü derecede, pek azı ise, evliyâlık derecelerinin nihâyeti olan beşinci derecededir. Bu fakîre göre kemâl, ya'nî vilâyetdeki olgunluk derecesi, bu derecelerin ötesindedir. Eshâb-ı kirâmın "rıdvânullahi aleyhim ecma'în" zemânından sonra bu kemâl kimsede görülmemişdir. Bu mertebe, cezbe ve sülûkün çok üstündedir. İleride inşâallahü teâlâ bu kemâl hazret-i Mehdîde zuhûr edecekdir. Vessalâtü vesselâmü alâ hayr-il beriyye!

8. FIKRA: Nihâyet-ün-nihâyeye kavuşmuş olanlar, geriye dönüşde de en aşağı mertebeye inerler. Nihâyet-ün-nihâyeye kavuşmuş olmanın alâmeti, işte bu en aşağı mertebeye inmekdir. Geriye dönüş ve iniş, bu şeklde olunca, geriye dönen ve çıkdığı gibi en aşağı mertebeye inen, temâmen sebebler âlemine müteveccih olur. Onun bir kısmı Hak sübhânehuya, bir kısmı ise insanlara müteveccih [yönelmiş, yüzünü çevirmiş] değildir. Zîrâ bu hâlde bulunmak, nihâyet-ün-nihâyeye [sonun sonuna] kavuşmamanın alâmetidir ve böyle olan en aşağı mertebeye inemez.

Ya'nî demek istiyoruz ki, mü'minin mi'râcı olan nemâz kılma esnâsında geriye dönmüş velînin latîfeleri [kalb, rûh, sır, hafî ve ahfa ve nefs]inin Allahü teâlâya husûsî teveccühü hâsıl olur ve nemâz bitinceye kadar devâm eder. Nemâzdan sonra, yine bütün varlığıyla insanlara döner. Lâkin farz ve sünnetleri edâ ederken, altı latîfe Allahü teâlâya müteveccih olur. Nâfile nemâz esnâsında ise, yalnız latîfelerin en latîf olanı ile müteveccih olmakdadır. **(Allahü teâlâ ile öyle zemânlarım oluyor ki...)** hadîs-i şerîfi, herhâlde bu husûsî vakte işâretdir ki, bu da nemâza mahsûsdur. Bu işârete bizi yaklaşdıran delîl de, **(Gözümün ışığı** [bütün neş'em] **nemâzdadır)** hadîs-i şerîfidir. Bu karîneye [ipucuna] ekleyeceğimiz iki işâret dahâ vardır ki, bunlar da sahîh keşf ve sarîh ilhâmdır. Bu ma'rifet bu fakîre mahsûs ma'rifetlerdendir. Meşâyıh bu kemâli, iki teveccüh arasını birleşdirmede bilmişlerdir. Her şeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir. Vesselâmü alâ menittebe'al-hüdâ veltezeme mütâbe'at-el Mustafâ aleyhi ve alâ âlihis-salevâtü vet-teslimâtü etemmühâ ve ekmelühâ.

9. FIKRA: Meşâyıh [büyük tesavvuf âlimleri] buyurmuşlardır ki, Evliyânın, vilâyet mertebesine kavuşdukdan sonraki müşâhedesi enfüsdedir. Seyr-i ilallahda yolda ilerlerken hâsıl olan âfâkın müşâhedesi mu'teber değildir. Bu fakîre keşf olunan ise, dahâ başka olup, onda nefsdeki [kendindeki] müşâhede de, âfâkdaki [dışarıdaki] müşâhede gibi mu'teber değildir. O müşâhede Hak teâlânın gerçek müşâhedesi değildir. Hak teâlâ bîçûn ve bîçigûnedir [Nasıl ve ne hâlde olduğu bilinemez]. Çün [ta'rîf edilen] aynasına sığmaz; bu ayna ister âfak, ister enfüsde olsun.

Allahü teâlâ, âlemin ne içindedir, ne dışındadır. Ne âleme bitişikdir, ne de ondan ayrıdır. Allahü teâlâyı müşâhede ve rü'yet de, ne âlemin içindedir, ne de dışındadır. Ne âleme bitişikdir, ne de âlemden ayrıdır. Bunun içindir ki, âhıretdeki rü'yete, ya'nî Cennetde Allahü teâlâyı görmeğe, nasıl olacağı bilinmiyen bir görmedir demişlerdir. Bu akl ve düşünce ile anlaşılamaz. Dünyâda bu sırrı seçilmişlerin seçilmişlerine açıklamışlardır. Onlara olan rü'yet değilse de, rü'yet gibidir. Bu öyle büyük devlet ve se'âdetdir ki, Eshâb-ı kirâmın "aleyhimürrıdvân" zemânından sonra çok az kimse bununla şereflenmişdir. Bu gün bu söz kabûlden uzak görünse ve çokları doğruluğuna yanaşmasalar da, büyük bir ni'meti izhâr etmekdedir. Kısa görüşlü ve dar düşünceliler inansın veyâ inanmasın! Bu nisbet bu özelliği ile yarın hazret-i Mehdîde görülecekdir, inşâallahü teâlâ. Doğru yolda olanlara ve Resûlullaha "sallallahü aleyhi ve sellem" uyanlara selâm olsun! Salevâtullahi teâlâ ve teslimâtühü aleyhi ve alâ âlihi ve eshâbihi ecma'în.

10. FIKRA: Bir tâlib bir şeyhin [mürşid-i kâmilin] huzûruna gelince, şeyh ona istihâre etmesini söylemelidir. Üçden yediye kadar istihâre etdirmelidir. İstihârelerden sonra istek ve arzûsunda bir tezebzüb [dalgalanma ve tereddüd] meydâna gelmezse, ona büyükler yolunu açmalıdır. İlk iş ona tevbeyi öğretmekdir. Bunun için iki rek'at tevbe nemâzı kılmasını söylemelidir. Zîrâ bu yolda tevbesiz adım atmak fâidesizdir. Ammâ tevbede icmâl [kısa ve topluca bütün günâhlardan tevbe etmek] yeterlidir. Tafsîlini dahâ sonraya bırakır. Çünki bu günlerde, ya'nî ilk zemânlar himmetler düşük, kalbler dağınık olup, arzû edilen netîce elde edilemez. Eğer başdan tafsîli tevbe etmeğe mecbûr edilse, bunun ciddî olabilmesi için epey bir zemân gerekir. Bu zemân zarfında istek ve arzûsunda bir gevşeklik ve soğuma meydâna gelebilir ve bu yüzden istediği şeyden geri kalabilir. Hattâ başdan yapılan tafsîli bir tevbe beklenen netîceyi vermeyebilir.

Bundan sonra, tâlibin hâline münâsıb olan bir vazîfe vermelidir. İsti'dâd ve kâbiliyyetine uygun zikr ta'lîm ve telkîn etmelidir. Yoldaki işini kolaylaşdırmak için tâlibin hâline teveccühde eksiklikde bulunmamalı, kalbinde hâsıl olan hâlleri gözetmeli, ondan uzak durmamalıdır. Yolun edeb ve şartlarını ona açıklamalı, onu teşvîk etmelidir. Kitâba, Sünnete ve Selef-i sâlihînin eserlerine uymağa gayret etdirmelidir. Bu mütâbe'at, ya'nî

uymak olmadan maksada kavuşmanın mümkin olamıyacağını ona bildirmelidir. Yine ona bildirmelidir ki, Kitâba ve Sünnete kıl ucu kadar muhâlif görünen keşf ve vâkı'alara hiç önem vermemeli ve i'tibâr etmemelidir. Hattâ bunlardan istigfâr etmelidir.

Mürşid, müridinin, akâidini Ehl-i sünnet ve cemâ'atin güzel akîdesine göre düzeltmesini, nasîhatden geri kalmamalı, kendine lâzım olacak zarûrî fıkh bilgilerini öğrenmesini ve her hâlükârda ilmi ile amel etmesini buyurmalıdır. Çünki bu yolda uçmak, i'tikâd ve amelin iki kanadı olmadan mümkin değildir.

Yine tâlibe sıkı sıkı, yemekde harâm ve şübhelilerden çok sakınmasını, bu husûsda ihtiyât üzere olmasını tenbîh etmeli, her bulduğunu yimemesini, nereden geldiğini bilmeden ağzına koymamasını, bu husûsda parlak dînimizin fetvâsı olmadan el ve ağzını hareket etdirmemesini söylemelidir. Kısaca her işde, **(Peygamberimin size verdiklerini** [yapmanız iyidir buyurduklarını] **alın, sizi men' etdiği şeylerden sakının)** âyet-i kerîmesini hep göz önünde bulundurmasını tenbîh etmelidir.

Tâlibler iki hâlde olurlar: Yâ keşf ve ma'rifet sâhibi, ya da cehl ve hayret erbâbıdırlar. Ammâ yoldaki konakları ve makâmları aşdıkdan ve önlerindeki, ya'nî kendileri ile Rableri arasındaki perdeleri kaldırdıkdan sonra, her ikisi de vâsıldır, Hakka kavuşmuşdur. Kavuşmada birbirlerinden üstünlük ve meziyyetleri yokdur. Tıpkı iki kişinin birçok menzil ve konaklardan sonra Kâ'beye ulaşmaları gibidir. Bunlardan biri her menzilde, her konakladığı yer ve şehrde, küçük-büyük her şeye bakar, her şeyi görmeğe çalışır ve isti'dâdı mikdârınca çok şeyler öğrenir ve öylece Kâ'beye ulaşır. Diğeri ise, bu konakladıkları yer ve şehrlerde bir şeye bakmaz, incelemez ve gözü kapalı gibi Kâ'beye varır. İşte Kâ'beye kavuşmada bunların ikisi de aynıdır. Kâ'beye kavuşmada birinin diğerine üstünlüğü ve meziyyeti yokdur. Evet yolda ilerlerken gördükleri ve görmedikleri farklıdır ve fark bu kadardır. Ammâ kavuşdukdan sonra ikisine de cehl, ya'nî önceki bildiklerini düşünmemek ve bırakmak lâzımdır. [Onlar buraya kadar lâzım idi. Maksada kavuşunca artık angarya olurlar.] Çünki Allahü teâlânın zâtının ma'rifetinde cehâlet ve bilememek vardır.

Şunu da bilmek lâzımdır ki, sülûk konaklarını aşmak, on makâmı geçmekden ibâretdir. On makâmı aşmak ve geçmek ise, fi'llerin, sıfatların ve zâtın tecellîlerine kavuşmağa bağlıdır. Bu on makâmdan **Rızâ** makâmının dışındakiler, fi'llerin ve sıfatların tecellîlerine bağlıdır. Rızâ makâmı ise, zât-i ilâhînin tecellîsine bağlıdır; teâlâ ve tekaddes. Aynı şekilde zât-i ilâhînin muhabbetine bağlıdır ki, bu muhabbet hâsıl olunca, muhib, mahbûbunun elem ve ni'metlerini eşit bulur. Böylece rızâ ele geçer, rızâsızlık kalkar. Aynı şekilde bütün bu makâmlara kelimenin tam ma'nâsıyla kavuşmak, tam fenâya kavuşmanın kendisine bağlı olduğu zâtın tecellîsinin hâsıl olduğu zemândır. Ammâ dokuz makâma kavuşmak, fi'lle-

rin ve sıfatların tecellîsinde olmakdadır. Meselâ Allahü teâlânın kudretini, kendi üzerinde ve herşeyin üzerinde müşâhede edince, gayr-i ihtiyâri **tevbe** ve **inâbete** başvurur. Korkar ve titrer ve **vera'** [bütün günâhlardan sakınma] yolunu tutar. Allahü teâlânın takdîrine, kazâsına sabr eder ve hiçbir şeye gücü yetmediğini anlar. Mevlâsının ihsân eylediği ni'metleri bilince ve vermenin ve vermemenin Ondan olduğuna inanınca, çâresiz **şükr** makâmına gelir ve tevekkülde ayağını sağlam ve sâbit tutar. Allahü teâlânın merhamet ve muhabbeti zâhir olunca, **Recâ** makâmına gelir. Allahü teâlânın azamet ve kibriyâsını müşâhede edince ve alçak dünyâ onun nazarında hor ve kıymetsiz bulununca, çâresiz dünyâyı istemekden ve Ona kavuşmakdan kesilir ve **fakrı** seçer ve zühdü kendisine âdet edinir.

Ammâ şunu da bilmelidir ki, bu makâmlar tafsîli olarak ve sırası ile sülûkü cezbesinden önce olan sâlike hâsıl olur. Cezbesi sülûkünden önce olan sâlik ise, bu makâmları icmâlen geçer. Çünki onu ezelî inâyet, öyle bir muhabbete giriftâr etmişdir ki, bu makâmların tafsîli ile meşgûl olamaz. O muhabbetin içinde, bu makâmların özü ve bu konakların hulâsâsı, tam olarak kendisine, tafsîl sâhibinin müyesser olmadığı derecede ihsân olunur. Doğru yolda olanlara selâm olsun!

11. FIKRA: Tâlibin [Lâ derken] âfâkî ve enfüsî [dışındaki ve içindeki] bâtıl ilâhları [Allahdan başka tapdığı, gönül verdiği, kulluk etdiği her şeyi] silip yok etmeğe çok çalışması lâzımdır. **İllallah** derken, ya'nî Hakdan başka ma'bûd yokdur derken, hâtırına ve düşüncesine gelen her şeyi, **lâ** derken kasd etdiklerine dâhil etmeli, Allahü teâlânın vücûdü ile yetinmelidir; her ne kadar o makâmda vücûd bile yolda kalıyor ve vücûdün ötesini aramak gerekiyor ise de. Ehl-i sünnet âlimleri, "Allahü teâlânın vücûdü zâtından başkadır" demekle ne güzel söylemişlerdir. Vücûda zâtın aynısı demek ve vücûddan başka bir şey yokdur. Allahü teâlânın zâtı vücûddür demek, görüş, bakış ve gerçeği bilmekdeki kusûr ve eksiklikden doğmakdadır. Şeyh Alâüddevle Semnâni hazretleri "kuddise sirruh", "Vücûd âleminin üstü, melik-i vedûd âlemidir" demişlerdir.

Bu fakîri vücûd âleminden yukarı çıkardıklarında, bir müddet bu hâle mağlûb oldum. Taklîdî ilm mucibince kendimi müslimânlardan sayardım. Velhâsıl mümkin ve mahlûk olanın havsala ve hâtırına gelen şeylerin de mümkin ve mahlûk olmaları lâyık ve uygundur. İnsanlara, kendisini tanıyamamakdan başka açık yol bırakmayan Allahü teâlâ her eksik ve aybdan münezzehdir. Buradan bu fenâ ve bekâya kavuşan mümkinin [velînin] vâcib olacağı, sakın akla ve hayâle gelmesin. Bu imkânsızdır ve hakîkatlerin değişmesine yol açar. O hâlde mümkin vâcib olmayınca, vâcib teâlâdan nasîbi, anlıyamamazlıkdan başka birşey olamaz.

Beyt:

Anka kuşu avlanamaz, tuzağını topla,

Çünki orada sâdece hava girer tuzağa.

Yüksek himmetli olmak, hiç kavuşulamıyan, kendisinden nâm ve nişân görünmiyen böyle bir maksûdu matlûb edinmekle ifâde edilir. Bir kısmları vardır ki, kendilerinin aynı görmek istedikleri matlûbu isterler ve isterler ki, onunla aralarında yakınlık ve berâberlik olsun. Mısra':

Onlar onlardır ve ben böyleyim, yâ Rab.

12. FIKRA: Hâce Nakşibend "kaddesallahü teâlâ sirreh-ül-akdes", "Meşâyıhdan herbirinin aynasının iki yüzü vardır. Benim aynamın ise altı yüzü vardır" buyurduğu hâlde, zemânımıza kadar bu yolun ve hânedânın büyüklerinden hiçbiri bu öz ve yüksek ma'nâlı sözü açıklamadı. Hattâ işâret ve remz ile dahî bu husûsda bir söz söylemedi. Sermâyesi az olan bu fakîr ve hakîrin ne haddine ki, bu sözü açıklamağa koyulayım ve îzâhında ağzımı açıp, dilimi oynatayım. Ammâ Hak sübhânehü ve teâlâ mücerred ihsânıyla bu muammânın sırrını bu fakîre açıp, iç yüzünü olduğu gibi gösterince, hâtırıma geldi ki, bu gizli inciyi [çok kıymetli bilgiyi] kalem ile yazıya döküp, ortaya çıkarayım ve dil ile anlaşılacak bir tarzda beyân edeyim. İstihâre etdikden sonra buna girişdiğimi de yazmadan geçmiyeyim. Allahü teâlâdan ismet ve tevfîk isterim.

Yukarıda bildirilen aynadan murâd, ârifin kalbi olup, rûhla nefs arasında geçitdir, vâsıtadır. İki yüzden maksad, rûha ve nefse bakan yüzler kasd edilmişdir. İşte meşâyıhın kalb makâmına erişmesi esnâsında, onun iki yüzü görülmekde, kalb makâmına münâsib olan, o iki makâmın ilm ve ma'rifetleri ele geçmekdedir. Hazret-i Hâcenin yolu ise böyle olmayıp, o makâmda, nihâyet başlangıçda mündericdir. Onun yolunda kalb aynasında altı cihet [yön, yüz] ortaya çıkmakdadır. Bunu şöyle açıklarız: Bu yolun büyüklerine göstermişlerdir ki, altı latîfeden insanda olanlar, insanın kalbinde temâmen vardır. Nefs, kalb, rûh, sır, hafî ve ahfâ altı latîfe olup, altı yüzlü olmakdan bunlar kasd edilmişdir. O hâlde, diğer meşâyıhın seyri kalbin zâhirinde ve büyüklerin seyri, kalbin bâtınındadır. Bu seyrle onun bâtınındaki bâtınlara [kalbin içinin içinin içindekilerine] kavuşurlar ve bu altı latîfeye âid ilm ve ma'rifetleri kalb makâmında ortaya koyarlar. Kalb makâmına münâsib olan ilmler bunlardır. Hazret-i Hâce Şâh-ı Nakşibendin "kuddise sirruh" derin ma'nâlı o sözünün açıklaması budur. Bu fakîre bu makâmda, bu büyüklerin hurmetine ve onların bereketiyle çok çok şeyler verilmiş, tahkîkden sonra tedkîk [hâllendikden sonra hâllerini ve kavuşduklarını incelemek] ihsân edilmişdir. **(Rabbinin ni'metlerini dile getir)** âyet-i kerîmesi mûcibince, o çoklukdan bir remz ve o tedkîkden bir işâret yazıyorum. İsmet ve tevfîk Allahü teâlâdandır.

Kalbin kalbinin de, kalb gibi latîfeleri vardır. Fekat kalbin kalbinde, dâirenin darlığı veyâ bilinmiyen bir sebeble, biraz önce ismlerini bildirdiğimiz altı latîfeden iki latîfe cüz'î bir yolla zâhir olmuyor. Bu iki latîfe, nefs ve ahfâ latîfeleridir. Üçüncü mertebede bulunan kalbde de durum aynı-

dır; ancak onda hafî de görünmüyor. Dördüncü mertebedeki kalbde de yine böyle olup, onda sır da zâhir olmuyor. Onda sâdece kalb ve rûh görünmekdedir. Beşinci mertebede, onda rûh da görünmez. Burada ancak, sâdece ve yalnız sırf kalb kalır. Onda aslâ bir şeyin i'tibârı yokdur.

Sonun sonuna ve nihâyetin nihâyetine varmak için tevessül edilecek ba'zı yüksek ma'rifetleri burada bildireceğim. Allahü teâlânın tevfîkı ile derim ki, âlem-i kebîrde [kâinâtda] tafsîli [ayrıntılı] olarak zâhir olanlar, âlem-i sagîrde, ya'nî insanda icmâlen [topluca] vardır. Âlem-i sagîr parlatılır ve nûrlandırılırsa, ayna olmak hasebiyle, âlem-i kebîrde tafsîlî olarak zâhir olan her şey onda görünür. Çünki parlamak ve nûrlandırılmakla hacmi genişlemiş, sağırlık hükmü [küçüklüğü] ortadan kalkmışdır. Bunun gibi âlem-i kebîre nisbetle âlem-i sagîrde zâhir olan şeylerin hepsi, âlem-i sagîre nisbetle kalbde de icmâlen ve tafsîlen zâhir olur. Kalb âlemi olan âlem-i esgâr [en küçük âlem] parlatıldığı ve ona gelen zulmet zâil olduğu zemân, ayna olmak özelliği sebebi ile, onda da, âlem-i sagîrde tafsîlen zâhir olan şeylerin hepsi zâhir olur. Bunun gibi kalbe nisbetle kalbin kalbinde de icmâl ve tafsîl olarak aynı hâl görülür. Tafsîlin onda zuhûru, tasfiye ve nûrâniyyet sebebi ile mücmel olmasından sonradır. Üçüncü ve dördüncü mertebedeki kalbler de icmâl ve tafsîl i'tibâriyle buna benzer. Adı geçen mertebelerde tafsîli zuhûr, parlaklık ve nûrâniyyet sebebi iledir. Beşinci mertebede olan kalbin hâli de böyledir. Zîrâ o bütün besâtad, sâdelik ve onda hiçbir şeyin i'tibârının bulunmaması ile birlikde, mükemmel bir tasfiyeden sonra, âlem-i kebîr, âlem-i sagîr ve âlem-i esgârda ve bundan sonraki âlemlerde bulunan herşey onda zuhûr eder. İşte kalb hem çok dar, hem çok geniş, hem sâde, hem çok basîtdir. Hem çok azdır, hem çok çokdur. Bu sıfatları kendinde bulunduran onun gibi bir başka şey yaratılmamışdır ve Allahü teâlânın, bunun kadar münâsebeti olan bir başka yaratığı yokdur. Bunun için mahlûkâtın hiçbirisinde zâhir olmayan Allahü teâlânın şaşılacak âyet ve alâmetleri onda zâhir oluyor. İşte bu ma'nâyı izhâr husûsunda hadîs-i kudsîde, Allahü teâlâ, **(Beni yer ve gökler içine almaz, lâkın mü'min kulumun kalbi alır)** buyurmakdadır.

Âlem-i kebîr, zuhûr için aynaların en genişi olduğu hâlde, içindekilerin çokluğu ve tafsîlî sebebiyle Allahü teâlâ ile bir münâsebeti yokdur. Çünki kalbde hiç kesret [çokluk] ve tafsîl yokdur. Allahü teâlâ ile münâsebete lâyık olan, çok dar ve çok geniş, sâde ve çok basît, en az ve en çok olandır. Nitekim buna işâret olundu. Vaktâ ki ma'rifeti etem [çok tam] ve şühûdu ekmel olan ârif, bu çok azîz, şerefli ve kıymetli makâma ulaşınca, bütün âlemlerin ve zuhûrların kalbi olup, vilâyet-i Muhammedîye kavuşur ve Mustafânın da'vet makâmı ile müşerref olur. "Alâ sâhibihassalâtü ves-selâmü vettehıyye."

Aktâb, evtâd ve ebdâl onun vilâyeti dâiresinin altına girmekde, efrâd, ahâd ve sâir evliyâ fırkaları onun hidâyet nûrlarından istifâde etmekde-

dir. O Resûlullahın “sallallahü aleyhi ve sellem” nâib-i menâbidir [vekîlidir] ve Habîbullahın “aleyhissalâtü vesselâm” hidâyeti ile hidâyet bulmuşdur. Bu kadar kıymetli ve şerefli bir nisbet, murâdlardan bir tâne olanlara mahsûsdur. Müridlerin bu kemâlden hiçbir nasîbleri yokdur. Bu kemâl mertebesi büyük nihâyet ve çok az ele geçen bir gâyedir. Onun üstünde bu cinsden bir kemâl yokdur. Bundan yüksek bir ihsân yokdur. Binlerce sene sonra böyle bir ârif vücûda gelse, çok büyük bir ni’met ve ganîmetdir. Bereketi uzun yıllar ve zemânlarda görülür. Bu öyle bir ârifdir ki, sözleri devâ, nazarı şifâdır. Bu hayrlı ümmetden hazret-i Mehdî de bu şerefli nisbete sâhib olacakdır. Bu bir ilâhî ihsândır. Allahü teâlâ bunu dilediğine verir. O büyük ihsânlar sâhibidir.

Bu uzak devlete erişmek, sülûk ve cezbe yollarını ayrıntılı olarak derece derece temâmlamağa, tam fenâ ve kâmil bekâ makâmlarını mertebe mertebe ikmâl etmeğe bağlıdır. Bu ise, ancak Peygamberlerin efendisi ve âlemlerin Rabbinin Sevgilisine “aleyhi ve alâ âlihi minessalevâti efdeluha ve minet-teslimâti ekmelühâ” tam mütâbe’at etmekle [uymakla] mümkündür. Bizi Ona uyanlardan eden Allahü teâlâya hamd olsun! Allahü teâlâdan bütün isteğim, beni Habîbine “sallallahü aleyhi ve sellem” tam uyanlardan, bu mütâbe’atda sâbit olanlardan ve Onun “sallallahü aleyhi ve sellem” şerî’ati üzre istikâmetde bulunanlardan eylemesidir. Bu düâma âmîn diyen kula Allahü teâlâ merhamet eylesin!

Bu ma’rifetler, ince sırlardan ve gizli rümûzlardandır. Evliyânın büyüklerinden hiçbiri bunlardan bahs etmemiş, meşhûr mutesavvuflardan hiçbiri, işâretle dahî olsa bunlardan konuşmamışdır. Allahü sübhânehü ve teâlâ bu sırları bu kuluna mahsûs kılıp, Habîbinin “sallallahü aleyhi ve sellem” sadakası olarak onun diliyle ifşâ eyledi. Beyt:

Kocakarı kapısına gelirse bir pâdişâh,
Agâm, Sen şaşırıp da çekme gizli gizli âh!

Allahü teâlânın kabûlü, bir illete, şarta ve sebebe bağlı değildir. Dilediğini yapar ve dilediğini hükm eder. Allahü teâlâ dilediklerine husûsî rahmet eder, O büyük ihsânlar sâhibidir. Ve sallallahü teâlâ alâ Seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ve selleme ve bâreke ve alâ cemi’il-enbiyâi vel-mürselîn ve alel-melâiket-il mukarrabîn ve alâ ibâdih-is-sâlihîn. Hidâyet üzre olanlara ve Muhammed Mustafâya “aleyhissalâtü ves-selâm” tâbi’ bulunanlara selâm olsun!

13. FIKRA: Rûh bîçûn [nasıl olduğu anlaşılamıyan, anlatılamıyan] âlemdendir. Bunun için, onun özelliklerinden biri, mekânsız olmasıdır. Gerçi Allahü teâlânın mekânsız olmasına nisbetle mekânlı gibi, Onun “teâlâ ve tekaddes” vücûb mertebesindeki bîçûnlüğüne göre çûnun [bilinenin ve anlatılabilinenin] tâ kendisi olmakdadır. Sanki rûhlar âlemi, bîçûn mertebesi ile âlem arasında berzahdır, geçitdir. Bunun için ikisine de benzemekdedir. Bu sebebden çûn [madde] âlemi onu bîçûn bilmekde, am-

mâ bîçûn mertebesine göre de ayn-ı çûn [çûnun, anlaşılabilenin ta kendisi] görülmekdedir. İkisi arasında berzah, geçit konumunda bulunması, aslî fıtratı i'tibâriyle onda mevcûddur.

Bu maddî bedene ve bu zulmânî heykele taalluk etdikden sonra, geçit olmakdan, çûn ile hakîkî bîçûn arasında vâsıta olmakdan çıkmış, temâmen çûn âlemine inmiş, bîçûn tarafı örtülmüşdür. Hârût ve Mârût gibi olmuşdur. Onlar da ba'zı hikmet ve maslahatlar için meleklere mahsûs yüksek makâmlarından insanlığın aşağı seviyesine indirilmişlerdi. Tefsîrlerde ve benzeri kitâblarda böyle yazılıdır. Bundan sonra, eğer Allahü teâlânın inâyeti ve yardımı elinden tutar ve bu yolculuğundan geri döner ve bu aşağılığından kurtulup tekrâr yükselirse, zulmânî nefs ile maddî beden de onunla birlikde yükselip, mertebeleri aşarlar. Bu arada rûhun tealluk ve tenezzülünden maksad ne ise, o da zuhûr eder ve emmâre itminâna kavuşur, zulmânî nûrânî olur.

Rûh bu yolculuğu temâmlayınca ve nüzûlden maksad ele gelince, aslî olan berzahıyyete, çûn ile bîçûn arasında vâsıta olmaklık vazîfesine döner. Bidâyetdeki urûc ve rücu'un nihâyetini bulmağı arzûlar. Kalb de rûhlar âleminden olduğu için, o da berzahlıkda, ya'nî arada kalacakdır. Âlem-i emrden birşeyler edinmiş olan mutme'inne nefs –ki bedenle kalb arasında geçitdir– aynı yere yerleşecekdir. Dört unsûrdan [ateş, hava, su, toprak] mürekkeb [birleşip meydâna gelmiş] olan beden, kevn ve mekân [varlık, vücûd, dünyâ] âleminde bulunacak ve tâ'at ve ibâdetle meşgûl olacakdır. Bundan sonra eğer [dîne, şerî'ate karşı] serkeşlik ve muhâlefeti görülürse, unsûrların tabî'atlerinin îcâbı olarak îzâh edilir. Meselâ aslı i'tibâriyle serkeşlik ve aksilik istiyen ateş cüz'ü, iblîs gibi, "Ben ondan [Âdem aleyhisselâmdan] hayrlıyım" diye haykıracak, serkeşlikden vaz geçmiş olup, Hak teâlâdan râzı bulunan ve Allahü teâlânın da kendisinden râzı olduğu ve râzı olunandan ve râzı olandan serkeşliğin beklenmediği nefs-i mutme'inneden bir serkeşlik meydâna gelirse, bu serkeşlik ondan değil, artık kalıbdan, ya'nî bedenin tabi'î hâlindendir. İnsanların Efendisi "aleyhi ve alâ âlihissalâtü vet-teslimâtü etemmühâ ve ekmelühâ", bu nev'î iblîsvârî serkeşlik için, **(Küçük cihâddan döndük, büyük cihâda geldik)** buyurmuş olsa gerek ki, o muhâlefetin menşei kalıb cüz'üdür. **(Şeytânın müslimân oldu)** buyurmasından murâdları, ya O yüce Peygamberin yanındaki şeytândır –ki burada murâd, içindeki şeytân olup, her ne kadar onun hâkimiyyeti kırılmış ve inâd ve ısrârından vazgeçmiş ise de, zâtî olanlar zâtdan ayrılamaz, nitekim mısra':

Zenciden siyâhlık nasıl gitsin ki, kendi rengidir.

Veyâ ondan murâd enfüsî [insanın içinde bulunan] şeytândır. Onun müslimân olması ise, serkeşliğinden temâmen vaz geçer, hiç hatâ etmez demek değildir. Müslimân olduğu hâlde azîmeti bırakıp, ruhsat ile amel etmesi câizdir. Eğer içinde bir hasene [iyi taraf ve sevâb] bulunmayan kü-

çük bir günâh işlese, yine yeri vardır. Ebrârın hasenesi, mukarreblere göre günâhdır sözü de bu kabîldendir. Bu saydıklarımız, serkeşliğin, muhâlefetin ve karşı gelmenin kısmlarıdır. Bu kadar serkeşliğin insanda bırakılmış olması, insanın ıslâh ve ilerlemesi içindir. Zîrâ noksan ve kusûrun en büyüğünü terk-i evlâyı yapmasında bulduğu o işleri yapdıkdan sonra, o kadar pişmanlık ve nedâmet duyar ve o kadar tevbe ve istigfâr eder ki, sayısız terakkîlere, ilerlemelere mazhar olur. Beden unsûru kendi yerinde bulunduğundan, altı latîfeden ayrıldıkdan ve bunların âlem-i emrde yükselmelerinden sonra, şübhesiz bu âlemde onların halîfesi [vekîli] işte bu beden kalacak ve hepsinin işini o görecekdir. Bundan sonra, eğer ilhâm varsa, hakîkat-i câmi'a denen kalb latîfesinin halîfesi [yerine bakanı] olan yüreğe olmakdadır. Hadîs-i şerîfde vârid olan, **(Kırk sabah Allahü teâlâya karşı ihlâs üzere olanın kalbinden diline hikmet pınârları akar gelir)** ifâdeden murâd işte bu kalbdir. Her şeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir. Ya'nî et parçası olan yürekdir. Bir başka hadîs-i şerîfden bu ma'nâ ve maksad dahâ iyi anlaşılmakdadır. Nitekim Sallallahü aleyhi ve sellem Efendimiz, **(Kalbime bir bulanıklık geliyor...)** buyurmakla, kalb ismi verilen yürek üzerine bir bulanıklığın geldiğine işâret etmekdedir. Çünki hakîkat-i câmi'a denen hakîkî kalbde keder ve bulanıklık olmaz. Zîrâ o, bulanıklıkdan temâmen kurtulmuşdur. Yine bir hadîs-i şerîfde, kalbin hep değişdiğinden bahsle, **(Mü'minin kalbi Rahmânın iki** [kudret] **parmağı arasındadır...)** buyurdu. Yine bir hadîs-i şerîfde, **(Mü'minin kalbi geniş bir arâzîdeki bir iplik lifi gibidir...)** buyurdu. Yine bir düâsında, **(Ey kalbleri değişdiren Rabbim, kalbimi tâ'atin üzre sâbit eyle!)** buyurdu. Bir kararda kalmamak ve değişmek, hep, et parçası olan yürekde olmakdadır. Çünki hakîkat-i câmi'a denen gerçek kalbde hiçbir zemân değişme olmaz. Zîrâ o artık itminâna kavuşmuş, en sağlam hâlde karar kılmışdır. Halîlullah "alâ nebiyyinâ ve aleyhissalâtü vesselâm", **(Yâ Rabbî, kalbimin itminânını istiyorum)** demekle, yürekdeki değişikliğe işâret etmişdir. Bundan başkası olamaz. Çünki Onun hakîkî kalbi, şübhesiz itminân bulmuşdu. Hattâ nefsi bile, hakîkî kalbinin hâkim ve gâlib olmasıyla itminâna ermişdi.

(Avârif-ül me'ârif) kitâbının sâhibi [imâm-ı Sühreverdî] hazretleri "kuddise sirruh" der ki: İlhâm, kalb makâmına çıkan mutme'inne nefsin sıfatı olur. O zemânki telvîn ve taklîbler [renkden renge girmeler ve değişmeler] de nefs-i mutme'innenin sıatlarından sayılır. Avârif sâhibinin bu açıklamaları, gördüğünüz gibi, bildirilen hadîs-i şerîflere muhâlifdir. Şeyh, haber verdiği bu makâmdan yukarı çıkabilseydi, işin hakîkatini ve iç yüzünü anlar ve benim bildirdiğimin doğruluğunu görürdü. Benim keşf ve ilhâma mutâbık olarak vâkı' olan haberlerimin doğruluğu Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" haberleri, hadîs-i şerîfleri ile ortaya çıkdı.

Yüreğin altı latîfeye halîfe olması ve üzerine ilhâmın gelmesi, hâl ve

telvînlere sâhib bulunması hakkındaki haber ve bildirdiklerimi öğrendikleri zemân, teassub ehline ağır gelecekdir. Zîrâ işin hakîkatini bilmiyorlar. Bilmedikleri için, de anlamıyorlar. Bunun için onlara ağır gelmekdedir. Ammâ Resûl-i ekremin “aleyhi ve alâ âlihissalâtü vesselâm” şu hadîs-i şerîfine ne diyecekler? **(Âdem oğullarının cesedinde bir et parçası vardır. Bu et parçası sâlih olur, ya’nî işe yarar ise, bütün beden sâlih** [sağlam ve iyi ve işe yarar] **olur. Eğer fâsid olursa** [işe yaramaz hâlde bulunursa]**, bütün beden fâsid** [bozuk] **olur. Uyanınız, dikkatle dinleyiniz! O et parçası kalbdir** [yürekdir]**.)** Et parçasının kalb olduğunu, sallallahü aleyhi ve sellem Efendimiz mübâlağa [kuvvet] ile beyân edip, cesedin salâh ve fesadını, et parçasından ibâret olan o kalbin salâh ve fesadına bağlı kıldı. Hakîkî kalb için câiz olan şeyler, hilâfet ve nihâyet, ya’nî vekâlet yoluyla yürek için de câiz olur, ya’nî o da latîfeler gibi iş görür.

Biraz da rûhdan bahs edelim: Rûh, ölümden evvelki ölümle ceseddden ayrılınca, vâsıl olan ârif rûhunu ne bedeninin içinde, ne dışında, ne bedenine bitişik, ne de ayrı bulur. Yalnız cesedin ıslâhı, iyi olması için, bedene te’alluk etmiş olduğunu anlar. Hattâ deriz ki, rûh kendi kemâline kavuşmak maksad ve arzûsu sebebiyle bedene te’alluk etmişdir. İşte rûhun bedene olan bu te’alluku, cesed için salâh ve hayrın menşe’ ve nüvesini teşkîl etmekdedir. Bu te’alluku olmasaydı, beden temâmen şer ve noksanlık mahallî olurdu.

Allahü teâlânın da, rûh ve diğer mahlûklarla hâli böylecedir. Hak teâlâ âlemin içinde değildir, dışında değildir, âleme bitişik değildir, ondan ayrı değildir. Âlemle te’alluku, irtibât ve münâsebeti onu yaratmak, varlıkda tutmak, kemâlâta âid feyzleri, ni’met ve iyilikleri vermekledir.

SÜÂL: Eğer süâl eder ve dersen ki, hak yolun âlimleri, sizin konuşduğunuz gibi, rûhdan bahs etmediler; hattâ ondan konuşmaya izn vermediler. O büyük âlimlere, küçük ve büyük, az ve çok her şeyde uyan sizin gibi bir kimsenin rûhdan bahsetmesi ne sebeble olur ve neye yorumlanır?

CEVÂB: Âlimlerden rûhun hakîkatini bilenler azdır. Bu ilmi bilenler, az olmakla berâber, kendilerine münkeşîf olan kemâlât-ı rûhiyyeyi, tafsîlen beyân buyurmayıp, halkın yanlış anlamasından ve dalâlete düşmesinden sakınarak icmâl ile yetinmişlerdir. Çünki kemâlât-i rûhiyye [rûhla alâkalı mertebe ve olgunluklar] sûreta [görünüşde] kemâlât-i vücûbiyyeye benzer olduğundan, aralarındaki fark çok incedir. Bunu ancak râsıh [doğru ve kuvvetli] ilme sâhib olan âlimler anlıyabilir. Doğru yolun âlimleri maslahatı [halka yarayışlı olanı] icmâlde [kısa ve öz olarak beyân etmekde] gördüler. Hattâ rûhun hakîkatini olduğu gibi izhâr ve beyân edenlere inkâr ehli dediler. Lâkin yukarıda zikr edildiği gibi, rûhun kemâlâtını inkâr etmediler. Bu za’îf kulun, rûhun ba’zı hâllerini beyân ve ba’zı

husûsiyyetlerini açıklaması, sahîh ilmine ve sarîh keşfine dayanarak ve güvenerekdir. Allahü teâlâ kendi yardımı ve tevfîkı ve Habîbinin "aleyhissalâtü vesselâmü ve âlihil-kirâm" sadakası olarak, beyâna mâni' olacak şübheleri de gidererek hepsini bildirdi. Dikkat et, iyi anla!

Bilinmesi lâzım gelen şeylerden biri de şudur: Cesed rûhdan sayısız kemâlât edindiği gibi, rûh da cesedden büyük fâideler kazanmakdadır. Bu fâidelerden bir kısmı, rûhun da beden sâyesinde işitmesi, görmesi, konuşması, bedeni hâline girmesi, çalışıp kazanır olması ve âlem-i ecsâda [ya'nî beden, madde âlemine] münâsib olan işleri yapması şeklinde sıralanabilir.

Yukarıda geçdiği gibi, mutme'inne olan nefs, rûhânîlere, ya'nî beş latîfeye mülhak olunca, ya'nî âlem-i emre dönünce, âlem-i ecsâdda, akl onun yerine oturur ve **akl-ı meâd** ismini alır. O zemân bütün düşünce ve endişesi âhıret için olur. Mâ'işet, ya'nî dünyâ hayâtı düşüncesinden kurtulup, kendisine verilmiş olan bir nûr vâsıtasıyla firâsete lâyık olur. Bu mertebe, akl için olan kemâlât mertebelerinin nihâyetidir. Olgunlaşmamış birisi, burada i'tirâzla kalkıp, "Aklın kemâlât mertebelerinin sonu, dünyâ ve âhıreti unutmasıdır. O artık Hak sübhânehü ve teâlâdan başka, ne dünyâyı, ne de âhıreti düşünmez olur" demesin. Derse,

CEVÂBında derim ki, bu unutma hâli, tesavvuf yolculuğunda ilerlerken, **fenâ fillah** makâmında hâsıl olmakdadır. Şimdi bahs etdiğimiz kemâl mertebesi, ondan kat kat ilerdedir. Burada cehlden sonra ilme, **cem'**den sonra **fark**a dönüş vardır. Cem' mertebesinde olan tarîkat küfründen sonra **hakîkî** islâma kavuşmak vardır. Aklın dört mertebesi vardır ve aklın kemâlâtı bunlardan ibâretdir diyen sefîh [akldan uzak] felsefeciler, aklın kemâlinin ne demek olduğunu bilmiyorlar. Aklın hakîkati ve ona tâbi' olan kemâlâtı akl ve düşünce ile anlaşılamaz. Anlamak için Peygamberlik kandilinin nûrlarından iktibâs etmiş sahîh keşf ve sarîh ilhâm sâhibi olmak lâzımdır. Salavâtullahi teâlâ ve teslimâtühü alâ cemi'il enbiyâi vel-mürselîn umûmen ve efdalihim Habîbillahi husûsen.

SÜÂL: Büyük evliyânın sözlerinde, "Akıl rûhun tercümânıdır" ifâdesi geçmekdedir. Bu ne demekdir? diye sorulursa,

CEVÂBında deriz ki, Mebde-i Feyyâzdan [Hak teâlâdan] rûhânî telakkî, ya'nî ilhâmla gelen ilm ve ma'rifetleri, rûhlar âleminden olan kalb alır ve onun tercümânı olan akl, o ilm ve ma'rifetleri, âlem-i halka tutulmuş olan insanların anlayışına göre düzenler, özetler söyler ve yazar. Eğer akl onları bu şekilde tercüme etmemiş olsaydı, bunları anlamak çok zor, belki imkânsız olurdu. Yürek, hakîkat-i câmi'a denen kalbin yerine oturduğundan, o makâmın aslî sâhibi gibi olmuş, ona olan ilhâm da, rûhânî ilhâm gibi olup, tercümâna ihtiyâc hâsıl olmuşdur.

Şunu da bildirelim ki, akl-ı meâd üzerine bir zemân gelir ki, nefs-i mut-

me'inneye yakınlık şevk ve arzûsu son dereceye varır ve onun makâmına kavuşmak ister. İşte o zemân kalıbı [bedeni] boş ve hâli bırakır. O zemân anlama ve hâtırlama da yürekde karar kılar. **(Kalbi olan için burada çok nasîhatler vardır.)** İşte bu zemân kalb, yine kendisinin tercümânı olur. Bu durumda ârifin mu'âmelesi kalıbı ile olmakdadır. **(Ben ondan dahâ hayrlıyım)** diye feryâd eden ateş cüz'ü, inkıyâd ve itâ'ate yüz tutar ve tedrîcen hakîkî islâm şerefi ile şereflenir. İblîslik sıfatını ondan izâle edip, nefs-i mutme'inne aslî makâmına ulaşdırırlar ve onun vekîli yaparlar. Öyle olunca kalıbda kalb-i hakîkînin yerine yürek oturdu ve nefs-i mutme'innenin vekîli ateş cüz'ü oldu.

Mısra':

Aşk kimyâsından altına döndü vücûdümün bakırı.

Hava cüz'ünün rûh ile münâsebeti vardır. Bunun için sâlikin hava makâmına vüsûlü ve urûcu [yükselip kavuşması] vaktinde, ba'zan hava Hak olarak bilinir ve zan eder ki, Hakdır ve onun giriftârı olarak kalır. Nitekim rûh makâmında böyle şühûdlar el verir ve rûha Hak diye tutulmalar olur. Meşâyıhdan biri, "Otuz sene Hak teâlâ diye rûha tapdım" demişdir. O makâmdan geçirilince, hak bâtıldan ayrıldı. Bu hava cüz'ü, rûh makâmına münâsebeti sebebiyle, bu kalıbda, ya'nî bedende rûhun vekâletini üslenir ve ba'zı işlerde rûh hükmünü alır.

Su cüz'ü, hakîkat-i câmi'a olan kalble münâsebete sâhib olduğundan, onun feyzi bütün eşyâya ulaşır. Âyet-i kerîmede: **(Biz her şeye sudan hayât verdik)** buyuruldu. Onun dönüşü de yüreğedir. Bedenin en büyük cüz'ü olan toprak unsûru, aşağılık ve alçaklık kirlerinden temizlendikden sonra –ki onun aslî sıfatlarıdırlar– bu bedende hâkim ve gâlib olur ve bedende ne varsa onun hükmünde ortaya çıkar ve onun hâliyle hâllenir. Onun bu tam câmi' olmaklığı vâsıtası iledir ki, bedenin bütün cüz'leri, gerçekde onun cüz'leridir. Bunun için anasır ve eflâkın merkezi kürre-i arz, ya'nî dünyâdır. Onun merkezi de âlemin merkezidir. Bu zemân bedenin işi de sona erer ve uruc ve nüzûlün [yükseliş ve inişin] sonu ele geçmiş olur ve tekmîlin kemâli elverir. Nihâyetin başlangıca dönüşü de budur.

Rûh, bütün mertebe ve ona tâbi' olanlarla birlikde yükselme yoluyla, karar kılacağı makâma ulaşsa da, kalıbın terbiyesi için dahâ çok mesâfe olduğundan, bu âleme teveccühü lâzımdır. Kalıbın işi nihâyete vardığından, rûh, sır, hafî, ahfâ ile birlikde ve kalb, nefs ve aklla berâber, Hak teâlâ hazretlerine müteveccih olup, bütün varlığı ile bu kalıbdan yüz çevirir. Kalıb da bütün varlığı ile kulluk makâmına yönelir. O hâlde rûh, mertebeleri ile birlikde, şühûd ve huzûr makâmına yerleşir ve ma'sivâyı [Allahdan başkasını] görmekden ve bilmekden temâmen kesilir, kalıp da temâmen tâ'at ve kulluk makâmında kuvvet bulur. **Cem'**den sonra **fark** makâmı budur. Allahü teâlâ kemâlâta kavuşmak için tevfîk ve kolaylık ihsân

eylesin.

Bu fakîrin bu makâmda husûsî bir kademi [adımı, yol alması] vardır. O da, rûhun tâbi'leri ile birlikde âlem-i halka dönüşüdür ki, onları Hak teâlâya da'vet eder. Rûh, bu zemân beden hükmünü alır ve ona tâbi' olur. İş oraya varır ki, beden hâzır ise, rûh da hâzır olur. Beden gâfil ise, rûh da gâfil olur. Ancak nemâz kılarken rûh, bütün mertebeleri ile birlikde Hak teâlâya yönelir, beden gâfil olsa da, onun teveccühüne mâni' olmaz. Çünki nemâz, mü'minin mi'râcıdır.

Şunu da bildirelim ki, vâsılın [Hakka kavuşmuş olanın] bütün ma'nâsıyla vâkı' olan rücû'u [geriye dönüşü] da'vet makâmlarının en yüksek mertebelerindendir. Bu gaflet çoklarının huzûr sebebidir. Gâfiller bu gafletden gâfillerdir ve hâzır olanlar bu geriye dönüşden câhillerdir. Bu makâm, zemme benzeyen medh kabîlinden bir makâmdır. Her kısa görüşlünün idrâki ve anlayışı buraya ulaşamaz. Bu gafletin kemâlâtını beyâna kalkışırsam, aslâ hiç kimse huzûra kavuşmak arzûsunda olmaz. Bu o gafletdir ki, insanların seçilmişlerini meleklerin seçilmişlerinden üstün eder. Bu o gafletdir ki, Muhammedi "sallallahü aleyhi ve sellem" bütün âlemlere rahmet edici kılar. Bu o gafletdir ki, vilâyetden nübüvvete erişdirir. Bu o gafletdir ki, nübüvvetden risâlete ulaşdırır. Bu o gafletdir ki, insanlar arasındaki evliyâyı, insanlardan uzak duran evliyâdan üstün eder. Bu o gafletdir ki, Muhammedi "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" Sıddîk-ı Ekberin "radıyallahü anh" önüne geçirir. Bu o gafletdir ki, sahvı sekre tercîhe götürür. Bu o gafletdir ki, nübüvveti vilâyetden efdal eder. Bu o gafletdir ki, Onun sebebiyle irşâd kutbu, ebdal kutbundan üstün olur. Bu o gafletdir ki, Sıddîk-ı Ekberi "radıyallahü anh", "Âh, keşke Muhammedin bir sehvi [yanılması] olaydım" dedirtmişdir. Bu o gafletdir ki, huzûr onun aşağı bir hizmetcisidir. Bu o gafletdir ki, kavuşmak onu elde etmenin başlangıcıdır. Bu o gafletdir ki, görünüşde inmek, gerçekde ise yukarılara çıkmakdır. Bu o gafletdir ki, seçilmişleri sıradan insanlar gibi yapar ve onların kemâlâtını insanların gözünden örter. Mısra':

Söylemeğe kalkarsam, şerhinin sonu gelmez.

Az çoğa işâret eder. Damla engin bir denizden haber verir. Hidâyet üzre olanlara ve Muhammed Mustafânın izinden gidenlere selâm olsun. Aleyhi ve alâ âlihi mines-salevâti vet-teslimâti etemmühâ ve ekmelühâ.

14. FIKRA: Son Peygamber "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" diğer Peygamberler "aleyhimüssalevâtü vet-teslimât" arasında zâtın tecellîsine kavuşmakla mümtâzdır ve bütün kemâlâtın fevkinde olan bu devlet ve se'âdet Ona mahsûsdur. Ona tâbi' olanların en kâmillerinin de bu husûsî makâmdan nasîbleri vardır. Bu sözümüzden, o hâlde, bu ümmetin en kâmil evliyâsı diğer peygamberlerden üstün olmak îcâb eder anlaşılmasın. Böyle düşünmek Ehl-i sünnet ve cemâ'at i'tikâdına aykırıdır. Bu cüz'î bir fazîlet değildir ki, onunla şübhe izâle edilmiş olsun. Hâyır kül-

lî bir fazîletdir. Zîrâ insanların fazîleti Allahü teâlâya yakınlıklarına göredir. Her fazîlet bu üstünlüğün altında kalır.

CEVÂBında deriz ki, bu ümmetin en kâmil Evliyâsının ve büyüklerinin o makâmdan nasîb almaları ve o makâma kavuşmalarından, diğer peygamberlerden üstün olmaları lâzım gelmez. Fazîlet vusûle [üstünlük kavuşmaya] bağlıdır. Ümmetlerin en hayrlısı olan bu ümmetin en büyük Evliyâsının yükselmesi, Peygamberlerin “aleyhimüssalevâtü vet-teslimât” ayaklarının altına kadardır. Peygamberlerden “aleyhimüssalevâtü vet-teslimâtü vet-tehıyyât” sonra bütün insanlardan yüksek olan Sıddîk-ı Ekberin “radıyallahü anh” yükselmesinin sonu bir Peygamberin ayağının altına kadar olup, bütün peygamberlerden aşağıdır. Ya’nî demek istiyoruz ki, bu ümmetin Peygamberine en çok tâbi’ olanları için, Peygamberlerine “aleyhissalâtü vesselâm” mahsûs fevk-ul fevk makâmına mahsûs kemâlâtın altındaki makâmdan tam nasîbleri vardır. Hâdim [hizmet edici] nerede olsa, mahdûmun [efendinin] artığı ona yetişir. Uzak olan hâdim, mahdûmun tufeylisi olarak öyle şeyler bulur ki, yakında olanlara hizmet se’âdeti olmaksızın müyesser olmaz. Beyt:

Onun kâfilesine ulaşamam bilirim,
Çıngırak seslerini duymayı ni’met bilirim.

Şunu da bilmelidir ki, müridler ba’zan pîrleri hakkında bir tevehümme kapılıp, pîrlerin makâmına kavuşduklarını, onunla berâber ve eşit olduklarını düşünürler. İşin hakîkati anlatdığımız gibidir. Onunla eşit görmesi, ancak o makâmlara kavuşması hâlindedir, o makâmların hâsıl olmasında değildir. Zîrâ hâsıl olan, tufeylî olmakla hâsıl olmuşdur.

Buradan, müridin mürşidi derecesine çıkamayacağı, onunla aynı seviyeye gelemiyeceği de anlaşılmasın. Öyle değildir. Aynı seviyeye gelmek mümkin ve câizdir. Hattâ vâkı’dır. Lâkin fark, o makâmın hâsıl olması ile, o makâma vâsıl olmakda olup, çok incedir. Her mürid bunu anlıyacak dereceye ve hâle kavuşamaz. Bu farkı anlıyabilmekde sahîh keşf ve sarîh ilhâm şartdır. Allahü teâlâ en doğrusunu ilhâm edicidir. Hidâyet üzre olanlara selâm olsun!

15. FIKRA: Tesavvuf yolunda çalışan birisi süâl etdi.

SÜÂL: Bu yolda ilerliyen bir tâlib bir hâl ile hâlleniyor, bu hâl bir zemân kalıp, sonra örtülüyor. Bir zemân sonra aynı hâl tekrâr ortaya çıkıyor, yine bir müddet kalıp örtülüyor ve bu şekilde devâm ve tekrâr edip, sürüp gidiyor.

CEVÂB: İnsanda yedi latîfe vardır. Her latîfenin devlet ve saltanât [hâkim olma] müddeti ayrı ayrıdır. Bunun için bunların en latîfi üzerine vâridât gelir ve kuvvetli bir hâl vâkı’ olursa, sâlikin bütün varlığı, o latîfenin rengine ve hâline bürünür ve o hâl bütün latîfelere sirâyet eder ve o latîfenin hâkimiyyeti durduğu müddetce o hâl devâm eder. Kuvvet ve hâkimiy-

yeti bitince, o hâl de gider. Bir zemân sonra eğer o hâl tekrâr geri gelirse, iki şık vardır: Yâ aynı latîfe üzerine döner; bu durumda ilerleme yolu o sâlike kapalıdır. Ya da diğer bir latîfeye gelir ki, ilerleme yolu açık demekdir. O diğer latîfedeki durum da, birincisinde olduğu gibi devâm eder. Zîrâ o hâlin gitmesinden sonra, eğer aynı hâl geriye dönerse, önceki iki şıkdaki durum meydâna gelir. İşte bütün latîfelerin hâli böyledir. Eğer gelen vâridât, bütün latîfelerde asl olarak cereyân ederse, hâlden makâma geçer ve artık gitmez. Her işin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir. Vessalâtü ves-selâmü alâ seyyid-il beşer ve âlih-il ethâr.

16. FIKRA: (Ey mü'minler, size verdiğim rızkların temiz ve halâlinden yiyin ve Allahü şükr edin, eğer hakîkaten Ona ibâdet, kulluk ediyorsanız) [Bekara-172] âyet-i kerîmesindeki, **in küntüm** "iseniz" şart ifâdesi, yemek ile emrin bağlılığı olması muhtemeldir. Ya'nî eğer Allahü teâlâya ibâdete tahsîs edecekseniz, size rızk olarak gönderdiğimiz lezzetli gıdâlardan yiyiniz. Ammâ eğer bunu yapamayacak, hattâ o lezzetli yiyecekleri ve rızkları, nefsinizin isteklerini yapmak ve nefsinize kulluk etmek için kullanacaksanız, onlardan yimeyiniz. Çünki sizde bâtın [kalb] hastalığı vardır. Böyle lezzetli rızklar sizin için öldürücü zehrdir. Bu bâtın [kalb] hastalığınız giderse, o zemân bu lezzetli rızkları yimek sizin için iyi ve fâideli olur. Keşşâf sâhibi, arkasında şükr ile emr olunduğuna bakarak, **tayyibât** kelimesini müstellezzât ile tefsîr etdi.

17. FIKRA: Büyük evliyâdan biri, "Allahü teâlâyı hakkıyle tanıyana günâh zarar vermez" buyurdu. Ya'nî ma'rifetden, tanımadan önceki günâhı zarar vermez demekdir. Çünki islâm, kendinden evvel işlenmiş olan günâhları geçersiz kılar. İslâmın hakîkati, tesavvuf dilinde, fenâ ve bekâdan sonra kavuşulan gerçek ma'rifetdir, Allahü teâlâyı bilmekdir. İşte bu ma'rifete ulaşmak da, kavuşmadan önceki günâhları mahv eder, geçersiz kılar. Bu sözdeki "zarar vermez" ifâdesinin, ma'rifete kavuşdukdan sonraki günâhları bildirmesi de mümkündür. O zemân, büyük günâh değil, küçük günâh kasd edilmiş olur. Çünki evliyâullah büyük günâh işlemekden mahfûzdur. Küçük günâhın zararı ise, ısrâr ve devâmlı olması hâlindedir. Evliyâullahda ısrâr olmadığı ve aralıksız istigfâr ve tevbe ile tedârike çalışma bulunduğu için, küçük günâh onlara zarar vermez. Ve yine mümkündür ki, bu sözün ma'nâsı, fenâ ve bekâdan sonra günâh meydâna gelmez, demek ola. Çünki günâh meydâna gelmeyince, zararı da olmaz.

Mülhidlerin bu sözden anlamak istedikleri, mâdem ki, günâh işlemek ârife zarar vermiyor, o hâlde istedikleri kadar günâh işlerler, sözleri zındıklıkdır. Kat'î olarak yersizdir, bâtıldır. **(Onlar şeytânın takımıdır. Uyanınız ve iyice biliniz ki, hüsrân ve zararda olanlar, şeytânın takımı olanlardır)**, âyet-i kerîmedir. **Yâ Rabbî, bize hidâyet verdikden, doğru yolu gösterip, hidâyet üzre bulundurdukdan sonra kalblerimizi kaydırma ve bize yüce katından rahmet ver. Sen çok ihsân edicisin.** Ve Sal-

lallahü teâlâ alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ve sellem ve bârek.

Magfireti bol ve çok kerîm olan Rabbimden, islâmın hakîkati ile şereflenen ârifin, bu ma'rifete kavuşmadan önceki günâhlarının, mezâlim ve kul hakkı cinsinden de olsa, kendine zarar vermeyeceğini umarım. Hak teâlâ mutlak mâlikdir ve kulların kalbi, Onun iki parmağı arasındadır; dilediği gibi onları çevirir. İslâm zulm ve kul hakları hâric, bütün günâhları kesip atınca, Onun hakîkatinde, elbette mutlak olanında olmayan meziyyet ve fazîletler bulunur.

18. FIKRA: Allahü teâlâ, vücûdları ile mevcûd olan diğer varlıkların hilâfına, vücûdü ile değil, zâtı ile mevcûddur. O hâlde varlığında vücûda ihtiyâcı yokdur ki, "Allahü teâlânın vücûdu, zâtının aynıdır, ondan başka değildir ki, başkasına ihtiyâcı yokdur densin. Yoksa vücûdün zât ile aynı olduğunu isbâtda uzun delîllere ihtiyâc düşer. Eğer vücûd zâtın aynıdır dersek, bu sözle Ehl-i sünnet ve cemâ'atin cumhûruna uymamış oluruz. Zîrâ bu büyükler ikisinin aynı olmadığını bildiriyorlar. Vücûdu zâid, ayrı olarak telakkî ediyorlar. Şûrâsı gizli değildir ki, vücûdün ziyâdeliğini söylemek, Vâcib teâlâ ve tekaddesin başkasına muhtâc olduğunu gerekdirir. Eğer Vâcib teâlha ve tekaddes vücûd-i zâid ile mevcûddur, yâhud Hak teâlâ zâtı ile mevcûddur dersek ve bu vücûdu umûmî araz [sıfat] kabûl edersek, hem Ehl-i sünnet âlimlerinin müşterek sözüne uyarız, hem de muhâliflerin i'tirâzlarına hiç yer bırakmamış oluruz. Vâcib teâlâ için, zâtı ile mevcûddur deyip, vücûdü hiç karışdırmamak ile vücûd ile mevcûddur deyip, o vücûda zâtın aynısıdır demek arasında büyük ve açık fark vardır. Bu, Allahü teâlânın bana mahsûs kıldığı ma'rifetlerdendir. Bunun için Allahü teâlâya hamd ederim ve Resûlüne salâtü selâm ederim.

19. FIKRA: Hazret-i vâcib-ül vücûd teâlâ ve tekaddesin kendine mahsûs olanlardandır ki, zâtı ile mevcûddur ve var olmasında aslâ vücûda muhtâc değildir. Vücûdu zâtın aynısı, yâhud zât üzerine zâid tutmamız aynıdır. Her iki takdîrde de, ya'nî vücûd zâtın aynıdır veyâ zât üzerine ziyâdedir de mahzûr vardır. [Aynı olduğunu söylersek, uzun delîllere ihtiyâc ve Ehl-i sünnet âlimlerinin cümhûru kavline muhâlefet vardır. Ziyâdeliğini söylersek, başkasına muhtâcdır ma'nâsı çıkar.] Allahü teâlânın âdeti şöyle cereyân etmekdedir ki, vücûb mertebesinde olan bir şeyin, imkânın her mertebesinde bir nümûnesini zâhir eder. İnsanların bundan haberi olsun veyâ olmasın. Bu husûsiyyetin nümûnesi âlem-i imkânda vücûddur. Vücûd her ne kadar mevcûd olmayıp, ma'kulât-i sâniyyeden ise de, vücûdunu [bu derecede var olduğunu] kabûl edelim. O zaman kendi zâtı ile mevcûd olacakdır, bir başka vücûdla değil. Diğer mevcûdlar ise böyle olmayıp, onların varlığı vücûda muhtâcdır, zâtları kâfi değildir. O hâlde eşyânın mevcûdiyyetinde dahlî olan vücûd, eğer mevcûd olursa, kendi zâtı ile mevcûd olacakdır ve başka bir vücûda muhtâc olmayacakdır. Bütün mevcûdâtın yaratıcısı teâlâ ve tekaddes, müstakil olarak, eğer zâtı ile mevcûd olur ve aslâ vücûda muhtâc olmazsa,

bunda şaşılacak ne olabilir. Bunu uzak görenler, sözümüzün dışındadır. Elbette doğruyu ilhâm eden [bildiren] Allahü teâlâdır.

Bir kimse derse ki, hukemâ, Eş'arî âlimleri ve ba'zı mutasavvufların, zât vücûdun aynıdır sözleri, sizin bir önceki ma'rifetde bildirdiğiniz gibi, vâcib-i vücûd teâlâ ve tekaddes, vücûdla değil, kendi zâtı ile mevcûddura benziyor. O zemân, "zâten aynı olan bir vücûdla mevcûddur" sözünün ma'nâsı, "kendi zâtıyla mevcûddur, vücûdla değil" olmakdadır.

Cevâbında deriz ki, bu şekl Ehl-i sünnete uymuyor. Bu mes'elede Ehl-i sünnet âlimleri ile berâber olmadılar. Şöyle gerekirdi ki, Ehl-i sünnet âlimleri bu durumda, onlara mukâbil desinler ki, Hak teâlâ vücûdla mevcûddur, zâtla değil. Bu sûretden ise, vücûdün zâid olmasının isbâtı anlaşılmakdadır. Demek ki, vücûdun ziyâdeliğinin isbâtı [var olduğunu kabûllenmek] şunu gösteriyor ki, iki fırka arasındaki ayrılık vücûdün kendisinde değil, sıfatında, onun aynı veyâ ziyâde oluşundadır. Ya'nî iki taraf da Hak teâlânın vücûd ile mevcûd olduğunu söylemekde berâberdir. Ancak aynı mıdır, ziyâde midir kısmında ayrılmakdadırlar.

Vâcib-ül vücûd teâlâ ve tekaddes, kendi zâtı ile mevcûd ise, vâcib teâlâya mevcûd derken ne kasd ediliyor? Çünkü, mevcûdün ma'nâsı vücûdla varlıkda duran demekdir. Hâlbuki burada vücûddan hiç söz edilmiyor, denirse,

Cevâbında deriz ki, evet, Vâcib teâlâ ve tekaddesin kendisiyle mevcûd olduğu vücûd, Hak teâlâ hakkında söylenemez. Ammâ a'râz-ı ân [ma'kulat-i sâniyeden olarak] zât üzerine söylenen vücûdla vâcib teâlâ mevcûddur deyip, iştikâk yoluyla yorumlanırsa, hiçbir mahzûru yokdur. Vesselâm.

20. FIKRA: Şühûdun ihâtasına giren, görünen, bilinen düşünce ve hayâle sığan bir hudâya [ma'bûda] aslâ tapmam. Çünki müşâhede edilen, görünen, bilinen, vehm ve hayâle gelen de, müşâhede eden, gören, bilen, düşünen ve hayâl eden gibi mahlûkdur ve sonradan olmadır [ezelî ve ebedî değildir]. Beyt:

Ben, ağıza sığmıyan lokmanın tâlibiyim.

Seyr ve sülûkden maksad perdelerin yırtılmasıdır. Bu perdeler, imkânî [mahlûkâta âid] olsun, vücûbî [Rabbe âid] olsun aynıdır. Ya'nî şühûde mâni' olan nûrânî veyâ zulmânî perdeleri aradan kaldırmakdır ki, vasl-ı uryânî, ya'nî tam kavuşmak ele geçsin. Yoksa matlûbu kayda getirmek ve avlamak için değildir. Beyt:

Anka kimseye av olmaz, tuzağını topla,
Ki ancak orada hava girer tuzağa.

Kaldı ki, âhıretde rü'yet hakdır, ya'nî Cennetde olanlar Allahü teâlâyı göreceklerdir. Buna îmân ederiz, ammâ nasıl olacağı ile meşgûl olma-

yız. Çünki avâm bunu anlıyamaz; havâsın, seçkinlerin bunu anlıyamamasından dolayı değil. Çünki havâs için dünyâda bu makâmdan nasîb vardır, ismi rü'yet olmasa da, vardır. Hidâyet üzre olanlara selâm olsun!

21. FIKRA: Görülen ve bilinen her şey, mukayyeddir, mahdûddur. Mutlak olan sarafetden [hiçbir kayd ve bağla bağlı olmamakdan] aşağı mertebededir. Matlûb, ya'nî Hak teâlâ Odur ki, bütün kayd ve bağlardan münezzeh ve müberrâ ola. O hâlde Onu, görmenin ve bilmenin ötesinde aramalıdır. Bunun nasıl olduğunu akl anlıyamaz. Çünki akl, görmenin ve bilmenin ötesinde aramağı muhal [imkânsız] bilir. Beyt:

Perdenin arkasını, mest olmuş rindlerden sor,
Ki yüksek makâm sâhibi sofîye, bu hâl çok zor.

22. FIKRA: Mutlak, kendi sarâfeti üzere kaydsızdır. Ona hiçbir kayd, bağ yol bulmamışdır. Ammâ kayd aynasında zuhûr edince, onun aksi [parıltısı] o aynanın hükmüne bürünür de, mukayyed ve mahdûd görünür. Böylece görülebilir ve bilinebilir. O hâlde, görme ve bilme ile iktifâ, o matlûbun akslerinden bir aks [parıltı] ile yetinmek olur. Maksadı yüksek olanlar ceviz mevizle kanmaz. Hadîs-i şerîfde, **(Allahü teâlâ himmetleri yüksek olan kulları sever)** buyuruldu. Allahü teâlâ bizi himmeti, arzûsu yüksek olanlardan eylesin. Bu düâmızı insanların Efendisinin "aleyhi ve alâ âlihissalevâtü vet-teslimât" hurmetine kabûl buyursun!

23. FIKRA: Bu büyükler yoluna girdiğim ilk zemânlarda idi. Gördüm ki, bir yerde tavâf ediyorum. Benimle birlikde bir cemâ'at de tavâf ediyordu. Ammâ onlar o kadar yavaş hareket ediyor ve dönüyorlardı ki, ben bir tavâf edinciye kadar, ancak bir iki adım atıyorlardı. O esnâda bana bildirildi ki, bu tavâf etdiğimiz yer, Arşın üzeridir ve tavâf edenler meleklerdir "alâ nebiyyinâ ve aleyhimüssalevâtü vet-teslimât". **(Allahü teâlâ ba'zı kullarına husûsî rahmet eder. O büyük ihsânlar sâhibidir.)**

24. FIKRA: Evliyâullahı insanların gözünden saklayan perde ve örtüler, insanlık sıfatlarıdır. Diğer insanlar neye muhtâc ise, bu büyükler de ona muhtâcdır. Evliyâlıkları onları bu ihtiyâclardan hâric tutmaz. Onlar da, diğer insanlar gibi kızarlar. Peygamberlerin Efendisi "aleyhi ve aleyhimüssalevâtü vet-teslimât", **(Ben de insanım, diğer insanlar gibi ben de kızarım)** buyurunca, Evliyâya ne düşer. Bu büyükler, aynı şekilde, yimekde, içmekde, çoluk çocuğu ile görüşmekde, onlara yakınlık ve alâka göstermekde, diğer insanlarla aynıdır. İnsanlığın îcâbı ve ihtiyâcı olan çeşidli bağlar ve alâkalar, avâmdan da, havâsdan da gitmez. Allahü teâlâ, Peygamberler hakkında, **(Biz Peygamberleri yemek yimez birer cesed olarak yaratmadık. Dünyâda ebediyyen kalıcı da değillerdir)** [Enbiyâ sûresi, 8.ci âyeti] buyuruyor. Şekle, görünüşe bakan kâfirler diyorlardı ki, **(Bu Peygambere ne oluyor? Yemek yiyor, çarşıda yürüyor...)** [Furkan sûresi, 7.ci âyeti]

O hâlde Evliyâullahın dış görünüşüne bakan, mahrûm olmuş, dünyâ ve âhıretde hüsrân ve ziyâna uğramışdır. Bu dış görünüşe bakmak değil midir ki, Ebû Cehli ve Ebû Lehebi islâm devlet ve se'âdetinden mahrûm edip, sonsuz zarara sokdu. Mes'ûd o kimsedir ki, Evliyânın dış görünüşüne değil, bu büyüklerin iç güzelliğine, kalblerinin yüksek hâl ve sıfatlarına bakar. Onlar Mısrdaki Nil gibidir. İnanmıyanlara belâ, sevilenlere sudur. Hattâ şaşılacak şeydir ki, Ehlullahda insanlık sıfatları o kadar çok görünür ki, diğer insanlarda bu kadar görünmezler. Sebebi şudur ki, zulmet ve küdûret [karanlık ve bulanıklık] açık ve temiz yerde olunca, az da olsa, çok görünür. Kirli ve açık olmayan yer böyle değildir. Çok da olsa, orada, o kadar belli olmaz ve göze batmaz. Lâkin insanlık sıfatlarının zulmeti avâmın bütün varlığına sinmekde, kalıbına, kalbine ve rûhuna işlemekdedir. Ammâ havâsda, ya'nî Evliyâda bu zulmet, sâdece kalıb ve nefs de bulunmakda olup, seçilmişlerin seçilmişlerinde nefs de bu zulmetden kurtulmuşdur. Sâdece kalıbadır. Bunun gibi bu zulmet avâmda noksanlığa ve ziyâna, havâsda kemâle ve parlaklığa sebeb olmakdadır. İşte havâssın bu zulmetidir ki, avâmın zulmetlerini gideriyor, onların kalblerini tasfiye ediyor, parlatıyor. Nefslerini tezkiye ediyor, temizliyor. Bu zulmet olmasaydı, havâssın avâmla münâsebet kurmasında hiç bir yol olmaz, ifâde ve istifâde bağlantısı kesilirdi. Bu zulmet havâsda, onun kalbini bulandıracak kadar kalmaz. Arkasından gelen pişmânlık, tevbe ve istigfâr, yalnız o zulmet ve bulanıklığı değil, onlar gibi dahâ nice nice zulmet ve bulanıklıkları temizler ve nice terakkîlere yol açar. Bu zulmet, meleklerde olmadığı için, onlar ilerleyemezler. Buna zulmet demek, zemme benziyen bir medhdir.

Sıradan insanlar, Ehlullahın sıfatlarını, kendi insanlık sıfatları gibi bilirler ve bunun için mahrûm ve mahzûl [ziyânda] kalırlar. Hâlbuki gâibi şâhide kıyâs fâsiddir. Her makâmın ayrı ayrı husûsiyyetleri ve her yerin başka gerekleri vardır. Hidâyet üzre olanlara ve Muhammed Mustafânın "aleyhi ve alâ âlihissalevâtü vet-teslimât" izinde gidenlere selâm olsun!

25. FIKRA: İnsan ilme bağlı kaldığı ve ma'sivâya tutulma iz ve işâretlerini taşıdığı müddetçe, hor ve kıymetsizdir. Allahü teâlâdan başkasını unutmak bu yolun şartıdır. Hak teâlâdan gayrısını unutmak bu yolda ilk adımdır. Bâtın [kalb ve diğer latîfeler] aynası imkân [mahlûk] paslarından temizlenmedikçe, hazret-i Vücûbun Onda görünmesi muhâldir. Çünki imkânın ilminin, Vücûbî olanın ma'rifetleri ile birleşmesi, cem'-i ezdâd [zıdların bir araya gelmesi] kabîlindendir. Burada ciddî bir süâl ortaya çıkar ve şöyle denir: Ârif bekâ ile şereflenip, nâkısları terbiye etmek ve kemâle getirmek için geriye döndürülünce, giden ilmler tekrâr geri gelir. Buna göre, imkânî ilmler [mahlûkâta âid bilgiler] vücûbî ma'rifetler [Hak teâlâya âid kalb ma'rifetleri] ile bir araya geliyorlar. Hâlbuki sen buna cem'-i zıddeyn [iki zıd şeyin bir araya gelmesi –ki] muhaldir dedin.

Cevâbında deriz ki, bekâ billah makâmına kavuşmuş olan bir ârif, bu

durumda berzâh [geçit] durumundadır. Sanki o vâcible imkân arasında berzâh [geçit ve vâsıta]dır ve her iki makâmın rengini taşımakdadır. Böyle olunca, her iki makâmın ilm ve ma'rifetleri birlikde onda bulunursa niçin zor olsun. Zîrâ iki zıd şeyin birleşme yeri bir olmuyor, sanki ayrı ayrı oluyor. O hâlde birleşme yokdur.

26. FIKRA: Fenâ mertebesinde, gitmiş olan eşyâya âid ilmler, bekâdan sonra tekrâr gelirlerse, ârifin kemâlinde bir noksanlık sayılmaz. Hattâ onun kemâli, gitmiş olan o ilmlerin geri gelmesindedir. Ve hattâ insanları kemâle getirmesi bunların geri gelmelerine bağlıdır. Zîrâ ârif, bekâdan sonra Allahü teâlânın ahlâkı ile ahlâklanmış olmakdadır. Vâcib teâlâda eşyânın ilmi [Allahü teâlânın mahlûkâta âid bilgileri ve her şeyi bilmesi] kemâlin kendisidir. Zıddı ise noksanlığı mucîbdir, ya'nî Allahü teâlânın eşyâyı bilmemesi, Ona noksanlık getirir, ki Allahü teâlâ noksandan berî ve münezzehdir. Allahü teâlânın ahlhakı ile ahlâklanmış ârifin hâli de böyledir. Onun sırrı insanın ilminde ma'lûm sûretinin husûlüyle hâsıl olur. Şübhe yokdur ki, o ma'lûm olan sûretin onda husûlü zemânında, âlim müteessir olur [etkilenir]. İlm dahâ çok oldukca, âlimdeki te'sîri de dahâ ziyâde olur. Öyleyse âlimdeki tegayyûr ve televvün [değişme ve başka hâl alma] de önceki hâlinden dahâ geniş ve dahâ basît [yaygın] olur ki, bu hâl noksanlıkdır. Hak tâlibine lâzımdır ki, bu ilmlerin herbirini kendinden uzaklaşdırsın, nefy etsin ve o eşyânın cümlesini unutsun.

Vâcib teâlâdaki ilm böyle değildir. Çünki Hak sübhânehü ve teâlâ eşyânın ma'lûm sûretlerinin kendisinde hâl olmasından [karışmasından, çözülüp erimesinden] müberrâ ve münezzehdir. Hak teâlânın ilminin onlara te'alluku sebebi ile eşyâ ona münkeşîf olur. Mahlûkâtda olan değişikliklerden, zâtında, sıfatlarında ve fi'llerinde değişiklik olmayan Allahü teâlâ, her kusûrdan münezzehdir. Allahü teâlânın ahlâkı ile ahlâklanmış olan ârifin ilmi de böyle olur. Ma'lûmâtın [eşyânın, bilinen şeylerin] sûretleri onda hâl olmaz. Ondan etkilenmez, değişmez, başka şekl de almaz. O hâlde bu hâl ârife noksanlık değil, belki kemâldir. Bu sır, ilâhî sırların en derinlerinden ve müşkillerindendir. Allahü teâlâ Habîbinin hurmet ve bereketine, kullarından dilediğini bu sırra mazhar eder.

27. FIKRA: Bu fakîri, tevbe edip bu büyükler yoluna girdikden oniki sene sonra rızâ makâmı ile şereflendirdiler. Önce nefsi itminâna kavuşdurdular. Bundan sonra tedrîcen, sırf Allahü teâlânın fadlı, ihsânı ile bu se'âdete erişdirdiler. Allahü teâlânın rızâsından bir parıltı görülmeyince, bu devlet ve se'âdetle şereflenmek nasîb olmadı. Rızâ makâmında, mutme'inne olmuş nefs, Mevlâsından râzı oldu; Mevlâsı da ondan râzı oldu. Bunun için Allahü teâlâya çok hamd ederim. Rabbimizin sevdiği ve râzı olduğu şekilde en güzel ve bereketli hamdler Ona olsun. Vessalâtü vesselâmü alâ Resûlihi Muhammedin ve âlihî kemâ yahrâ.

SÜÂL: Nefs, Mevlâsından râzı olunca, düâ etmek [Rabbinden iste-

mek] ve belânın giderilmesini dilemek, ne ma’nâ taşır, denirse,

CEVÂBında deriz ki, Allahü teâlânın fi’linden, yapdıklarından râzı olmak, Onun mahlûkundan [kulundan] râzı olmağı îcâb etdirmez. Hattâ çoğu zemân kuldan râzı olmak çirkin ve kötü olur. Küfr ve günâhlar gibi. O hâlde kabîhi [çirkini, kötülüğü] yaratmakdan râzı olmak lâzım gelir ve nefs-i kabîhden [aşağı, çirkin nefsden] hoşlanmamak vâcib olur. Allahü teâlâ aşağı nefsden râzı olmayınca, kul ondan nasıl râzı olur, onun yapdığı kötü işleri nasıl beğenir? Bilâkis kul burada şiddet ve sertlik göstermekle me’mûrdur. O hâlde kuldan görülen bir kerahat, kötülük, onu yaratmağa râzı olmağa ters düşmez. Demek ki, belânın giderilmesini istemek, iyi bir ma’nâ taşımakdadır. Fi’lden râzı olmak ile mef’ûlden [yapılan işden] râzı olmamak arasında fark bulmıyanlar, rızânın husûlünden sonra, rızâsızlığın bulunmasını anlayamadılar ve bu müşkillerini giderebilmek için çok zorlandılar ve dediler ki, rızâsızlığın bulunması, rızâ hâlini giderir, rızâ makâmını sarsmaz. Doğrusu, Allahü teâlânın bize ilhâm etdiğidir. Hidâyet üzre olanlara selâm olsun.

28. FIKRA: Mâdem ki, nemâzda kırâet farzdır ve hadîsde gelmişdir ki, **(Fâtihasız nemâz yokdur)**. Bunun için hakîkî kırâeti bırakıp, hükmî kırâete karar vermek, ya’nî kendisi Fâtiha okumayıp, imâmın okuduğu Fâtiha ile yetinmek, bana pek ma’kûl gelmediğinden, hanefî mezhebinde imâm arkasında kırâete dâir, sarîh delîlin bulunmasını arzû ederdim. Ammâ mezhebe ri’âyet sebebiyle, yine Fâtihâ okumazdım ve bu okumamayı riyâzet ve mücâhede kabîlinden sayardım. Nihâyet Allahü teâlâ mezhebe ri’âyet etmenin bereketiyle –ki durup dururken [veyâ dünyevî bir menfe’at için] başka mezhebe geçmek ilhâddır– hanefî mezhebinde imâmın arkasında nemâz kılan cemâ’atin Fâtiha okumamasının hakîkatini bildirdi ve basîret nazarımda, hükmî kırâetin, hakîkî kırâetden dahâ güzel olduğunu gösterdi. Şöyle ki: İmâm ve cemâ’at hep birlikde, münâcât makâmında duruyorlar. Çünki nemâz kılan Rabbine münâcâtdadır buyurulmuşdur ve imâmı bu işde re’îs edinmişlerdir. O hâlde imâm ne okur, ne söylerse, sanki cemâ’atinin dilinden söylemekdedir. Şuna benzer ki, bir gurup insan büyük bir pâdişâhın huzûruna bir iş için çıkarlar ve içlerinden birini re’îs [başkan] seçerler ve hepsinin ağzından onun konuşmasını ve ihtiyâclarını arz etmesini isterler. Re’îsleri ihtiyâclarını arz etmek için konuşurken, onlar da konuşmağa başlarlarsa, edeb dâiresinin dışına çıkmış olurlar ve pâdişâhın rızâsından dışarı taşarlar ve o huzûrda uygun olmıyan iş yapmış olurlar. Demek ki, bu cemâ’atin seçdikleri re’îsin onların dilinden ihtiyâcları arz etmesindeki hükmî konuşmaları, onların ayrı ayrı konuşmalarından dahâ iyidir. Bunun gibi, imâm okurken, cemâ’atin de okuması, ortalığı karışdırmak, huzûru bozmak olup, edebden uzakdır.

Hanefî mezhebi ile şâfi’î mezhebe arasındaki ihtilâflı mes’elelerin çoğu bu şekilde olup, görünüş ve şekl şâfi’î tarafını tercîh, içi ve hakîka-

ti hanefî mezhebini te'yîd tarafındadır. Bu fakîre bildirildi ki, kelâm ilmindeki ihtilâflarda hak [doğru ve isâbetli görüş] hanefî tarafındadır. Ebû Hanîfe hazretleri Tekvîn sıfatını, hakîkî [sübûtî] sıfatlardan biliyor. Her ne kadar görünüşde Tekvîn [yaratma], Kudret ve İrâdet sıfatlarına rücû' ediyorsa da, ince ve dikkatle ve firâset nûru ile bakılırsa, Tekvînin ayrı bir sıfat olduğu anlaşılır. Diğer ihtilâflı mevzû'lar da buna benzetilebilir.

Fıkh ilmindeki ihtilâflı mes'elelerin çoğunda, hakkın, ya'nî doğru ictihâdın ve isâbetin hanefî tarafında olduğu şübhesizdir. Az bir kısmında ise tereddüd vardır. Bu fakîr, bu büyükler yolunun dahâ ortalarında idim ki, Resûlullahı "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" vâkı'amda [uyanıkken gözlerim kapalı veyâ rü'yâda] gördüm. Bana: "Sen, kelâm ilmi müctehidlerindensin" buyurdu. İşte o zemândan beri kelâm ilmindeki mes'elelerin her birinde, bu fakîrin ayrı bir görüşü ve husûsî bir ilmi vardır. Mâtüridî ve Eş'arîler arasındaki ihtilâf olan mes'elelerin çoğunda, o mes'elelerin ilk anlaşılması zemânında hak Eş'arîler tarafında anlaşılıyor ise de, firâset nûru ve keskin nazarla bakınca, Mâtüridîlerin haklı olduğu ortaya çıkıyor. Kelâm ilmindeki ihtilâflı mes'elelerin hepsinde, bu fakîrin görüşü Mâtüridî âlimlerinin görüşlerine [ictihâdlarına] uygundur ve gerçekden Mâtüridî büyükleri, Sünnet-i seniyyeye "alâ sâhibihassalâtü vesselâmü vet-tehıyye" mütâbe'atda yüksek ve büyük şân sâhibleridir. Diğerlerine ise, bir takım felsefî görüşler karışdırılmış olmakla, o mertebe müyesser olmamakdadır, her ne kadar ikisi de Hak ehli iseler de.

Bu büyüklerin en büyüğü olan İmâm-ı a'zam, en büyük rehber Ebû Hanîfenin "radıyallahü anh" yüksek şân ve mertebesinden ne yazayım ki, Şâfi'î, Mâlik ve Ahmed bin Hanbel "radıyallahü anhüm" dâhil, bütün müctehidlerin ilmi, vera'ı ve takvâsı en çok olanı idi. Nitekim imâm-ı Şâfi'î "rahmetullahi aleyh", "Bütün fıkh âlimleri Ebû Hanîfenin çoluk çocuğudur" buyurmuşdur. Sağlam haberlerle bize geldi ki, imâm-ı Şâfi'î, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfenin kabrini ziyârete gitdiği zemân, kendi ictihâdını bırakır, kendi ictihâdı ile amel etmez ve: "Bu büyük İmâmın huzûrunda, onun ictihâdına uymayan ictihâdımla amel etmekden hayâ ederim" buyurur ve orada nemâz kıldığı zemân imâmın arkasında Fâtiha okumaz ve sabâh nemâzında da kunût düâsını okumazdı. Evet, Ebû Hanîfenin büyüklüğünü, kıymet ve şânının yüceliğini Şâfi'î "radıyallahü anhümâ" bilir. Yarın kıyâmete yakın Îsâ "alâ nebiyyinâ ve aleyhissalâtü vesselâm" gökden inince, Ebû Hanîfenin mezhebi ile amel edecekdir. Nitekim, Muhammed Pârisâ hazretleri **(Fusûl-i Sitte)** kitâbında bunu yazmakdadır. Sâdece bu büyüklük ona yetişir ki, ülül-azm bir peygamber onun mezhebi ile amel edecek. Diğer yüzlerce büyüklük ve mertebe buna eşit olamaz.

Yüksek mürşidim [Muhammed Bâkı Billah] "kuddise sirruh" buyurdular ki, bir kaç gün imâmın arkasında olduğum hâlde Fâtiha okudum. Bir gece rü'yâda İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerini gördüm. Kendisini medh eden çok güzel bir kasîde okuyordu. Okuduğunun kısaca ma'nâ-

sı şöyle idi: Benim mezhebimde nice evliyâlar var idi. O geceden i'tibâren cemâ'atle kıldığım nemâzlarda artık bir dahâ Fâtiha okumadım.

29. FIKRA: Ba'zan kâmil-i mükemmil bir velî, tarîkat ta'lîmi için, kemâle gelmemiş bir velîye izn verir. Henüz kemâle gelmemiş bu mürşid de, müridleri ile toplanıp vazîfelerini icrâ ederken olgunlaşır. Nitekim Hâce Şâh-ı Nakşibend hazretleri, Mevlânâ Ya'kûb-ı Çerhîye "aleyhirrahme" kemâl derecesine kavuşmadan önce, tarîkat ta'lîmi için icâzet vermişler ve "Ey Ya'kûb, benden sana ne ulaşdıysa, onları insanlara ulaşdır" buyurmuşlardır. Mevlânâ Ya'kûb-ı Çerhî hazretlerinin kemâle gelmesi, dahâ sonra Hâce Alâeddîn-i Attâr hazretlerinin "kuddise sirruh" hizmet ve huzûrunda olmuşdur. Bunun için Abdürrahmân Câmî hazretleri, **(Nefehât)** kitâbında, Mevlânâ Ya'kûb-ı Çerhî hazretlerini önce Alâeddîn Attâr hazretlerinin müridleri zümresinden sayar, sonra Şâh-ı Nakşibend hazretlerine bağlar.

Mürşid-i kâmil-i mükemmilin, vilâyet derecelerinden sâdece bir derecede ictihâd ve kâbiliyyeti bulunan bir müridine, o dereceye kavuşdukdan sonra tarîkat ta'lîmi için icâzet vermesi de, bu kabîldendir. O mürid bir bakımdan kâmildir, bir bakımdan nâkısdır. Vilâyet derecelerinden iki veyâ üç dereceye isti'dâdı bulunan müridin hâli de onun gibi, bir bakımdan kâmildir, bir bakımdansa nâkısdır. Çünki, nihâyetin nihâyetindeki bütün derecelere ulaşmadan bir bakımdan kemâlde, bir bakımdan da noksandadır. Bununla berâber kâmil ve mükemmil Şeyh, isti'dâdında mevcûd olan vilâyete kavuşdukdan sonra, tarîkat ta'lîmi için icâzet verir.

Demek ki, icâzet [hilâfetnâme], mutlak olarak kemâle gelmiş olanlara verilmez. Şunu da bildirelim ki, kemâle gelmemiş olmak icâzete mâni' ise de, kâmil-i mükemmil, noksan birini, ya'nî kemâle gelmemiş birini kendine nâib eder ve "Onun eli benim elimdir" derse, huzûruna gelenlere bir zararı olmaz. Her işin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

30. FIKRA: Yâd-ı dâşt, Allahü teâlânın huzûrunun devâmından ibâretdir. Bu ma'nâ ba'zan olur ki, kalbin hakîkat-i câmi'a olmasından dolayı, kalb sâhiblerinin hayâllerine de gelir. Zîrâ bir insanda bulunanların hepsi, kalbde yalnızca bulunmakdadır. Evet, tafsîl ve icmâl bakımından fark vardır. O hâlde kalb mertebesinde de Allahü teâlânın zâtının huzûru devâmlı olarak ele geçmekdedir. Ammâ bu yâd-ı dâştın hakîkati değil, sûretidir. Nihâyetin başlangıca yerleşdirilmiş olmasına, yâd-ı dâştın bu sûretiyle işâret edilmiş olabilir. Yâd-ı dâştın hakîkatine kavuşmak ise, nefsin tezkiyesi ve kalbin tasfiyesinden sonradır. Eğer hazret-i Zâtdan Zâtın vücûbî sıfatları kendinde bulunduran, vücûb mertebesi kasd edilmiş ise, yâd-ı dâşta kavuşmak, ancak bu mertebenin şühûdüne erişmekle olur ve bu da bütün imkân mertebelerini aşdıkdan sonra elverir. Sıfatların tecellîlerinde de bu ma'nâ ele geçer. Çünki sıfatları düşünmek, bu durumda Zât-ı teâlânın huzûruna mâni' olmaz. Yok, eğer hazret-i Zâtdan

murâd, ism, sıfat, nisbet ve bütün i'tibârlardan mu'arra [uzak], sırf ehadiyyet mertebesi ise, yâd-ı dâşta kavuşmak, bütün ism, sıfat, nisbet ve i'tibârların mertebelerini geçdikden sonradır.

Bu fakîr, nerede yâd-ı dâşt dediysem, bu ikinci ma'nâda demişim. Her ne kadar, o makâma kavuşmuş olanlarca gizli olmadığı gibi, huzûr kelimesini kullanmak tam yerinde olmasa da! Çünki O, huzûr ve gaybetden [bulunmak ve bulunmamakdan] yüksekdir. Huzûr kelimesinin kullanılmasında sıfatlardan bir sıfatın hâtıra gelmesi şartdır. Huzûr sözüne yakışan yâd-ı dâştın ikinci ma'nâda kullanılmasıdır. O zemân yâd-ı dâşta nihâyet demek, şühûd ve huzûr i'tibâriyledir. Çünki bu mertebenin üstünde şühûd ve huzûra yer yokdur. Yâ hayret [şaşkınlık], yâ cehl [bilememek], yâ da ma'rifet vardır. Bu senin bildiğin ma'rifet değildir. Senin bildiğin ma'rifet fi'l ve sıfatlara âid ma'rifetlerdir. Bu makâm ise, ism ve sıfatlara âid ma'rifetlerin çok çok dahâ yukarısındadır. Vesselâtü vesselâmü alâ seyyid-il beşer ve alâ âlih-il-ether.

31. FIKRA: Bu büyükler yolunun temâmlanması ve nihâyetin nihâyetine kavuşmak, meşhûr on makâmın aşılmasına bağlıdır. Bu on makâmın ilki tevbe, sonuncusu rızâ makâmıdır. Kemâl mertebelerinde rızâ makâmından yukarıda hiçbir makâm yokdur. Hattâ âhıretde Allahü teâlâyı görmek bile, ondan yüksek değildir. Bununla berâber rızâ makâmının hakîkati, gerçek ve tam olarak âhıretde zuhûr edecekdir. Âhıretde diğer makâmların elvermesi ise yokdur. Tevbenin orada bir ma'nâsı, zühdün orada bir yeri, tevekkülün orada bir makâmı, sabrın husûsî bir hâli orada bulunmaz. Evet şükr orada vardır, ammâ o da rızânın bir kısmı olup, ondan ayrı bir şey değildir.

SÜÂL: Zemân olur ki, kâmil-i mükemmilde, dünyâya karşı bir rağbet ve istek olur ve onda tevekkülü gideren ba'zı şeyler ve hâller görülür. Aynı şekilde sabrla bağdaşmayan, dayanamamazlık ve tahammülsüzlük ve bunun gibi rızâsızlık ifâde eden hâller ortaya çıkar. Bunların sebebi nedir?

CEVÂBında deriz ki, bu makâmlar kalbe ve rûha mahsûs makâmlardır. Seçilmişlerin seçilmişlerine göre, bu makâmlar nefs-i mutme'innede de hâsıl olur. Ammâ kalıbın bundan nasîbi ve hissesi yokdur, şiddet ve kuvvetin gereğini yapmasa da böyledir. Birisi Şiblî hazretlerinden, "Sen muhabbet ehli olduğunu söylersin, ammâ senin bu gürbüz hâlin muhabbetle bağdaşmıyor" deyince, ona bir şi'rle cevâb verdi. Beyt:

Kalbim sevdi, bedenim, habersizdir sevgiden,
Bedenim sevse idi, erirdi muhabbetden.

O hâlde, o makâmlarla bağdaşmıyan hâller, eğer bir kâmilin kalıbında, bedeninde görünüyorsa, o makâmların hâsıl olmasında, bâtınları [kalb ve rûhları] için bir zararları olmaz. Kâmil olmıyan velîde, o makâm-

lardaki noksanlıklar bütün varlığında görülür ve bâtın ve zâhiri ile dünyâya rağbet eder ve tevekkülü bozan birşey, onun sûretini de, hakîkatini de içine alır. Kalıbında ve kalbinde râhatsızlık ve tâkatsızlık görülür. Beden ve rûhu ile rızâsızlık gösterir. Allahü teâlânın evliyâsı için örtü kıldığı, onları insanların gözünden sakladığı hâller, bunun gibi bedenin ihtiyâcı olan şeylerdir. Çok kimseleri bu büyüklerin kemâlâtından bunlar mahrûm bırakdı. Bu gibi şeylerin evliyâda bırakılmasında ince hikmetler, derin sırlar vardır. Onlardan biri, bu dünyâ hâline, imtihân yeri olan bu dünyâda hakla bâtılın karışmış olmasıdır. Biri de, öyle görünüyorlarsa da, aslında onların terakkîlerine sebeb olmakdadırlar. Eğer bu gibi, insanlık ihtiyâcları evliyâdan temâmen kalksaydı, ilerleme yolları kesilir, melekler gibi belli bir makâmda kalır, ileri gidemezlerdi. Hidâyet üzre olana ve Muhammed Mustafânın “aleyhi ve alâ âlihis-salevâtü vet-teslimâtü etemmühâ ve ekmelühâ” yolunda gidenlere selâm olsun!

32. FIKRA: Yâ Rabbî, bu ne hâldir ki, kendine evliyâ kullar edindin ki, onların bâtını âb-ı hayâtdır. Ondan bir damla tadan ebedî hayâtı [se’âdeti] buldu. Zâhirleri ise, öldürücü zehrdir. Onların zâhirine [dış görünüşüne] bakan, sonsuz olarak öldü. Onlar, onlardır ki, bâtınları rahmet, zâhirleri zahmetdir. Bâtınlarına bakan onlardan, zâhirlerine bakan, tersine en kötülerdendir. Arpa gibi görünürler, ammâ hakîkatda buğdaydırlar. Zâhirde sıradan insan, bâtında meleklerin seçilmişlerindendirler. Görünüşde yeryüzünde, aslında göklerin üstündedirler. Onlarla oturan, sohbet eden şakîlikden [kâfir ve fâsık olmakdan] kurtulmuşdur. Onlarla ahbâblık eden se’âdete ermişdir. **(Onlar Allahü teâlânın cemâ’atidir. Allahın cemâ’ati olanlar felâha, kurtuluşa ermişlerdir)** âyet-i kerîmesi onları bildirmekdedir. Ve sallallahü teâlâ alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ve sellem.

33. FIKRA: Allahü teâlâ, evliyâ kullarını öyle örtmüşdür ki, onların zâhirlerinin bile bâtınlarındaki kemâlâtdan haberleri yokdur; nerede kaldı ki, diğer insanların onların iç kemâlâtından haberleri olsun. Onların bâtınlarının bîçûn ve bîçigûne mertebesine olan nisbetleri de bîçûndur, ya’nî anlatılamaz, vasf edilemez. Bâtınları, âlem-i emrden olduğu için, bîçûnîlikden nasîbleri olur. Temâmen bilinen ve anlaşılan hâlde olan zâhirleri, onu nasıl anlayabilir. Hattâ bu nisbetin sâhibi olduğunu nerede ise inkâr edecek durumda bulunur. Çünki, ondan hiç haberi yokdur; hattâ münâsebeti bile yok gibidir. Nisbetin hâsıl olduğunu bilebilir, ammâ kime bağlı olduğunu bilemez. Hattâ çok zemân gerçek bir bağlılığından haberi de olmaz. Bütün bunlar, o nisbetin çok yüksek olmasından ve zâhirinin çok alçak bulunmasındandır. Bu arada şunu da söyliyelim ki, bâtını o nisbetin temâmen hükmü altında bulunmakdadır. O bilmek ve görmekden geçmişdir. Neye sâhib olduğunu ve kimi bulduğunu nereden bilsin? Böylece, ma’rifete [bilmeğe, tanımağa] bilememekden ve tanıyamamakdan başka yol kalmaz. Bunun için Sıddîk-ı Ekber “radıyallahü

anh", "Anlayamamak anlamakdır" buyurdu. İdrâkin [anlamanın] kendisi, husûsî bir nisbetden ibâret olup, onu anlayamamak lâzım gelir. Çünki idrâk sâhibi mağlûbdur, anladığını bilemez. Başkaları ise, dahâ önce dediğimiz gibi, onun hâlini hiç bilemezler.

34. FIKRA: Sofî kıyâfetinde birisi vardı. Bid'at i'tikâda kapılmışdı. Bu fakîr onun hakkında tereddüdde idim. O sırada gördüm ki, bütün peygamberler "salevâtullahi teâlâ ve teslimâtühü aleyhim ecma'în" toplanmışlar ve hepsi bir ağızdan, o şahs hakkında, "Bizden değildir" diyorlardı. Bu sırada, hâtırıma, hakkında tereddüd etdiğim bir başka şahsı da sormak, hâlini öğrenmek geldi. Onun için, "O bizdendir" buyurdular. Bozuk i'tikâddan ve Allahü teâlânın en seçkin temiz kulları olan Peygamberlere dil uzatmakdan Allaha sığınırız.

35. FIKRA: Bu fakîre bildirildi ki, Kur'ân-ı kerîmde vâkı' olan Allahü teâlânın kuluna kurbu [yakınlığı], ma'iyyeti [kulu ile berâberliği] ve ihâtası [herşeyi kaplaması] da, yed [el] ve vech [yüz] gibi müteşâbihler cümlesindendir. Evvel, âhır, zâhir ve bâtın sözleri ve benzerleri de bunlar gibidir. İşte Allahü teâlâya karîb [yakın] deriz, ammâ kurbun [yakınlığın] ne demek olduğunu bilmeyiz. Aynı şekilde Ona, evvel deriz, ammâ evvelin ne demek olduğunu anlamayz. Bizim ilm ve anlayış dâiremize sığan Kurb ve Evvele âid ma'nâlardan Allahü teâlâ münezzehdir ve çok yüksekdir Bizim keşf ve şühûdümüze gelip, münkeşif ve müşâhede olunandan, çok yüksek ve müberrâdır. Ba'zı tesavvuf ehlinin keşf yoluyla anladıkları ve o keşfleri ile Allahü teâlâyı yakın ve berâber bildikleri ma'nâlar hoş değildir. Mücessime mezhebine doğru atılmış bir adım gibidir. Ba'zı âlimlerin bunları te'vîl ederken, kurbdan [yakınlıkdan] murâd, ilmî yakınlıkdır, demeleri, eli kudretle, vechi zâtla te'vîl etmeleri gibi olup, te'vîli câiz görenlerce câizdir. Biz te'vîli câiz görmüyoruz ve öyle müteşâbih kelimelerin te'vîllerini, ne demek olduklarını Allahü teâlâya havâle ediyoruz. En iyisini Allahü teâlâ bilir. Hidâyet üzre olanlara selâm olsun.

36. FIKRA: Bu fakîr, salât-i vitri ba'zan gecenin evvelinde, ba'zan sonunda kılardım. Bir gece bana gösterdiler ki, vitr nemâzını gecenin sonunda kılmak niyyetiyle yatana kâtib melekler bütün geceyi ibâdetle geçirmiş gibi sevâb yazarlar. Bu sevâb yazma meşgûliyyetleri, vitr nemâzını edâ edinceye kadar devâm eder. O hâlde salât-ı vitr ne kadar geç kılınırsa, o kadar çok sevâb olmakdadır. Bununla berâber, bu fakîr, vitrin erken veyâ geç edâsında, insanların Efendisine "aleyhi ve alâ âlihis-salavâtü vet-teslimât" tâbi' olmakdan başka bir şey düşünmüyorum ve mütâbe'atle aynı seviyede bulunabilecek hiç bir fazîlet bulamıyorum. Resûl-i Ekrem "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" efendimiz ise, vitr nemâzını ba'zan gecenin evvelinde, ba'zan da âhırinde [sonunda] edâ ederlerdi. Kendi se'âdet ve kurtuluşumu, herhangi bir işde o Servere uymada biliyorum; isterse bu uyma ve Ona benzeme sûret ve şekilde olsun.

Ba’zıları ba’zı sünnetleri edâ ederken, geceyi ihyâ etmek gibi ba’zı niyyetleri de ekliyorlar. Böylelerinin ne kadar kısa düşünceli ve dar görüşlü olduklarına şaşıyorum. Binlerce geceyi ihyâ etmeği, mütâbe’atin yarım arpası ile değişmek istemem.

Ramezân-ı şerîfin son on gününde i’tikâfda idim. Talebe ve sevdiklerimi toplayıp, dedim ki, Resûlullaha “sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem” tâbi’ olmakdan [uymakdan] başka niyyet etmeyiniz. Bizim gibilerin insanlardan kesilmesinden ve uzak durmasından ne çıkar. Yüzlerce tutulmayı bir mütâbe’ate kavuşmak için kabûl ederim; ammâ binlerce kesilme ve insanlardan uzak durmayı mütâbe’at vesîlesi yoksa kabûl etmem. Beyt:

Sevgilinin serâyında olanlar,
Bağ, bostan ve lâlezara bakmazlar.

Allahü teâlâ bize, Habîb-i Muhammed Mustafâya “aleyhi ve alâ âlihissalevâtü vet-teslimâtü etemmühâ ve ekmelühâ” tam tâbi’ olmağı ihsân eylesin!

37. FIKRA: Bir gün dervişler ile oturuyorduk. Bu fakîr, Resûl-i ekremin “sallallahü aleyhi ve alâ âlihi ve sellem” hizmetçilerine olan muhabbetimden, “O Serverin muhabbeti beni öyle kaplamışdır ki, Allahü teâlâyı, Onun vâsıtası ile, ya’nî Allahü teâlâyı Muhammedin “sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem” Rabbi olduğu için seviyorum” dedim. Hâzır olanlar bu sözden hayretde kaldılar, ammâ muhâlefet edemediler. Benim bu sözüm, hazret-i Râbi’anın sözünün tersi oluyor. O şöyle demişdi: Resûlullahı “sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem” rü’yâda gördüm. Kendisine, “Allahü teâlânın muhabbeti beni öyle sardı ve kapladı ki, senin muhabbetine kalbimde yer kalmadı.”

Bu sözlerin ikisinde de sekr [muhabbet serhoşluğu] var ise de, benim sözümde asâlet vardır. O tam sekrde iken söylemiş, bense sahvın [ayılmanın] başında söylemişim. Onun sözü sıfatlar mertebesinde, benim sözüm ise, Zât mertebesinden geriye dönüşden sonradır. Çünki Zât mertebesinde böyle muhabbete yer yokdur. Bütün nisbet ve bağlantılar, o mertebe yanında eksikdir. Orada hep hayret, ya da cehl vardır. Belki o mertebede, zevkle muhabbeti uzaklaşdırmakdır. Hiçbir şekilde kendini Onun muhabbetine lâyık göremez. Muhabbet ve ma’rifet sıfatlarda olur. Bahs etdikleri zâta âid muhabbetden maksad, Zât-i ehadiyyet değil, zâtın ba’zı i’tibârları ile, zât demelerindendir. O hâlde hazret-i Râbi’anın muhabbeti sıfatlar mertebesindedir. Allahü teâlâ doğruları ilhâm edicidir. Vessalâtü vesselâmü alâ seyyid-il beşer ve âlih-il ether.

38. FIKRA: İlmin şeref ve kıymeti, âid olduğu şeyin şeref ve rütbesi mikdârıncadır. Âid olduğu ne kadar şerefli ise, onun ilmi, ya’nî o şeyi bildiren, tanıtan ilm de o kadar yüksekdir. O hâlde tesavvuf ehline mahsûs bâtın [kalb ve rûh] ilmi, zâhir âlimlerinin sâhib oldukları zâhir ilminden da-

hâ şereflidir. Zâhir [fıkh] ilmi de, dokumacılık ve hacamat ilmlerinden şereflidir. Bunun için kalb ilmlerini aldığı mürşidine karşı edebleri, zâhir ilmini aldığı üstâdına karşı edeblerinden kat kat ziyâdedir. Zâhir ilmini aldığı üstâdına karşı edebleri de, dünyâ işlerinde meslek öğrendiği ustasına karşı edeblerinden kat kat çokdur. Aynı fark zâhir ilminin kolları arasında da geçerlidir. Kelâm ve fıkh hocası, nahv ve sarf hocasından önce, sarf ve nahv hocası, felsefî dersleri öğreten öğretmenden önde yer almakdadır. Şunu da söyliyelim ki, felsefî ilmler, mu'teber [kıymetli] ilmlere dâhil değildirler. Çok konuları lüzûmsuzdur ve kişiye bir şey vermezler. İslâm kitâblarından aldıkları bir kaç konuyu da değişdirmişlerdir. Bunlarda da hâkim olan cehl-i mürekkeb olmakdır. Çünki aklın oralarda işi yokdur. Nübüvvet [Peygamberlik] hâli ve bilgileri, normal insanların aklının çok üstündedir.

Mürşidin hakkı [ve edebleri] diğer hak sâhiblerininkinden çokdur. Hattâ mukâyese edilemiyecek kadar fazladır. Mürşidin üstünde, ancak Allahü teâlânın ni'metleri ve Resûlünün "aleyhi ve alâ âlihissalevâtü vetteslimât" ihsânları vardır. Hattâ deriz ki, herkesin hakîkî mürşidi Resûlullahdır "sallallahü aleyhi ve alâ âlihi ve sellem". Evet, maddî olarak dünyâya gelmek, ana ve baba vâsıtası ile olmakdadır, ammâ ma'nevî olarak doğmak, mürşid-i kâmille husûle gelmekdedir. Maddî olan doğumla ilgili olan hayât birkaç gün sürer, ammâ ma'nevî doğum, sonsuz hayâta sebeb olur. Mürîdin ma'nevî kirlerini ve pisliklerini, kalbi ve rûhu ile süpürücülük yapıp temizleyen, içini ve mi'desini zararlı şeylerden uzak tutan hep mürşid-i kâmildir. İrşâd edilecek ba'zı talebe, mürşidin, kendilerine yapmış olduğu teveccühlerle, kalb ve rûhlarındaki necâset pisliklerini temizlerken, bunların mürşidine de sıçradığını, böylece kalbini de bir nev'î kirletdiğini, bu kir ve bulanıklığın bir müddet devâm etdiğini, kendilerinin de hissetdiğini bildirmişdir.

Pîr [mürşid], kendisi ile Allahü teâlâya kavuşulan büyük velî ve sevgili kuldur. Bu ise, dünyevî ve uhrevî bütün se'âdetlerin fevkındedir. Pîr [mürşid] odur ki, yaratılışdan habîs ve aşağı olan nefs-i emmâre onun eliyle temiz ve pâk olur. Emmârelikden itminâna, cibillî küfrden hakîkî islâma kavuşur.

Mısra':

Açıklamağa kalksam, şerhinin sonu gelmez.

O hâlde kendi se'âdetini pîrin [mürşid-i kâmilin] kabûlünde, şekâvetini de onun reddinde bilmelidir. Bundan Allahü teâlâya sığınırız. Allahü teâlânın rızâsı, pîrin rızâ perdesinin arkasına konmuşdur. Açıkcası, mürid, mürşidinin rızâsını almadıkca, Allahü teâlânın rızâsına kavuşamaz. Müridin en büyük tehlükesi, mürşidin ondan incinmesindedir. Bundan başka her hatânın tedâriki mümkündür, ammâ pîrin incinmesini hiç bir çâre düzeltemez. Pîrini incitmek, mürid için şekâvet tohumu ekmekdir. Alla-

hü teâlâ bizi bundan korusun. İslâm akâidindeki bozukluk ve şerî'atin emr ve yasaklarına ri'âyetsizlik, hep onun netîcelerindendir. Kalbe âid hâllerden ve kendinden geçmelerden ne diyeyim. Mürşidini incitmekle berâber hâlâ kalb hâllerinden bir eser, alâmet kalmışsa, onu istidrâc bilmelidir ki, sonunda onu harâb edecek ve zarardan başka hiç bir netîce vermiyecekdir. Allah yolunda olanlara selâm olsun.

39. FIKRA: Kalb, âlem-i emrdendir. Kendisine âlem-i halka karşı bir alâka ve sevgi verildi de, âlem-i halka [insana] indirildi ve insanın göğsünün sol tarafında bulunan yüreğe husûsî bir alâka ve bağlantısı oldu. Pâdişâhın bir süpürgeci kıza âşık olup, o süpürgeci, hizmetçi kızın kulübesine gitmesi gibi, kalb de yürek kulübesine girdi.

Kalbden dahâ latîf olan rûh, eshâb-ı yemînden, ya'nî sağ taraf ehlindendir.

Rûhun üstünde bulunan diğer üç latîfe, "İşlerin hayrlısı ortada olandır" şerefiyle şereflenip, ortada oldu. Hangisi dahâ latîf ise, ortaya dahâ yakın ve uygun bulundu. Ancak sır ve hafî, ahfânın iki tarafında olup, biri sağında [hafî], diğeri [sır] solundadır.

Hislere [duygulara] çok yakın olan nefs, dimâga [beyne] alâkalıdır.

Kalbin terakkîsi [ilerlemesi] rûh makâmına ve rûhun üstündeki makâmlara kavuşmasıyla olur. Bunun gibi rûh ve üstündekiler, kendinden yukarıda makâmlara erişmekle terakkî ederler. Lâkin bu kavuşma, başlangıçda, hâller ile olmakda, sonda ise, makâm şeklinde vuku' bulmakdadır. Nefsin ilerlemesi de, başda hâl yoluyla, kalb makâmına erişmesiyle, sonda ise, makâm i'tibâriyle olmakdadır. En sonunda bu altı latîfe ahfâ makâmına kavuşup, hepsi sözbirliği ile kudsî âleme doğru uçar ve kalıb latîfesini boş ve yalnız bırakırlar. Ammâ bu uçuşları da başlangıçda hâl, sonda ise makâm olarak hâsıl olmakdadır.

İşte o zemân fenâ hâsıl olur. Ölümden evvel ölüm dedikleri, işte bu altı latîfenin kalıbdan ayrılmasıdır. Bunların ayrıldıkdan sonra, his ve hareketin kalıbda kalmasının içyüzünü, başka yerlerde bildirmişdim. Oralardan bulup öğrenebilirsiniz. Bu küçük kâğıdda, bunları anlatmak mümkün değildir. İşâretle yetiniyoruz.

Şunu da bildirelim ki, bütün latîfelerin bir makâmda birleşip, oradan uçmaları lâzım değildir. Ba'zan kalb ve rûh sözleşip bu işe koyulurlar. Ba'zan üçü, ba'zan dördü berâber uçar. Önce söylediğimiz en kâmil ve temâm olanıdır ve vilâyet-i Muhammedîye "aleyhi ve alâ âlihissalevâtü vetteslîmât" mahsûsdur. Ondan başkası vilâyetin kısmlarından bir kısmdır.

Bu altı latîfe, bedenden ayrılıp, kuds makâmına varıp, onun renk ve sıfatına büründükden sonra, eğer tekrâr kalıba döner ve alâka peydâ ederlerse, makâm-ı kudse olan taalluk-ı hubbî [sevgi bağı]ndan başkası, kalıbın hükmünü alırlar, sıfatları ile sıfatlanırlar ve imtizâc etdikden sonra bir

nev'î fenâya kavuşurlar ve ölü gibi olurlar ve bu vaktde husûsî tecellîye kavuşup, yeniden hayât bulur ve Bekâ billah makâmı ile şereflenip, Allahü teâlânın ahlâkı ile ahlâklanır. Bu zemânda ona hil'at ihsân edip, tekrâr âleme döndürürlerse, hâli **denâ**dan **tedellâ**ya ulaşır. İnsanları kemâle erdirme ni'metine kavuşur. Eğer geri göndermezler ve **denâ**dan sonra **tedellâ** hâsıl olmazsa, uzlet evliyâsından olur, tâlibleri terbiye, eksikleri temâmlamak, ya'nî insanları irşâd edip, kemâle kavuşdurmak, onun eli ve vâsıtası ile olmaz. İşâret ve remz ile bidâyeti ve nihâyeti anlatmak bu kadar olur. Ammâ bu sözleri tam anlamak, bu mertebelere kavuşmamış, bu menzîl ve konaklardan geçmemiş olanlara mümkün değildir. Hidâyet üzre olanlara ve Muhammed Mustafânın "sallallahü aleyhi ve sellem" izinden gidenlere selâm olsun!

40. FIKRA: Allahü teâlâ ezelden ebede kadar bir kelâmla söyleyicidir. O kelâm bölünmez ve parçalanmaz. Çünki, sükût ve söylememek Allahü teâlâ hakkında muhâldir. Şaşılacak ne var ki, orada ezelden ebede kadar denen zemân bir ândır. Çünki, Allahü teâlâ üzerinden zemân geçmez. Bir ânda, basît bir sözden başka ne vâkı' olabilir. İşte o tek bir söz, çeşitli bağlantıları i'tibâriyle, kelâmın bu kadar çok kısmlarına esâs olmakdadır. Meselâ bir işin yapılmasını öngörüyorsa, emr, bir yasağın yapılmamasını gösteriyorsa, nehy, bir şeyi haber veriyorsa, haber olarak ortaya çıkıyor. Ya'nî demek istiyoruz ki, geçmiş ve geleceğe âid haberler, bir takım kimseleri zora sokuyor ve öncelik ve sonralık ifâde eden sözler, o şeyin önceliğine ve sonralığına delîl gösteriliyor. Hâlbuki burada süâli ve zorluğu gerekdirecek bir durum yokdur. Zîrâ geçmiş ve gelecek, dalâlet edenin husûsî sıfatlarından olup, o bir ânın yayılmasından [genişlemesinden] hâsıl olmakdadır. Gösterdiği şey [medlûl] mertebesinde, o bir ân kendi hâlinde olup, hiç bir inbisât [yayılma, genişleme] hâli yokdur. Geçmiş ve geleceğin orada yeri yokdur.

Akl sâhibleri demişlerdir ki, o bir ânın mâhiyyeti, vücûd-i hâricî [dışarıda bulunma] i'tibâriyle ayrı, vücûd-i zihnî [zihnde bulunma] bakımından başka sıfatdır. O hâlde tek bir şeyde ayrı ayrı sıfatlar ve gerekleri, varlığın ve kimliğin değişmesi bakımlarından câiz oluyor da, gerçekde birbirinden ayrı olan dâl [gösterme] ve medlûl [gösterilen, işâret edilen] de niçin olmasın; evleviyyetle câiz olur. Ezelden ebede kadar tek bir ândır sözü, kelime bulunamadığı içindir. Yoksa orada ân demenin de yeri yokdur. Orada ân demek de, zemân demek gibi ağır ve yersiz kalır.

Şunu da beyân edeyim ki, mümkin [kul] kurb-i ilâhî [Allaha yakınlık] makâmlarında, adımını imkân [mahlûk] dâiresinin dışına atarsa, ezel ve ebedi birleşmiş bulur. Resûl-i ekrem efendimiz "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" mi'râc gecesi, yükselme makâmlarında Yûnüs aleyhisselâmı balığın karnında, Nûh aleyhisselâmı Tufânda, Cennetlikleri Cennetde, Cehennemlikleri Cehennemde gördü. Eshâb-ı kirâmın zenginlerinden Abdürrahmân bin Avfı "radıyallahü anh" diğerlerinden, âhıret zemâ-

nı ile yarım gün, dünyâ zemânı ile beşyüz sene sonra Cennete girerken gördüğünde, geç kalmasının sebebini sormuş ve hesâbının çokluğundan, çekdiği sıkıntılarını anlatmışdır. Bütün bunlar hep tek bir ânda görülmüşdür. Orada geçmiş ve geleceğin yeri yokdu.

Bu fakîre de, zemân zemân Habîbullahın "aleyhissalâtü ves-selâm" sadakası olarak, bu hâl hâsıl olmakdadır. Bir def'asında, meleklerin hazret-i Âdeme "aleyhisselâm" secde etdiklerini ve dahâ başlarını o secdeden kaldırmadıklarını ve illiyyûn meleklerinin ise, bu emrle emr olunmadıklarını, müşâhe etdiklerinde [Allahü teâlânın tecellîlerinde] kendinden geçmiş, o huzûr ve nûra dalmış olarak, âhıret için söz verilmiş hâllerin o bir ânda keşf olunduğunu gördüm. Bu hâllere şâhid olduğum zemândan beri epey bir vakit geçdiğinden, âhıret hâllerini geniş yazmıyorum. Zîrâ hâfızama tam güvenemiyorum. Fekat şunu bilmek lâzımdır ki, bu hâller, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" hem bedenine, hem de mubârek rûhlarına olmuşdu. Hem gözle, hem de kalble görmüşdü. Ona tufeyli olan başkalarına, eğer bu hâller, Ona tâbi' olmanın bereketi olarak verilirse, ya'nî hâlleri görürlerse, rûhları ve kalb gözleri ile görmüş olurlar.

Beyt:

Onun kâfilesine bilirim yetişemem,
Yetişir, o kervânın çıngırağın işitsem.

Aleyhi ve alâ âlihis-salâtü vet-teslimâtü etemmühâ ve ekmelühâ.

41. FIKRA: Tekvîn. Vâcib-ül vücûdün hakîkî [sübûtî] sıfatlarından biridir. Eş'arîler **Tekvîni** izâfî sıfatlardan sayarlar. Âlemin var olmasında **kudret** ve **irâde** sıfatlarını kâfî bilirler. Ammâ doğrusu **Tekvîn**, diğer sıfatlar gibi hakîkî bir sıfatdır. **Kudret** ve **irâde**den başkadır. Bunun açıklamasında deriz ki:

Kudret, bir işi yapmak ve yapmamakda gücü yetmek demekdir. **İrâde** ise, kudretin ta'rîfinde bulunan, yapmak veyâ yapmamakdan birini dilemekdir. O hâlde kudretin rütbesi, [yeri] irâdeninkinden öncedir. Hakîkî sıfatlardan bildiğimiz **tekvîn**in yeri ise, **kudret** ve **irâde**den sonradır. Bu sıfatın işi, bir şeyin yapılması veyâ yapılmamasını diledikden sonra, o dilenen şeyi yaratmakdır. O hâlde, kudret, bir işe gücü yetmek, irâdet, o işi yapmağı dilemek, tekvîn de onu vücûde getirmek, ya'nî yaratmak demekdir. O hâlde Tekvîn muhakkakdır. Bu istitaatin [gücü yetmenin] me'al-fi'l [işle birlikde] olmasına benzer ki, Ehl-i sünnet âlimleri, kulda bunun bulunduğunu söylemişlerdir. Şübhe yokdur ki, bu istitaat [gücü yetme] kudretin sübûtünden sonradır. Hattâ irâdenin o işe bağlanmasından sonra olmakda ve meydâna gelmek [yaratılmak] bu istitaate bağlıdır. Belki o istitaat, işin olmasına sebebdir; orada olmamak söz konusu değildir.

Tekvîn sıfatının hâli de böyledir. Onunla meydâna gelmek, bir nev'î îcâbdır, ammâ bu îcâb [gerekli olma] Vâcib teâlâya zarar vermez. Çünki Onun sübûtü, kudretin tahakkukundan sonradır ki, kudret bir işi yapmak veyâ yapmamağa gücü yetmek demekdir. İrâdenin tahsîsinden de sonradır. Felsefecilerin dediği buna uymuyor. Birinci şartı [dilerse, yapar] vâcib-üs-sıdk bildiler. İkinci şartı [dilemezse ya'nî olmamasını dilerse, yapmaz], mümteni-üs-sıdk bilip, irâdeyi aradan çıkardılar. Sarîh olan îcâb olmasıdır. Allahü teâlâ bundan çok yüksekdir. Bir îcâb ki, ikisinden birinin tahsîsinden ve irâdenin taallukundan sonra ortaya çıkar, ihtiyârı îcâb etdirir. Ve onu kuvvetlendiren ihtiyârı nefy etmez. **(Futûhat-ı Mekkiyye)** sâhibinin görüşü de, hükemânın re'yine uygun olmuşdur. O da kudretin ilk şartını vâcib-üs-sıdk, ikincisini mümteni-üs-sıdk bilmişdir. Bu söz îcâb olup [mecbûriyyet bildirip], irâdeye iş kalmamakdadır. Çünki iki müsâvîden [eşit ağırlıkda olan iki sıfatdan] biri burada aradan çıkarılmış oluyor. Eğer bu ma'nâyı tekvîn için söyleselerdi, yeri vardı. Çünki, o îcâb şâibesinden uzakdır. Bu çok ince bir fark olup, bunun îzâhına çok az kimse girişmişdir. Mâtüridî âlimleri her ne kadar bu sıfatın bulunduğunu söylerlerse de, bizim yazdığımız kadar ince ve keskin bakışla bakamadılar. Sünnet-i seniyyeye "alâ sâhibihassalâtü ves-selâmü vet-tehiyye" çok tâbi' olmaları, onları bu husûsda mümtâz kılmışdır. Diğer kelâmcılar onların vardığı yere varamadılar. Bu fakîr Mâtüridî âlimlerinin sofralarından dökülen ve artanlarla beslenmişim. Allahü teâlâ, Peygamberlerin efendisi "aleyhi ve alâ âlihissalevâtü vet-teslimâtü etemmühâ ve ekmelühâ" hurmetine bizi onların doğru i'tikâdları üzere bulundursun!

4	9	2
3	5	7
8	1	6

Dal	Tı	Be
Cim	He	Ze
Ha	Elif	Vav

42. FIKRA: Allahü teâlâyı görmek, âhıretde mü'minlere hakdır [olacakdır]. Bu öyle bir mes'eledir ki, Ehl-i sünnet ve cemâ'atden başka, hiç bir islâm fırkası ve felsefecilerden hiçbiri, bunu câiz görmemişdir. Onların inkârlarına sebeb, gâibin şâhide kıyâs edilmesi ve bunun ise, fâsid olmasıdır. Görülen bîçûn ve bîçigûne olunca, onunla alâkalı olan görme de, bîçûn [nasıl olduğu bilinmiyen bir görme] olacakdır. Ona inanmalı, nasıl olacağı ile meşgûl olmamalıdır. Bu sırrı bugün evliyânın en seçkinlerine izhâr etdiler. Her ne kadar görme yoksa da, görmemezlik de yokdur. Ya'nî, Onu görür gibidir. Kıyâmetde [Cennetden] bütün mü'minler Hak teâlâyı baş gözüyle göreceklerdir. Ammâ anlayamıyacaklardır. **(Onu gözler idrâk edemez)** âyet-i kerîmedir. İki şey idrâk edecekler: Biri, gördüklerine ilm-i yakîn, diğeri rü'yete bağlı olan lezzeti duyma. Rü'yetin levâzımından bu iki şeyden başkası yokdur.

Bu konu, kelâm ilminin en derin ve zor bahslerindendir. Akl bunu bul-

mağa ve anlatmağa yeterli değildir. Âlimler ve mutesavvuflardan Peygamberlere tâbi' olanlar, nübüvvet nûrlarından alınmış firâset nûru ile bunu anlamışlardır. Bunun gibi, aklın, isbâtından âciz kaldığı ve hayrân olduğu ilm-i kelâmın diğer bahslerini, sâdece Ehl-i sünnet âlimleri firâset nûru ile bilmişlerdir. Mutesavvuflarda ise, firâset nûru ile birlikde keşf ve şühûd da vardır. Keşfle firâset arasındaki fark, hadsiyyâtla hissiyyât arasındaki fark gibidir. Firâset, nazarî olanları hadsiyyât yapar, keşf ise, hissiyyât yapar. Ehl-i sünnetin söyledikleri ile, muhâliflerinin akla uyup, inkâr etdiklerinin hepsi, bu kabîlden olup, firâset nûru ile bilmişler ve sahîh keşfle müşâhede etmişlerdir. Eğer bu mes'elelerin beyânında bir îzâh yaparlarsa, maksad nazar ve delîlle isbât değil, anlatma ve uyarmadır. Zîrâ onların tasvîrinde aklın nazarı [bakışı] kördür. Şaşılır o âlimlere ki, bu mes'elelerde kendilerini istidlâl [delîl getirme] makâmında görürler ve delîlle isbât etmek isterler ve muhâliflerine tam bir huccet gösterirler. Ammâ bunu da yapamazlar ve temâmına erdiremezler. Muhâlifleri de düşünürler ki, onların mes'eleleri de, kendi istidlâlleri gibi za'îf ve eksikdir.

Meselâ, Ehl-i sünnet âlimleri, istita'atin [gücü yetmenin] fi'le berâber olduğunu isbât etmişler [bildirmişler]dir. Bu mes'ele doğru mes'elelerden olup, firâset nûru ve sahîh keşfle bilinmişdir. Ammâ bunun için getirdikleri delîller, za'îf ve eksikdir. Bu mes'elenin isbâtında onların delîllerinin en kuvvetlisi iki zemânda a'razın devâm etmemesidir. Çünki a'raz [sıfat] devâm ederse, a'razın kıyâmının [varlıkda durmasının] a'razla olması lâzım gelir ki, bu muhâldir. Muhâlifler bu delîli za'îf ve eksik bulunca, bilemediler ki, onların bu husûsda ve benzeri husûslarda tâbi' oldukları şey, nübüvvet nûrundan alınmış firâset nûrudur. Ammâ bu bizim kusûrumuz olup, hadsî ve bedihî olanları muhâliflerin nazarında, nazarî yapıyoruz ve isbâtı için çok zorluklara girişiyoruz. Ya'nî bize hadsî ve bedihî olanlar, muhâliflerimize huccet değildir. Varsın olmasın; bize bildirmek ve duyurmakdan başka vazîfe verilmemişdir. İslâmın güzelliğini benimseyenler, ister istemez kabûl edeceklerdir. İslâmın güzelliğinden nasîbi olmayanların ise, inkârları artmayacakdır.

Ehl-i sünnet âlimleri arasında, Şeyh-ül islâm şeyh Ebû Mansûr Mâtüridî hazretlerinin eshâbının yolu ne kadar güzeldir ki, maksadla yetindiler ve felsefî incelemelerden yüz çevirdiler. Nazar ve istidlâl yolu, felsefecilerin yapdığı gibi, Ehl-i sünnet ve cemâ'at âlimleri arasında şeyh Ebül Hasen Eş'arîden neş'et etmiş [ortaya çıkmış]dır. Ehl-i sünnetin i'tikâd bilgilerini felsefî istidlâllerle [aklî delîller getirerek] temâmlamak istedi. Ammâ bu çok zor bir işdir ve muhâlifleri din büyüklerine karşı cesâretlendirmek ve selef-i sâlihînin yolunu terk etmekdir. Allahü teâlâ bizi, nübüvvet nûrlarından alınmış olan Ehl-i sünnet âlimlerinin sağlam rey ve görüşleri üzere bulundursun!

43. FIKRA: (Rabbinin ni'metlerini dile getir) âyet-i kerîmesine uya-

rak, bu büyük ni'meti bildirmek için derim ki: Bu fakîrin Ehl-i sünnet ve cemâ'at âlimlerinin bildirdikleri kelâmdaki i'tikâd bilgilerinin doğruluğuna öyle bir yakînim [kuvvetli îmânım] vardır ki, o yakînin yanında, en açık ve bedihî olan yakînler, zan, hattâ vehm gibi kalır.

Meselâ kelâm mes'elelerinin herbiri için hâsıl olan yakîni [îmânı], güneşin varlığına olan yakînim [inancım ve kabûlüm] ile karşılaşdırırsam, ikincisisine birincinin yanında yakın demek, çok ağır ve esef verici gelir. Aklla iş yapanlar bu sözümü ister kabûl etsinler, ister etmesinler. Hattâ kabûl etmeyeceklerdir. Çünki bu mevzu', aklın görüşünün ve düşünüşünün ötesindedir. Zâhire [dış görünüşe] bakan aklın bu makâmdan inkârdan başka nasîbi yokdur.

Bu işin esâsı ve hakîkati şudur ki, yakîn kalbin işidir. Kalbin güneşin varlığına yakîni, habercileri gibi olan hislerin [duygu organlarının] vâsıtası iledir. Ammâ kelâm mes'elelerinden bir mes'ele hakkında kalbde hâsıl olan yakîn, herhangi bir organ ve kişi tarafından olmayıp, ihsânı bol olan Allahü teâlâdan ilhâm yoluyla ve vâsıtasız olarak alınmışdır. O hâlde birinci yakîn, ilm-ül yakîn mertebesinde, ikinci yakîn ayn-ül yakîn mesâbesindedir. Aralarında çok fark vardır. Mısra':

Hiç, işitmek görmek gibi olur mu?

44. FIKRA: Allahü teâlânın fadlı ve ihsânı ile tâlibin sînesi, bütün arzû ve murâdlardan boşalır ve Allahü teâlâdan başka hiçbir isteği kalmazsa, o zemân yaradılışından maksad ne ise, ele geçmiş ve kulluğun hakîkati yerine gelmiş olur. Bundan sonra, eğer nâkısların terbiyesi [yetişdirilmesi ve olgunlaşdırılması] için geri gönderilmesi istenirse, kendi tarafından ona irâde ve ihtiyâr verilir de, söz ve fi'ldeki tasarruflarında muhtâr ve mucâz [serbest ve iznli] olup, me'zûn olan kul gibi olur.

Allahü teâlânın ahlâkı ile ahlâklanmak olan bu makâmda, irâde [istek] sâhibi, ne isterse, başkaları için ister ve hep başkalarının menfe'atini göz önünde bulundurur. Kendi menfe'at ve çıkarını düşünmez. Vâcib teâlânın irâdesi işte öyledir ve âyet-i kerîmede, **(En büyük sıfatlar Allahındır)** buyuruldu. Bu irâde sâhibinin kendi menfe'atini düşünmesi lâzım değildir, hattâ câiz değildir. Çünki bu irâde sâhibi ne isterse, olur. O hâlde kendi menfe'atini düşünmesi ve göz önünde tutması şirkdir ve kulluk bunu kaldırmaz. Allahü teâlâ Habîbine "aleyhi ve alâ âlihissalâtü vesselâm", **(Muhakkak ki, Sen istediğine hidâyet veremezsin. Lâkin Allah dilediğini hidâyete getirir)** buyurmakla, insanların Efendisinin irâdesinde duraklama olunca, başkaları kendi için nasıl isteyebilirler.

Aynı şekilde, bu irâde sâhibinin bütün isteklerinin Hak teâlânın rızâsına uygun olması lâzım değildir. Görmez misin ki, O insanların en büyüğü Efendimizin "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" ba'zı davranışlarına ve sözlerine Allahü teâlâ tarafından i'tirâz vâkı' oldu. Nitekim Tahrîm

sûresi birinci âyetinde, **(Ey Peygamberim! Zevcelerinin gönül rızâsını arayarak, Allahın sana halâl kıldığını, niçin harâm edersin. Bununla berâber üzülme, Allah Gafûr ve Rahîmdir** [magfireti boldur ve çok merhametlidir]**)**, Âl-i İmrân sûresi 161. âyetinde, **(Bir peygamber için emânete** [ganîmet malına] **hıyânet hiç olmuş şey değildir)**, Tevbe sûresi, 43.cü âyetinde, **(Ey büyük Peygamber! Allah senden hüznü gidersin! Doğru söyliyenler belli oluncaya kadar ve yalancılar bilinciye kadar, niçin beklemeyip, onlara izn verdin)** buyuruyor. Buradaki afv kelimesi, bir taksîri hâtırlatıyor. Hâlbuki, Allahü teâlâ, kendinin bütün irâde etdiklerinden râzı değildir. Küfr ve günâhlar böyledir.

45. FIKRA: Bu işte benim imâmım [uyduğum] Kelâmullahdır ve yine benim bu işimde pîrim [mürşidim] Kur'ân-ı meciddir. Eğer Kur'ân-ı kerîmin hidâyeti olmasaydı, hak ma'bûd olan Allahü teâlâya ibâdet yolu açılmazdı. Bu yolda, her latîf ve eltaf [dahâ latîf] "ben Allahım" nidâsı vurur idi ve bu yolun yolcularını kendilerine tapdırırlardı. Çün olan kendini bîçûn sûretinde izhâr ederdi. Teşbîh [benzetilen] ise, kendini tenzîh şeklinde gösterirdi. Burada imkân vücûbla imtizâc, hudûs [sonradan olma] kadîm olanla karışıkdır. Bâtıl ise, hak sûretinde ortaya çıkmakda, dalâlet ise hidâyet şeklinde zâhir olmakdadır. Çâresiz sâlik, kör müsâfir gibi olup, her biri "Bu Rabbimdir" diyerek, yüz gösterir. Hazret-i Hak sübhânehü ve teâlâ, kendini, **(Göklerin ve yerin yaratıcısı)** olarak senâ ediyor ve kendisi için: **"Doğunun ve batının** [ya'nî, kâinâtdaki herşeyin] **rabbi)** diye tanıtıyor ve uruc [yükselme] zemânında, bu sıfatları, hayâli ilahlara arz etdiklerinde, hepsi gayri ihtiyârî bundan kaçındılar ve ortadan kayboldular. Bunun için, **(Üfûl edenleri** [batanları kaybolanları] **sevmem)** diyerek, yüzünü hepsinden çevirdi ve teveccüh kıblesini, vâcib-ül vücûd olan zâtdan başkası yapmadı. **(Bizi buna hidâyet eden Allahü teâlâya hamd olsun. Allahü teâlâ bize hidâyet vermeseydi, biz hidâyete kavuşamazdık. Elbette Rabbimizin Peygamberlerinin söyledikleri, getirdikleri hakdır, doğrudur.)**

46. FIKRA: Mürşidimin hizmet ve sohbetinde dört kişi idik. Diğer talebe ve müridler arasında ayrı bir yerimiz ve husûsiyyetimiz vardı. Herbirimizin hazret-i Hâcemize başka davranışı ve ayrı i'tikâdı [bağlılığı ve teslimiyyeti] var idi. Bu fakîr kesin olarak biliyordum ki, böyle bir sohbet, buna benzer bir topluluk, bunun gibi bir terbiye ve irşâd, O din ve dünyânın Serverinden "aleyhi ve alâ âlihis-salâtü vet-teslimât" sonra hiç bir zemân bulunmamışdır. Bu ni'metin şükrünü şu sözle yerine getirdim: "Her ne kadar insanların En Hayrlısının "aleyhi ve alâ âlihissalâtü ves-selâm" sohbetine yetişmedimse de, hazret-i Hâcenin sohbetinden de mahrûm kalmadım."

Hazret-i Hâcemiz, diğer üçü için buyurdular ki, filân beni tekmîl sâhibi biliyor, ammâ irşâd sâhibi bilmiyor. Ona göre irşâd makâmı, tekmîl [kemâle getirme] makâmından yüksekdir. Filânın ise, bizimle işi yok.

Üçüncüsü için ise, o bizi inkârdadır [kabûl etmiyor] buyurdu. Her birimiz hazret-i Hâceye olan i'tikâdımıza göre, ondan nasîb aldık.

Bilmek lâzımdır ki, müridin mürşidinin üstünlüğüne ve onun en kâmil olduğuna i'tikâdı, ona olan muhabbeti netîcesidir ve ifâde [fâide verme] ve istifâde [fâidelenme] sebebi olan münâsebetin, berâberliğin ve sohbetin meyvesidir. Bununla berâber, mürid mürşidini, dînimizde üstünlüğü, fazîleti bildirilmiş olan zâtlardan üstün tutmamalıdır. Yoksa muhabbetde ifrât etmiş olur. İfrât ise kötülenmiş sıfatlardandır. Şî'îler, Ehl-i Beyt muhabbetindeki ifrâtları yüzünden hak yoldan ayrılıp, perîşân olmuşlar. Hıristiyanlar Îsâ aleyhisselâma olan aşırı sevgileri sebebiyle, ona “Allahın oğlu” demişler ve ebedî ziyânda kalmışlardır. Lâkin, büyüklükleri ve üstünlükleri kabûllenilmiş olanları hâric tutar ve: “Benim mürşidim diğerlerinden üstündür” derse, câizdir; hattâ tarîkatde vâcibdir. Bu üstün bilmek, müridin elinde değildir. Hattâ deriz ki, eğer mürid kâbiliyyetli ise, gayr-i ihtiyârî bu i'tikâd onda hâsıl olur ve o muhabbeti ve üstün bilmesi sebebi ile, mürşidin kemâlâtını iktisâb eder. Eğer bu üstün bilmek müridin irâde ve isteği ile olur ve zorlama hâli görülürse, câiz olmaz ve netîce vermez.

47. FIKRA: (Lâ ilâhe illallah) kelimesi ile bütün bâtıl ilâhları nefy ve ibâdet olunmağa lâyık ve müstehak olan Hak teâlâyı isbâtda en yüksek derece odur ki, görülen, bilinen, keşf ve müşâhede edilen ne varsa, sırf tenzîh ve anlaşılmaz, anlatılmaz, vasf edilemez olsa da, hepsini **lâ**nın [yokdur] altına almalı, isbât tarafında ise, kalbin muvâtâdı [muvâfakatı, berâberliği] ile sâdır olan **illallah**dan başka hiç bir şey düşünmemelidir.

Beyt:

Anka kuşu avlanmaz, tuzağını topla,
Çünki orda havâdır, yalnız giren tuzağa.

Hidâyet üzere olanlara ve Resûl-i ekremin “sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem” izinde gidenlere selâm olsun!

48. FIKRA: Kur'ân-ı kerîmin ve Kâ'be-i Rabbânînin hakîkatleri, Muhammed aleyhissalâtü vesselâmın hakîkatinin üstündedir. Bunun için, hakîkat-ı Kur'ân, hakîkat-ı Muhammedînin imâmı ve hakîkat-ı Kâ'be-i Rabbânî, hakîkat-i Muhammedînin mescûdu [secdegâhı] oldu. Bununla birlikde Kâ'be-i Rabbânînin hakîkati, Kur'ân-ı kerîmin hakîkatinin üstündedir. O mertebede temâmen sıfatsızlık ve renksizlik vardır. Şân ve i'tibârların orada yeri yokdur. Tenzîh ve takdîs dahî o hazrete yanaşamaz. Mısra':

Orada olan her şey, beyândan da yüksekdir.

Bu öyle bir ma'rifetdir ki, bugüne kadar evliyâdan hiç biri bu husûsda ağzını açmamış, dilini oynatmamışdır. Hattâ îmâ ve işâretle dahî bundan bahs etmemişdir. Bu fakîri bu büyük ma'rifetle şereflendirdiler ve ken-

di akranı [ya'nî büyük evliyâ] arasından seçdiler. Bütün bunlar Resûlullah ve Habîbullahın sadakası olarak, Onun hurmetine verilmişdir.

Şunu da bildirelim ki, Kâ'benin sûreti, eşyânın mescûdu [secdegâhı] olduğu gibi, Kâ'benin hakîkati de, eşyânın hakîkatinin secdegâhıdır. Şaşılacak bir söz söylüyorum ki, şimdiye kadar onu kimse işitmedi, bir haberci haber vermedi. Allahü teâlânın bana bildirmesi ve ilhâm etmesi ve bana mahsûs kıldığı fadl ve keremi ile derim ki:

Resûlullahın "aleyhi ve alâ âlihissalevâtü vet-tehıyyât" âhırete intikâlinden bin bir kaç sene sonra, bir zemân gelecek. O zemân hakîkat-i Muhammedî kendi makâmından urûc edecek [yükselecek] ve hakîkat-i Kâ'be makâmı ile birleşecek. O zemân hakîkat-i Muhammedî, hakîkat-i Ahmedî ismini alır ve bir olan Zât-ı ilâhîye mazhar olur ve her iki mubârek ism müsemmâ ile mütehakkık olur, onun hâlini alır ve önceki makâm hakîkat-i Muhammedîden boşalır. Bu hâl, Îsâ aleyhisselâmın gökden inmesine ve Muhammed aleyhisselâmın şerî'ati ile amel etmesine kadar devâm eder. O zemân hakîkat-i Îsevî, kendi makâmından yükselerek, boş kalmış olan hakîkat-i Muhammedî makâmına yerleşir.

49. FIKRA: Lâ ilâhe illallah kelime-i tayyîbesi olmasaydı, Allahü teâlâya kim yol bulabilir, tevhîdin yüzündeki örtüyü kim kaldırabilir ve Cennet kapılarını kim açabilirdi. Dağ dağ insanlık sıfatları bu LÂ kazması ile ancak kazılır ve devrilir; yüzlerce nefsânî bağlar bu LÂ İLÂHE kelimesinin tekrârı ile koparılır. O bâtıl ilâhlar, ancak bu kelime ile ortadan kaldırılır ve İLLALLAH isbât kelimesi ile O hak ma'bûd isbât edilir. Sâlik [büyükler yolunun yolcusu] imkân medâricini [insanlara âid mertebeleri] bu kelimenin yardımı ile aşar. Ârif, vücûbî [ilâhî] yükselmelere, onun bereketi ile kavuşur. O öyle bir kelimedir ki, fi'llerin tecellîlerinden, sıfatların tecellîlerine götürür ve sıfatların tecellîlerinden Zâtın tecellîlerine ulaşdırır.

Beyt:

Lâ süpürgesi ile yolu süpürmez isen,
İllallah serâyına kavuşamazsın aslâ.

Hidâyet üzre olanlara ve Muhammed Mustafânın izinden gidenlere selâm olsun "aleyhi ve alâ âlihissalevâtü vet-teslîmâtü etemmühâ ve ekmelühâ!

50. FIKRA: Mahdûm şeyh Şerefüddîn Münîrî, **(Mektûbât)**ında yazıyor ki, Mu'avvizeteyni [Kul-e'ûzüleri] farz nemâzlarında okumamalıdır. Zîrâ, Abdüllah ibni Mes'ûd "radıyallahü anh" bu iki sûrenin Kur'ân-ı kerîmden olduğunda cümhûra muhâlefetle, Kur'ândan değillerdir demekdedir. O hâlde kat'î farz olan nemâzlarda, bu iki sûreyi okumamalıdır. Bu fakîr de bunun için okumuyordum. Nihâyet bir gün, bu fakîre gösterdiler ki, bu iki sûre huzûr-i ilâhîye çıkıp hazret-i Mahdûmun kendilerini farz nemâzlarında okumakdan men' etdiklerinden şikâyet ediyorlar ve bizi Kur'ân-

dan çıkardı” diyorlar. O zemândan beri, onları okumamakdan vaz geçip, farz nemâzlarında okumağa başladım. Her ne zemân bu iki sûreyi farz nemâzında okusam, acîb ve garîb haller müşâhede ediyorum. Gerçekden şerî’at bilgilerine baş vurulduğunda, farz nemâzında bu iki sûrenin okunmaması hakkında bir sebeb görülmüyor. Hattâ mushafın içindekilerin hepsinin Kur’ân olduğu hakkındaki kesin hükme şübhe bırakmamakdadır. Bununla berâber bu iki sûrenin, nemâzda zamm-ı sûre olarak mezhebde okunmasının vâcib olması zannîdir. [Zîrâ hanefî mezhebinde nemâzda Fâtiha-i şerîfeyi ve herhangi bir zamm-ı sûreyi okumak vâcib, kırâet ise farzdır.] O hâlde, zannî de olsa, bu iki sûre için, farzda okunmazlar demek, farz-ı muhâl [ya’nî bir an bu sözü kabûllensek bile] hiç bir senede dayanmıyor. Çünki bunlar Fâtiha-i şerîfe üzerine zamm-ı sûre olarak okunmakdadır. Böyle büyük ve uyulması gereken bir şeyhin böyle bir söz söylemesine ne kadar şaşılsa yeridir.

Ves-salâtü ves-selâmü alâ Seyyid-il beşer ve âlih-il ethâr.

51. FIKRA: Tesavvuf büyüklerinin yolundan, hattâ islâm milleti ve şerî’atinden büyük pay alanlar, taklîd fıtratına ve mütâbe’at yaratılışına sâhib olanlardır. Bu fıtrat ve yaratılış kimde dahâ çoksa, nasîbi de çokdur. Burada işin esâsı, taklîdde ve bu yerde esâs mes’ele, mütâbe’atdadır. Peygamberleri “aleyhimüssalevâtü vet-teslimât” taklîd, en yüksek derecelere ulaşdırır ve asfıyâya mütâbe’at, yüksek makâmlara erdirir. Ebû Bekr-i Sıddîkda “radıyallahü anh” bu fıtrat ziyâde bulunduğundan, hiç duraklamadan, Resûlullahın peygamberliğini tasdîk etmek se’âdeti ile şereflendi ve bütün sıddîkların re’îsi oldu. Ebû Cehl mel’ûnunda, taklîd ve tâbi’ olma isti’dâdı az bulunduğundan, o büyük se’âdetle şereflenemedi ve la’netlenmişlerin önderi oldu.

Mürid kavuşduğu her kemâle, mürşidini taklîdle kavuşur. Mürşidin hatâsı müridin savabından [doğrusundan] iyidir. Bunun için Ebû Bekr-i Sıddîk “radıyallahü anh”, Resûl-i Ekremin “sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem” bir sehvi [yanılması] olmağı tercîh ediyor ve: (Âh, ne olaydı, Muhammedin “sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem” bir sehvi [yanılması] olaydım) buyuruyor. Resûlullah Efendimiz “aleyhissalâtü ves-selâm”, **(Bilâlin sini** [S harfi]**, Allah katında şındir)** buyurdu. Çünki hazret-i Bilâl-i Habeşî “radıyallahü anh” arab değildi. Yabancı idi, ya’nî Habeşli idi ve ezân okurken **eşhedü** yerine **eshedü** derdi ve Allah katında onun **eshedü**sü, **eşhedü** olarak kabûl edilirdi. O hâlde Bilâl-i Habeşînin “radıyallahü anh” hatâsı, başkalarının doğrusundan dahâ iyi ve makbûl olmakdadır. Mısra’:

Senin eşhedüne güler, Bilâlin eshedüsü.

Azîzlerden birinden işitdim. Dedi ki, meşâyıhdan nakl edilen ba’zı düâlarda, her nasılsa ba’zı şeyhler hatâ etmişler ve aslına uygun okumamışlar. Ammâ eğer onlara tâbi’ olanlar, o düâları aslı üzere değil de, şeyh-

lerinin okuduğu gibi okurlarsa, yine te'sîri görülür. Eğer şeyhlerinin okuduğu gibi değil de, doğru okurlarsa, te'sîri görülmez. Allahü teâlâ Habîbinin hurmetine "aleyhi ve alâ cemi'il-enbiyâ-i vel-mürselîn ve alâ mütabi'ihim-üs-salevâtü vet-teslimât" bizi peygamberlerini taklîd ve evliyâsına tâbi' olmak üzere bulundursun!

52. FIKRA: Muhammedün Resûlullah "sallallahü teâlâ aleyhi ve âlihi ve sellem", Resûllerin, ya'nî bütün peygamberlerin "aleyhi ve aleyhimüs-salevâtü vet-teslimâtü vet-tehıyyât" efendisidir, büyüğüdür. Nerede kaldı ki, diğer insanlardan yüksek olmasın. Hâlbuki Îsâ ve Mûsânın "aleyhimesselâm", mertebe ve isti'dâdlarına göre zâtın tecellîlerinden nasîbleri vardır. Nitekim Allahü teâlâ Mûsâ aleyhisselâma: **(Ben Seni kendime** [zâtım için] **Peygamber seçdim.)** [Tâhâ sûresi, 41.ci âyet-i kerîmesi] buyurdu. Îsâ aleyhisselâm ise, **rûhullah** ve **kelimetullah** olmakla, Resûlullah Efendimiz ile münâsebeti çokdur. Ammâ İbrâhîm aleyhisselâm, sıfatların tecellîsine kavuşmuş olmakla berâber, keskin ve ileri görüşlüdür. Zâtın tecellîsi makâmında bizim Peygamberimize "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" müyesser olan husûsî şân ve mertebe, İbrâhîm aleyhisselâma, sıfatların tecellîsi makâmında hâsıl oldu. Tabi'i ki aralarındaki isti'dâd göz ardı edilmiyecek. O hâlde bu bakımdan O, hazret-i Îsâ ve hazret-i Mûsâdan efdal [üstün] olur ve hazret-i Îsâ da hazret-i Mûsâdan efdaldir ve onun mertebesi hazret-i Mûsânın fevkındedir. Keskin görüşlü ve ayırıcı bakışlıdır. Onlardan sonra Nûh "aleyhisselâm" gelir. Nûh aleyhisselâmın makâmı, sıfatlar makâmında İbrâhîm aleyhisselâmın makâmından dahâ yukarıda ise de, İbrâhîm aleyhisselâmın o makâmda husûsî şânı ve keskin görüşü vardır ki, başkasında yokdur. Lâkin evlâd-ı kirâmının, Ona tâbi' olmak ve Ondan gelmekle, Onun makâmından da nasîbi vardır. Âdem aleyhisselâm ise, Nûh aleyhisselâmdan sonradır "alâ nebiyyinâ ve alâ cemî'ihimüs-salevâtü vetteslimât". Bu anlatdıklarımı bana Rabbim bildirdi ve keremi ile ilhâm eyledi. Her şeyin en iyisini Allahü teâlâ bilir.

53. FIKRA: Seyri, ya'nî tesavvuf yolundaki ilerlemesi, ism ve sıfatların tafsîline düşmüş olan sâlikin, hazret-i Zâta kavuşma yolu tıkanmışdır. Çünki ism ve sıfatların nihâyeti yokdur ki, onları aşdıkdan sonra nihâî maksada kavuşabilsin. Meşâyıh bu makâmdan haber vermiş olup, kavuşma mertebelerinin nihâyeti yokdur demişlerdir. Çünki mahbûbun kemâlleri nihâyetsizdir. Burada kavuşmakdan murâdları, ism ve sıfatlarla alâkalı kavuşmadır.

Mes'ûd o kimsedir ki, ism ve sıfatlardaki seyri icmâlen vâkı' olur da, sür'atle hazret-i Zâta "teâlâ ve tekaddes" kavuşur.

Zâta kavuşmuş olanların nihâyet-ün-nihâyeye, ya'nî varılabilecek en son makâma kavuşdukdan sonra, da'vet için geri dönmeleri lâzımdır. O mertebeden geriye dönüş olmaz diye bir şey yokdur. Ortada olanlar

böyle değildir. Onlar isti'dâdlarının nihâyetlerine kavuşdukdan sonra, geriye dönebilirler; dönmeyip bulundukları makâmda kalabilirler de. O hâlde nihâyete varmış olanların, bütün mertebelere kavuşması mümkündür, hattâ lâzımdır. İsmlerin ve sıfatların tafsîlinde ilerliyen ortalardakiler için kavuşma mertebelerinin sonu yokdur. Bu ilm de, bu fakîre mahsûs olan ilmlerdendir. Her şeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

54. FIKRA: Rızâ makâmı, bütün vilâyet makâmlarının üstündedir. Bu yüksek makâmın ele geçmesi ise, sülûk ve cezbeyi temâmladıkdan sonradır.

Eğer denirse ki, Allahü teâlânın Zâtından, sıfatlarından ve fi'llerinden râzı olmak vâcibdir ve îmânın kendisinde zâten vardır. O hâlde bütün mü'minler için, Allahü teâlâdan, sıfat ve fi'llerinden râzı olmak gerekdir. İş böyle olunca, sülûk ve cezbenin temâmından sonra hâsıl olur demenin ma'nâsı nedir?

Cevâbında deriz ki, îmânın diğer esâsları gibi, rızânın da bir sûreti, bir de hakîkati vardır. Başlangıçda hâsıl olan sûretidir; nihâyetde ise hakîkatidir. Bir rızâsızlık olmayınca, şerî'atin zâhiri, rızâ hâsıl olmuşdur der. Aynen kalbin tasdîki gibidir. Tasdîki bozan veyâ gideren bir hâl bulunmadıkça, tasdîk ele geçmişdir denir. Bizim burada kasd etdiğimiz, rızânın hakîkatinin hâsıl olmasıdır, sûretinin değil. Her şeyin en iyisini Allahü teâlâ bilir.

55. FIKRA: Sünnet-i seniyye üzere amel etmek için çok çalışmalıdır. Bid'atden sakınmak için de bir o kadar gayret lâzımdır. Bilhâssa sünneti kaldıran bir bid'atden, dahâ çok kaçınmalıdır. Resûl-i Ekrem "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem", **(Bizim bu dînimizde, ona uymıyan bir şey ortaya çıkaranın, bu uydurduğu şey red edilir)** buyurmuşken, din kemâle gelmiş ve temâmlanmış iken, bir takım kimselerin, dinde bir takım yenilikler [reformlar] ihdâs etmelerine ve bu uydurmalarla, dîni temâmlıyoruz sözlerine çok şaşılır. Bu uydurdukları şeyler ile, sünnetin ortadan kalkacağından hiç korkmuyorlar. Meselâ sarığın sarkan ucunu iki omuz arasından arkaya sarkıtmak sünnetdir. Bir takım kimseler bu sarkan kısmı sol tarafdan sarkıtıp, bunu yapmakla ölüye benzemeyi kasd ediyorlar. Büyük bir kalabalık da bu işde onlara uyuyor. Bilmiyorlar ki, bu hareketleri sünneti ortadan kaldırıp, bid'ate götürüyor ve harâma ulaşdırıyor. Muhammed Resûlullaha "sallallahü aleyhi ve sellem" benzemek mi, yoksa ölüye benzemek mi dahâ iyidir. Sallallahü aleyhi ve sellem efendimiz, ölmeden evvelki ölümle şereflenmişdir. O hâlde ölüye benzemeyi arıyorlarsa, en münâsibi yine Ona "sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem" benzemekdir.

Ölünün kefenine sarık koymak bid'at olunca, bunun sarkan kısmı üzerinde fikr yürütmek ve bununla dîni temâmlıyoruz demek, dahâ çok şaşılacak bir hâldir. Sonra gelenlerden ba'zıları, âlimlerin kefenine sarık da

koymalıdır demeleri, bu fakîre göre fıkh mes’elelerinde değişiklik olur ve değişiklik ile dînin hükmünü kaldırmak arasında fark yokdur. Allahü teâlâ bize, Muhammed Mustafânın “sallallahü aleyhi ve âlihi ve sellem” sünnetine tâbi’ olmakda sebât ve devâmlılık ihsân eylesin!

56. FIKRA: Bir gün cinnîlerin hâllerini bu fakîre gösterdiler. Gördüm ki, cinnîler sokaklarda insanlar gibi dolaşırlar. Her cinnînin başının üzerinde müvekkel [onunla vazîfeli] bir melek vardır. Her bir cinnî o meleğin korkusundan başını kaldırıp, sağına, soluna bakamaz. Bağlı ve tutuklular gibi dolaşırlar ve aslâ o meleğe muhâlefet edemezler. O zemân bildirildi ki, sanki o meleğin elinde demirden bir gürz vardır ki, eğer cinnîden az bir muhâlefet görse, bir vuruşla onun işini bitirir. Beyt:

O Allah ki, alçağı, yüksekleri yaratdı,
Her elin üzerinde bir başka et yaratdı.

57. FIKRA: Velî, bulduğu her kemâli ve kavuşduğu her derece ve makâmı, kendi Peygamberine mütâbe’atle, tufeyli olarak bulur ve kavuşur. Eğer peygambere mütâbe’at olmasaydı, îmânın kendisi bile yüz göstermezdi, nerede kaldı ki, yüksek derecelere çıkaran yol ona açılmış olsun. O hâlde Velîde, Nebîde bulunmıyan cüz’î bir fazîlet ve yüksek derecelerden husûsî bir derece hâsıl olursa, peygamberinin de o cüz’î [kısmî] fazîletden ve husûsî dereceden tam nasîbi olur. Çünki o kemâlin ele geçmesi, Peygamberine tâbi’ olmak sebebiyledir. O, sünnetine uymanın meyvelerinden bir meyvedir. O hâlde o Peygamberin o kemâlden tam nasîbi ve hissesi olur. Nitekim Peygamber efendimiz “sallallahü aleyhi ve alâ âlihi ve sellem”, **(Kim iyi bir yol açarsa, onun sevâbını aldığı gibi, onunla amel edenlerin sevâbları kadar da sevâb alır)** buyurdu. Lâkin Velî, bu kemâle kavuşmakda ve bu derecenin hâsıl olmasında ondan dahâ öncedir. Velînin nebî üzerine cüz’î olan bu fazîletini câiz görmüşlerdir. Bu kısmî, ya’nî bir bakımdan olan fazîlet, her bakımdan nebîde bulunan üstünlükle çatışmaz.

(Fusûs-ül hikem) kitâbının sâhibinin [Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin], Peygamberlerin sonuncusu, ilm ve ma’rifetleri vilâyetin sonuncusundan alıyor, buyurması, bu fakîri şereflendirdikleri bu ma’rifet içindir. Bu söz başdan başa şerî’ate uygundur. Fusûsu şerh edenler ise, bunun tashîhinde, doğru îzâh ve isbâtında çok zorlanmışlar ve, (Vilâyetin sonuncusu, nübüvvetin sonuncusunun haznedârı gibidir. Pâdişâh kendi hazînesinden bir şey alırsa, onun için bu işde hiçbir noksanlık lâzım gelmez) demişlerdir. İşin esâsı ise, bizim bildirdiğimiz gibidir. O zorlanmaların menşei, işin esâsına varamadıklarına dayanmakdadır. Her şeyin hakîkatini Allahü teâlâ bilir. Vessalâtü ves-selâmü alâ seyyid-il beşer ve âlihil ethar.

58. FIKRA: Velînin vilâyeti, kendi Peygamberinin vilâyetinin kısmlarından bir kısmdır. Velî ne kadar yüksek derecelere kavuşursa, kavuşsun, Peygamberinin derecelerinin kısmlarından bir kısm olmakdan ileri geçe-

mez. Kısm ve parça ne kadar büyük olsa da, külden, ya'nî bir şeyin bütününden küçükdür. "Kül cüzden dahâ büyükdür" mantık kâidesi ve herkesin bildiği bir gerçekdir. Cüz'ün külden [parçanın bütününden] dahâ büyük olduğunu sanmak ahmaklık ve sefîhlik olur. Çünki bütün, o ve diğer parçalardan meydâna gelmekdedir.

59. FIKRA: Vâcib teâlâ ve tekaddes hazretlerinin sıfatları üç kısmdır:

Birincisi, izâfî sıfatlardır. Yaratmak ve rızk vermek gibi.

İkincisi, hakîkî sıfatlardır, bunların izâfî sıfatlara benzer tarafları vardır. İlm, kudret, irâdet, sem', basar ve kelâm sıfatları gibi.

Üçüncüsü, sırf hakîkî sıfatdır. Hayât gibi. Çünki onda izâfîlikden bir karışıklık yokdur. İzâfîlikden murâd, âlem ile teallukdur. Bu üçüncü kısm, üç kısmın en yükseğidir ve bütün kısmları kendinde toplamakdadır ve sıfatların esâsıdır. İlm sıfatı, câmi' [toplayıcı] olmakla berâber, hayât sıfatına tâbi'dir ve sıfat ve şüûnât dâiresi, hayât sıfatına kadardır. Matlûba kavuşmanın kapısı da Odur. Hayât sıfatı, ilm sıfatından yüksek olunca, Ona kavuşmak da, elbette, ilm mertebelerini aşdıkdan sonra olacakdır. Söz konusu ilm, zâhirî veyâ bâtını olsun, şerî'at ilmi veyâ tarîkat ilmi olsun aynıdır. O kapıdan içeri girenler ise çok çok azdır. Sokakların arkasından bile, içeriye bakmak istiyenler azdır. Bu sırlardan işâretle bile konuşmağa kalkışırsam boğazımı keserler. Beyt:

Ötesinde bir şey var, anlatmak dahâ zordur,
Bence onu saklamakdan dahâ güzel şey yokdur.

Hidâyet üzre olanlara ve Muhammed Mustafânın "sallallahü aleyhi ve alâ âlihi ve sellem" izinde gidenlere selâm olsun!

60. FIKRA: Allahü teâlâ misli olmakdan münezzehdir. Nitekim Kur'ân-ı kerîmde, **(Misli gibi bir şey yokdur)** buyurulmuşdur. Ammâ misâli olabilir demişlerdir. Meseli [benzeri] olmaz buyurmuşlardır. Nitekim âyet-i kerîmede, **(En yüksek meseller** [sıfatlar] **Allahındır)** buyuruldu.

Sülûk erbâbı ve keşf eshâbına misâl ile tesellî veriyorlar ve hayâl ile râhatlık bahş ediyorlar. Bîçûnü çûn misâli ile gösteriyorlar. Vücûbü imkân sûretinde ortaya koyuyorlar. Çâresiz sâlik, misâli, misâlin sâhibinin aynısı, sûreti, sûret sâhibinin kendisi zan ediyor. Bu yüzden Hak sübhânehü ve teâlânın ihâtası sûretini eşyâda görüp, o ihâtanın misâlini âlemde müşâhede ediyor ve zannediyor ki, müşâhede edilen Hak sübhânehü ve teâlânın hakîkî ihâtasıdır. Hâyır, böyle değildir. Allahü teâlânın ihâtası da bîçûn ve bîçigûnedir ve müşâhede edilmekden münezzehdir ve kimse onu keşf edemez. İnanırız ki, Allahü teâlâ her şeyi muhîtdir [kuşatmışdır], ammâ Onun ihâtasının ne ve nasıl olduğunu bilmeyiz. Bizim bildiğimiz o ihâtanın misâli ve benzeridir. Allahü teâlânın kurbu ve mâiyyeti de böyle olup, onlardan mekşûf ve meşhûd olan, benzeri ve misâlidir, hakîkati değildir; belki bunların hakîkatları hâsıl olduğu bilinemeyen

mertebededirler. Allahü teâlânın karîb [yakın] olduğuna ve bizimle olduğuna inanırız. Ammâ yakınlığının ve berâberliğinin hakîkatini bilmeyiz. Belki de Resûlullahın hadîs-i şerîfinde gelmiş olan, **(Rabbimiz güler gibi tecellî eder)** ifâdesinin ma'nâsı, misâlinin sûreti i'tibâriyledir. Zîrâ rızânın en yüksek derecesi, misâlde güler gibi sûreti ile şekllenir. El, yüz, ayak, parmak kelimelerinin Hak teâlâ tarafından kendine nisbet edilmesi de, misâli sûret i'tibâriyle olur. Rabbim bana böyle bildirdi. **(Allahü teâlâ dilediğini rahmetine mahsûs kılar; O büyük ihsânlar sâhibidir.)** Ve sallallahü teâlâ alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ve sellem ve bârek.

61. FIKRA: Bu yazıları yazanın, ahvâl, mevâcid, ilm ve ma'rifetleri beyânındaki ifâde ve yazılarında, birbiriyle uyuşmayan ve çatışan bir şeyler anlaşılırsa, vaktlerin ve vaziyyetlerin ayrı ayrı oluşuna haml etmelidir. Zîrâ ahvâl ve mevâcidin vakti ayrıdır ve her vaziyyetin ilm ve ma'rifetleri başka başkadır. O hâlde aslında uyuşmamak ve çatışmak yok demekdir. Ya'nî bunlar da şerî'atdeki hükmler gibi olup, neshden ve tebdîlden sonra uyuşmaz ve çatışır görünürler. Ammâ vaktlerin ve durumların ayrılığı göz önüne getirilirse, o uyuşmazlık ve çatışma kalkar. Bunda Allahü teâlânın hikmetleri ve nice fâideleri vardır. O hâlde kabûlden uzak olma. Ve sallallahü teâlâ alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ve sellem ve bârek.

Bu fevkal'âde güzel ve eşsiz kitâbı toplayan bu za'îf kul, **Hidâye** lakablı **Muhammed Sıddîk Bedahşî Kişmî** derim ki, **(Mebde ve Meâd)** ismi ile bilinen bu yüksek ve şerefli ma'rifetlerin yazılmasını, 1019 [m. 1610] senesi Ramezân-ı şerîf ayının sonlarında i'tikâfda iken bitirdim.

İÇİNDEKİLER

EL-MÜNKIZÜ MİN-EDDALÂL

(Huccet-ül İslâm İmâm-ı Muhammed Gazâlî) “kuddise sirruh”

Bismillâhirrahmânirrahîm

Her kitâbın ve makâlenin başında, kendisine hamd ile başlanan Allahü teâlâya hamd ederim. Risâlet ve nübüvvet sâhibi Muhammed Mustafâya “sallallahü aleyhi ve sellem”, âline ve eshâbına “rıdvânullahi teâlâ aleyhim ecma’în” salât ve selâm olsun!

Ey din kardeşim! Benden ilmlerin gâyesini ve sırlarını, mezheblerin insanı helâke götürenlerini ve özelliklerini açıklamamı istedin. Birbirine zıt olan çeşidli fırkaların ve yolların arasından hakkı bulup, ortaya çıkarmak için çekdiğim sıkıntıları, taklîdden kurtulup, doğru i’tikâda nasıl ulaşdığımı bildirmemi istedin.

Önce kelâm ilminden fâidelendiğim noktaları, ikinci olarak hakîkate ulaşmakda, sâdece ma’sûm kabûl etdikleri imâmlarını taklîd etmeyi kâfî gören ehl-i ta’lîmin (İsmâ’îliyye, bâtıniyye fırkasının) yollarını nasıl bulduğumu soruyorsun. Üçüncü olarak da, hakîr ve hafîf gördüğüm felsefecilerin yollarını soruyorsun. Netîce olarak tesavvuf yolunu beğenip, kabûl etdiğimi, tesavvuf ehlinin sözlerini ve hâllerini incelediğimde, öğrendiğim hakîkatlerin bende bırakdığı intibâları soruyorsun.

Yine Bağdâdda pekçok talebeye ders verip, ilmi yaymakda iken, bundan niçin vazgeçdiğimi, uzun bir aradan sonra Nişâbura dönüp, tekrâr ilm öğretmeğe başlamamın sebebini açıklamamı istedin.

Bunları sormakdaki samîmiyyetine inanarak, arzûnu yerine getirmek için cevâbını yazıyorum. Bu husûsda Allahü teâlâdan yardım diler, ona tevekkül ederim. Muvaffak etmesi için düâ ederim. Ona sığınarak derim ki:

Allahü teâlâ sizi doğru yolda bulunmağa, muvaffak etsin. Hakîkate boyun eğmenizi kolaylaşdırsın. İnsanların, çeşidli din ve milletlerde bulunuşu ve bir ümmetin çeşidli fırkalara ayrılması, bir çok insanın içinde boğulduğu derin bir denizdir. Çok az insan bu denizde boğulmakdan kurtulmuşdur. Her fırka, kendinin doğru yolda olduğunu zan eder. [Mü’minûn sûresi 53.cü] Âyet-i kerîmesinde meâlen: **(Her fırka kendi din ve**

mezhebine güveniyor, hak olduğuna inanıyor) buyuruldu. Bütün sözleri hakîkat olan ve Peygamberlerin en üstünü olan Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", kendi ümmetinin de fırkalara ayrılacağını bildirmiş ve **(Ümmetim yetmişüç fırkaya ayrılacakdır. Bunlardan yalnız bir fırkası kurtulacak)** buyurmuşdur. Peygamber efendimizin haber verdiği gibi oldu. [Eshâb-ı kirâm, kurtulan fırkanın kimler olduğunu sorunca, Peygamber efendimiz, **(Cehennemden kurtulan fırka, benim ve eshâbımın gitdiği yolda gidenlerdir)** buyurdu. Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" buyurduğu gibi oldu.]

Gençliğimin ilk yıllarından ya'nî yirmi yaşımdan önceki bülûg çağıma yakın bir zemândan beri ki, hep bu derin denizin dalgalarıyla mücâdele ediyordum. Cesâretle derinliklerine dalıyordum. Her dürlü karmaşık mes'elelerle uğraşıyordum. Bütün güçlükleri yenmeye çalışıyor, her uçuruma atlıyordum. Her fırkanın i'tikâdını inceliyor, mezhebine âid sırları ortaya çıkarmaya uğraşıyordum. Hangisinin hak, hangisinin bâtıl, hangisinin Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" sünnetine uygun ve hangisinin bid'at üzerine kurulmuş olduğunu öğrenmeye çalışıyordum. Şimdi elli yaşımı geçmiş bulunuyorum.

Bâtınîliğin bütün gizliliklerine varıncaya kadar inceledim. Zâhiriyyeye mensûb olanların tutduğu yolun neden ibâret olduğunu araşdırdım. Her felsefecinin felsefesinin iç yüzünü araşdırdım. Her kelâmcının sözünü ve mücâdelesinin netîcesini anlamak için gayret etdim. Bir tesavvuf ehlinin kalb temizliğine nasıl ulaşdığının sırrını anlamaya çalışdım. Bir âbidin çok ibâdet etmesinin ona ne sağladığını araşdırdım. Allahü teâlâya inanmayan bir zındıkın, bu inkâra cür'et etmesinin sebebini inceledim.

Gençliğimin ilk yıllarından beri, hakîkatleri kavramaya çok arzûlu olmam, yaratılışımdan gelen bir âdetimdir. Bu benim elimde değildir. Allahü teâlânın bana ihsân etdiği bir hâldir. Bu sâyede, i'tikâdda taklîdden kurtuldum. Çocukluğumda örf ve âdete dayanan akîdeden sıyrıldım. Çünki, hıristiyan çocuklarının hıristiyan, yehûdî çocuklarının yehûdî, müslimân çocuklarının da müslimân olduğunu gördüm. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" bir hadîs-i şerîfde, **(Bütün çocuklar müslimânlığa uygun ve elverişli olarak dünyâya gelir. Bunları, sonra anaları, babaları hıristiyan, yehûdî ve mecûsî yapar)** buyurdu.

Asl yaratılışın hakîkatını ve anneyi, babayı, hocayı taklîd etmekle elde edilen akîdelerin, inançların esâsını araşdırmayı istedim. Bu taklîd ile inanmanın başlangıcı telkîn ile idi. Telkîn ile başlayan bu taklîdleri birbirinden ayırmak için, içime bir arzû düşdü. Hâlbuki bunların hangisinin hak, hangisinin bâtıl olduğu husûsunda ihtilâflar vardı. Bunu nasıl yapabilirim diye düşündüm. Dedim ki, benim asl arzûm, işlerin hakîkatini bilmekdir. O hâlde, önce ilmin hakîkatini bilmem lâzımdır. Öyleyse ilmin hakîkati nedir? Nihâyet ilmin hakîkati bana şöyle zâhir oldu. Yakîni sağlayan ilm öyle bir ilmdir ki, onunla bilinen şeyler açıkca anlaşılır. Aslâ şübhe kalmaz.

O ilmde yanlışlık ve hatâ bulunmaz. Kalb böyle bir ihtimâle imkân bulamaz. Hatâdan emîn olmak için, ilm öyle kuvvetli olmalıdır ki, birisi bu ilmin bâtıl olduğunu iddi'â etse, da'vâsının doğruluğunu isbât için taşı altın, değneği yılan hâline getirse, bu durum o ilme sâhib olan kimseyi aslâ şübheye düşürmez. Ben on sayısının üç sayısından büyük olduğunu bildiğim hâlde, birisi üç sayısı on sayısından büyükdür. Bu sözüme inanman için, değneği yılan hâline getireceğim dese, bunu yapsa, ben de görsem, bu sebeble bilgimde bir şübhe meydâna gelmez. Ancak o kimsenin bu işi nasıl yapdığına şaşarım.

Dahâ sonra anladım ki, bu şeklde kesin olarak bilmediğim ilme güvenilmez. Şek ve şübhe bulunan ilm, kesin ilm (ilm-i yakîn) değildir.

SAFSATAYA İ'TİBÂR VE İLMLERİ RED EDİŞİM

Sonra bilgilerimi inceledim. Kendimde duyu organlarımla elde etdiğim, delîle muhtâc olmayan açık bilgilerden (on sayısı üç sayısından büyükdür gibi) başka güvenilecek kesin bilgi bulamadım. Ümîdsizliğe düşdüm. Kendi kendime dedim ki: Duyu organlarıyla anlaşılan ve açık olan bilgilerden başka müşkilleri çözecek başka bir vâsıta kalmadı. O hâlde önce bu bilgileri inceleyip, sağlamlık derecelerini anlamalıyım. Böylece duyu organlarına güvenim, açık bilinen bilgilerde yanılmakdan emîn oluşum ve taklîde dayanan eski bilgilerime güvenim gibi midir. Yoksa pekçok kimsenin şübhe götüren ve isbâtı gerekdiren bilgileri gibi midir. Bunların hangisi olduğunu sağlam bir şeklde öğrenmem gerekirdi. Bu sebeble, duyu organlarıyla bilinen ve zarûriyât, ya'nî açıkca bilinen bilgiler üzerinde gâyet ciddî bir şeklde düşünmeye başladım. Kendimi bu bilgiler husûsunda şübheye düşürmenin mümkin olup, olmayacağını araşdırdım.

Duyu organları ile elde etdiğim bilgiler hakkında şübhelerim artıp, bunlarla da hatâ yapmanın mümkin olduğu kanâ'atine vardım. Devâmlı artan şübhelerim üzerine, kendi kendime dedim ki: Duyu organlarının en kuvvetlisi gözdür. Göz, gölgenin durduğuna, hiç hareket etmediğine hükm verir. Hâlbuki bir müddet tecrîbeden sonra, gölgenin hareket etdiği anlaşılır. Gölgenin hareketi fark edilecek şeklde olmayıp, yavaş yavaşdır. Öyle ki, hareketsiz kaldığı hiçbir an yokdur. Yine göz, yıldızları bir altın lira büyüklüğünde görür. Hâlbuki astronomi ve hendese ilmleri ile, o yıldızın, üzerinde yaşadığımız dünyâdan dahâ büyük olduğu anlaşılır. Göz yanıldığı gibi, diğer duyu organları da yanılır. Duyu organlarının kendi bilgilerine göre verdikleri hükmlerin yanlış olduğunu, akl, savunmaya imkân bırakmayacak şeklde gösterir. Bunun üzerine, artık duyu organlarına da güvenim sarsıldı. Son derece açık olan aklî ilmlerden başka bir şeye güvenim kalmadı. On sayısı, üç sayısından büyükdür. Bir şey hem var, hem yok ve bir şey hem hâdis, ya'nî sonradan var olan, hem de kadîm, başlangıcı olmayan olamaz. Her aklın tereddütsüz kabûl edeceği husûslarda olduğu gibi, aklî ilmlere güvenilir, dedim.

Buna cevâb olarak mahsûsât, ya’nî duyu organları dedi ki: Aklî ilmlere nasıl güvenebilirsin. Hâlbuki bundan önce duyu organlarına güveniyordun. Akl hâkimi geldi, bizim yanılabileceğimizi söyleyip, bizi yalanladı. Eğer akl olmasaydı, sen devâmlı olarak ve ısrârla bizi tasdîk edecekdin. Şimdi muhtemeldir ki, aklın da ötesinde bir başka hâkim vardır. O ortaya çıkarsa, aklın duyu organlarını yalanladığı gibi, o da aklın yanıldığını söyler. Aklın yanıldığını söyleyecek böyle bir hâkimi bilmemen, onun yok olduğunu göstermez.

Bu cevâb karşısında nefsim durakladı. Sonra, verdiği şübheyi kuvvetlendirmek için, şöyle dedi: Görmez misin ki, uykuda iken, rü’yâda ba’zı şeyleri görüyorsun. Bir takım hâlleri hayâl ediyorsun. Onların hakîkat olduğunu kabûl ediyorsun. Uykuda iken, rü’yâda gördüklerin hakkında bir şübheye düşmüyorsun. Fekat uyanınca, rü’yâda inandığın şeylerin hiçbirinin aslı olmadığını anlıyorsun. O hâlde, aklın ile anlayıp, inandığın bilgilerin, sâdece içinde bulunduğun hâl sebebiyle sana doğru gibi gelmiş olmadığını nereden biliyorsun. Mümkindir ki, sende başka hâl meydâna gelir de, rü’yâda gördüğünü uyanınca kabûl etmediğin gibi, aklınla anladığın şeylerin de aslı olmayan bir takım hayâller olduğunun farkına varırsın. Yâhud da, sana gelecek olan bu hâl, tesavvuf ehlinin hâli gibi olabilir. Zîrâ, tesavvuf ehli, “Biz istigrak hâlinde [ma’nevî hâllere dalınca], duyu organlarının te’sîrinden kurtulup, akl ile anlaşılamıyan hâlleri müşâhede ederiz (görürüz),” demişlerdir. Belki bu hâl ölüm hâli de olabilir. Zîrâ, Resûlullah “sallallahü aleyhi ve sellem”, **(İnsanlar uykudadırlar, ölünce uyanırlar)** buyurdu. Kesin olarak bellidir ki, dünyâ hayâtı, âhırete nisbetle bir uyku gibidir. İnsan öldüğü zemân, dünyâda göremediği bir takım şeyler ona zâhir olur. O hâlde iken ona şöyle hitâb edilir: **(Bu günden gafletde idin. Şimdi senden perdeni açdık, artık bugün gözün keskindir.)** (Kaf sûresi, 22.ci âyet-i kerîmesinin meâli.)

Bu vesveseler kalbimde yer etdi. Bundan kurtulmak için, bir çâre aradım. Fekat, mümkin olmadı. Çünki bu vesveseleri ancak delîl ile giderebilirdim. Delîl de ancak apaçık anlaşılan bilgiler olabilirdi. Bu bilgiler, sağlam olmayınca, onlara güvenilmeyince, delîl olarak kabûl edilemezdi. Bu hâlden kurtulmak mümkin olmadı. İki ay kadar devâm etdi. Safsata yoluna kapılmışdım. Fekat bundan kimseye bahsetmiyordum. Nihâyet Allahü teâlâ, beni bu hâlden kurtardı. Eski hâlime döndüm. Zarûriyyâtın, ya’nî delîle muhtâc olmayan açık bilgilerin güvenilirliğine emîn oldum. Bu hâle, delîller vâsıtasıyla ulaşmadım. Bu, Allahü teâlânın kalbime ihsân etdiği bir nûr ile oldu. Bu nûr, pekçok ilmin kaynağıdır. Hakîkate ulaşmanın sâdece delîller ile olduğunu zan edenler, Allahü teâlânın geniş rahmetini daraltmış olurlar. Âyet-i kerîmede meâlen buyuruldu ki: **(Allah, kimi hidâyete erdirmek dilerse, onun göğsünü islâma açar, gönlüne genişlik verir...)** (En’âm sûresi 25). Bu âyet-i kerîmede geçen açma ve genişletme ma’nâsındaki “şerh” kelimesinden murâdın

ne olduğu Resûlullaha “sallallahü aleyhi ve sellem” sorulunca: **(O, Allahü teâlânın kalbe akıtdığı bir nûrdur)** buyurdu. Bunun alâmeti nedir diye sorulunca da: **(Fânî olan dünyâdan yüz çevirip, ebedî vatan olan âhırete yönelmekdir)** buyurdu.

Resûlullah “sallallahü aleyhi ve sellem” bir başka hadîs-i şerîfinde, bu nûr ile alâkalı olarak şöyle buyurdu: **(Allahü teâlâ kullarını karanlık içinde yaratdı. Sonra da onların üzerine kendi nûrundan serpdi.)** Ya’nî Allahü teâlâ, insanları ve cinleri, tabi’atlarını, zulmetli nefs-i emmârenin hoşlanılmayacak hâlleri altında yaratdı. Sonra, üzerlerine ma’rifet ve hidâyet nûru yaydı.

İşte hakîkatlere kavuşmayı bu nûrdan aramak lâzımdır. Bu nûr, zemân zemân, Allahü teâlânın kereminden fışkırır. Buna kavuşmak için, dikkatli olmak lâzımdır. Nitekim, Resûlullah “sallallahü aleyhi ve sellem”, **(Hayâtınızın ba’zı günlerinde Rabbinizin lutfları zuhûr eder, onlara kavuşmak için, dikkatli ve uyanık olun)** buyurdu.

Bunları anlatmakdan maksad, hakîkatı aramakda çok gayretli olmanın, hattâ araşdırılması îcâb etmiyen şeylere varıncaya kadar uzanan ciddî bir çalışmanın lüzûmunu göstermekdir. Şübhesiz ki, çok olan şeyleri araşdırmak îcâb etmez. Çünki onlar, hâzırdır. Apaçık olan şeyler araşdırılınca, onlar kaybolur, gizlenir. Bir kimse, araşdırılması îcâb etmiyen şeyleri araşdırdı diye, araşdırılması îcâb eden şeyleri araşdırmakda kusûr etmekle suçlanamaz.

HAKÎKATI ARAYANLARIN KISMLARI

Allahü teâlâ, lutfü ve keremi ile, beni hakîkat olmadığı hâlde hakîkat gibi görünen şeylere i’tibâr etmek hastalığından kurtardı. Böylece, hakîkati arayanların dört kısma ayrıldığını gördüm.

1– Kelâm âlimleri: Bunlar, rey, ya’nî düşünerek elde edilen hükm ve istidlâl, ya’nî delîl ile anlamaya sâhib olduklarını iddi’â ederler.

2– Bâtınîler: Bunlar, hakîkatin ma’sûm bir imâmın ta’lîmi ile, ya’nî bildirmesi ile öğrenilebileceğini, hakîkatı ondan anladıklarını iddi’â edenlerdir.

3– Felsefeciler: Bunlar, mantık ve burhân, ya’nî kesin delîl sâhibi olduklarını iddi’â ederler.

4– Sûfîler: Bunlar, tesavvuf ehli olup, Allahü teâlânın seçilmiş kulları, keşf ve müşâhede sâhibi olduklarını söylemişlerdir.

Kendi kendime dedim ki, hakkı arayanlar, bu dört grubun dışında olamazlar. Bu mesleklerin erbâbı, hakîkatı arama yolundadırlar. Eğer, hakîkat bu dört sınıf mensûblarının dışında ise, hakîkate ulaşma ümîdi kalmaz. Taklîdi terk etdikden sonra, tekrâr taklîde dönmeye ümîd ve imkân yokdur. Çünki, taklîdin şartlarından birisi de, taklîdcinin taklîdci olduğu-

nu bilmemesidir. (Taklîdci olduğunun farkında bulunmamasıdır.) Taklîdci olan kimse, taklîdci olduğunu bilirse, onun taklîd bardağı kırılır. Geride kalan parçaları, ateşde eritilip, başka bir kalıba dökülmedikce, tekrâr bardak hâline getirilemez.

Bahsi geçen dört gurubun düşüncelerini ve özelliklerini dikkatle araşdırmaya başladım. İlk önce, kelâm ilmini, sonra felsefe yolunu, dahâ sonra bâtınîlerin ta'lîmâtını, en sonunda da tesavvuf ehlinin yolunu inceledim.

KELÂM İLMİNİN GÂYESİ VE ÖZÜ

Önce kelâm ilmi tahsîline başlayıp, bu ilmi esâslı bir şekilde öğrendim. Bu ilmde mütehassıs olan âlimlerin kitâblarını inceledim. Bu ilme dâir yazmak istediğim kitâbları yazdım. Gördüm ki, kelâm ilmi, kendi gâyesini yerine getirmek bakımından kâfî geliyordu. Fekat benim maksadımı yerine getirmiyordu. Çünki bu ilmin gâyesi, Ehl-i sünnet i'tikâdını muhâfaza etmek, bid'at ehlinin bunu bozmasından korumakdır. Allahü teâlâ, Resûlu Muhammed aleyhisselâm vâsıtasıyla doğru i'tikâdı bildirdi. Kur'ân-ı kerîmde ve Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" hadîs-i şerîflerinde bildirildiği gibi, kulların dünyâ ve âhıret se'âdetini sağlayacakdır.

Dahâ sonra, şeytân bid'at ehline, sünnete muhâlif birtakım vesveseler verdi. Onlar da bu vesveseleri yaydılar. Neredeyse müslimânların doğru i'tikâdını bozacaklardı. Allahü teâlâ, kelâm âlimlerini yaratdı. Onlar, Ehl-i sünnete muhâlif olan bid'at ehlinin bozuk inanışlarını gâyet güzel bir şekilde ortaya çıkarıp, çürüten, bir âlim zümresi oldular. İşte kelâm ilmi ve kelâm âlimleri böyle meydâna geldi.

Kelâm âlimlerinden bir kısmı, Allahü teâlânın kendilerine ihsân etdiği hizmetin kıymetini bildiler. Ehl-i sünnet i'tikâdını iyi müdâfe'a etdiler. Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" bildirdiği bu i'tikâdı korudular. Tam bir gayretle bid'atlere mâni' oldular. Ancak, bu vazîfeyi yaparken, hasımları tarafından ileri sürülen ba'zı mukaddemâta (prensiblere) dayanarak cevâb vermişlerdir. Bunu benimsemelerinin sebebi; yâ taklîdden dolayı, yâhud da icmâ-i ümmet veyâ Kur'ân-ı kerîme ve hadîs-i şerîflere uygunluğundan dolayıdır. Hasımlarının ileri sürdükleri düşüncelerde birbirine ters düşen şeyleri meydâna çıkarmak, kabûl etdikleri esâsların ortaya çıkardığı yanlış sonuçlarla onları susdurmak gibi şeylerle meşgûl oldular. Açıkca anlaşılan delîle ihtiyâcı olmayan sözlerden başka sözleri kabûl etmeyenler için, bu usûlün fâidesi pek azdır. Bu sebeble kelâm ilmi, beni kâfî derecede tatmîn etmedi. Şikâyetci olduğum derdime çâre olmadı. Evet, kelâm ilmi ortaya çıkdıkdan sonra, bu ilmle meşgûl olanlar çoğalınca, bir müddet sonra, bir tarafdan sünnet-i seniyyenin müdâfe'asını yaparken, bir tarafdan da eşyânın hakîkatlerini anlatmağa özendiler. Cevherden, a'razdan ve bunların hükmlerinden bahs etmeğe başladılar. Fekat, bu konu kelâm ilminin gâyesi olmadığından, kelâm ilmi asl gâye-

sinden uzak kaldı. Bu sebeble insanlar arasında i'tikâddaki ihtilâflardan doğan şaşkınlık karanlığını ortadan kaldıramadı. Benden başkası için, böyle bir gâye gerçekleşmiş olabilir. Hattâ insanlardan bir kısmında böyle bir gâyenin gerçekleşmiş olduğundan şübhe etmem. Fekat, bunun isbâta muhtâc ve açık bilgilerden olmayan ba'zı noktalarda taklîd ile karışık olduğu da meydândadır. Ben burada kendi hâlimden bahs ediyorum. Gâyem, kelâm ilminden şifâ bulanları kınamak ve onlara i'tirâz değildir. Şifâ veren ilâclar, hastalığın farklılığına göre değişir. Nice ilâclar vardır ki, bir hastaya fâideli olurken, diğer bir hastaya zararlı olur.

FELSEFENİN GÂYESİ

Felsefenin gâyesi nedir, kötülenen ve kötülenmeyen kısmları hangisidir. Felsefeciler hangi sözleri ile küfre düşer, hangi sözleriyle küfre düşmezler. Hangi sözlerinde bid'at ehlinden sayılırlar, hangilerinde sayılmazlar. Kendi bâtıl sözlerini kabûl etdirebilmek için, hak ehlinin sözlerinden kendi sözlerine karışdırdıkları sözler nelerdir. Bu sözlerden halk nasıl nefret etmişdir. Hakîkatlerin sarrafı olanlar, felsefecilerin sözleri içine karışdırdıkları hâlis gerçeği yanlış ve karışık olandan nasıl ayırt etmişlerdir? Bu husûsları açıklayacağım.

Kelâm ilmini öğrendikden sonra, felsefe bilgilerini incelemeye başladım. İyice anladım ki, bir ilmdeki fesad ve bozukluğu, ancak o ilmi derinlemesine inceleyen kimse anlayabilir. O ilme öyle vâkıf olmalı ki, o ilmin en âliminin ilmine eşid hâle gelmeli. Hattâ onu da geçmelidir. O ilmin ehlinin ulaşamadığı derinlikleri ve tehlükeleri tesbît edebilmelidir. Ancak o zemân o ilmin bozuk olduğuna dâir iddi'âsının doğru olduğu ortaya çıkar. İslâm âlimlerinden, felsefeyi derinlemesine incelemek için, gayret sarf edenini görmedim. Kelâm âlimlerinin kitâblarında felsefecilerin sözlerini çürütmek için yazılmış olan sözlerde tenâkuz ve ehemmiyyetsiz ifâdeler vardı. Bunlarla ilmlerin inceliklerine vâkıf olduklarını iddi'â edenler şöyle dursun, a'vâmdan bir kimsenin dahî iknâsı düşünülemez. Nihâyet anladım ki, bir yolun hakîkatını tam anlamadan onu red etmek, karanlığa taş atmak gibidir.

Bu sebeble, hiçbir hocadan yardım taleb etmeden, felsefeye âid kitâbları incelemek sûretiyle, ciddî bir çalışmaya sarıldım. Dînî ilmlerde kitâb yazmak ve ders vermekden geri kalan vaktleri, felsefeyi incelemeye ayırdım. Hâlbuki, o sıralarda Bağdâdda üçyüz talebeye ders veriyordum. Boş vaktlerimdeki çalışmalarımla Allahü teâlâ beni iki seneden az bir zemân içinde, felsefe bilgilerinin nihâyetine ulaşdırdı. Bu bilgileri inceleyip, anladıkdan sonra, bir seneye yakın üzerinde düşünmeye devâm etdim. Tekrâr tekrâr inceleyip, derinliklerini ve tehlükelerini araşdırdım. Sonunda, felsefedeki hakîkî ve hayâlî olan yönlere, karışıklıklara, aldatmalara hiçbir şübhe kalmayacak şekilde vâkıf oldum.

Şimdi felsefenin ve felsefecilerin hikâyesini benden dinle: Onları bir-

kaç sınıf, bilgilerini de birkaç kısm hâlinde buldum. Onların eskileri ile sonrakileri arasında, hakîkate uzak ve yakın olmak bakımından büyük farklılıklar bulunmakla berâber, hepsi de küfr ve ilhâd damgasını taşırlar.

FELSEFECİLERİN SINIFLARI VE KÜFR ÜZERE BULUNMALARI

Felsefeciler, fırkalarının çeşidi çok olmasına rağmen, üç kısma ayrılırlar.

1– Dehriyyûn,

2– Tabî'iyyûn,

3– İlâhiyyûn.

Dehriyyûn: Felsefecilerin en eski gurubudur. Kâinâtı idâre eden kudret ve ilm sâhibi bir yaratıcının varlığını, ya'nî Allahü teâlâyı inkâr etmişlerdir. Âlemin bir yaratıcı tarafından değil de, öteden beri kendiliğinden mevcûd olduğunu, canlının menîden, menînin de canlıdan meydâna geldiğini, böylece ebedî olarak devâm edeceğini iddi'â etmişlerdir. Bu kısm felsefeciler zındıkdırlar.

Tabî'iyyûn (Tabî'atcılar)**:** Bunlar ekseriyyetle tabî'at âleminden, hayvanların ve bitkilerin şaşılacak hâllerinden bahs ederler. Canlıların organlarını inceleyen anatomi ilmiyle çok meşgûl olurlar. Canlıların yaratılışında, Allahü teâlânın kudretini ve eşsiz hikmetini görerek, şaşkınlıklarını gizleyemezler. Herşeyin gâye ve maksadına hâkim, hikmet ve kudret sâhibi olan Allahü teâlâya inanmak mecbûriyyetinde kalırlar. Anatomi ilmiyle canlıların organlarının hayrete düşüren fâidelerini inceleyen herkes, hayvanların yapılarını böyle yaratan Allahü teâlânın insan vücûdunu dahâ mükemmel yaratdığı hakkında kesin bilgiye sâhib olur.

Bu kısm felsefeciler, dahâ çok tabî'atla alâkalı araşdırma yapdıkları için, hayvânî kuvvetlerin düzgün ve mükemmel olmasında, mîzâcın uygunluk içinde olmasının büyük te'sîri bulunduğuna kanâ'at getirdiler. Böylece insandaki idrâk ve akl kuvvetinin, insanın mîzâcına [tabî'atına, yapısına] bağlı olduğunu zan etdiler. Mîzâcın (tabî'atın, yapısının) bozulmasıyla onun da yok olacağını kabûl etdiler. Yok olan şey, bir dahâ var olamaz dediler. Bu sebeble bunlar, nefs ölür, bir dahâ dönmez fikrine sâhib oldular ve âhıret yokdur, dediler. Cenneti, Cehennemi, kıyâmeti ve hesâbı inkâr etdiler. İbâdet için sevâb, günâhdan dolayı azâb olacağını kabûl etmediler. Gemsiz, başı boş kaldılar. Hayvanlar gibi şehvetlere daldılar. Bunlar da zındıkdırlar. Çünki, îmânın aslı, Allahü teâlâya ve âhırete inanmakdır. Her ne kadar Allahü teâlânın varlığına ve sıatlarına inandılarsa da, âhıreti inkâr etdiler.

İlâhiyyûn: Bunlar dahâ sonra gelmiş olan felsefecilerdir. Bunlardan biri de Eflâtûnun hocası olan Sokratdır. Eflâtûn ise, Aristonun hocasıdır. Aristo, mantık ilmini tertîb ederek, felsefe bilgilerini özetleyip, kolayca is-

tifâde edilir hâle getirmişdir.

İlâhiyyûn kısmında olan felsefeciler, dehriyyûn ve tabî'iyyûn sınıfından olan felsefecileri red etdiler. Onların bozuk fikrlerini, başkalarına söz bırakmayacak şekilde ortaya koymuşlardır. Allahü teâlâ onları birbiriyle çarpışdırdı. Kur'ân-ı kerîmde, Ahzâb sûresi 25.ci âyet-i kerîmesinde, meâlen, **(Allah, muhârebe yükünü mü'minlerden kaldırdı...)** buyurulduğu gibi, mü'minlerin onları red etmek için uğraşmasına lüzûm kalmadı.

Sonra Aristo, Eflâtûnun, Sokratın ve dahâ önce yaşamış olan ilâhiyyûn felsefecilerinin görüşlerini şiddetle red etdi. Onların hepsinden uzaklaşıp, ayrı bir yol tutdu. Buna rağmen, onların küfr ve bid'at olan ba'zı fikrlerini kabûl etdi. Kendini bu çeşid düşüncelerden kurtaramadı. Bu sebeble hem bunları, hem İbni Sînâ, Fârâbî ve başkaları gibi, onlara uyan kimseleri tekfir etmek vâcib oldu. Şunu da ilâve edelim ki, Aristonun ilmini hiçbir felesof, İbni Sînâ ve Fârâbî kadar bize tam nakletmeğe muvaffak olamamışdır. Diğerlerinin nakilleri hep karışık ve hatâlıdır. Okuyanlar anlayamaz ve zihnleri karışır. Anlaşılmayan bir şey nasıl red veyâ kabûl edilebilir?

İbni Sînânın ve Fârâbînin nakllerine göre, Aristonun bizce ma'lûm olan bütün felsefesi üç kısma ayrılır. Bir kısmı küfr, bir kısmı bid'atdir. Bir kısmının da inkârı aslâ îcâb etmez. Şimdi bunları açıklayalım:

FELSEFENİN KISMLARI

Felsefî bilgiler, ulaşmak istediğimiz maksada göre altı kısmdır: Riyâziyye, mantık, tabî'iyye, ilâhiyye, siyâsiyye, ahlâk.

1– RİYÂZİYYE

Riyâziyye, matematik, geometri ve astronomi ilmlerinden ibâretdir. Bunların hiçbirinin ne müsbet ne de menfî yönden, dînî mes'elelerle bir alâkası yokdur. Bunlar, aklî delîller ile isbât edilen şeylerdir. Anlaşılıp öğrenildikden sonra, inkâra yer kalmaz. Fekat bu ilmlerden iki mahzûrlu durum ortaya çıkmışdır.

Birinci musîbet, bu ilmlerle uğraşan kimse, bunlarda gördüğü incelikleri ve delîlleri hayretle karşılar. Bu sebeble felsefecilere karşı takdîr hissi uyanır. Felsefecilerin bütün ilmleri açık ve kuvvetli delîle dayanmak bakımından bu ilmler gibidir zan eder. Sonra, felsefecilerin Allahü teâlâyı inkâr etdiklerini, küfrlerini, ma'neviyâta kıymet vermediklerini, sağdan soldan işitir ve sırf onları taklîd etmek sebebiyle kâfir olur. Kendi kendine, din hak birşey olsaydı, matematik ilminde bu kadar ilm sâhibi olan büyük insanlarca ma'lûm olurdu, onlara gizli kalmazdı der. Onların inkârını işitince, dîni inkâr etmenin doğru olduğuna kanâ'at getirir. Başka hiçbir dayanağı olmadığı hâlde, sâdece böyle bir düşünce ile doğru yoldan çıkmış nice kimseler gördüm. Onları taklîd ile, doğru yoldan ayrılan bir kim-

seye: Bir ilmde mâhir olan kimsenin diğer ilmlerde de mâhir olması îcâb etmez. Fıkh ve kelâm ilmlerini iyi bilen bir kimsenin, tıp ilminde de mütehassıs olması îcâb etmez. Diğer tarafdan, aklî ilmleri bilmeyen bir kimsenin, nahv ilmlerini de bilmediği iddi'â edilemez. Her ilmin erbâbı vardır ve o ilmde ilerlemişdir. Diğerlerini geçmişdir. Bunlar ba'zan başka ilmlerde câhil durumuna düşerler. Eskilerin matematiğe âid sözleri delîle dayanır. Fekat ilâhiyyâta dâir sözleri tahmîne dayanır. Bunu ancak onunla meşgûl olup, tecribe eden anlar diyerek açıklanılsa,, bunu anlamaz ve kabûl etmez. Nefsinin ağır basması, kendini akllı göstermekden hoşlanması ve tenbellik arzûları gibi hâller, o kimseyi bütün ilmlerde felsefecilere iyi gözle bakmaya ve bunda ısrâr etmeye sevk eder. Bu durum ise, büyük bir felâketdir. Bu sebeble, bu ilmlerle fazla meşgûl olanları men' etmek lâzımdır. Her ne kadar bu ilmlerin din ile alâkası yoksa da, felsefecilerin ilmlerinin başlangıcı olduğu için, felsefecilerin uğursuzluğu ve kötülüğü, o kimselere de bulaşır. Bununla fazla meşgûl olanlar arasında dinden çıkmayan, takvâ geminden sıyrılmayan, ya'nî takvâdan uzaklaşmıyan pek az kimse vardır.

İkinci musîbet, islâm dîninde samîmî olan kimseler sebebiyle doğmuşdur. Bunlar, felsefecilere âid bütün ilmleri red etmeyi dîne hizmet saydılar. Böylece, onların bütün ilmlerini red edip, câhil olduklarını iddi'â ettiler. Hattâ onların güneş ve ay tutulması ile alâkalı sözlerini kabûl etmediler. Bu iddi'âların dîne muhâlif olduğunu söylediler. Câhillere yakışan bu iddi'âları, güneşin ve ayın tutulmasını kesin delîllerle bilen kimse işitince, kendi delîlinde şübheye düşmez. Fekat islâm dîninin kat'î delîlleri tanımadığını, câhillik üzerine kurulduğunu zan eder ve felsefeye karşı sevgisi artar. İslâmiyyetden yüz çevirir. Bu ilmleri red etmekle, islâmiyyete hizmet yapdıklarını zan edenlerin, din aleyhinde işledikleri cinâyet çok büyükdür. İslâmiyyetde bu ilmler hakkında müsbet ve menfî birşey bildirilmemişdir. Bu ilmlerde de dînî mes'elelere dokunacak birşey yokdur. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" şöyle buyurmuşdur: **(Ay ve güneş, Allahü teâlânın varlığını ve birliğini gösteren iki mahlûkudur. Kimsenin ölmesi ve kalmasıyla tutulmazlar. Onları görünce, Allahı hâtırlayınız.)** Bu hadîs-i şerîfde güneşin ve ayın hareket etdiklerini ve bu hareketleri sırasında yanyana veyâ karşı karşıya geldiklerini bildiren hesâba dayalı astronomi ilmini red eden hiçbir hükm yokdur. Bu hadîs-i şerîfin sonu olarak gösterilen, "Ancak, Allah bir şeye tecellî etdiği zemân, o şey ona baş eğer" cümlesi mu'teber hadîs kitâblarında yokdur. İşte riyâziyye ilminin hikmeti ve mahzûru budur.

2– MANTIK

Bu ilmde de, ne müsbet, ne de menfî yönden din ile alâkası olan bir şey yokdur. Mantık ilmi, delîllerin, kıyâsların, burhânın, ya'nî kesin delîlin, mukaddimelerinin şartlarını ve bu mukaddimelerin nasıl birleşdirileceğini, "hadd-i sahîh" denilen doğru ta'rîflerin şartlarını ve bunların na-

sıl birleşdirileceğini inceler. Bu ilm, **(tesavvur)** ve **(tasdik)** olmak üzere ikiye ayrılır. Tesavvur, ta'rîf yoluyla, tasdik kesin delîl yoluyla bilinir. Bunlarda inkâr edilmesi îcâb eden bir şey yokdur. Bunlar, kelâm âlimlerinin ve ilm ehlinin delîl ile alâkalı söyledikleri şeyler cinsindendir. Aralarındaki fark, ibârelerde, ıstılâhlarda ve ifâde tarzlarında görülür. Bir de mantık âlimleri dahâ geniş sınıflandırmalara ve ta'rîflere fazla önem vermişler ve bunları geniş olarak anlatmışlardır. Mantıkcıların sözleri ile alâkalı bir misâl verelim. Onlar derler ki: Her (a)nın (b) olduğu isbât edilirse, ba'zı (b)nin de (a) olması îcâb eder. Ya'nî her insanın hayvan olduğu isbât edilirse, bundan ba'zı hayvanın da insan olduğu ma'nâsı çıkar. Bunu şöyle ifâde ederler: "Mucîbe-i külliyenin aksi mucîbe-i cüz'iyyedir." Bu sözlerin, dînin esâslarıyla ne alâkası vardır ki, red edilsin. Red edilirse, mantıkcılar, red edenin aklında, hattâ dîninde kusûr olduğu zannına kapılırlar. Çünki o kimse, bu reddiyle dînin böyle şeyleri inkâr üzerine kurulduğu görüntüsünü vermişdir.

Evet, felsefecilerin mantık ilminde bir takım haksızlıkları görülmekdedir. Onlar burhân dedikleri kesin delîller için, bir takım şartlar koymuşlardır. O delîl bu şartları taşıyınca, kesinlik ifâde etdiği anlaşılır. Fekat dînî mes'eleleri incelerken, bu şartlara tam uymamışlar, çok müsâmahâkâr davranmışlardır.

Mantık ilmini inceleyip, onu beğenen, onu açık ve kat'î bir ilm bilen kimse, felsefenin küfre varan mes'elelerinin de açık ve kesin delîllere dayandığını zan eder. Dînî ilmlerde iyi yetişmeden, felsefecilerin yanlış fikrlerini kabûl ederek, küfre düşer. Bu durum da mantık ilminin yol açdığı bir musîbetdir.

3– TABÎ'AT İLMLERİ

Bu ilm de, âlemdeki varlıklardan, ya'nî göklerden ve göklerdeki yıldızlardan, yerdeki su, hava, ateş, toprak, basit cismlerden, hayvan, bitki ve ma'denler gibi birleşik cismlerden, bunların değişme, birleşme, bir hâlden bir hâle geçme sebeblerinden bahs eder. Bu durum bir tabîbin insan vücûdunun ve uzvlarının ve mîzâcının değişme sebeblerini araşdırmasına benzer. Din, tıb ilmini inkâr etmediği gibi, tabî'at ilmlerini de red etmez. Ancak, **(Tehâfüt-ül felâsife)** kitâbımda açıkladığım ba'zı mes'eleler vardır ki, tabî'at ilminin bu belli birkaç mes'elesini red etmek, dînin îcâbıdır. Bu mes'eleler dışında dîne uymadığı görülen mes'eleler iyi incelendiğinde, anlatdığım mes'elelere dâhil olduğu anlaşılır. Hepsinde esâs olan nokta şudur: Tabî'at, Allahü teâlânın emrindedir. Kendiliğinden birşey yapamaz. Onu yaratan yapdırır. Güneş, ay, yıldızlar ve diğer eşyâ, Allahü teâlânın emrine tâbi'dirler. Hiçbiri kendiliğinden bir iş yapacak hâlde değildir.

4– İLÂHİYYÂT

Felsefecilerin ençok yanıldıkları mes'eleler, bu sâhâdadır. Mantık ilminde burhân, ya'nî kesin delîl için kabûl etdikleri şartlara uymadılar. Bu sebeble, felsefeciler arasında bu sâhâda, pekçok ayrılıklar çıkdı. İbni Sînâ ve Fârâbînin nakl etdiklerine göre, ilâhiyyât mevzû'larında Aristo kendi ekolünü islâm mezheblerine yaklaşdırmışdır. Fekat felsefeciler, ilâhiyyât bahsinde yirmi husûsda hatâ etmişlerdir. Bunlardan üçünde küfre düşmüşler, onyedisinde de bid'at ehli olmuşlardır.

Bu yirmi mes'eledeki yanlış düşüncelerini yıkmak için, **(Tehâfüt-ül-felâsife)** kitâbını yazdım. Küfre düşdükleri üç mes'elede bütün müslimânlara muhâlefet etmişlerdir. Bunlar:

Birincisi: İnsanlar öldükden sonra cesedleri tekrâr dirilmez. Mükâfat ve cezâ görecek olanlar sâdece rûhlardır. Azâblar rûhlara olup, bedenlere değildir. Rûhun azâb duyacağını söylemelerinde isâbet etmişlerdir. Çünki, rûhlar da bedenler gibi azâb görecekdir. Fekat, cesedlerin tekrâr dirileceğini inkârla hatâ etmişlerdir. Bu sözleriyle islâmiyyete inanmamış oldular ve küfre düşdüler.

İkincisi: Allahü teâlâ, külliyâtı bilir, cüz'iyyâtı bilmez, dediler. Bu da apaçık küfrdür. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyurdu: **(... Ne yerde ne gökde zerre ağırlığınca hiçbir şey, Rabbinizden gizli kalmaz...)** (Yûnüs sûresi: 61.ci âyet-i kerîmesi) Hakîkat budur.

Üçüncüsü: Felsefeciler, âlem ezelî ve ebedîdir diye inanmışlardır. (Âlemin sonradan yaratıldığına ve sonunun geleceğine inanmamışlardır.)

Müslimânlardan hiçbiri, bu üç mes'eleyi bu şekilde kabûl etmemişdir. Felsefeciler, bu mes'elelerin dışında, meselâ Allahü teâlânın sıfatlarını inkâr etmekde ve Allah zâtı ile bilir, ayrıca bir ilm sıfatı yokdur gibi ve benzeri iddi'âlarda bulundular. Bu sebeble, yolları, mu'tezîle mezhebine yakındır. Bu gibi sözlerden dolayı, mu'tezîlenin tekfîri lâzım gelmez. **(Faysalu't-tefrîka beyn-el-islâm ve'z-zenâdıka)** adındaki kitâbımda kendi mezhebine muhâlif olanları, hemen tekfîr edenlerin yanlış düşündüklerini gösteren îzâhlar yazdım.

5– SİYÂSİYÂT

Felsefecilerin bu konudaki bütün sözleri, dünyâ işlerine âid, devlet adamlarına hitâb eden fâideli hikmetlerden ibâretdir. Bu hikmetleri, Peygamberlere indirilen kitâblardan ve geçmişde yaşayan velîlerin sözlerinden almışlardır.

6– AHLÂK

Felsefecilerin ahlâk ilmi sâhâsındaki bütün sözleri; nefsin sıfatlarını, ahlâkını açıklamak, bu sıfatların ve huyların çeşidlerini anlatmak, kötü olanların düzeltilmesi için, îcâb eden tedbîrleri almak ve mücâhedede

bulunmak şeklinde özetlenebilir. Bu bilgileri, tesavvuf ehlinin sözlerinden almışlardır. Tesavvuf ehli, kulluk vazîfesini tam yapan, Allahü teâlâyı zikre devâm eden, nefsin isteklerine muhâlefet etmesini bilen, dünyâya düşkün olmayan, Allahü teâlâya kavuşduran yolda ilerleyen kimselerdir. Onlar, nefsleriyle mücâdelelerinde, nefsin ahlâkı, ayıp ve kusûrları kendilerine ma'lûm olur. Bunları kitâblarında yazmışlardır. Felsefeciler de bu bilgileri alıp, kendi sözlerine karışdırmışlardır. Gâyeleri, sözlerini hoşa gidecek bir şekle sokarak, bâtıl fikrlerini kabûl etdirmekdir. O devrde, hattâ bütün asrlarda, Allah adamlarından bir cemâ'at bulunmuşdur. Allahü teâlâ dünyâyı onlarsız bırakmaz. Onlar, yeryüzünün ma'nevî büyükleri, evtâdı, temel direkleridirler. Onların bereketiyle yeryüzünde yaşayanlara rahmet yağar. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" bir hadîs-i şerîfde şöyle buyurdu: **(Onların** (evliyânın) **yüzü suyu hurmetine yağmur yağar, rızk ihsân edilir. Eshâb-ı kehf bunlardan bir cemâ'at idi.)**

Kur'ân-ı kerîmde bildirildiği üzere, tesavvuf ehli, Evliyâ zâtlar, önceki ümmetler arasında da vardı. Felsefecilerin, Peygamberlere "aleyhimüsselâm" ve Evliyâya âid sözleri alıp, kendi kitâblarına yazmalarından dolayı iki âfet meydâna geldi. Birincisi, o sözleri kabûl edenlerle, ikincisi de red edenlerle alâkalıdır. O sözleri red edenler ile alâkalı fenâlık büyükdür. Çünki, câhil kimseler, felsefecilerin, Peygamberlerden ve Evliyâdan alarak kendi bozuk sözleri arasına karışdırdıkları doğru sözleri de terk etmek, okumamak îcâb eder. Onları anlatanlara i'tirâz etmek lâzımdır, dediler. O sözleri ilk def'a felsefecilerden işitdikleri için, za'îf akllarına bâtıl olduğu düşüncesi yerleşdi. Çünki, onları söyleyen felsefeciler olup, sözleri bâtıl kimselerdir. Buna bir misâl verelim: Bir kimse, hıristiyan birinden "Allahdan başka ilâh yokdur. Îsâ "aleyhisselâm" Allahın resûlüdür" sözünü işitir ve kabûl etmez. Bu hıristiyan sözüdür der. Düşünmez ki, hıristiyan bu söz ile mi kâfir oluyor. Yoksa, Muhammed aleyhisselâmın Peygamberliğini inkâr etdiği için mi müslimân değildir. Bunu düşünmez. Peygamber efendimizi inkârından dolayı ise, küfrü îcâb etdiren bu sözü kabûl edilmez. Fekat, küfrü gerekdirmeyen diğer sözleri doğru ise red etmek îcâb etmez. Hak olan ve bâtıl olan sözleri birbirinden ayırmadan hepsini red etmek, aklı za'îf olanların âdetidir. Böyle kimseler, hakkı kişi ile tanırlar, kişiyi hak ile değil. Akllı olan kimse, bu husûsda hazret-i Alînin "radıyallahü anh" şu sözüne uyar: "Hakkı kişi ile bilemezsin. Önce hakkı bil, sonra hak ehlini tanırsın." O hâlde akllı kimse, önce doğruyu tanır, sonra söylenen söze bakar. O söz hak ise, kabûl eder. O sözü söyleyen, ister bozuk düşünceli, ister doğru düşünceli olsun. Hattâ akllı kimse, doğru olanı sapık düşüncelilerin sözleri arasından alıp, çıkarmaya çalışır. Çünki bilir ki, altının çıkdığı yer toprakdır. Bir sarrafın kendi bilgisine güveni olduğu müddetce, hâlis altını kalp [sahte] paradan ayırmasının hiçbir zararı düşünülemez. Kalpazanla alış-verişde ancak köylü (sarraf olmayan) zarar görür. Sarrafa bir zarar gelmez. Deniz kıyısında dolaşmak, yüzme bilmeyenlere yasaklanır, mahâretli yüzücülere değil. Bunun gibi, yılana elini sür-

mekden çocuklar men' edilir, cambazlar değil.

Ömrüme yemîn ederim ki, insanların çoğu hakkı bâtıldan, doğruyu yanlışdan ayırd etmek husûsunda kendilerini çok akllı ve mahâretli sanırlar. Bu sebeble mümkin olduğu kadar onları sapıkların kitâblarını okumakdan men' etmek, kapıyı kapatmak vâcib olmuşdur. Çünki bunlar, anlatdığım bu zarardan kendilerini korumuş olsalar bile, ilerde anlatacağım ikinci âfetden kurtulamazlar.

İlmlerin mâhiyyetini iyi kavrayacak derecede yetişmemiş, kalb gözleri mezheblerin yüksek gâyelerini anlayacak şekilde açılmamış ba'zı kimseler (zümreler), din ilmlerinin ince sırlarına dâir yazdığım kitâbların ba'zı kısmlarına i'tirâz etdiler. Onların eski felsefecilerin sözlerinden alınmış olduğunu iddi'â etdiler. Hâlbuki, onların bir kısmı, kendi fikrlerimizdir. "Arkadan gelen dahâ önce geçenin ayak izine basar" sözünde anlatıldığı gibi, bizim hâtırımıza gelen bir söz, önce başkasının da hâtırına gelebilir. Felsefecilerin kitâblarında da aynı sözler bulunabilir. İ'tirâz edilen o sözlerin ba'zısı, din kitâblarında, birçoğunun ma'nâsı da tesavvuf kitâblarında vardır. Kabûl edelim ki, bu sözler sâdece felsefecilerin kitâblarında vardır. Bundan ne çıkar? Eğer o sözler akla uygun ve kesin delîller ile isbât edilmişse, Kitâb ve sünnete muhâlif değilse, o sözlerin red edilmesi lâzım gelmez. Eğer bu kapıyı açarsak, bir hakîkati dahâ önce bâtıl ehlinin hâtırına gelmiş diye red etmeğe kalkışırsak, birçok hakîkati red etmemiz gerekir. Hattâ Kur'ân-ı kerîm âyetlerinden, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" hadîs-i şerîflerinden, selef-i sâlihînin nakllerinden, tesavvuf ehlinin ve hükemânın sözlerinden pekçok şeyleri kabûl etmeyip, terk etmemiz gerekir. Zîrâ, **(İhvânüssafâ)** adlı kitâbın sâhibi bu saydıklarımızı kitâbına yazmışdır. Bunları kendi da'vâsına delîl göstermiş. Böylece, kalbleri kendi bâtıl fikrlerine çekmeğe çalışmışdır. Böyle düşünmek, bâtıl ehlinin, hakîkatleri kitâblarında kendi sözlerine karışdırarak, elimizden almalarına sebeb olur. Âlim olan bir kimsenin en aşağı derecesi, câhil halkdan farklı olmakdır. Balı hacamât şişesinde görse bile, baldan tiksinmez. Bilir ki, hacamât şişesi balı bozmaz. Nefsin ondan tiksinmesi, câhillikden ileri gelmekdedir. Aslında şişe, pis kan için yapılmışdır. Câhil zan eder ki, kan, şişede bulunduğu için pis olmuşdur. Bilmez ki, kan, kendinde bulunan bir sıfatdan dolayı pisdir. Balda bu sıfat bulunmadığına göre, sâdece o şişenin içinde olması, pis olmasına sebeb olmaz. Bu bâtıl bir vehîmedir. Halkın çoğunda bu durum hâkimdir. Bir sözü, kendilerinin iyi bildiği bir kimseden nakl ederek söylesen, o söz bâtıl da olsa hemen kabûl ederler. Değersiz ve kötü bildikleri bir kimseden doğru bir sözü nakl etsen red ederler. Hakkı dâimâ kişiyle ölçerler. Kişiyi hakla ölçmezler. Bu durum, büyük bir dalâletdir. Buraya kadar anlatdığım kısm, felsefecilerin kitâblarını okumayı red edenlerin âfetidir.

İkinci âfet ise, felsefecilerin kitâblarını okuyup, onların kendilerine âid bozuk sözlerini kabûl etmekden doğan âfetdir. Felsefe ile alâkalı, **(İh-**

vânussafâ) ve benzeri gibi kitâbları okuyan kimse, o kitâblarda Peygamberin "sallallahü aleyhi ve sellem" hadîs-i şerîflerinden alınmış hikmetleri ve tesavvuf ehlinin sözlerini görür. Bu sebeble, ekseriyâ o kitâbları beğenir ve kabûl eder. Onlara sevgi duyar. Okuduğu ve beğendiği sözlerden dolayı iyi zanda bulunması sebebiyle, onların arasına karışdırılmış olan bâtıl fikrleri de kabûl eder. İşte bu, bâtıl fikrleri bir çeşid telkîn demekdir. Bu zarardan dolayı, o kitâbları okumayı men' etmek lâzımdır. Çünki onları okumakda büyük tehlüke vardır. Yüzmeyi iyi bilmeyenleri deniz kenârında dolaşmakdan sakındırmak îcâb etdiği gibi, halkı da bu kitâbları okumakdan sakındırmak îcâb eder. Çocukları yılanlara dokunmakdan men' etmek lâzım olduğu gibi, halkı da felsefecilerin bâtıl fikrlerle dolu sözlerini dinlemekden sakındırmak lâzım olur. Efsûnlu kimse, cambaz, küçük çocuğunun ben de babam gibi yaparım diyerek, kendisini taklîd edeceğini anlarsa, onun yanında yılanla oynamamalıdır. Böylece çocuğu yılanla oynamakdan sakındırmak îcâb eder. Hakîkî bir âlime böyle davranmak yakışır. San'atında mâhir olan bir efsûnlunun yılanı tutup, zehrle panzehri ayırarak, zehri yok etdikden sonra, panzehri ihtiyâcı olanlara vermemesi doğru olmaz. Bunun gibi, bir sarrafın kalpazanın torbasına elini daldırarak, kalp paraları bir tarafa bırakıp, hâlis altını çıkardığında, ihtiyâcı olanlar o altınları kabûl etmezlerse, arzû etdikleri fâideden mahrûm kalırlar. Bu câhillikdir. Çünki sahte para ile altının aynı torbada birlikde bulunması, altını sahte hâle sokmaz. Sahte parayı da altın yapmaz. Bunun gibi, hak ile bâtılın bir ilmin içinde karışık olarak zikr edilmesi, bâtılı hak yapmaz. İşte felsefecilerin tehlîkeleri ve zararları hakkında söylemek ve yazmak istediklerimiz bu kadardır.

TA'LÎMİYYE MEZHEBİ VE ZARARLARI

[Ta'lîmiyye mezhebi, gulat-ı şî'âdan İsmâ'îliyye fırkasının bir koludur.]

Felsefe bilgilerini öğrenip, sakat taraflarını ortaya koyarak, tenkîdini yapdıkdan sonra, anladım ki, bu ilm de maksadı lâyıkıyle hâsıl edemez. Akl da tek başına istenen her şeyi açıklamaya kâfî olmayıp, mes'elelerin üzerinden perdeyi kaldıracak güçde değildir.

O sıralarda ta'lîmiyye mezhebi ortaya çıkmışdı. Bu fırkanın mensûbları: "Biz herşeyin ma'nâsını, hakkı öğretmekle vazîfeli ma'sûm (günâhsız) bir imâmdan öğrendik" diye iddi'â etdikleri ve böyle inandıkları halk arasında yayıldı. Bu sebeble onların kitâblarında yazılı olan şeyleri iyice incelemek için, yazdıkları kitâblarını okumayı arzû etdim. Tam bu sırada hilâfet makâmından, ta'lîmiyye mezhebinin aslını ortaya çıkaracak bir kitâb yazmam için kesin bir emr geldi. Bu emri ihmâl edemezdim. Bu emr, kalbimden geçen arzûyu teşvîk edici ayrı bir sebeb oldu. Onların kitâblarını aramaya, sözlerini toplamaya başladım. Eski ta'lîmiyye mensûblarından işitilmiş sözlere pek uygun olmayan, zemânın ta'lîmiyyecileri tarafından ortaya atılmış ba'zı sözleri işitmişdim. Bu sözleri de topladım ve

iyice inceledim. Sonra sağlam bir şeklde tertîbe sokdum. Hepsinin cevâbını verdim. O derece çalışdım ki, Ehl-i sünnetden ba'zıları, onların delîllerini inceleyip, anlatmakda çok fazla gayret göstermemi doğru bulmadı ve bana şöyle dedi:

Bu çalışman onların lehinedir. Senin bu incelemelerin ve tertîbin olmasaydı, onlar bu gibi karışıklık ve şübhelerden dolayı mezheblerini savunmakdan âciz kalırlardı. Bu söz, bir yönden doğrudur. Ahmed bin Hanbel "radıyallahü anh" Hâris-i Muhâsibîye "kuddise sirruh", mu'tezîle mezhebine cevâb vermek için yazdığı bir eser sebebiyle iyi yapmadığını söylemişdi. Hâris-i Muhâsibî "kuddise sirruh" şöyle demişdi: "Bid'ati red etmek farzdır."

Ahmed bin Hanbel "radıyallahü anh": Evet öyledir. Fekat sen önce şübheleri anlatdın, sonra bunlara cevâb verdin. Okuyanların zihni, şübhelere takılıp, verdiğin cevâba iltifât etmemesi veyâ verdiğin cevâbları tam ma'nâsıyla anlayamamaları mümkindir, dedi.

Ahmed bin Hanbelin "radıyallahü anh" söylediği doğrudur. Ancak bahs edilen şübhe yayılmamışsa ve meşhûr olmamışsa böyledir. Fekat şübhe yayılmışsa, ona cevâb vermek mutlakâ lâzımdır. Cevâb vermek için de önce şübheyi anlatmak gerekir. Evet, onların önem vermedikleri şübhelere fazla önem vermemelidir. Ben de öyle yapdım. Bu şübheleri dahâ önce ta'lîmiyye mezhebine katılıp, onların yolunu benimsemiş olan, sonra da onları terk edip, bana gelip gitmeye başlayan bir kimseden dinledim. Bana dedi ki: Ta'lîmiyye mensûbları, mezheblerini anlamadan kendilerine reddiye yazanlarla alay ediyorlar. Sonra onların delîllerini bana nakl etdi. Asl delîllerinden habersiz olduğumu zan etmelerine gönlüm râzı olmadı. İşitip, anlamamış demelerini de kabûllenemedim. Bu sebeble onların şübhelerini açık bir şeklde ortaya koydum. Sonra kesin delîller ile bunların bâtıl olduğunu ve fesadını açıkladım.

Kısacası, mezheblerinin bir aslı ve dayanağı ve sözlerinin de bir kıymeti ve tutar tarafı yokdur. Bu bid'at yolu, bu kadar za'îf olmasına rağmen, câhil dostlarımızın kötü yardımlarıyla bu derece yayılmışdır. Yoksa şöhret bulmazdı. Fekat, şiddetli teassub, hakkı savunanları iddi'âlarının esâsları üzerinde münâkaşayı uzatmaya ve her söylediklerini red etmeye kadar götürdü. "Ta'lîme, öğrenmeye ve mu'allime, öğretene ihtiyâc vardır. Herkes mu'allim olamaz, mutlakâ ma'sûm bir mu'allim (imâm) lâzımdır" gibi iddi'âlarını red etdiler. Öğrenmeye ve bir öğretene ihtiyâc vardır, diye öne sürdükleri delîl yanında, bunu red edenlerin delîli za'îf kaldı. Ba'zı kimseler buna aldanarak, onların mezhebini kuvvetli, karşı çıkanlarınkini za'îf zan etdiler. Hâlbuki bu düşünce, hakkı savunanın za'îfliğinden ve savunmayı usûlü ile yapmayı bilmediğinden ileri gelmişdir. Bunu anlayamadılar. Doğrusu şudur ki, bir mu'allime ihtiyâc vardır ve bu mu'allimin (imâmın) ma'sûm olması gerekir. Bunu i'tirâf etmek lâzımdır. Fekat bizim ma'sûm mu'allimimiz Muhammed aleyhisselâmdır. Onlar

derlerse ki, Muhammed aleyhisselâm vefât etmişdir. Biz de, sizin imâmınız da gâibdir deriz. Onlar derlerse ki, İmâmımız insanları doğru yola da'vet edecek rehberler yetişdirdi ve her tarafa gönderdi. Bu rehberler bir işte ihtilâfa düşerlerse veyâ müşkil bir mes'ele ile karşılaşırlarsa, kendisine mürâce'at etmelerini beklemekdedir. Biz de şöyle deriz: Bizim imâmımız da rehberler yetişdirdi ve her tarafa gönderdi. Öğretmedik bir şey bırakmadı. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **(Bugün sizin için dîninizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki ni'metimi temâmladım...)** (Mâide sûresi: 3.ci âyet-i kerîmesi) buyurdu. Herşey öğretildikden sonra, mu'allimin vefât etmesi zarar vermez. Nasıl ki (sizce) kaybolması zarar vermiyor.

Açıklanması îcâb eden bir mes'ele kaldı. Bu rehberler, işitmedikleri husûslarda nasıl hükm verecekler? Nass ile mi (âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf ile mi). Bu mümkin değildir. Çünki onu işitmemişler ki, onunla hükm versinler. (O husûs için nass yokdur.) Yoksa ictihâd ve re'y ile mi hükm verecekler? Aradaki ihtilâf da buradadır. Deriz ki, Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" tarafından Yemene gönderilen hazret-i Mu'âzın "radıyallahü anh" yapdığı gibi yaparlar. Mes'ele hakkında nass varsa o nass ile, yoksa ictihâd ile hükmederler. Nitekim ta'lîmiyye fırkasının dâîleri [propagandacıları] şarkın en uzak yerlerine gidip, imâmlarından uzak kalınca, böyle yaparlar. Çünki onların, dâimâ nass ile hükm vermeleri imkânsızdır. Nasslar mahdûddur. Sonu gelmeyen hâdiselerin temâmını göstermez. Sonra her mes'eleyi sormak için, uzun mesâfeleri kat'ederek imâmın bulunduğu yere gelip, tekrâr yerine dönmesine de imkân yokdur. Bu zemâna kadar o mes'eleyi soran kimse vefât etmiş olabilir. Bu durumda, oraya gidip gelmek bir işe yaramaz. Bir kimse kıblenin hangi tarafda olduğundan şübheye düşse, kendi ictihâdı ile hangi tarafda olduğuna hükmeder ve o tarafa doğru nemâz kılar. Başka çâre yokdur. Çünki, kıbleyi öğrenmek için imâmın bulunduğu memlekete gitse, nemâz vakti geçer. Bu durumda kendi ictihâdı ile kıbleden başka bir tarafa yönelmiş olsa da, nemâzı câiz olur. İctihâdında hatâ edene bir, isâbet edene ise iki sevâb verilir. İctihâd ile alâkalı bütün mes'elelerde hükm böyledir. Fakîre zekât vermek de böyledir. İnsan çok kerre zengin olduğu hâlde, malını bildirmeyen kimseyi fakîr zan eder ve ona zekât verir. Veren kimse hatâ etmiş olsa da, bundan dolayı sorumlu tutulamaz. Çünki insan, kendi zannına göre hareket etmekle yükümlüdür.

Bu noktada ta'lîmiyyeci derse ki: O kimsenin muhâlifinin zannı da kendi zannı gibi aynı kuvvetdedir. Deriz ki: İnsan kendi zannına uymakla me'mûrdur. Kıblenin hangi tarafda olduğunda şübheye düşen kimse, kendisine başkası muhâlefet etmiş olsa da kendi zannına uyar. Buna karşı, amelde mukallid olan kimseler, imâm-ı Ebû Hanîfeye ve imâm-ı Şâfi'îye "radıyallahü anhümâ" ve diğer müctehidlere uyuyor der ise;

Cevâb olarak deriz ki: Kıblenin hangi tarafda olduğu husûsunda şüb-

heye düşen kimse, ictihâdları birbirine uymayan değişik ictihâd sâhibleri arasında kalsa, ne yapar. Kıbleyi ta'yîn husûsunda onlar arasında hangisinin re'yi dahâ doğru olduğuna dâir kanâ'at getirirse, onun ictihâdına uyar. Yine kendi ictihâdı ile amel etmiş demekdir. Mezhebler hakkında da hükm böyledir. Halkın ictihâda başvurması [bir müctehidin ictihâdına uyması] zarûretdir. Peygamberler "aleyhimüsselâm" ve imâmlar bile ilmlerine rağmen, ba'zan yanılırlar. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" **(Biz zâhire göre hükmederiz. Kalblerdeki sırları Allahü teâlâ bilir)** buyurdu. Ya'nî ben, şâhidlerin sözünden bana hâsıl olan zann-ı gâlibe göre hükmederim. Ba'zan şâhidler hatâ ederler, buyurdu. İctihâda tâbi' böyle mes'elelerde Peygamberler dahî yanılabilir. O hâlde yanılmamak bizden nasıl beklenebilir. Burada ta'lîmiyyecilerin iki sorusu vardır. Birisi şudur: İctihâd, ictihâda tâbi' mes'elelerde doğru olabilir. Fekat, i'tikâda âid esâslarda doğru olmaz. Çünki i'tikâdî husûslarda yanılan ma'zûr değildir. O hâlde böyle mes'elelerde ne yapılır?

Bu soruya cevâb olarak derim ki: İ'tikâdî esâslar, Kur'ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde bildirilmişdir. Geriye kalan tafsîlâtdaki ihtilâflı mevzû'larda hakîkat kıstas-ı mustakîm ile, doğru mîzânla anlaşılır. Kıstas-ı mustakîm dediğim şeyleri Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde bildirdi. Bunlar beş esâsdır. Bunları **(Kıstas-ı mustakîm)** adındaki kitâbımda anlatdım.

Ta'lîmiyyeci dese ki: Hasımların, gösterdiğin bu ölçülerde sana muhâlefet ediyorlar. Derim ki: Bu ölçüler anlaşıldıkdan sonra, onlara muhâlefet etmek mümkin değildir. Açıklayayım: Ta'lîmiyyeciler muhâlefet edemezler. Çünki onu Kur'ân-ı kerîmden aldım ve ondan öğrendim. Mantık ilminin ehli de karşı çıkamaz. Çünki benim gösterdiğim ölçü, onların mantık ilminde gösterdikleri şartlara uygundur. Kelâm âlimleri de karşı çıkamaz. Zîrâ kelâm ilminin mes'elelerini isbât eden delîller ile alâkalı olarak söylediklerine uygundur. İlm-i kelâm mes'elelerinde hakîkat bu ölçülerle ortaya çıkar.

Bu sözüme karşı ta'lîmiyyeci mâdem elinde böyle sağlam bir ölçü var, niçin halk arasındaki ihtilâfı ortadan kaldırmıyorsun dese. Derim ki: Beni dinlerlerse, aralarındaki anlaşmazlığı kaldırırım. Bunu kaldırmanın yolunu **(Kıstas-ı mustakîm)** kitâbında bildirdim. Bu kitâbı dikkatle okuduğun zemân, bildirdiğim çâre, yolunun hak olduğunu ve halk ona uyduğu takdîrde, aralarındaki ihtilâfın kesin olarak kalkacağını anlarsın. Fekat halkdan herkes ona kulak vermedi. Sâdece bir kısmı dinledi. Aralarındaki ihtilâfı ortadan kaldırdım.

Senin İmâmın, ya'nî ta'lîmiyyenin imâmı, halk kendisini dinlemediği hâlde, aralarındaki ihtilâfı kaldırmak istiyor. Peki şimdiye kadar niçin kaldıramadı. Hazret-i Alî "radıyallahü anh" imâmların reîsi olduğu hâlde neden bu ihtilâfı ortadan kaldıramadı, niçin? Bir de senin imâmın bütün halkı zorla kendini dinlemeye mecbûr edebileceğini iddi'â ediyor. O hâlde bugüne kadar niçin zorla sözünü dinletemedi. Bu işi hangi zemâna bı-

rakdı. Sizin imâmınızın halkı kendi tarafına çağırması, ihtilâfı ve muhâlifleri çoğaltmakdan başka bir netîce vermedi. Halk arasındaki ihtilâfın, kan dökmeye, şehrleri yıkmağa, çocukları yetîm bırakmaya, yol kesmeye, malları yağma etmeye sebeb olmasından korkuluyordu. İşte sizin ihtilâfı ortadan kaldırmanızın netîcesi. Dünyâda öyle hâdiselerin meydâna gelmesine sebeb oldunuz ki, benzeri görülmemişdir. [Ya'nî ihtilâfı kaldıramamışlardır.]

Ta'lîmiyyeci yine dese ki: Halk arasında ihtilâfı kaldıracağını iddi'â ediyorsun. Birbirine uymayan mezhebler ve zıt görüşler arasında şaşırmış bir kimse, niçin senin sözünü dinleyip de, hasmının iddi'âsını kabûl etmesin. Sana muhâlefet eden pekçok hasmın vardır. Seninle onlar arasında ne fark var? İşte bu da onların ikinci süâlidir.

Buna cevâb olarak derim ki: Bu süâl herşeyden önce senin aleyhine döner. Çünki, o şaşırmış kimseyi, kendi mezhebine da'vet etdiğin zemân, o sana, senin, muhâliflerinden dahâ üstün olduğunu nereden bileyim. Çünki âlimlerin çoğu sana muhâlifdir dese, ne cevâb vereceğini merâk ediyorum. Benim imâmın hakkında nass (âyet ve hadîs) vardır mı diyeceksin? Peygamber efendimizden "sallallahü aleyhi ve sellem" senin imâmın hakkında nass işitmemişdir. Bunu ancak senin iddi'â etdiğini işitiyor. Bu iddi'ânı nasıl kabûl edebilir. Hâlbuki, bütün ilm ehli, senin yalancı olduğun husûsunda ittifâk etmişlerdir. Diyelim ki, o kimse, senin nass ile alâkalı iddi'ânı kabûl etdi. Nübüvvet var mı, yok mu mes'elesinde şübhe içinde olup, sana şöyle derse: Farzedelim ki, senin imâmın bana hazret-i Îsânın "aleyhisselâm" mu'cizesi ile sözünü isbâta kalkışsın. Doğru yolda olduğuma delîl olarak babanı diriltirim dese ve diriltse, dirilen babam da bu imâm haklıdır dese, onun doğru söylediğini nereden bileyim? Çünki, hazret-i Îsâ, bu mu'cizeyi gösterince, halkın hepsi onun doğru söylediğini kabûl etmedi. Bu mes'ele ile alâkalı öyle güç süâller sorabilir ki, aklî delîlden başka birşey ile cevâb verilemez. Aklî delîllere ise, sence i'timâd edilmez.

Mu'cizenin doğruluğa işâret etdiğini de, sihr ile mu'cizeyi birbirinden ayırabilenler, farkını anlayanlar ve bir de Allahü teâlânın kullarını yanlış yola düşürmeyeceğine inananlar bilir. Allahü teâlâ kullarını yanlış yola sevkeder mi süâli ve buna cevâb vermenin güçlüğü meşhûrdur. Sen bu süâllere nasıl cevâb vereceksin? Hâlbuki senin kendisine uyulmasını iddi'â etdiğin imâm, uymak husûsunda, muhâliflerinden dahâ uygun değildir.

Bu i'tirâzlar üzerine, ehl-i ta'lîm, inkâr etmekde olduğu aklî delîllere başvuracakdır. O zemân da hasmı dahâ açık delîllerle cevâb verir. Görülüyor ki, ikinci süâlleri öyle bir tarzda aleyhlerine döndü ki, ta'lîmiyye tâifesinin eskileri ve yenileri hep bir araya toplansa, buna cevâb vermeğe güçleri yetmez.

Onların bu ikinci süâllerinin ortalığa fesad yaymasına sebeb, ilmle-

ri za'îf olan bir takım kimselerdir. Çünki onlar, ta'lîmiyye fırkası mensûblarıyla yapdıkları münâzaralarda, onların süâllerini tekrâr onların üzerine çevirme yerine, cevâb vermeğe kalkışdılar. Bu durum ise, sözü uzatmak demekdir. O zemân maksad arzû edildiği gibi çabuk anlatılamaz. Bu sebeble hasmı cevâb vermekden âciz bırakmaya yaramaz.

Bir kimse, şöyle söylese: Süâli aleyhlerine çevirerek onları susdurma yolu anlaşıldı. Fekat süâllerine cevâb da verilebilir mi? Evet, derim.

Mezheblerin ve i'tikâdların arasında şaşırıp kalmış olan kimse, ben şaşkınım deyip de, şaşırdığı mes'eleyi belirtmezse, ona şöyle denir: Sen bir hasta gibisin. Hastalığının ne olduğunu söylemeden, sâdece bana ilâc veriniz diyorsun. Böyle hastaya denir ki, dünyâda her hastalığı tedâvî eden tek ilâc yokdur. Belli ilâclar belli hastalıklar için verilir. Baş ağrısı, ishâl ve sâire gibi hastalıkların ilâcı vardır. Şaşırmış kalmış olan kimse için de durum böyledir. Hangi mes'elede şaşırdığını bildirmelidir. O zemân yukarıda bahsetdiğim beş sağlam ölçü ile inceleyerek, hakîkati kendisine anlatırım. O ölçüleri kim tam ma'nâsı ile anlarsa, doğru olduklarını kabûl eder. Onlarla ölçdüğü her mes'elede kendisine kanâ'at hâsıl olur. Hem ölçünün, hem de ölçdüğünün doğru olduğunu anlar. Nitekim hesâb ilmini öğrenen bir talebe, hesâbın kendisini öğrendiği gibi, hocanın da doğru söylediğini öğrenmiş olur. Bu bilgileri **(El-Kıstâs)** kitâbında yirmi sahîfe kadar tutan sözlerle açıkladım. Dikkatle okunup, düşünülsün.

Şimdi maksadım, ta'lîmiyye mezhebinin bozuk olduğunu anlatmak değildir. Onların mezhebinin fesâdını önce **(El-Mustahzirî)** kitâbımda, sonra bana Bağdâdda anlatılan onların bir sözlerine cevâb olarak yazdığım **(Huccet-ül-hak)** kitâbımda yazdım. Üçüncü olarak da, Hemedânda bana anlatılan bir sözlerine cevâb olarak yazdığım oniki bölümlük **(Mufassal-ül-hilâf)** adındaki kitâbda, dördüncü def'a Tûs şehrinde bana bildirilen bir takım çürük fikrlerine cevâb olarak, bölüm bölüm ayrılmış şekilde yazdığım **(Kitâb-üd-derc)**de bildirdim. Beşinci def'a ise ilmlerin ölçülerini gösteren ve bu ölçüleri iyi anlayanların ma'sûm bir imâma uymaya ihtiyâcı olmayacağını anlatan **(El-Kıstâs-ül-mustakîm)** kitâbını yazdım.

Burada maksadım şunu anlatmakdır: Bu ta'lîmiyye mezhebinden, insanları karanlık fikr ve düşüncelerden kurtaracak bir şifâ beklenemez. Bilâkis bunlar, imâm tesbîti husûsunda delîl göstermekden de âcizdirler. Uzun zemân onları denedik. Ta'lîme ve ma'sûm imâma ihtiyâc bulunduğu hakkındaki iddi'âlarını haklı gibi gördük. İddi'â etdikleri gibi ma'sûm imâmın onların söyledikleri zât olduğunu kabûl eder gibi göründük. Sonra da bu ma'sûm imâmdan ne öğrendiniz diye sorduk. Bir takım müşkil mes'eleleri onlara anlatdım. Bunları çözmek şöyle dursun, anlayamadılar bile. Kendi âcizliklerini görünce, işi gâib imâma havâle etdiler. Gidip ondan sormak lâzımdır dediler. Ne garîbdir ki, bunlar ma'sûm imâmı aramak ve onu bularak kurtuluşa ermek düşüncesiyle ömrlerini boşa har-

cadılar ve ondan hiçbir şey öğrenemediler. Bunlar pisliğe bulaşmış bir insan gibi, yıkanmak için su arayarak yorulur. Suyu bulunca da kullanmaz. Yine pisliğe bulaşmış hâlde kalır. Bunlardan ba'zıları, ma'sûm imâmdan öğrendiği ba'zı bilgileri olduğunu iddi'â eder. Öğrendim dediği şeylerin hülâsâsı Pisagorun bozuk felsefesinden ibâretdir. Pisagor ise, en eski felsefecilerden biridir. Ekolü felsefe ekollerinin en kötüsüdür. Aristo onu çok za'îf bularak rezîl ve red etmişdir. **(İhvân-üs-safâ)** kitâbında anlatılanlar bu felsefedir. Felsefenin de en ma'nâsız kısmıdır.

Hayret edilir ki, ba'zı kimseler ömrleri boyunca ilm tahsîli için yorulurlar. Böyle çürük ve bozuk bilgilerle kanâ'at ederler. Sonra da ilmin en yüksek derecesine yükseldiklerini zan ederler. Bunları da tecribe etdik. İçlerini de dışlarını da inceledik. Maksadları, câhil halkı ve za'îf akllıları ma'sûm bir imâma ve herşeyi onun öğretmesine ihtiyâc olduğuna inandırmakdır. Böyle birine (mu'allime) ihtiyâc yokdur diyenlere karşı, kuvvetli sözlerle mücâdele etmekdir. Birisi çıkıp, mu'allime, ya'nî ma'sûm imâma ihtiyâc vardır diyerek, onlardan birine uyar gibi görünse ve ma'sûm imamdan öğrendiklerini anlat, onun öğretdiklerinden bizi de fâidelendir dese, şaşırıp kalır. Mâdem sözümü kabûl etdin, ma'sûm imâmı kendin ara, benim maksadım yalnız bunu kabûl etdirmekdir, cevâbını verir. Çünki, iyi bilir ki, başka cevâblar vermeye kalkışsa rezîl olacakdır. En ufak karışık bir mes'eleyi dahî çözmekden âciz kalacakdır. Hattâ çözmek bir tarafa, o mes'eleyi anlamakdan da âciz kalacakdır. İşte ta'lîmiyye mezhebi mensûblarının hakîkî hâlleri budur. Tecribe et, onlardan nefret edersin. Biz tecribe etdik ve onlardan el çekdik.

TESAVVUF EHLİNİN YOLU

Yukarıda bahsi geçen ilmleri inceledikden sonra, bütün dikkat ve gayretimle tesavvuf yolunu incelemeye başladım. Şunu anladım ki, tesavvuf yolu, ilm ve amel ile temâmlanıyor. Tesavvuf ehlinin ilminin özü nefse âid olan mâni'leri geçmek, nefsi kötü huylardan ve fenâ vasflardan temizlemekdir. Kalbden Allahü teâlâdan başka herşeyin düşüncesini atmak ve kalbi Allahü teâlânın zikriyle süslemekdir. Tesavvufun bu ilm yönü, bana amel yönünden dahâ kolay geldi. Bu sebeble önce tesavvuf ehlinden Ebû Tâlib Mekkînin **(Küt-ül-kulûb)** adlı kitâbını, Hâris-i Muhâsibînin kitâblarını, Cüneyd-i Bağdâdînin, imâm-ı Şiblînin, Bâyezîd-i Bistâmînin "radıyallahü anhüm" ve diğer büyük sôfîlerden nakl edilen sözlerin bulunduğu kitâbları okuyup, incelemek sûretiyle, bu ilmi tahsîle başladım. Bu zâtların ilmle anlatdıkları maksadlarının özüne vâkıf oldum. Tesavvuf yolunun işitmekle ve öğrenmekle elde edilebilecek yönünü tahsîl etdim. Anladım ki, tesavvuf ehlinin bu büyüklerinin kavuşmak istedikleri gâye, öğrenmekle değil, tadmak, yaşamak, sıfatları ve hâli değişdirmekle ele geçer. Sıhhatin, tokluğun sebeblerini, şartlarını öğrenmek ayrı, sıhhatli ve tok olmak ayrı şeydir. Aralarında çok büyük fark vardır. Bunun gibi, serhoşluk mi'deden dimâga yükselen buhârın, dimâgı sarmasından ortaya

çıkan bir hâldir şeklindeki ta'rîfini bilmekle, serhoş olmak arasında da büyük fark vardır. Fekat, serhoş olan serhoşluğu ta'rîf edemez. Serhoşluğun ne olduğunu bilmez. Aklı başında olan bir kimse ise, serhoşluğu ta'rîf eder, alâkalı şeylerini bilir. Hâlbuki, kendisinde serhoşluk hâli yokdur, serhoş değildir. Hasta olan doktor, sıhhatin ta'rîfini, şartlarını ve ilâclarını bilir. Hâlbuki, o ânda sıhhatini kaybetmişdir.

İşte bunun gibi, zühdün, dünyâdan yüz çevirmenin hakîkatini, şartlarını, sebeblerini bilmekle, zâhid olarak yaşamak arasında fark vardır. İyice anladım ki, tesavvuf ehli güzel hâllere sâhib ve kuru sözlerden uzakdırlar. Tesavvufda ilm yoluyla öğrenilmesi mümkin olan şeyleri tahsîl etdim. Benim için, işitmekle ve öğrenmekle elde edilemeyen ancak, tatmakla, yaşamakla, o yolun ehli olmakla kavuşulandan başka bir şey kalmamışdı. Dînî ve aklî ilmleri iyice kavramak için, lâyıkıyla öğrendiğim ilm dalları ve yükseldiğim meslekler, bana, Allahü teâlâya, Peygamberliğe ve âhıret gününe, şübhe götürmez, sağlam bir îmân kazandırmışdı. Îmânın esâsları belli bir delîl ile değil, bilâkis sayısız sebeblerle, karînelerle ve tecribelerle kalbime iyice yerleşmişdi. Şunu iyice anladım ki, âhıretde se'âdete kavuşmak için, takvâ üzere yaşamak, harâmlardan sakınmak, nefsi hevâ ve hevesinden men' etmek tek çâredir. Bu işin başı da, bir gurûr ve aldanış yeri olan dünyâdan uzaklaşıp, âhırete bağlanmak, bütün varlığı ile temâmen Allahü teâlâya yönelmek, kalbin dünyâdan alâkasını kesmekdir. Bu ise, ancak, maldan, makâmdan, yüksek gâyelere ulaşmaya engel olan şeylerden uzak durmakla mümkin olur.

Sonra, kendi vaziyyetimi tedkîk etdim. Gördüm ki, dünyâ meşgâlelerine dalmışım. Bu meşgâleler beni temâmen sarmış hâldedir. Yapdığım işleri düşündüm. En güzel işim, ders vermek ve talebe yetişdirmekdi. Bu işde de âhırete pek fâidesi olmayan, mühim olmıyan bir takım ilmlerle meşgûl olduğumu gördüm. Ders vermekdeki niyyetimi araşdırdım. Onun da Allah rızâsı için olmadığını, şân ve şöhret kazanmak, makâm ve mevki' sâhibi olmak arzûsundan ileri geldiğini anladım. Uçurumun kenârında olduğumu, hâlimi düzeltmezsem ateşe yuvarlanacağıma kanâ'at getirdim. Bir müddet devâmlı bunu düşündüm. Henüz irâdeme hâkim durumda idim. Birgün Bağdâddan ayrılıp gitmeğe ve o hâllerden kurtulmağa kesin karâr verirdim. Ertesi gün bu kararımdan vazgeçerdim. Karârsız bir hâlde idim. Bir sabâh âhıret arzûsu kuvvet bulsa, akşam dünyâ arzûları bir ordu gibi üzerime saldırıp, o arzûyu mutlaka dağıtıyordu. Dünyâ arzûları bir zincir gibi, beni makâm ve mevki'ye doğru sürüklüyordu.

Îmân münâdîsi de şöyle sesleniyordu: (Göç zemânı geldi. Ömrün bitmek üzeredir. Önünde uzun âhıret yolculuğu vardır. Şimdiye kadar öğrendiğin ilm ve yapdığın amel hep riyâdır, gösterişdir. Şimdi âhırete hâzırlanmazsan, ne zemân hâzırlanacaksın. Dünyâ alâkalarını şimdi kesmezsen, ne zemân keseceksin.) O zemân içimdeki önceki arzû yeniden uyanırdı. Bağdâddan ayrılıp gitmek karârım kuvvetlenirdi. Bu sefer şeytân şöy-

le vesvese verirdi: Bu hâlin bir hastalıkdır. Sakın i'tibâr etme. Çünki, çabuk geçecek bir hâldir. Eğer ona uyarak şu ânda bulunduğun mevki'yi ve kimsenin bozamayacağı muntazam hayâtı terk edersen, bir gün nefsin tekrâr dönmek ister. Fekat bir dahâ ele geçmez.

Hicrî dörtyüzseksensekiz senesi Receb ayından i'tibâren, altı ay kadar dünyâ arzûları ile âhıret arzûları arasında karârsız kaldım. Sonra, artık iş ihtiyârî olmakdan çıkıp, zarûrî bir hâle döndü. Çünki, Allahü teâlâ dilime bir kilit vurdu. Ders veremeyecek sûretde bağlandı. Talebelerimi memnûn etmek için, birgün olsun ders vermeye kendimi zorladım. Fekat dilim bir kelime dahî söyleyemedi. Buna gücüm yetmiyordu. Sonra dilimdeki tutukluk kalbime bir hüzün verdi. Bu üzüntü sebebiyle mi'demde hazm kuvveti kalmadı. Yimekden, içmekden kesildim. Boğazımdan su geçmiyordu. Bir lokmayı hazm edemiyordum. Bu yüzden bedenim za'îfledi. Doktorlar bana ilâcın fâide vereceğinden ümîdi kesdiler. Bu durum, kalbe âid bir hâldir. Ondan da mîzâca, ya'nî tabî'atına sirâyet etmişdir. Kalbde meydâna gelen bu büyük üzüntü gitmedikce, ilâcla iyileşdirmeye imkân yokdur, dediler.

Âciz kaldığımı, irâdemin temâmen elden çıkdığını görünce, çâresiz kalan kimsenin yalvarması gibi, Allahü teâlâya sığındım. Çâresiz kalanların düâsını geri çevirmeyen Allahü teâlâ düâmı kabûl buyurdu. Bana makâm, mevki', mal, âile, evlâd ve dost gibi şeylere gönül bağlamakdan kurtulmayı ihsân etdi. Şâmda ikâmet etmeye karâr verdim. Halîfenin ve beni sevenlerin bu arzûmu öğrenmelerini istemiyordum. Mekkeye gidecek gibi göründüm. Bir dahâ dönmemek üzere Bağdâddan ayrılacağımı latîf, uygun hîlelerle belli etmemeye çalışdım. Bütün Irâk âlimleri gitmemem için, tenkîdde bulundular. Onların arasında, herşeyden yüz çevirmemin dînî bir sebebden olduğunu kabûl edecek bir kimse yokdu. Onlar benim bulunduğum mevki'nin, dînin en yüksek mevki'i olduğunu zan ediyorlardı. Bilgileri ancak bu kadarına yetiyordu. Sonra halk, gitmemin sebebi hakkında bir takım tahmînler arasında şaşırdı kaldı. Irâkdan uzak olanlar ise, bu gidişimin memleketi idâre eden devlet adamlarının arzûlarından ileri geldiğini zan ediyorlardı. Devlet adamlarına yakın olanlar da, onların beni bırakmamak için ne kadar uğraşdıklarını, yapdığımı kınadıklarını, benim de onlardan yüz çevirdiğimi, sözlerine kulak asmadığımı görüyorlardı. Bu, Allahdan gelmiş bir işdir. Âlimlere ve ehl-i islâma nazar değdi. Bunun başka bir sebebi olamaz diyorlardı.

Malımdan, bana ve çocuklarımın nafakasına yetecek kadarını ayırdım. Geri kalanını temâmen dağıtdım. Irâk malı müslimânlara vakf olduğu için, böyle işlere ayrılması câizdir. Dünyâda, bir âlimin çocukları için ayıracağı bu maldan dahâ iyi bir mal görmedim. Nihâyet, Bağdâddan ayrılıp, Şâma gitdim. Şâmda iki seneye yakın ikâmet etdim. Bu zemân içinde, tesavvuf kitâblarından öğrendiğim gibi, nefsimi fenâ hâllerden temizlemek, ahlâkımı güzelleşdirmek, Allahü teâlâyı zikr etmek, kalbimi tas-

fiye etmekle meşgûl oldum. İnsanlardan uzak durup, zemânımı riyâzetle ve ibâdetle geçirdim. Şâmdaki Emevî câmi'nde bir müddet i'tikâfa girdim. Câmi'nin minâresine çıkar, kapıyı kilitlerdim ve bütün gün orada kalırdım. Sonra Kudüse gitdim. Beyt-i mukaddese girdim. Her gün Sahrâtullaha (Peygamberlerin ve Evliyânın ibâdet mahalli olmakla meşhûr yer) girer, kapıları üzerime kilitlerdim.

Kudüsü ve hazret-i İbrâhîm Halîlullahı "aleyhisselâm" ziyâretden sonra, hac farizâsını yerine getirmek, Mekke-i mükerremenin ve Medîne-i münevverenin bereketlerine kavuşmak, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" kabr-i şerîfini ziyâretle şereflenmek arzûsu kalbime düşdü. Hicâza gidip, bu arzûma kavuşdum.

Dahâ sonra, çocuklarımın da'veti ve içimdeki arzû, beni vatanıma çekdi. Hiç dönme düşüncesinde olmadığım hâlde, döndüm. Yine insanlardan uzak yaşamayı tercîh etdim. Yalnız kalmağa, Allahü teâlâyı zikr etmeğe ve ondan başka herşeyi kalbimden çıkarmağa çok hırslı idim. Zemânın hâdiseleri, çoluk-çocuk derdi, geçim sıkıntısı, huzûrumu bozuyor, yalnızlıkdan duyduğum tadı bozuyordu. Bu tadı ancak arasıra duyuyordum. Bununla berâber, o hâle kavuşmakdan ümîdimi kesmedim. On sene kadar böyle devâm etdim. Yalnızlıklarım sırasında bana o kadar şey ma'lûm oldu ki, onları temâmen anlatmak mümkin değildir. Fâidelenmek için birazından bahsedeyim.

Kesin bir şeklde anladım ki, tesavvuf ehli, Allahü teâlânın yolunda olan kimselerdir. Onların hâlleri, hâllerin en iyisidir. Yolları, yolların en doğrusudur. Ahlâkları ahlâkların en temizidir. Dînin esâsına vâkıf olan âlimlerin ilmi, hükemânın hikmeti, onların hâllerinden ve ahlâklarından bir kısmını değişdirmek, dahâ iyi bir hâle getirmek için bir araya gelse, buna imkân bulamazlar. Dahâ iyisini ortaya koyamazlar. Onların zâhiren ve bâtınen bütün hâl ve hareketleri, nübüvvet kandilinin ışığından alınmışdır. Yeryüzünde ise, nübüvvet ışığından başka aydınlanacak bir nûr yokdur.

Hâsılı bir tarîkat, bir yol ki, ilk şartı olan temizlik, kalbden mâsivâyı, ya'nî Allahü teâlâdan başka herşeyi çıkarmakdır. Bunun anahtarı, kalbin dâimâ Allahü teâlâyı anmakla meşgûl olmasıdır. Bu hâl, nemâzdaki iftitâh tekbîri mesâbesindedir. Netîcesi, temâmen Allahü teâlânın varlığında yok olmakdır. Böyle bir yol hakkında başka ne söylenebilir.

Allahü teâlânın varlığında yok olmanın son mertebe sayılması, başlangıçda istek ve irâde ile yapılabilen hâllere göredir. Yoksa aslında o fenâ makâmı, tarîkatın başlangıcıdır. Ondan önceki hâller, bu yolun yolcuları için, sokak kapısı ile evin asl kapısı arasındaki avlu durumundadır. Tarîkatın başlangıcından i'tibâren keşfler, müşâhedeler başlar. Hattâ öyle olur ki, sâlikler (tarîkat yolcuları) uyanıkken melekleri, Peygamberlerin "aleyhimüsselâm" rûhâniyyetlerini görürler. Sözlerini işitirler ve onlardan

pekçok fâideler elde ederler. Dahâ sonra onların rûhâniyyetlerini ve sîretlerini görmekden öyle yüksek derecelere yükselme hâli hâsıl olur ki, bunu sözle anlatmak mümkin değildir. Kim o hâli anlatmak isterse, sözünde sakınılması imkânsız açık hatâlar olur. Hülâsâ iş, Allahü teâlâya o kadar yaklaşmak derecesine varır ki, bir zümre Allah ile birleşdiğini, bir zümre Allaha vâsıl olduğunu tehayyül eder. Bunun temâmı hatâdır. Niçin hatâ olduğunu **(El-Maksad-ül-aksâ)** kitâbımızda açıkladık. Kendisinde bu hâl meydâna gelen kimse:

Aklıma getirmediğim şey oldu,
Aslını sorma, iyi zanda bulun.

Ma'nâsında olan beyte uyarak, fazla bir şey söylememelidir.

Netîce olarak, tesavvuf ehlinin yolunda ilerleyip, bu yola zevk ile vâkıf olmayanlar, nübüvvetin hakîkatini anlayamazlar. Sâdece ismini bilirler. Evliyâdan hâsıl olan kerâmetler, Peygamberlerden ilk zemânlarda hâsıl olan hâllerdir. Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem", Peygamberliği bildirilmeden önce, Hîra dağına çekilip, insanlardan uzak kalarak, Allahü teâlâya ibâdet etdiği sıradaki hâli böyle idi. Hattâ arablar, Muhammed "sallallahü aleyhi ve sellem", Rabbine âşık oldu, dediler. Bu öyle bir hâldir ki, ne olduğunu o yolda ilerlemiş olanlar, onu zevk ile, tadarak anlarlar. Bu zevki tatmayanlar, tesavvuf ehlinin sohbetinde bulunarak, tecribe ede ede ve işite, işite hâllerin alâmeti ve delâleti ile anlarlar. İşte tesavvuf ehli ile birlikde bulunanlar, onlardan bu yakîni istifâde ederler. Onlar öyle kimselerdir ki, sohbetlerinde bulunanlar,dalâletde kalmaz. Sohbetlerinde bulunma şerefinden mahrûm kalanlar, **(İhyâ-ü ulûmid-dîn)** kitâbımızın "Acâib-ül-kalb" kısmında bahsetdiğimiz gibi, aklî delîllerle bunun mümkin olduğunu yakînen anlarlar. Bu hâlleri, aklî delîllerle incelemek ilmdir. O hâller ile hâllenmek ise zevkdir, tatmakdır. Hüsn-i zan ve tecribe ile kabûl etmek îmândır. İşte bu, ilm, hâl (zevk) ve inanmak olmak üzere üç derecedir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Mücâdele sûresi 11.ci âyet-i kerîmesinde meâlen, **(Allah sizden îmân edenleri ve kendilerine ilm verilenleri derecelere yükseltir...)** buyurdu. Bu üç dereceye kavuşanların dışında kalan bir takım câhil kimseler vardır ki, bu hâlleri inkâr ederler. Böyle sözlere şaşarlar ve alay ederler. Bunlar ne hezeyânlar yapıyorlar derler. Bunlar hakkında Allahü teâlâ, Peygamber efendimize "sallallahü aleyhi ve sellem" meâlen şöyle buyurdu: **(O münâfıklardan seni dinlemeye gelen de var. Hattâ Senin yanından çıkdıkları zemân,** (Eshâb-ı kirâmdan) **kendilerine ilm verilmiş olanlara şöyle derler: O biraz önce ne söyledi?** (Böylece alay ederler)**. Bunlar öyle kimselerdir ki, Allah kalblerini mührlemişdir de, hep hevâlarına uymuşlardır."** (Muhammed sûresi: 16.ci âyet-i kerîmesi.)

Tesavvuf ehlinin yolunda ilerlemem sâyesinde muttali' olduğum husûslardan biri de, nübüvvetin hakîkati ve husûsiyyeti bana âşikâr oldu. Nü-

büvvetin esâsına dâir burada ma'lûmât vermek lâzımdır. Buna çok ihtiyâc vardır.

NÜBÜVVETİN HAKÎKATİ VE BÜTÜN İNSANLARIN ONA MUHTÂC OLMASI

Şu bilinmelidir ki, insan dünyâya ilk geldiğinde, bilgisiz, Allahü teâlânın yaratdığı bütün âlemlerden habersiz olarak yaratılmışdır. Âlemler çokdur. Sayılarını Allahü teâlâdan başka kimse bilmez. Nitekim, Kur'ân-ı kerîmde [Müddesir sûresi 31.ci âyetinde] meâlen: **"Allahın ordularının sayısını Ondan başka kimse bilmez)** buyurdu. İnsan, idrâki sâyesinde âlemden haberdâr olur. İdrâklerden herbiri de, insan onunla bir âlemi anlasın diye yaratılmışdır. Âlemlerden maksadımız, varlıkların çeşidleridir. İnsanda en önce dokunma duyusu yaratılır. Bu duyu ile soğuğu, sıcağı, nemi, kuruyu, yumuşağı, katıyı ve benzerlerini idrâk eder. Bu duyu, renkleri ve sesleri kat'iyyen anlayamaz. Bunlar, dokunma duyusuna göre yok demekdir. Sonra insanda görme duyusu yaratılır. Bununla da renkleri, şeklleri anlar. Görme duyusuna âid âlem, duyu ile anlaşılabilen âlemlerin en genişidir. Dahâ sonra insanda, işitme duyusu yaratılır. Bununla sesleri, na'meleri işitir. Nihâyet insanda zevk, tatma duyusu yaratılır. Böylece duyu âleminin idrâk vâsıtaları olan duyu organları temâmlanır. Yedi yaşına yaklaşdığı zemân, temyîz gücü, ya'nî nesneleri birbirinden ayırma gücü yaratılır. Bu çağ, insan varlığının başka bir duruma girdiği çağdır. İnsan bu çağda, duyu organlarıyla anlaşılamayan şeyleri de anlar. İnsan, dahâ sonra başka bir duruma yükselir. Kendisinde akl yaratılır. İnsan akl ile, lüzûmlu, mümkin ve imkânsız olanları ayırır. Akl, temyîz ve his kuvvetlerinin, duyu organlarının anlayamadığı şeyleri anlar.

Allahü teâlâ ba'zı seçdiği kullarında, akldan sonra, başka bir kuvvet dahâ yaratır. Bununla, aklın bilemediği, bulamadığı şeyler ve ilerde olacak şeyler anlaşılır. Buna nübüvvet ya'nî Peygamberlik kuvveti denir. Temyiz kuvveti, akl ile anlaşılan şeyleri anlayamadığı için, bunlara inanmıyor. Akl da, Peygamberlik kuvveti ile anlaşılan şeyleri anlayamadığı için, bunların var olduklarına inanmıyor, inkâr ediyor. Anlamadığını inkâr etmek, anlamamanın, bilmemenin ifâdesi oluyor. Bunun gibi kör olarak dünyâya gelen kimse, renkleri, şeklleri hiç işitmese bunları bilmez. Varlıklarına inanmaz. Allahü teâlâ, nübüvvet kuvvetinin de bulunduğunu kullarına bildirmek için, bu kuvvetin benzeri olarak, insanlarda rü'yâyı yaratdı. İnsan ilerde olacak şeyi, açıkca veyâ âlem-i misâldeki şekli ile ba'zı rü'yâda görmekdedir. Rü'yâyı bilmeyen birine, insan ölü gibi baygın hâle gelip, düşünce ve bütün hisleri gidince, aklın ermediği gayba âid şeyleri görüyor denilse inanmaz. Böyle şeyin olamayacağını isbâta kalkışarak, insan etrafını his kuvvetleri ile anlıyor. Bu kuvvetler bozulursa, birşey idrâk edemiyor. Hele hiç işlemedikleri, fe'al olmadıkları zemân hiçbir şeyi anlıyamaz der. Böyle bozuk mantık yürütür. Akl ile bilinen şeyleri his kuvvet-

leri anlıyamadıkları gibi, nübüvvet kuvveti ile bilinen şeyleri akl anlıyamıyor.

Peygamberlik kuvvetinin bulunduğunda şübhesi olanlar, bunun mümkin olmasında veyâ mümkin ise de, vâki' olmasında şübhe ediyorlar. Bunun mevcûd ve vâki' olması, mümkin olduğunu göstermekdedir. Bunun mevcûd olduğunu da, Peygamberlerin aklın ermediği bilgileri haber vermeleri göstermekdedir. Akl ile, hesâb ile, tecribe ile anlaşılamıyan bu bilgiler, ancak Allahü teâlânın ilhâm etmesi ile, ya'nî Peygamberlik kuvveti ile anlaşılmışdır. Peygamberlik kuvvetinin bundan başka özellikleri de vardır. Bir özelliğin benzeri olan rü'yâ, insanlarda bulunduğu için, biz de, misâl olarak bunu bildirdik. Başka özellikleri, tesavvuf yolunda çalışanlarda zevk yolu ile hâsıl olur.

Peygamberde bulunup, sende bulunmıyan bir özelliği aslâ anlıyamazsın. Anlıyamayınca, onu nasıl tasdîk edebilirsin? Çünki tasdîk, anladıkdan sonra mümkindir. O özellik sende tesavvuf yolunun başlangıcında hâsıl olur. Hâsıl olan bu özelliğin mikdârı nisbetinde bir çeşid zevke kavuşursun. Bu zevke kıyâs ederek, benzeri sende hâsıl olmamış hâlleri tasdîk edersin. İşte tek başına bu özellik, nübüvvete îmân etmen için sana kâfîdir.

Bir şahsın Peygamber olup olmadığında şübhesi olan kimse, onun yaşayışını görmeli veyâ yaşayışını bildiren haberleri, insâfla incelemelidir. Tıb veyâ fıkh ilmini iyi bilen kimse, tıp veyâ fıkh âliminin hayâtını bildiren haberleri incelemekle onun hakkında ma'lûmât sâhibi olur. Meselâ, imâm-ı Şâfi'înin fıkh âlimi veyâ Calinosun tabîb olup olmadığını anlamak için, bu ilmleri iyi öğrenmek, sonra bunların bu ilmler üzerindeki kitâblarını incelemek lâzımdır. Bunun gibi, Peygamberlik üzerinde ma'lûmât edinen ve sonra Kur'ân-ı kerîmi ve hadîs-i şerîfleri inceleyen kimse, Muhammed aleyhisselâmın Peygamber olduğunu ve Peygamberlik derecelerinin en üstünde bulunduğunu iyi anlar. Hele Onun sözlerinin kalbi temizlemekde olan te'sîrlerini öğrenince ve hele Onun bildirdiklerini yaparak kendi kalb gözü açılınca, Onun Peygamber olduğuna îmânı, yakîn hâlini alır. Onun, **(Bildiklerine uygun hareket edene, Allahü teâlâ bilmediklerini bildirir.)** ve **(Zâlime yardım eden, ondan zarar görür.)** ve **(Sabâhları, yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmağı düşünen kimseyi, Allahü teâlâ, dünyâ ve âhıret arzûlarına kavuşdurur)** hadîs-i şerîflerinin doğru olduğunu bin, iki bin, hattâ binlerce def'a tecribe edersen, sende kesin bir ilm hâsıl olur. Böylece ilmin ve îmânın kuvvetlenir. Nübüvvet hakkında yakîn elde etmek ve îmânın zevkî, ya'nî görmüş gibi olması, tesavvuf yolunda çalışmakla olur. Bu yolda ilerlemeğe gayret et. Yoksa değneğin ejderhâ olması, ayın ikiye bölünmesi mu'cizelerine bakmak kâfî gelmez. Sâdece bu mu'cizelere bakıp da, sayılamıyacak kadar çok olan alâmetleri göz önünde tutmazsan, bu mu'cizeleri sihr ve hayâl sayarsın. Ba'zı kimseleri dalâlete, ba'zı kimseleri de hidâyete kavuş-

duran Allahü teâlâ tarafından bir nev'î ibtilâ, dalâlete düşürme zan edersin. Çünki, Allahü teâlâ [Kur'ân-ı kerîmde, Fâtır sûresi, 8.ci âyetinde] meâlen, **(Allah, dilediği kimseyi dalâlete, dilediğini de hidâyete erdirir)** buyurdu.

Mu'cizelerle alâkalı olarak sana ba'zı süâller sorulabilir. O zemân, mu'cizenin nübüvvete işâret etdiği husûsundaki inancının dayanağı sâdece çok düzgün ve te'sîrli sözlerden ibâret kalırsa, bunun tersini iddi'â eden birisinin, dahâ te'sîrli sözleri ile şübheye düşebilirsin. Böylece, îmânın sarsılır. Mu'cizeler, senin nazarında Peygamberliği bildiren birçok delîllerden biri olsun. Böylece, sende, Peygamberlik hakkında sâdece bir delîle değil, pek çok delîle dayanan ve reddi mümkin olmayan kesin ilm, îmân hâsıl olur. Meselâ, bir kimseye yalan söylemeleri mümkin olmayan bir cemâ'at, bir şey söylediğinde, o kimsede kesin bir ilm hâsıl olur. Fekat o kimse, sâdece belli bir şahsın bildirmesiyle kesin ilmi, bilgiyi elde edemez. Gerçi ona hâsıl olan bu yakîn, ya'nî kesin inanma, bunu haber veren cemâ'atin dışında olamayacağı gibi, ayrı ayrı ferdleri de belli değildir. İşte, kuvvetli ve ilme dayanan îmân budur.

Zevkle, tadarak elde edilen îmân ise, gözle görmek, elle tutmak gibidir. Bu ise, sâdece tesavvuf yolunda ele geçer. Nübüvvetin hakîkatine dâir verdiğimiz bu ma'lûmât, maksadımızı anlatmağa kâfîdir. Bu mes'eleleri açıklamaya neden ihtiyâc olduğunu ileride beyân edeceğim.

DERS VERMEYİ TERK ETDİKDEN SONRA, TEKRÂR DERS VERMEĞE BAŞLAMAMIN SEBEBİ

On seneye yakın uzlet ve halvet hâlinde, ya'nî insanlardan uzak, yalnız yaşadım. Bu zemân içinde sayamıyacağım birçok sebeblerden dolayı, ba'zan zevkle, tadarak, ba'zen aklî delîl ile, ba'zan da îmânımla anladım ki, insan, beden ve kalbden yaratılmışdır. Kalbden maksadım, ölülerde ve hayvanlarda da bulunan yürek değil. Allahü teâlâyı tanımaya mahsûs rûhun hakîkatidir. Bedenin bir sıhhat hâli vardır ki, se'âdeti ona bağlıdır. Bir de hastalık hâli vardır ki, helâk olmasına sebebdir.

Kalbin de sıhhat ve hastalık hâli vardır. İnsanlar için, [Şu'âra sûresi, 89.cu âyetinde meâlen], **(Ancak selîm ve pâk bir kalb ile Allahın huzûruna varanlar kurtulur)** buyurulmuşdur. Kalbin hastalığı da vardır ki, insanın dünyâda ve âhıretde ebedî helâkine sebeb olur. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde [Bekara sûresi, 10.cu âyetinde] meâlen, **(Kalblerinde hastalık vardır)** buyurdu. Allahü teâlâyı tanımamak öldürücü zehrdir. Nefsin arzûlarına uyarak, Allahü teâlânın emrlerini yapmamak, kalbi öldüren bir hastalıkdır. Allahü teâlâya itâ'at ise, kalbi diriltir. Nefsin arzûlarına muhâlefet ederek tâ'atde bulunmak, kalbin hastalığına şifâ veren ilâcdır. Beden hastalığını gidermek, ilâclarla tedâvîye bağlı olduğu gibi, kalb hastalığının tedâvîsi de bir takım ilâclarla mümkindir. Bedenin tedâvîsi için kullanılan ilâcların te'sîrleri, akl ile kavranamayan özelliklerdendir. Nübüv-

vete mahsûs özelliklerle varlıkların özelliklerini anlayan ve Peygamberlerden gelen bilgilere sâhib olan tabîbleri taklîd etmek lâzım olur. Bunun gibi, bana zarûrî bir ilm olarak ma'lûm oldu ki, Peygamberler tarafından mikdârları belli edilen ibâdet ilâclarının da te'sîrleri, akl ile idrâk olunamaz. Bunları akl ile anlamaya uğraşmamalıdır. Nübüvvet nûru ile idrâk eden Peygamberleri taklîd etmek, emrlerine uymak lâzımdır. İlâclar, çeşidleri ve mikdârları başka başka olan, çeşidli maddelerden yapılır. Bir kısm maddeler, diğerlerinin iki katı olur. Bu sebebsiz değildir. Özelliklerine göre, böyle olması îcâb eder. Kalb hastalıklarının ilâcı olan ibâdetler de, böyle mikdârı ve çeşidi değişik olan hareketlerden ibâretdir. Secde, rükü'nun iki katıdır. Sabâh nemâzı, ikindi nemâzının yarısı kadardır. Böyle olmasında ilâhî bir sır vardır. Bu sır, ancak nübüvvet nûruyla anlaşılabilen bir özellik cinsindendir. İbâdetlerin bu durumları için, akl yoluyla hikmet ve sebeb arayanlar veyâ bu özelliklerin ilâhî bir sırra dayanmadığını, tesâdüfen bir şey olduğunu zan edenler, ahmaklıklarını ve câhilliklerini ortaya koymuşlardır. İlâclarda onları meydâna getiren bir takım temel maddeler vardır. Bunlar, temel unsûrlar sayılır. Bir de ilâcları hâzırlarken, ba'zı husûslar göz önünde tutulur. Bunlar da ilâcların temel maddelerinin te'sîrini göstermesi için, yardımcı maddelerdir. Bunların da herbirinin ayrı bir yeri vardır. Bunun gibi, sünnetler ve nâfileler asl rüknleri (farzları) temâmlayıcıdır.

Hülâsâ, Peygamberler, kalb hastalıklarının tabîbleridir. Aklın fâidesi ve işi, bize Peygamberleri tasdîk ve şehâdet etdirmekdir. Nübüvvet nûruyla idrâk edilen sırları anlamakdan âciz olduğumuzu i'tirâf etdirmekdir. Bizi elimizden tutup, körleri rehberlerine, şaşırıp kalmış olan hastaları şefkatli tabîbe teslîm eder gibi, nübüvvete teslîm etmesidir. İşte aklın yapacağı iş, bu kadardır. Bundan ötesine geçemez, karışamaz. Ancak tabîbin kendisine söylediğini bize haber verir. Bu mes'eleler; halk arasından uzaklaşıp, yalnız yaşadığım müddet içinde âdetâ gözle görür gibi kesin ve zarûrî bir tarzda anladığım mes'elelerdir.

Diğer tarafdan, nübüvvetin var olup olmadığı ve mâhiyeti husûsunda, Peygamberlerin bildirdiği hükmlerle amel etmekde, insanların i'tikâdının za'îflediğini gördüm. Bu durumun, halk arasında yaygın hâlde olduğuna şâhid oldum. Halkdaki gevşekliğin ve îmân za'îfliğinin sebeblerini araşdırdım ve buldum. Bunlar dört sebebdir:

Birincisi: Felsefe bilgileri ile meşgûl olanlardan kaynaklanan sebebdir.

İkincisi: Tesavvuf yoluna mensûb olanlara dayanan sebebdir.

Üçüncüsü: Ta'lîm iddi'âsına (İsmâ'îliyyeye) mensûb olanlara dayanan sebebdir.

Dördüncüsü: Halk arasında âlim diye tanınmış kimselere dayanan sebebdir.

Bir müddet de halkın durumunu araşdırdım. Dînin emrlerini yerine getirmekde kusûr edenlere, bunun sebeblerini sordum. Niçin şübhe etdiklerini, i'tikâdlarını ve kalblerindeki düşüncelerini araşdırdım.

Böyle kimselere: Niçin dînin emrlerini yapmıyorsun? Eğer âhırete inanıyorsan ve hâzırlanmıyorsan, onu dünyâ karşılığında satıyorsan, bu hâl ahmaklıkdır. Çünki sen, ikiyi bire karşılık değişmezsin. Nasıl oluyor da, ebedî âhıret hayâtını, bu geçici dünyâya karşılık değişiyorsun. Eğer âhırete inanmıyorsan, îmânın yok demekdir. Îmâna kavuşmak için derhâl tedbîr al, nefsine hâkim ol. İçinde saklı olan küfrün sebebini araşdır. Gerçi sen kalbinde saklı olan küfrü açıkca söylemiyorsun. Sâdece, kendini îmân sâhibi ve dîne bağlı gibi göstermekle, küfrünü açığa vurmamak fâidesizdir, diyordum.

Ba'zısı buna şöyle cevâb veriyordu: Dînin emrlerini yerine getirmek husûsunda âlimlerin bizden dahâ çok dikkat etmeleri lâzımdır. Fazîletli diye şöhret bulanlardan falan kimse, nemâz kılmıyor. Falan kimse, şerâb içiyor. Falan, vakf ve yetîm malı yiyor. Falanca da harâmlardan sakınmıyor. Bir diğeri de rüşvet alıyor ve sâire.

Diğer bir şahs da şöyle dedi: Ba'zı kimseler, tesavvuf ilmine ve hâllerine vâkıf olduğunu söyleyerek, tesavvufdan dem vuruyor. İbâdet etmeye hâcet bırakmayan bir makâma yükseldiğini söylüyor!

Üçüncü bir kimse ise, herşeyi mubâh ve halâl gören bir mezhebin, ya'nî ibâhâ ehlinin yoluna sapmışdır. Onların şübhelerinden bir şübheye saplanmış, dînin emrlerini yerine getirmiyor. Bunlar, tesavvuf yolundan uzak sapık kimselerdir.

Dördüncü bir kimse de, ta'lîmiyye ehliyle karşılaşmış, diyor ki: Hakkı bulmak güçdür. Ona varan yol kapalıdır. Bu konuda çok ihtilâf vardır. Mezheblerden biri diğerinden dahâ doğru gözükmüyor. Aklî delîller ise, birbirini çürütüyor. Bu delîlleri ortaya atanların görüşlerine güvenilmez. Ta'lîmiyye mezhebine da'vet edenler de, delîllerinde zorlayıcı olup, ellerinde delîl olmadan hükm veriyorlar. Bu durumda niçin şübheli olan şeyleri yapmakla meşgûl olayım.

Beşinci kimse de diyordu ki: Ben dînin emrlerini başkasını taklîd ederek niçin yapayım. Ben aydın insanım. Felsefe ilmini okudum ve Peygamberliğin hakîkatini idrâk etdim. Onun hakîkati, hikmetlere ve maslahata, fâidelere dayanıyor. İbâdetlerden maksad, halkın câhil kısmını zabtetmek, onları, birbirini öldürmekden, çekişmekden ve nefsânî arzûlardan alıkoymakdır. Ben câhil halkdan biri değilim ki, dînin emrleri altına gireyim. Ben hikmet sâhibiyim ve hikmete uyarım. Hakîkati hikmetle görürüm. Bu husûsda taklîde, Peygambere tâbi' olmağa ihtiyâcım yokdur. İşte, ilâhiyyûn felsefecilerinin kitâblarını okuyanlar veyâ İbni Sînâ ve Fârâbînin kitâblarından bunları öğrenen kimselerin inancları böyledir. Böyle kimseler, islâmiyyeti kendilerine süs vâsıtası yaparlar. Onları çoğu kerre Kur'ân-ı ke-

rîm okurken, cemâ'ate gidip, nemâz kılarken ve sözde dîni çok medh etdiklerini görürsün. Fekat, şerâb içerler ve dînin harâm dediği şeyleri yapmakdan sakınmazlar. Bunlardan birine, Peygamberliğe inanmıyorsan, niçin nemâz kılıyorsun diye söylenilse, bedenimin idmanı için der ve bu halkın bir âdetidir. Halkın yapdığı gibi yapıyor gözükmek, malımı, çoluk çocuğumu korumaya vesîle oluyor diye cevâb verir.

Bunlardan bir kısmına da, din gerçek, nübüvvet hakdır, denip, o hâlde niçin içki içiyorsun diye sorulunca, şu cevâbı verir. İçki, insanlar arasında kin ve düşmanlığa sebeb olduğu için yasaklanmışdır. Ben ilmim ve hikmetimle, aydın olmam sâyesinde bu tehlîkelerden korunurum. İçki içmekden maksadım, zekâmı keskinleşdirmekdir, cevâbını verir.

İbni Sînâ, yazdığı ahdnâmede, Allahü teâlâya ahdlerde bulunmuş, dînin emrlerini yerine getireceğini, ibâdetlerde kusûr etmeyeceğini, şerâbı zevk için değil, tedâvî için içeceğini söylemişdir. İşte felsefecilerden îmân sâhibi olduğunu iddi'â edenin îmânı bu kadardır. Bir kısm insanlar, bu felsefecilere aldanmışdır. Felsefecilere i'tirâz edenlerin i'tirâzlarının za'îfliği, ya'nî bu i'tirâzı yaparken farkında olmadan hendese, mantık ve benzeri gibi kendilerine lâzım olan ilmleri de red etmeleri, i'tirâzlarını za'îfletmişdir. Bu durum ise, halkın felsefecilere aldanmasını artdırmışdır. Bu husûsa dahâ önce işâret etmişdik.

Bu gibi sebeblerle halkın îmânının bu derece za'îflediğini görünce, bu şübheleri ortadan kaldırmak için, kendimi hâzırlanmış bir hâlde buldum. Bu adamları rezîl etmek, benim için bir yudum su içmekden dahâ kolay oldu. Çünki, felsefecilerin, ta'lîmiyyenin, âlim geçinenlerin ve tesavvuf ehlinin ilmlerini tam ma'nâsıyla öğrenmişdim. Kalbime doğdu ki, böyle bir zemânda bunu yapmak, benim için kaçınılmaz, ihmâle gelmez zarûrî bir işdir. Kendi kendime; yalnız yaşamak, halk arasına karışmamak ne işe yarar? Hâlbuki hastalık, salgın hâlini almış, bunu tedâvî edecek tabîbler de hastalanmış, halk sapıklıkdan helâk olmak üzeredir diyordum. Yine bu belâyı gidermek, bu karanlığı ortadan kaldırmak için, başka ne zemân imkân bulabilirsin? Zemân, fetret zemânı, devr, bâtıl devridir. Halkı sapdığı bâtıl yoldan doğru yola çağırsan, bu devrdeki insanların hepsi sana düşman kesilir. Onlara nasıl karşı koyabilirsin ve onlarla nasıl baş edebilirsin? Bu ancak dînine bağlı ve güçlü bir hükmdârın yardımı ile olabilir diyordum. Bir ara hakkı delîl ile açıklamakdan âciz olduğumu rûhsat kabûl ederek, uzlete, insanlardan uzak kalmağa devâm etmeğe karâr verdim. Allahü teâlâ takdîriyle, zemânın sultânının kalbinde bir arzû uyandırdı. Onun bu arzûsunda dışardan başka bir te'sîr yokdu. Halkın içine düşdüğü bu fetret devrini kaldırmam için, Nişâbura gitmememi kesin bir emrle bildirdi. Emr o derece kesin idi ki, muhâlefetde ısrâr etseydim, sultânın kalbini kırmış olurdum. Bu hizmeti yapmakdan kendimi ma'zûr görmemin za'îf bir sebebe dayandığının farkına vardım. Tenbellik, istirâhat, nefsi azîz tutmak, halkdan gelecek olan sıkıntılardan korunmak gi-

bi sebeblerle, halkdan uzak yaşamak lâyık değildi. İnsanların cefâsının güçlüğü, nefse rûhsat vesîlesi olamazdı. Allahü teâlâ, [Kur'ân-ı kerîmde, Ankebût sûresinin, bir, iki ve üçüncü âyet-i kerîmelerinde] meâlen, **(Elîf, lâm, mîm. İnsanlar, imtihândan geçirilmeden, sâdece, îmân etdik, demeleriyle bırakılıvereceklerini mi sandılar? Biz onlardan öncekileri de imtihândan geçirmişizdir. Elbette Allah, doğruları ortaya çıkaracak, yalancıları da mutlaka ortaya koyacakdır)** buyurdu.

Allahü teâlâ yine Resûlüne "sallallahü aleyhi ve sellem" [Kur'ân-ı kerîmde, En'am sûresi otuzdördüncü âyetinde] meâlen, **(Muhakkak ki, senden önceki Peygamberleri de yalanladılar. Onlar yalanlamalara karşı sabretdiler ve yardımımız, kendilerine yetişinceye kadar sıkıntılara katlandılar. Allahın hükmlerini hiçbir güç değişdiremez. Muhakkak ki, Peygamberlerin haberlerinden ba'zısı sana geldi)** buyurdu. Allahü teâlâ yine [Kur'ân-ı kerîmde, Yasîn sûresinin ilk onbir âyet-i kerîmesinde] meâlen, **(Yasîn. Hikmetlerle dolu Kur'âna yemîn ederim ki, sen Peygamberlerdensin. Dosdoğru yoldasın. Kur'ân, Azîz ve Rahîm olan Allah tarafından indirilmişdir. Onunla ataları uyarılmış azgın bir kavmi uyarasın diye gönderildin. Onlardan çoğu, azâbımıza müstehak oldu. Onlar îmân etmezler. Biz onların boyunlarına çene kemiklerine dayanacak şekilde birer demir halka geçirdik. Başları kalkık duruyor, aşağı bakamıyorlar. Önlerinde bir set, arkalarında bir set yaratdık. Onları her tarafdan çevirdik. Önlerini, arkalarını göremiyorlar. Onları uyarsan da, uyarmasan da birdir. Îmân etmezler. Sen ancak, Kur'âna uyan ve görmediği hâlde Allahdan korkan kimseleri uyarabilirsin. Onları ma'rifet ve Cennetle müjdele)** buyurdu.

Halkın arasına dönme husûsunda kalb gözü açık ve müşâhede erbâbından, ya'nî tesavvuf ehli büyüklerden birçok kimse ile istişârede bulundum. Hepsi artık uzleti terk edip, insanların arasına dönmek îcâb etdiğini sözbirliği ile söylediler. Tesavvuf ehlinden ba'zı sâlih kimseler tarafından görülen ve dilden dile dolaşan rü'yâlar da insanların arasına dönmemi, halkı şaşkına çeviren sapıklıklara cevâb vermek için harekete geçmemi işâret ediyor ve kuvvetlendiriyordu. Bu rü'yâlar, Allahü teâlânın bu asrın ya'nî hicrî beşinci asrın başında, takdîr buyurduğu bir hayrın doğru i'tikâda, ya'nî Ehl-i sünnete dönmenin başlangıcı olduğunu gösteriyordu. Allahü teâlâ, her asrın başında dîni yeniden dirilteceğini va'd buyurdu. Bütün bu şehâdetlerden dolayı kalbimde ümîdim kuvvetlendi. Hüsn-i zannım gâlib geldi.

Hicrî dörtyüzdoksandokuz senesi Zilkâde ayında bu mühim vazîfeyi, ya'nî tecdîd işini yerine getirmek için Nişâbûra hareket etmem nasîb oldu. Bağdâddan ayrılışım dörtyüzseksensekiz senesinin Zilkâde ayında idi. Demek ki, insanlardan ayrı, uzlet hâlinde yaşamam, onbir seneyi doldurmuşdu. Nişâbûra gitmek üzere yola çıkmam Allahü teâlânın takdîr buyurduğu bir hareket idi. Bu, Allahü teâlânın öyle hikmetler dolu tak-

dîrlerindendir ki, insanlardan uzak yaşadığım esnâda kalbimden hiç geçmemiş idi. Nitekim Bağdâddan ayrılmak ve içinde bulunduğum makâmı, mevki'i, malı, mülkü ve evlâdlarımı terk etmek de aslâ hâtırımdan geçmemişdi. Kalbleri ve hâlleri değişdiren Allahü teâlâdır. Bir hadîs-i şerîfde: **(Mü'minin kalbi, Rahmânın kudret elinin iki parmağı arasındadır)** buyuruldu.

İyi biliyorum ki, ilmi yaymaya, talebelere ders vermeye döndüm. Fekat bu dönüş, göründüğü gibi değil, başka, çok başka bir dönüşdür. Eski hâlime dönmedim. Çünki dönmek eski hâle girmekdir. Ben eskiden insana mevki' kazandıran ilmi yayıyordum. Sözlerimle ve hâllerimle o ilme da'vet ediyordum. Şimdi ise, insana makâm ve mevki'i terk etdiren, rütbeden uzaklaşmayı öğreten ilme da'vet ediyorum. Niyyetim ve arzûm budur. Bu hâlimi Allahü teâlâ biliyor. Ben kendi nefsimi ve başkalarını ıslâh etmek istiyorum. Murâdıma erecekmiyim yoksa, mahrûm mu kalacağım, bilemiyorum. Fekat, kesin ve görmüş gibi bir inanış ile inanıyorum ki, bir hâlin değişmesi, bir işi yapmak kuvveti, ancak Allahü teâlânın yardımı ile ve muvaffak etmesiyledir. Yine inanıyorum ki, ben birşey yapmadım. Allahü teâlâ bana bu işi yapmayı ihsân etdi. Allahü teâlâdan dileğim, önce beni, sonra da benim vâsıtamla başkalarını ıslâh eylesin. Hak olan şeyin hak olduğunu göstersin ve ona uymayı nasîb eylesin. Bâtıl olan şeyin de bâtıl olduğunu göstersin ve ondan sakınmayı nasîb eylesin!

Şimdi, yukarıda bahsetdiğimiz, îmânın za'îflemesine sebeb olan şeyleri anlatacağım. Se'âdete kavuşduran ve helâke sebeb olan hâllerden kurtaran yolu göstereceğim. Ehl-i ta'lîmden (Şî'ânın bir kolu olan İsmâ'îlîlerden) işitdikleri sözler sebebiyle ne yapacaklarını şaşıranların çâresini **(El-Kıstas-ül-müstakîm)** adındaki kitâbımızda anlatdık. Burada tekrâr ederek sözü uzatmaya lüzûm yokdur.

İbâhâ ehlinin, ya'nî herşeyi mubâh ve serbest görenlerin ortaya atdığı yanlış düşünceleri ve onların şübhelerini yedi kısma ayırdık ve onları da **(Kimyâ-i se'âdet)** kitâbımızda açıkladık.

Felsefe yolunu benimseyip, i'tikâdlarını bozanlar ve Peygamberliği inkâr edenler için, nübüvvetin hakîkatini ve varlığının zarûrî olduğunu îzâh etdik. İlâcların, yıldızların ve bunlar gibi şeylerin özelliklerini bildiren ilmlerin varlığı dolayısıyla, Peygamberliğin hak olduğuna delîl getirmemizin sebebi, bu ilm dallarının felsefecilerin bahsetdiği ilmlerden olmasıdır. Biz, astronomi, tıp, tabî'at, sihr, tılsım gibi ilm dallarında âlim olana nübüvvet hakkında delîl gösterirken, herkesin kendi ilmini alâkadar eden delîller gösteririz. Fekat, nübüvveti dili ile kabûl etdim deyip, dînin bildirdiği mes'eleleri hikmetle îzâha çalışan kimse, muhakkak ki nübüvvete inanmayan bir kâfirdir. O sâdece başkalarının kendisini ta'kîb etdiği bir hâkime inanmışdır. Bu durumun nübüvvete inanmakla hiçbir alâkası yokdur. Nübüvvete inanmak, aklın ötesinde bir âlemin varlığını kabûl etmekdir ki, orada aklın idrâk edemeyeceği ba'zı şeyleri idrâk eden bir göz

açılır. Kulak, renkleri, göz, sesleri idrâk edemediği gibi, bütün duyu organları da, aklın kavradığı şeyleri idrâk edemez. Akl da, kendi ötesinde ma'nevî gözün (kalb gözünün) idrâk etdiği şeyleri anlıyamaz. Felsefeciler böyle bir şeyi kabûl etmiyorsa da, biz bunun mümkin olduğunu ve var olduğunu yukarıda kesin delîller ile açıkladık. Eğer bunu kabûl ederse, o zemân akl tarafından anlama ihtimâli bulunmayan ve yalanlanan, imkânsız olduğuna hükmedilen bir takım husûsî hakîkatlerin bulunduğunu isbât etmiş olur.

Meselâ bir dank, ya'nî yarım gram afyon, öldürücü bir zehrdir. Çünki aşırı derecede soğutucu özelliği olduğundan, damarda kanı dondurur. Tabî'at ilmine sâhib olduğunu iddi'â eden birisi, birleşik cismler, soğukluğu, su ve toprak unsûruyla kazanır zan eder. Çünki dört unsûrdan soğuk olanı, su ve toprakdır. Ama şu bir gerçekdir ki, yüzlerce litre toprak ve su bir araya gelse insan vücûdunu soğutmada yarım gram afyonun soğutduğu derecede soğutmaz. Bu husûsda tecribesi bulunmayan bir tabî'atcıya bahsedilse, imkânsız olduğunu söyler. Delîl olarak da afyon bitkisinde havâ ve ateş unsûrlarının da bulunduğunu, bu unsûrların onun soğutucu özelliğini artdırmayacağını söyler. Eğer afyonun sâdece su ve toprakdan meydâna geldiğini kabûl etsek, bu derece aşırı soğukluk ortaya çıkmaz. Hâlbuki hava ve ateş gibi iki sıcak unsûrun eklenmesiyle, kesinlikle bu kadar soğukluk olmaması îcâb eder der. Bu aklî bir delîldir. Felsefecilerin tabî'at ve ilâhiyât konularında kesin delîl olarak kabûl etdikleri şeylerin çoğu bu türdendir. Çünki onlar, varlıkları gördükleri ve anladıklarına göre değerlendirirler. Gördüklerine ve anladıklarına uymayan hâdiselerin imkânsız olduğuna hükmederler. Sâdık rü'yâlar herkesce kabûl edilmemiş olsaydı, bir kimse çıkıp, duyu organlarım sâkinleşdiği, durgun olduğu zemân (uykuda, rü'yâda) gaybdan haberdâr olurum, diye söylese, hakîkatleri akllarıyla ölçmeye alışmış olanlar, o kimsenin sözlerini inkâr ederlerdi.

Felsefecilerden birine şöyle söylenilse: Küçük bir dâne bir şehre atılınca, şehrin temâmını yok etsin. Sonra da kendi kendini yok etsin. Böyle bir şey mümkin mi? Felsefeci, böyle bir şey imkânsızdır, bu gibi şeyler hurâfedir, der. Hâlbuki söylediğimiz şey ateşin durumudur. Ateş, hem başka şeyleri, hem de kendini yakar yok eder. Ateşi görmeyen kimse, bunu inkâr eder. Âhırete âid şeylerin çoğu, buna benzer.

O tabî'atcıya deriz ki, afyonda soğutma bakımından öyle bir özellik vardır ki, o özellik tabî'at ilmiyle ölçülmez. Akla uygun hâllere kıyâs olunamıyor demek mecbûriyyetinde kaldın. O hâlde dînin koymuş olduğu hükmlerde de, kalbleri tedâvî ve tasfiye etmek husûsunda akl yoluyla anlaşılamıyan, ancak nübüvvet gözü ile görülebilen ba'zı özelliklerin bulunabileceğini neden mümkin görmüyorsun?

Felsefeciler bundan dahâ acâib bir takım özellikleri kabûl edip, kendi kitâblarına yazmışlardır. O özelliklerden biri de doğum sırasında zor-

luk çeken bir kadına, kolay doğum yapması için tavsiye edilen aşağıdaki şekldir.

Bu şekller, su değmemiş iki bez parçasına çizilip, yazılır. Doğum yapacak kadın bunlara bakar ve ayaklarının altına kor. O zemân çocuk derhâl doğar. Felsefeciler bunun mümkin olduğunu kabûl etmişler ve **"Acâib-ül-havâs"** kitâbında yazmışlardır. Bu şekl, dokuz hâneli bir şekldir. O hânelere belli rakamlar yazılır. Her sırada bulunan rakamlar enine, boyuna ve çapraz olarak toplanırsa toplam hep onbeş çıkar.

Bunu kabûl eden kimsenin aklı, sabâh nemâzının farzının iki, öğlenin dört, akşamın üç rek'at olmasının, felsefe gözüyle, aklla anlaşılamıyacak birtakım özelliklerden dolayı olduğunu neden kabûl etmiyor? Bunun hikmeti, bu vaktlerin ayrı ayrı olmasındadır. Bu özellikler, ancak nübüvvet nûruyla idrâk olunur. Ne garîbdir ki, bu vaktlerin birbirinden ayrı olmasının astronomi ilmine göre, müneccimlerin ifâdesiyle söylesek, vaktler arasındaki farklılığı anlayacaklardır. Meselâ, güneşin göğün ortasında veyâhud doğuş sırasında veyâ batış durumunda olmasına göre tâlih hakkında hükm değişik olmuyor mu? Hattâ müneccimler, yıldızların hareketine bakarak, ömrlerin kısa ve uzun olmasını, ecelin nasıl vâki' olacağını tesbît etmiyorlar mı? Hâlbuki, güneşin göğün ortasında olmasıyla, doğmakda veyâ batmakda olması arasında fark yokdur. Bunu tasdîk etmesi, yalancılığını belki yüz def'a tecribe etdiği müneccimin ağzından duymuş olmasından dolayıdır. O müneccimi dâimâ tasdikden geri dönmez. Hattâ müneccim dese ki: Güneş, göğün ortasında iken falan yıldız onun hizâsına gelse, tâlih de falan burcda olsa, o sırada yeni bir elbise giysen, elbise içinde öldürülürsün. Buna inanır ve şiddetli soğukdan eziyyet çekse, müneccimin yalanını da birçok def'alar görmüş olsa bile, o denilen zemânda yeni elbise giymez. Aklı böyle şeyleri kabûl eden, bunların, ba'zı Peygamberlerin mu'cizesi olarak öğrenilmiş özellikler olduğunu i'tirâf etmeye mecbûr kalan bir kimse, nasıl olur da mu'cizeleri apaçık ve yalan söylediği aslâ işitilmemiş olan sâdık bir Peygamberin sözlerinde, bunlara benzer şeyleri inkâr edebiliyor? Bir felsefeci, nemâz rek'atlerinin sayısında, hacda şeytân taşlamakda çakıl taşlarını atmakda, hac rüknlerinin sayısında ve dinde emredilen ibâdetlerde bu gibi özelliklerin bulunabileceğini inkâr ediyorsa, biz bu özelliklerle, ilâcların ve yıldızların özellikleri arasında aslâ fark göremiyoruz.

Felsefeci, ben yıldızlara ve tıbba âid söylenen özelliklerden bir kısmını tecribe etdim. Ba'zılarını hakîkate uygun buldum ve tasdîk etdim. O özelliklere olmayacak bir şey gözüyle bakmak ve onları red etmek hissi içimden kalkdı. Fekat senin dediklerini tecribe etmedim. Mümkindir desem bile, hakîkat olduğunu nereden bileyim derse, şöyle cevâb veririm:

Sâdece kendi tecribe etdiklerinle kalma. Tecribe edenlerin anlatdık-

larını işitdin, onlara uy. Evliyânın sözlerini dinle. Onlar tecribe etdiler. Dînin bildirdiği her şeyde hakkı müşâhede etdiler. Onların yolundan yürü. Sen de onların gördüklerinin ba'zısını açıkca görerek, idrâk edersin. Şunu da ilâve edeyim ki, her ne kadar bu husûsda tecriben yoksa da, tasdîk etmek ve uymak lâzım olduğunu aklın kabûl etmelidir. Farzedelim ki, bir adam ergenlik çağına ulaşmış, aklı başında, fekat henüz tecribe sâhibi değil. Bu adam, hastalandı. Tıp ilminde mâhir, çok şefkatli bir babası var. Onun tıpdaki şöhretini aklı erdiğinden beri işitiyor. Babası ona bir ilâc hâzırlayıp, bu senin hastalığına iyi gelir, seni bu hastalıkdan kurtarır, demiş. O hastanın aklı neye hükm etmelidir? İlâc, acı ve fenâ kokulu olsa bile, içmeli mi? Yoksa babasını yalanlayıp, tecribe etmediğim bu ilâcın hastalığımı iyileşdireceğini aklım kabûl etmiyor mu demelidir? Böyle yaparsa, ona ahmak diyeceğine şübhem yokdur. İşte bunun gibi, ibâdetlerin özelliklerini kabûlde tereddüt edersen, basîret sâhibleri seni de ahmak sayarlar.

Eğer, Peygamberin "aleyhisselâm" şefkatini ve ma'nevî tedâvî sayılan ibâdetlerin özelliklerine vâkıf olduğunu nasıl bileyim der isen, derim ki: Babanın şefkatini nasıl bildin? Bu maddî olarak hissedilen bir şey değildir. Fekat babanın hâllerini ve sana karşı davranışlarını görerek bildin. Bu hâl ve hareketler, sende zarûrî bir bilgi meydâna getirdi. Bunda aslâ şübhem yokdur. Bir kimse, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" sözlerine, kitâblarda bildirildiği üzere, insanlara doğru yolu nasıl gösterdiğine, gâyet yumuşaklıkla, nezâket ve iyilikle onların ahlâkını güzelleşdirmeye, dargın kimselerin aralarını bulmağa, dünyâ ve âhıret se'âdetine kavuşduracak şeylere da'vet etmek husûsundaki yüksek gayretine bakarsa, o yüce Peygamberin "sallallahü aleyhi ve sellem" ümmetine karşı şefkatinin, bir babanın çocuğuna olan şefkatinden kat kat fazla olduğunu kesin bir şeklde görüp ve anlar. Yine Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" açıkca görülen nâdir hâllerine ve Kur'ân-ı kerîmde Onun lisanıyla haber verilen ve hadîs-i şerîflerinde âhır zemânda zuhûr edeceği bildirilen gayba âid şeylerin bildirdiği gibi çıkdığına bakarsa, kesin olarak anlar ki, O, aklın ötesinde bulunan bir duruma ulaşmışdır. Onda ma'nevî bir göz açılmışdır ki, onunla ancak Allahü teâlâya kavuşmuş kimselerin idrâk edebileceği gaybı ve aklın eremeyeceği şeyleri görüyor. İşte Peygamberin "sallallahü aleyhi ve sellem" doğruluğunu tasdîk eden zarûrî ilme kavuşmanın yolu budur. Tecribe et, Kur'ân-ı kerîmin âyetlerini iyi düşün. Hadîs-i şerîfleri iyi mütâlaa et, incele, bunu açık olarak anlarsın, görmüş gibi inanırsın. Bu kadar söz, felsefecileri yola getirmek için kâfîdir. Bu zemânda buna çok ihtiyâc olduğu için anlatdık.

Îmânı za'îfleten dördüncü sebebe gelince, bu âlimlerin ilmleriyle amel etmemeleri, kötü hâlleri sebebiyle halkın te'sîr altında kalıp, îmânlarına za'âf gelmiş olmasıdır. Bu hastalık ise üç dürlü tedâvî edilir.

Birinci tedâvî şekli: Halka şöyle demelisin. Harâm yidiğini iddi'â et-

diğin âlimin, harâmın harâm olduğunu bilmesi, senin, içkinin, fâizin hattâ gîbetin, yalanın, kovuculuğun harâm kılınışını bilmen gibidir. Sen bunların harâm olduğunu bildiğin hâlde işlersin. Bunları yapman harâm olduğuna inanmamandan dolayı değil, nefsinin hevâsına, arzûlarına uyduğundan dolayıdır. İşte âlimin nefsinin arzûları da senin arzûların gibidir. Onu da nefsi mağlûb etmişdir. Onun senden farkı, birçok mes'eleyi bilmesi, ilm sâhibi olmasıdır. Onu, işlediği günâhlardan dolayı, dahâ fazla tenkid etmek uygun düşmez. Tıbba inanan pekçok kimse vardır ki, tabîb kendisine yasakladığı hâlde, meyve yimekden ve soğuk su içmekden kendisini alamaz. O kimsenin bu davranışı, tıp ilmine inanmadığından değildir. İşte, âlimlerin hatâları da böyle telakkî edilmelidir.

İkinci tedâvî şekli: Câhil kimselere şöyle demelidir: Âlim, ilminin âhıretde kendisine şefâ'atci olacağını kabûl ediyor. Zan ediyor ki, ilmi onu kurtaracakdır. Bu sebeble ilmine güvenip, amellerde gevşek davranıyor. Belki de ilmi aleyhine bir delîl olacakdır. Fekat o lehine olacağına güveniyor. Bu da mümkindir. O, ilmine güveniyor, ameli terk ediyor. Ya sen ey câhil, ona bakıp, ameli terk edersen, ilmin de olmadığına göre, kötü amelin sebebiyle helâk olursun. Sana şefâ'at edecek bir şeyin de yokdur.

Üçüncü tedâvî şekli: En doğru tedâvî şekli budur. Hakîkî âlim ancak yanılarak günâh işler. Günâh işlemekde aslâ ısrâr etmez. Hakîkî ilm, günâhın öldürücü zehr olduğunu, âhıretin dünyâdan iyi olduğunu bildirir. Bunu bilen bir kimse, iyiliği bırakıp, kötülüğe yönelmez. İlmin bu meziyyeti insanların çoğunun meşgûl olduğu çeşidli ilmlerle elde edilmez. Bunun için, o tip ilmler, sâhibini günâh işlemekde cüretkâr olmaya sürekler. Fekat hakîkî ilm ise, sâhibinde Allah korkusunu uyandırır ve artdırır. Bu korku onunla günâh arasında perde olur. Ancak, yanılarak günâh olan ba'zı hareketlerde bulunabilir. İnsanlar bu gibi hatâlardan kurtulamaz. Bu hâl, îmânın za'îfliğini göstermez. Mü'min böyle hatâlara düşebilir. Fekat tevbe eder ve günâh işlemekde ısrâr etmez.

Felsefecilerin ve ta'lîmiyyecilerin yollarının kötülüğü ve zararları ve onlara karşı çıkarken usûlsüzlük yapanların zararları hakkında bildirmek istediklerim bu kadardır.

Allahü teâlâdan dileğimiz, bizi seçdiği hakka ve hidâyete erdirdiği kullarından eylesin. Hiç unutmamak üzere zikrini kalbimize yerleşdirsin. Nefsinin şerrinden koruduğu, yalnız kendisine ibâdet eden, hâs ve ihlâslı kullarından eylesin!

İMÂM-I GAZÂLÎ

Bu **(El-münkız)** kitâbını ve bundan sonraki **(İlcâm-ül avâm an ilm-il kelâm)** kitâbını imâm-ı Muhammed Gazâlî "rahmetullahi aleyh" yazmışdır. İslâmın en büyük âlimlerindendir. 450 [m. 1058] senesinde tevellüd, 505 [m. 1111] senesinde vefât etmişdir. Şâfi'î mezhebinde müctehîd idi. O kadar çok kitâb yazmışdır ki, ömrüne bölünce, bir güne onsekiz sahîfe düşmekdedir. Kitâbları çok kıymetlidir. İslâm felesofu olmayıp, büyük bir Ehl-i sünnet âlimidir. İslâmiyyetde felsefe olmadığı gibi, islâm felesofu da yokdur.

İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin mürşidi, silsile-i aliyyenin büyüklerinden Ebû Alî Fârmidî hazretleridir. Evliyâlık mertebelerine onun sohbetleri ile kavuşmuşdur. İmâm-ı Gazâlînin yaşadığı devr, islâm âleminde, siyâsî ve fikrî karışıklıkların hükm sürdüğü bir devr idi. Bağdâddaki Abbâsî halîfesinin hâkimiyyeti za'îflemeğe yüz tutmuşdu. Büyük Selçukî Devletinin sınırları ise genişliyor, nüfûzu artıyordu. İmâm-ı Gazâlî, bu devletin hükümdârları, Alparslan, Melikşâh ve Sultân Sencer zemânında yaşadı. Hassan Sabbâh ve adamları, sapık yolları olan İsmâ'îliyye fırkasının fikrlerini yaymaya çalışıyorlardı. Mısrda da şî'î Fâtimî devleti çökmeğe başlamış, Endülüs İslâm Devleti gerilemeğe yüz tutmuş idi. Müslimânları mukaddes topraklardan atmak için hâzırlanan Haçlı seferleri, bu zemân [m. 1096] başlamışdı. Bu siyâsî karışıklıkların yanında, fikr ve düşüncelerde de karışıklıklar başlamışdı. İç ve dış düşmanlar, her zemân olduğu gibi, müslimânların i'tikâdını bozmağa çalışmış, bir yandan Yunan feylesoflarının bozuk fikrleri terceme edilip, islâm inançlarına karışdırılmağa uğraşılmış, bir yandan da Bâtınî ve Mu'tezîli i'tikâdları yayılmaya çalışılmışdır. İşte bu sırada Ehl-i Sünnet i'tikâdını müdâfea eden islâm âlimlerinin başında, imâm-ı Gazâlî hazretleri geliyordu. O, bir yandan talebeler yetişdirmeğe çalışırken, bir yandan da, Ehl-i sünnet dışı fırkalara ve felsefecilere cevâblar yazmışdır. **(El-münkız)** kitâbında, kendilerini akllı, ilm adamı, hiç yanılmaz zan eden dinsizlere cevâb vermekdedir. **(İlcâm-ül avâm an ilm-il kelâm)** kitâbında da, Ehl-i sünnet i'tikâdına göre inanmanın ehemiyyetini, müteşâbîhatdan ma'nâ çıkarmanın tehlükelerini, kelâm ilmi ile uğraşmanın zararlarını açıklamakdadır. Eserlerinin sayısı (1000)e ulaşdığı **(Mevdû'at-ül ulûm)** kitâbında yazılıdır. **İhyâ-ül-ulûm**, **Kimyâ-i Se'âdet** kitâbları ile **Cevâhir-ül Kur'ân** tefsîri meşhûrdur.

İLCÂM-ÜL AVÂM AN İLM-İL KELÂM

(Kelâm İlminin Tehlükesinden Halkın Muhâfazası)

(Huccet-ül İslâm İmâm-ı Muhammed Gazâlî) “kuddise sirruh”

Bismillâhirrahmânirrahîm

Bütün kullarına ism ve sıfatları ile tecellî eden, Onu tanımak isteyen tâliblerin akları, kibriyâsı, azameti sahrasında şaşıran, fikr ve düşünce kanatları, Onun izzetinin sâhasına ulaşamayan, hakîkatinin ne olduğu, akların, fehmlerin idrâkinden âlî olan; Evliyâ ve havâssının kalblerini dolduran, rûhlarını muhabbetinin ateşi ile yandıran, azamet nûrlarının parıltıları içinde hayretlere daldıran, Cemâl-i ilâhîyi medh ve senâ etmekden dilleri tutulan, ancak Allahü teâlânın onlara, mahlûkâtın en hayrlısı, Resûlü Muhammed Mustafânın “sallallahü aleyhi ve alâ eshâbihî ve ıtretihi ve sellem” dili ile işitdirdiği ve bildirdiği ism ve sıfatları ile medh ve senâ edilebilen Allahü teâlâya hamd olsun.

Allahü teâlâ sana doğru yolu göstersin. Dalâletde, sapık yolda olan haşeviyye fırkasındaki bayağı ve câhil kimselerin, Allahü teâlâ ve sıfatları hakkında, teşbîhe, mahlûklara benzetmeğe götüren müteşâbih haberlerden soruyorsun. [İmâm-ı Gazâlî “rahimehullah” bir şahsın müteşâbih haberler hakkındaki süâline, o şahsa hitâben bu risâleyi yazarak cevâb vermişlerdir.] Allahü teâlâ ve sıfatları, sûret (yüz), yed (el), kadem (ayak), nüzûl (inme), intikâl, Arş üzerinde oturmak ve karar kılmak ve benzeri şeylerden muhakkak münezzehdir. O sapıklar, bunları, haberlerin zâhirinden ve sûretinden almışlar, Selef-i sâlihînin de bu i’tikâd üzere olduklarını söylemişlerdir.

Selef-i sâlihînin i’tikâdını açıklamağı, haberlerden, ya’nî âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerden nelere i’tikâd edilmesinin vâcib olduğunu beyân etmeği, hakkın meydâna çıkması için üzerindeki perdeyi kaldırmağı, bahs edilmesi lâzım olan ile, bahsi lâzım olmayan ve onlara dalmakdan el çekmek lâzım gelen mevzu’ları birbirinden ayırmağı irâde etdim. Allahü teâlâya yakınlaşma ümmîdi ile açık olan hakkı, doğrulukdan ayrılmadan, bir tarafı tutmadan, mezheb taassubu göstermeden, senin isteğine icâbet edi-

yorum. Gözetilmeğe en lâyık olan, hak olandır. Muhâfaza edilmeğe en lâyık olan da, sıdk [doğruluk] ve insâflı olmakdır. Allahü teâlâdan hakkı, doğruyu göstermek ve bu konuda muvaffak olmam için yardımını diliyorum. O kendisine hakîkî olarak düâ edenin düâsını kabûl eder.

Bu kitâbı üç bölüm olarak hâzırladım.

Birinci bölüm, teşbîhe, mahlûklara benzetmeğe götüren haberlerde, selef-i sâlihînin mezhebinin hakîkati beyânındadır.

İkinci bölüm, hak olan Selef-i sâlihîn mezhebi üzerine getirilen delîller bildirilmekde ve bu mezhebe muhâlif olanların bid'at sâhibi oldukları açıklanmakdadır.

Üçüncü bölüm, bu mevzû'da farklı ve fâideli fasllar ihtivâ etmekdedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

Müteşâbih Haberler Hakkında Selefin İ'tikâdı:

Basîret ehli yanında şübhesiz en açık hak mezheb, Selefin mezhebidir. Ya'nî Eshâb-ı kirâm ve tâbi'înin mezhebidir. İşte şimdi bu mezhebi ve delîllerini açıklıyarak diyorum ki, bizce hak olan Selef mezhebinin hakîkati, avâmdan olan, ya'nî islâm i'tikâdını iyice bilmiyen bir kimseye, Allahü teâlânın zâtı ve sıfatları hakkında müteşâbih bir haber veyâ söz ulaşınca, onun üzerine yedi şey vâcib olur:

1– Takdîs,

2– Tasdîk,

3– Aczini i'tirâf etmek,

4– Sükût,

5– Keff (el çekmek, çekinmek),

6– İmsâk,

7– Ma'rifet ehline teslîm olmak.

1– Takdîs: Allahü teâlâyı cism olmakdan ve cisme benzer şeylerden tenzîh etmekdir.

2– Tasdîk: Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" buyurduklarına inanmakdır. Bütün bildirdikleri hakdır, doğrudur. Buyurduklarında sâdıkdır. Hak Onun dediği ve murâd etdiği yöndedir.

3– Aczini i'tirâf etmek: Avâmın, müteşâbih bir haberde Allahü teâlânın ve Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" murâdını bilmenin ve anlamanın, gücü dışında olduğunu ikrâr etmekdir. Zâten bu avâmın şânından değildir, vazîfesi de değildir.

4– Sükût: Teşbîhe götüren haberlerin ma'nâsından avâmın süâl sor-

maması, o mevzu'a dalmaması, ondan süâl etmenin bid'at olduğunu bilmesidir. O mevzu'a dalmasında dîni için tehlüke vardır. Farkında olmadan küfre düşebilir.

5– İmsâk: Teşbîh uyandıran lafzlarda tasarruf etmemek [hükm vermemek], başka bir dile çevirmemek, onda ziyâde ve noksanlık yapmamak, cem' ve tefrîk [birleşdirme ve ayırma] yapmamakdır. Belki söylenen lafzı, îrâdı, irâbı, tasrîfi ve sîgası nasıl bildirilmişse, o şeklde söylemelidir.

6– Keff: Avâmın, müteşâbih sözlerin ma'nâlarını irdelemekden gönlünü ve zihnini men' etmek ve tefekkür etmemekdir.

7– Teslîm: Ma'rifet ehline teslîm olmakdır. Kendisine âcizliği dolayısıyla gizli olan müteşâbihlerin, Resûlullaha "sallallahü aleyhi ve sellem", Peygamberlere "aleyhimüsselâm", sıddîklara ve velîlere gizli kalmadığına i'tikâd etmekdir.

Selef-i sâlihîn, yukarıdaki yedi maddeyi avâmın herbiri üzerine vazîfe olarak vâcib kılınmasını i'tikâd etmişlerdir. Selefin bu yedi vazîfenin herhangi birine muhâlefeti düşünülemez. Şimdi bu vazîfeleri teker teker açıklayalım:

BİRİNCİ VAZÎFE: TAKDÎS

(Allahü teâlâ Âdem aleyhisselâmın çamurunu eliyle yoğurdu) ve **(Mü'minin kalbi Rahmânın iki parmağı arasındadır)** hadîs-i şerîflerinde geçen el (yed) ve parmak (usbu') kelimeleri teşbîhe götüren, müteşâbih lafzlardır. El kelimesi duyulduğunda iki ma'nâ akla gelir. Bunlardan biri et, kemik, sinir ve damarlardan müteşekkil uzva konulmuş ismdir. Et, kemik, sinir ve damarlar husûsî sıfatları olan husûsî cismlerdir. Cism, uzunluğu, genişliği ve derinliği olan [boşlukda yer kaplayan maddenin şekl almış hâli olan] şeylerdir. Bulunduğu mekânda başka birinin bulunmasına mâni' olur. Kendisi yerinden ayrılmadıkca oraya başkası giremez.

Ba'zan bu el lafzı, aslâ cism ile alâkalı olmayan bir ma'nâya da gelebilir. Meselâ, "Ülke Emîrin elindedir" denildiğinde, emîrin eli kesik olsa bile ülkenin emîrin hükmü ve idâresi altında olduğu anlaşılır. Avâm olsun, havâs olsun hadîs-i şerîfde bildirilen elin et, kan ve kemikden müteşekkil olan uzv olmadığını düşünmelidir. Çünki, Allahü teâlâ hakkında böyle düşünmek muhaldir, mümkin değildir. Zîrâ Allahü teâlâ, cism olan şeylerle vasflandırılmakdan münezzehdir. Allahü teâlâyı uzvlardan meydâna gelmiş bir cism olarak düşünen, puta tapmış olur. Çünki her cism mahlûkdur. Mahlûka ibâdet etmek küfrdür. Puta tapmak küfrdür. Çünki put, mahlûkdur ve cismdir. Cisme tapan da halef ve selef imâmlarının icmâ'ı ile kâfir olur. Bu kendisine tapılan cism, ister sert ve katı dağlar gibi kesîf olsun, ister hava ve su gibi latîf olsun, ister yeryüzü gibi karanlık, ister güneş, ay ve yıldızlar gibi parlak olsun, ister hava gibi renksiz ve

şeffaf olsun, ister Arş, Kürsî ve gök kadar büyük olsun, ister zerre ve toz gibi küçük olsun, ister taş gibi cansız olsun, ister insan gibi canlı olsun, her hâl-ü kârda putdur. Cismin güzelliği, cemâli, azameti, küçüklüğü, katılığı, kalıcı olması onu put olmakdan çıkarmaz.

Allahü teâlâ cism değildir, eli ve parmağı cism değildir diyen kimse, Onu uzviyyetden, et ve sinirden nefy etmiş olur. Böylece hâdis olmanın îcâb etdirdiği şeylerden Rabbini tenzîh etmiş olur. Ondan sonra, Allahü teâlânın eline ve parmağına dâir Kur'ân-ı kerîm veyâ hadîs-i şerîfde geçen kelimenin, cism olmayan veyâ cismlere has olan sıfatlardan başka, Allahü teâlânın şânına lâyık bir ma'nâsı olduğuna inanmak lâzımdır. Bu ma'nâyı anlıyamıyan, hakîkatini kavrıyamıyan için mükellefiyet yokdur. Çünki bu ma'nâları bilmekle aslâ mükellef tutulmamışdır. Bunların hakîkî ma'nâsını veyâ te'vîlini bilmesi üzerine vâcib değildir. Vâcib olan, ileride geleceği gibi, müteşâbih kelimeler üzerinde derin düşüncelere dalmamakdır.

İkinci misâl: Hadîs-i şerîflerde bildirilen sûret lafzıdır. **(Allahü teâlâ Âdemi kendi sûretinde yaratdı)** ve **(Ben Rabbimi en güzel sûretde gördüm)** hadîs-i şerîflerindeki sûret lafzı, müşterek ismdir. Ba'zan et ve kemikden meydâna gelmiş, herbiri husûsî yapıda olan göz, burun, ağız, yanak gibi cismlerin özel bir şekilde düzenlenmesinden hâsıl olan hey'ete verilen ismdir. Ba'zan de sûret lafzı kullanılınca, cism olmayan, cismde hey'et ve cismlerde tertîb olmıyan şey murâd olunur. Meselâ, "Mes'elenin sûretini bildi" ve benzeri sözlerdeki sûret lafzları böyledir. Her mü'min bilmelidir ki, sûret lafzı, Allahü teâlâ için yukarıdaki birinci ma'nâdaki gibi et ve kemikden meydâna gelmiş burun, ağız ve yanakdan müteşekkil düşünülemez. Çünki bunların hepsi cismdir ve cismlerdeki hey'etdir. Cismlerin ve hey'etlerin yaratıcısı, bunlara benzemekden ve sıfatlarından münezzehdir. Bunu yakînen böyle bilen mü'mindir.

Eğer hâtırına, bu kelimeden kasd edilen ma'nâ bu değilse, acabâ istenen ma'nâ nedir, diye gelirse, bu durumda bilmelidir ki, bu mevzû'da araşdırma yapmak emr olunmamış, bu mevzû'a dalmamak emr olunmuşdur. Çünki bu mevzû', tâkatinin üstündedir. Fekat o kimseye lâzım olan, sûret lafzı ile, cism ve cisme has sıfat olmayan ve Allahü teâlânın azamet ve celâline lâyık olan bir ma'nânın murâd buyurulduğunu i'tikâd etmesidir.

Üçüncü misâl: Bir kimsenin kulağına nüzûl (inme) kelimesi çalınınca, bunun müşterek ism olduğunu bilmelidir. **(Allahü teâlâ her gece dünyâ semâsına iner)** hadîs-i şerîfindeki inme (nüzûl), müteşâbih bir kelimedir. İnsanın hâtırına cismin inmesi gelebilir. Ba'zan nüzûl cismler için kullanılır. O zemân nüzûl kelimesinin üç cisme ihtiyâcı vardır. Birincisi, sâ-

[1] Ebû Muhammed Alî bin Ahmed İbni Hazm 456 (m.1064) de vefât etmiş, Endülüslü felsefeci ve âlimlerdendir.

kinine mekân olan yüksek cismdir. İkincisi, yine sâkinine mekân olan alçak cismdir. Üçüncüsü, aşağıdan yukarıya ve yukarıdan aşağıya intikâl eden cismdir. Aşağıdan yukarıya çıkmağa su'ûd, urûc veyâ raky denir. Yüksekden alçağa inmeğe de nüzûl ve hübût denir.

Ba'zan da nüzûl lafzı cismden başka ma'nâda kullanılır. O zemân cismin hareketi ve intikâlini düşünmeğe ihtiyâc kalmaz. Nitekim Allahü teâlâ, Zümer sûresi, altıncı âyetinde meâlen, **(Sizin için** [büyük baş] **hayvanlardan sekiz çift indirdi)** buyurmuşdur. Deve, sığır gibi hayvanların gökden intikâl ederek nüzûl etmeleri görülmemişdir. Bunların rahmlerde yaratıldığı bilinmekdedir. O hâlde bu inzâlde şübhesiz başka bir ma'nâ vardır.

İmâm-ı Şâfi'î "radıyallahü anh" da, "Mısra gitdiğimde, Mısr halkı sözümü anlamadılar. Ben de indim, sonra dahâ indim, sonra dahâ da indim" buyurmuşdur. İmâm-ı Şâfi'î bu inme ile, vücûdünün aşağıya indiğini kasd etmemişlerdir. [Halkın seviyesine indiklerini söylemişlerdir.]

O hâlde her mü'min, Allahü teâlâ hakkında nüzûl, birinci ma'nâda olduğu gibi, bir şahsın cesedi ile yukarıdan aşağıya intikâli olmadığını kesin bilmelidir. Çünki şahs ve cesed cismdir. Allahü teâlâ ise cism değildir.

Eğer bu ma'nâ kasd edilmiyor ise, hangi ma'nâ kasd ediliyor, diye hâtırına bir düşünce gelirse, ona deriz ki: Semâdan devenin indirilmesini anlamakda âciz olan sen, Allahü teâlânın dünyâ semâsına nüzûlünü anlamakda dahâ da âcizsin. Bu konu seni ilgilendirmez. İbâdetin ile veyâ mesleğinle meşgûl ol. Dilini tut. Her ne kadar hakîkatini ve nasıl olduğunu bilmesen de arab lügatinde nüzûl kelimesinin, Allahü teâlânın azamet ve celâline yakışır bir ma'nâsının câiz olduğunu bilmelisin.

Dördüncü misâl: Kur'ân-ı kerîmdeki fevk [üst] lafzıdır. En'am sûresi, onsekizinci âyet-i kerîmesinde meâlen, **(O kullarının fevkında yegâne tasarruf sâhibidir)** ve Nahl sûresi, ellinci âyet-i kerîmesinde meâlen, **(Fevklerinde olan Rablerinden korkarlar)** buyurulmuşdur. Bu âyet-i kerîmelerde geçen fevk kelimesini avâmdan birisi duyduğu zemân, fevk kelimesinin iki ma'nâda kullanılan müşterek bir ism olduğunu bilmelidir.

Birinci ma'nâsı, yukarıda olan bir cismin aşağıda olan bir cisme nisbeti gibidir. Ya'nî yukarıda olan aşağıdakinin başının üzerinde olmasıdır. İkinci ma'nâda fevk, rütbe için kullanılır. Bu ma'nâda, "ilm ilmden üstündür" denildiği gibi, "Halîfe sultânın fevkındedir" ve "Sultân vezîrin fevkındedir" denir. Birinci ma'nâ, bir cismin diğer bir cisme nisbetini gerekdirir. İkinci ma'nâda ise, cisme ihtiyâc yokdur.

O hâlde mü'min, kesin olarak bilmelidir ki, birinci ma'nâ, istenen ma'nâ değildir. Allahü teâlâ hakkında muhâldir. Çünki birinci ma'nâ, cismin veyâ cismlerin sıfatlarının îcâb etdirdiklerindendir.

O hâlde fevk kelimesinin birinci ma'nâsının Allahü teâlâ hakkında nefy edileceğini bilen kimsenin, bu kelimenin niçin ve ne ma'nâda kullanıldığını bilmese de, üzerine herhangi bir mes'ûliyyet yüklenmez ve bu mevzû'a dalıp araşdırmasına lüzûm yokdur. Zikr etdiğimiz müteşâbih lafzların üzerine zikr etmediklerimiz kıyâs edilebilir.

İKİNCİ VAZÎFE: ÎMÂN VE TASDÎK

Müteşâbih lafzlarda irâde olunan ma'nânın, Allahü teâlânın azamet ve celâline yakışır bir ma'nâ kasd edildiğini kesin olarak bilmek ve Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" Allahü teâlâyı bu lafzlarla vasf etmesinde sâdık olduğunu bilmek ve inanmakdır. Resûlullahın buyurduklarının doğru, haber verdiklerinin hak olduğunu şübhe etmeden kalben tasdîk etmeli, ya'nî muhakkat, şeksiz ve şübhesiz inandık ve tasdîk etdik, demelidir. Hakîkatine vâkıf olmasam da, Allahü teâlâ kendisini ne ile vasf etmiş veyâ Resûlü Onu nasıl vasf etmiş ise, Allahü teâlâ [kendisinin ve Resûlünün] vasf etdikleri gibidir. İrâde etdikleri ma'nâ ve söyledikleri vech üzere hakdır, demelidir.

Süâl: Tasdîk ancak tasavvurdan sonra, îmân ise, ancak anladıkdan sonra olur. Müteşâbih lafzların ma'nâlarını anlamıyan kimse, bu lafzları söyliyenin sâdık olduğuna nasıl inanır?

Cevâb: İşleri icmâlî, ya'nî kısa ve toplu hâlde olarak tasdîk etmek muhal değildir. Her akl sâhibi, bu müteşâbih lafzlardan ma'nâlar murâd edildiğini ve her ismin bir müsemmâsı kasd edildiğini bilir. O hâlde haber verilen şeyin haber verildiği üzere doğru olduğuna i'tikâd etmek mümkindir. Bu icmâl yolu ile ma'kûldür. Bu lafzlardan mufassal değil, mücmel işleri anlamak ve tasdîk etmek mümkindir. "Evde canlı vardır" denildiğinde, bu söze, insan mıdır, at mıdır veyâ başka bir canlı mıdır bilmeden, evde bir canlının olduğunu tasdîk etmek mümkindir. Hattâ "Evde bir şey vardır" denildiğinde, o şeyin ne olduğunu bilmese de, evdeki şeyin varlığını tasdîk etmek mümkindir. Bunun gibi, meâl-i şerîfi **(Rahmân Arşa istivâ etmişdir)** olan, Tâhâ sûresi beşinci âyet-i kerîmesini duyan kimse, istivâ lafzından, mücmel olarak Arşa özel bir nisbet irâde edildiğini anlar. Bu nisbetin Arş üzerine istikrâr, mahlûklarına dönüş, Arş-ı a'lâ ile ittihâd [birleşme], Arşı istîlâ etme [hükmü altına alma] veyâ nisbete delâlet eden başka bir ma'nâya geldiğini bilmeden de, istivâdan murâdın Arşa özel bir nisbetin olduğunu tasdîk etmesi mümkindir.

Süâl: Halka anlamadığı şeklde hitâb etmenin fâidesi nedir?

Cevâb: Bu hitâbdan maksad, ehli olan kimselere anlatmakdır. Onlar da Evliyâ ve râsih ilmli âlimlerdir. Bunlar kasd edilen ma'nâyı anlamışlardır. Akllı olanlara hitâb eden kimsenin, çocukların anlıyabileceği sözlerle hitâb etmesi şart değildir. Avâmın âriflere nisbeti, çocukların bâlig olanlara nisbeti gibidir. Çocukların, anlamadığı şeyleri bâliglerden sorması, bâliglerin de çocuklara, "Bu sizin işiniz değil, bunlar üzerinde durma-

yınız, başka sözler üzerinde durunuz”, demeleri lâzımdır. Avâmdan olan câhiller bir şey sorarlarsa, onlara meâl-i şerîfi **(Ehl-i zikre** [ya’nî âlimlere] **sorunuz)** olan Nahl sûresi kırküçüncü âyet-i kerîmesini söylemelidir. Eğer anlama kâbiliyyetinde iseler, onlara anlatılır. Aksi takdîrde onlara, meâl-i şerîfi, **(Size az bir bilgi verilmişdir)** olan İsrâ sûresi, seksenbeşinci âyet-i kerîmesi ile, meâl-i şerîfi, **(Size açıklanınca, hoşunuza gitmeyecek olan şeyleri sormayınız)** olan Mâide sûresi, yüzbirinci âyet-i kerîmesini söylemelidir. Bu süâlin ma’nâları bunlardır. Bunlara îmân etmek vâcibdir. Keyfiyyeti, nasıl olduğu sizin için mechûldür. Bu müteşâbih lafzlardan süâl etmek bid’atdir. İmâm-ı Mâlik “rahmetullahi aleyh”, “İstivâ ma’lûmdur. Keyfiyyeti mechûldür. Ona inanmak vâcibdir” buyurmuşdur.

O hâlde zihnde tafsîlâtı olmayan mücmel şeylere îmân etmek mümkindir. Allahü teâlâ hakkında muhal olanları nefy ederek tenzîh etmek tafsîlâtlı olmalıdır. Çünki nefy edilenler cism ve cismin îcâblarıdır. Burada cismden maksadımız, eni, boyu ve derinliği olan, kuvvetli ise, bulunduğu yere geçmeği taleb edene mâni’ olan, za’îf ise, kendisini yerinden çıkarmak isteyen itici bir kuvvet ile kendi yerinden ayrılan bir şeydir. Çok açık olmakla berâber cismi açıklamamız, avâmın bir kısmının belki cism ile ne murâd edildiğini anlayamazlar diye düşündüğümüz içindir.

ÜÇÜNCÜ VAZÎFE: ACZİNİ İ’TİRÂF

Müteşâbih sözlerin ma’nâlarının künhüne ve hakîkatine vâkıf olmayan, bu ma’nâların te’vîlini ve murâd olunan ma’nâyı bilmeyen kimsenin aczini ikrâr etmesi vâcib olur. Çünki müteşâbihâtı tasdîk etmek vâcibdir. Hâlbuki kendisi murâd olunan ma’nâyı anlamakdan âcizdir. Bildiğini, anladığını iddiâ ederse yalan söylemiş olur. İmâm-ı Mâlikin “rahimehullah”, “keyfiyyeti mechûldür” sözünün ma’nâsı da budur. Ya’nî (istivâ) kelimesi ile murâd olunan şeyin ne olduğu kesin olarak belirtilmemişdir. Râsih ilmli âlimler ve Evliyâdan ârif olanlar için keyfiyyet ma’lûmdur. Bunlar, ma’rifetde avâmın sınırını aşıp, müteşâbihâtı anlama meydânında dönüp dolaşdılar. Ma’rifet sahrâsında nice yollar kat’ etdiler. Buna rağmen onların da müteşâbihâtdan henüz ulaşamadıkları kısmları kalmışdır. Hattâ kendilerine keşf olan ma’rifetler çok az, gizli kalan ma’rifetler çok fazla olup, aralarında nisbet bile kurulamaz. Ya’nî gizli ve örtülü ma’rifetlerin çokluğuna izâfetle, keşf olunan ma’rifetlerin mikdârı çok azdır.

Seyyid-ül Enbiyâ “sallallahü aleyhi ve sellem”, gizli, örtülü ma’rifetlerin çokluğuna izâfeten, **(Seni medh ve senâ etmeğe kalkışsam sayamam. Sen kendini senâ etdiğin gibisin)** buyurmuşdur. Keşf olunan ma’rifetlerin azlığına izâfeten de Resûlullah “sallallahü aleyhi ve sellem”, **(Allahü teâlâyı en iyi tanıyanınız, Ondan en çok korkanınızdır. Allahü teâlâyı en iyi tanıyanınız benim)** buyurmuşdur.

Kavuşulacak mertebelerin, hâllerin en sonuna gelenler de bu yolun

sonunda, onların acz ve kusûr içinde kalmaları zarûrî olduğundan, sıddîkların efendisi Ebû Bekr “radıyallahü anh”, “anlamakdan âciz olduğunu bilmek, anlamakdır” veyâ “anlayamadığını anlamak, anlamakdır” buyurmuşdur. Müteşâbih ma’nâların hakîkatlerinin evvellerinin avâma nisbeti, sonlarının havâssa nisbeti gibidir. [Ebû Bekrin “radıyallahü anh” sözünden havâssın aczini i’tirâf etdiği görülmekdedir.] Bu durumda avâmın aczini i’tirâf etmesi nasıl vâcib olmaz?

DÖRDÜNCÜ VAZÎFE: SÜKÛT

Müteşâbihât hakkında süâl sormakdan sükût etmek, ya’nî süâl sormamakdır. Bu vazîfe bütün avâm üzerine vâcibdir. Çünki süâl etmekle, gücünün yetmediği, aklının ermediği işe atılmış ve ehli olmadığı bir mevzu’a dalmış olur. Eğer avâm süâlini bir câhile sorarsa, onun vereceği cevâb, avâmın cehlini artdırır. Belki de onu, farkına varmadan küfre götürür. Eğer avâm süâlini ârif bir kimseye sorarsa, ârif ona anlatmakdan âciz kalır. Nitekim bir baba, mektebe yeni başlayan çocuğuna, mektebe gitmenin fâidelerini anlatmakdan âciz kalır. Kuyumcu da san’atının inceliklerini mesleğinde mâhir olan bir marangoza anlatmakdan âcizdir. Marangoz, kuyumculuğun inceliklerini anlamakdan âcizdir. Çünki o, ömrünü marangozluğu öğrenmekle ve yapmakla geçirdiği için, marangozluğun inceliklerini bilir. Bunun gibi kuyumcu da ömrünü, kuyumculuğu öğrenmekle ve yapmakla geçirmişdir. Önceleri o mesleği bilmiyordu. Dünyâ işleri ve ma’rifetullah kabîlinden olmayan şeylerle meşgûl olanlar umûr-u ilâhiyye ma’rifetlerinden âcizdirler. San’atdan yüz çevirenler de hiç bir san’atı yapamazlar. Süt çocuğunun et ve ekmek ile beslenmesinden âciz olması, fıtratındaki kusûrdandır. Ekmek ve etin olmamasından ve gıdâ olmakdan eksik oldukları için de değildir. Fekat [süt çocuğu gibi] bünyesi za’îf olanların tabî’ati et ve ekmek ile, kuvvetli gıdâlar ile beslenmeğe müsâid değildir. Onun için bir kimse, za’îf olan çocuğa et ve ekmek yidirirse veyâ yimesine imkân sağlarsa, o çocuğu helâk etmiş olur. Bunun gibi, avâmdan olan bir kimse, bu müteşâbihât ma’nâlarını sorarsa, onu zecr etmek, mâni’ olmak ve halîfe Ömerin “radıyallahü anh” müteşâbih âyetlerden soranlara yapdığı gibi, kamçı ile döğmek lâzımdır. Nitekim Resûlullah “sallallahü aleyhi ve sellem” bir kaç kişinin kader mes’elesine dalıp, tartışdıklarını gördü. Bu konuda kendisine bir süâl sorduklarında, **(Siz bununla mı emr edildiniz. Sizden öncekiler çok süâl sormakla helâk oldular)** buyurdular.

Bunun için derim ki: Vâ’ızların kürsîler üzerinde halkın müteşâbihâtdan olan süâllerine, te’vîle dalarak, açıklayarak cevâb vermeleri harâmdır. Onlara vâcib olan, selef-i sâlihînin zikr etdiği ve bizim bildirdiğimizin dışına çıkmamakdır. Bu da, tenzîhde mübâlağa etmek, teşbîhi nefy etmek,

---

[1] Ahmed bin Yahyâ, Tunusda Benî Hafs hükmdârıdır. 796 [m. 1393] de vefât etmişdir.

Allahü teâlânın cismden ve cismin sıfatlarından münezzeh olduğunu söylemekdir. Bu mevzû'da dilediği kadar mübâlağa edebilir. Hattâ "kalbinize gelen her şeyi, içinize gelen her düşünceyi, hâtırınıza gelen her tasavvuru Allahü teâlâ yaratmışdır. Bunların hepsinden ve benzerlerinden münezzehdir" demelidir. Haberlerde cisme ve cismin sıfatlarına âid hiçbir ma'nâ kasd edilmediğini, murâd olunan şeyin hakîkatini kavramak ehliyyetine sâhib olmadıklarını, bunlardan süâl etmeğe, irdeleme yapmağa yetkili olmadıklarını beyân etmesi, bu gibi fâidesiz şeylerle değil, takvâ ile meşgûl olmalarını tavsiye etmesi lâzımdır. Allahü teâlânın kendilerine bunu [müteşâbihâtı bilmeği] emr etmediğini, Onun emr etdiklerini yapıp, men' etdiklerinden kaçınmaları îcâb etdiğini söylemelidir. İşte siz, bunlardan men' edildiniz. Bunlardan birşey süâl etmeyiniz. Bu konuda her ne zemân bir şey işitirseniz sükût ediniz, mutlaka, bize ilmden az verildi. Müteşâbihât, bize verilen az ilm ile çözülecek mes'elelerden değildir demeleri gerekdiğini söylemesi lâzımdır.

BEŞİNCİ VAZÎFE: İMSÂK

Âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerde vârid olan müteşâbih lafzlarda tasarruf yapmakdan, müdâhele etmekden kendini alıkoymakdır. Halkın teşbîhe götüren lafzlarda sessiz kalması, bu kelimeleri olduğu gibi bırakması vâcibdir. Bu lafzlarda tasarruf etmekden kendini tutmak, altı yönden lâzımdır. Bu altı şey şunlardır: Tefsîr, te'vîl, tasrîf, tefrî', cem', tefrîk.

I– Tefsîr yolu ile tasarrufda bulunmak: Arabî lisanında bir lafzı, başka bir dilde bu lafzın yerini tutan bir kelime ile değişdirmek veyâ ma'nâsını farsça veyâ türkçe olarak söylemekdir. Müteşâbih lafzları vârid olduğu şeklde aynen söylemelidir. Çünki arabîde bulunan lafzlara mutâbık olan bir lafz fârisîde bulunmaz. Bulunsa bile istiâre yönünden arab âdeti ile fars âdeti birbirine uymaz. Arabîde birkaç ma'nâya gelen müşterek kelimeler vardır. Diğer dillerde böyle değildir.

Tefsîr için birinci misâl: İstivâ lafzıdır. Arabların kullandıkları istivâ lafzının ma'nâsına tam mutâbık olan ve bu ma'nâyı uyandıran şumüllü bir kelime farslarda yokdur. Nitekim istivânın karşılığı olarak fârisîde (râst beistâd) ifâdesi kullanılır. Bu ifâdede iki kelime vardır. Birinci kelime olan râst, eğri ve bükük tasavvur edilen bir şeydeki diklik ve doğruluğu ifâde eder. Beistâd ise, hareket ve sarsılma tasavvur edilen şeylerdeki sükûn ve sebâtı beyân eder. (Râst beistâd)ın ifâde etdiği, iş'âr ve işâret etdiği ma'nâlar, istivâ lafzının işâret etdiği ma'nâlardan dahâ açıkdır. Delâlet ve iş'ârda [bildirmede] farklı oldukları için (râst beistâd) kelimesi, (istivâ)nın misli [onun gibisi, benzeri] olamaz. Bir kelimeyi ancak en gizli ve en ince, az birşey de olsa hiçbir yönden muhâlefeti, ya'nî uygunsuzluğu olmayan, tam benzeri ve mürâdifi, ya'nî eş anlamlısı olan bir kelime ile değişdirmek câ-

---

[1] Abdül'azîz el-hafsî, Tunus kütübhânesinin kurucusudur. 837 [m. 1433]de vefât etdi.

izdir.

Tefsîr için ikinci misâl: Arabî lisanında (Usbu') ya'nî parmak ni'met ma'nâsında istiâre olunur. Falan kimsenin üzerimde parmağı vardır demek, ni'meti vardır demekdir. Fârisî dilinde parmağa engüşt denir. Fekat bu istiâreyi acemler âdet edinmemişlerdir. Mecâz ve istiâreye arablar, acemlerden dahâ geniş yer vermişlerdir. Hattâ bu konuda arabların genişliği ile acemlerin donukluğu arasında nisbet bile yokdur. Müsteâr ma'nâ, arab dilinde güzelleşir, acem dilinde ise kulağın ona meyl etmeyeceği, kalbin de nefret edeceği şeklde çirkinleşir. İki kelime arasında farklılık olduğunda, birinin yerine diğerini almak, benzeri ile değişdirerek tefsîr etmek olmayıp, muhâlifi ile değişdirerek tefsîr etmek olur. Hâlbuki bir kelimeyi ancak misli, ya'nî benzeri ile değişdirmek câizdir.

Tefsîr için üçüncü misâl: (Ayn), göz kelimesidir. Bu kelimeyi tefsîr etmek isteyen, ma'nâlarının en açığı ile fârisîde karşılığı (çeşm)dir der. (Ayn) kelimesi arabîde, bilinen görme uzvu ile birlikde, su kaynağı, altın ve gümüş ma'nâlarında da kullanılan bir müşterek ismdir. Çeşm lafzı ise sâdece gören uzv ma'nâsına gelip, diğer ma'nâlarla ortaklığı yokdur. (Cenb) ya'nî yan ve (vech) ya'nî yüz kelimeleri de bunun gibidir. Bunun için müteşâbih kelimelerin değişdirilmesine karşı çıkıyor, arabî olarak geldiği şeklde bırakılmasını lüzûmlu görüyoruz.

Süâl: Ayn ile çeşm arasındaki farklılığın bütün lafzlarda olduğunu iddiâ etmek doğru değildir. Zîrâ ekmek ma'nâsına gelen arabî (hubz) ve fârisî (nân) kelimeleri arasında ve et ma'nâsına gelen arabî (lahm) ve fârisî (gûşt) kelimeleri arasında da fark yokdur. Ba'zı lafzların ma'nâlarında farklılık var denirse, bunları değişdirmeği men' etmeli, benzer olanla-

---

[1] Bu papaz Nikolanın kıssası, ismi Kayri râhib olan yunanlı bir kimsenin kıssasına karganın kargaya benzemesi kadar benzerdi. Bu zât şimdiki Atinada büyümüşdü. Hikmet ilmlerinde şöhret sâhibi idi. Müderris olarak şöhreti yurt içinde ve dışında yayılmış idi. Hattâ fazîlet sâhibi seyyâh hâcı Safâ el-Habûşânî kendisini ziyârete gelmişdir. Bir gün bu zât ders verirken, söz, yeryüzünde yayılmış olan dinlere geldi. Bu zât, talebelerine dedi ki: "İslâm dîni, dinler içinde en açığı ve akl-ı selîmin en uygun görüp, kabûl edeceği bir dindir." Bunu duyan bir genç talebe kendi kendine, "ben elbette müslimânım. Onların memleketine döneyim" dedi. Zîrâ bu çocuğun babası İstanbulun müslimân ehâlisinden idi. Annesi yunanlı bir câriye idi. Bu câriye oğlu ile birlikde kocasından kaçmış, Atinaya gelmiş, tekrâr hıristiyan olmuşdu. Bu iş, sultân II. Mahmûd zemânında olmuşdu. Bu çocuk küfr diyârından çıkdı ve islâm diyârına girdi. Dâr-ül hilâfet olan İstanbula vâsıl olunca, babasının ismi hâtırında olduğundan, onu buldu. Allahü teâlâ bu buluşmayı müyesser kıldı. Zîrâ bu genç türkçe lisanını babasının isminden ve harîtetden başka hiç bilmiyordu. Çok sevindiler ve o çocuk bugün devlet-i aliyyenin büyüklerinden (ileri gelenlerinden) biridir. Yunanlılar râhib Kayrînin sözlerini ve yaydığı fikrleri duyunca, onu habs etdiler. Onların zulm ve cebri sonucu habsde vefât etdi. Bu kıssalar (ırk çok çekicidir), "sadaka Rasûlullah" sözü ile (Buhârî şerhi) Kastalanîde mezkûr olan Sahâbî Suheybin "radıyallahü anh" kıssasına çok benzemekdedir.

ra mâni' olunmamalıdır.

Cevâb: Gerçekden bu farklılık bütün kelimelerde değil, ba'zılarındadır. Arabî (yed) el kelimesi ile fârisî (dest) el kelimesi her iki lügatde, iştirâkde, istiârede ve diğer işlerde müsâvî olabilir. Ancak iş, bir kelimeyi diğeri ile değişdirmenin câiz olup olmadığına gelince, bu iki kelime arasındaki ayırımı anlıyabilmek, aralarındaki farklılıkların inceliklerine vâkıf olmak herkes için kolay ve açık değildir. Hattâ bu konuda müşkiller çoğalır. İki kelimedeki farklılık ve benzerlik mahalleri birbirinden ayrılamaz olur. Bu durumda önümüzde iki durum vardır. Yâ müteşâbih lafzı başka lafz ile değişdirmede kapıyı kapatarak ihtiyâtlı davranacağız ki, bu değişdirmeğe, tebdîle zarûret ve ihtiyâc da yokdur. Veyâ kapıyı açacağız. Halkı oraya süreceğiz. O zemân herkes istediği gibi bir lafzı diğeri ile değişdirerek tehlükeye düşecekdir.

Acabâ bu iki yoldan hangisi dahâ ihtiyâtlı, dahâ sağlamdır? Üstelik konumuz Allahü teâlânın zâtı ve sıfatlarıdır. Bana göre bu işin çok tehlükeli bir iş olduğunu kabûl ve ikrâr etmeyen hiçbir akllı ve dindâr kimse yokdur. Tehlüke, Allahü teâlânın sıfatlarında tebdîl ve tefsîr yapmakdadır. Bundan kaçınmak lâzımdır. Nasıl kaçınılmasın ki, şerî'at, boşanmış olan kadına, rahminin berâeti ve nesebin karışmaması için, velâyet ve verâset hükmü ve nesebin terettübü için ihtiyâten iddet beklemeği vâcib kılmışdır. Bununla berâber âlimler, boşanmış olan kısır kadının, âdetden kesilmiş kadının, bülûğa ermemiş nikâhlı kız çocuğunun ve ma'zûle kadının [çocuğu olmaması için hep azl olunmuş kadının] da iddet beklemesi vâcibdir dediler. Çünki rahmin içinde olanı ancak mübâlağa ile gâibleri bilen Allahü azîmüşşân bilir. Nitekim Allahü teâlâ, Lokman sûresi otuzdördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen, **(Rahimlerde olanı O bilir)** buyurmakdadır.

Eğer biz iddet konusunda tafsîlâta girerek akl yürütme kapısını açarsak [kısır kadın, âdetden kesilen kadın, bülûğa ermemiş nikâhlı kız ve ma'zûle kadının, boşandıkları zemân çocukları olamayacağı için iddet beklemeleri îcâb etmez sonucu çıkar. Bu ise doğru değildir. Allahü teâlânın sıfatları ve müteşâbih kelimelerde değişdirme, tefsîr ve te'vîl yolunu açarsak] o zemân tehlükeli bir işe girmiş oluruz. Hâmile kalmadıkları hâlde yukarıdaki dört kadının iddet beklemesinin vâcib olduğunu kabûl etmek, kabûl etmeyerek tehlükeli bir işe girmekden dahâ kolaydır. Bu üç kadına, iddetin vâcib olması nasıl şer'î bir hükm ise, arabî lafzların tebdîlinin de harâm olduğu ictihâd ile sâbit olan şer'î hükmdür. Burada tercîh olunan yol, dahâ önce geçdiği gibi, arabî lafzların değişdirilmesine kapalı olan birinci yoldur.

Allahü teâlâ ve sıfatları hakkında vârid olan haberlerde ve Kur'ân-ı kerîmdeki lafzlardan murâd olunan ma'nâlarda ihtiyâtlı davranmak, elbette ki iddetdeki ihtiyâtdan ve fukehâ-ı kirâmın bu kabîlden olan ihtiyâtlarından dahâ mühim ve evlâdır.

II– Te'vîl yolu ile tasarrufda bulunmak: Bir kelimenin zâhirî ma'nâ-

sını bir tarafa bırakıp, onun başka bir ma'nâsını beyân etmekdir. Bu da ya avâmın kendisinden vâki' olur. Veyâ avâm ile berâber ârifden vâki' olur. Veyâ ârifin kendisi ile Rabbi arasında kendisinden vâki' olmak üzere üç yerdedir:

1. Avâmın te'vîli:

Avâmdan birinin [âmînin] kendi kendine uğraşarak yapdığı te'vîl olup harâmdır. Yüzmeyi iyi bilmeyen birinin denize dalması gibidir. Bunun harâmlığında şübhe yokdur. Ma'rifetullah denizi, su denizinden dahâ derin ve dahâ tehlükelidir. Bu denizde helâk olana, ondan sonra hayât yokdur. Dünyâ denizinde helâk olanın ancak fânî hayâtı izâle olur. Bu denizde helâk olanın ebedî hayâtı zâil olur. İki helâk arasında ne büyük fark vardır.

2. Avâm ile âlim arasındaki te'vîl:

Bu da birinci gibi yasak ve tehlükelidir. Bunun misâli, çok iyi yüzen ve denize dalıp çıkabilen birinin, yüzmekden âciz, kalbi ve bedeni hasta olan birisini yanına alarak denize açılması gibidir. Bu da harâmdır. Çünki bu hareket acemi ve hasta adamı helâk olmak tehlükesi ile karşı karşıya getirir. Belki kıyıya yakın yerlerde onu koruyabilir. Ama dalgalı yerlerde muhâfaza edemez. Eğer ona, sâhile yakın yerlerde kalmasını emr etse, itâ'at etmez. Ona, dalgaların çarpışması esnâsında ve yutmak için ağızlarını açmış timsâhlarla karşılaşdığı zemân sâkin olmasını emr etse de o, bedeni ve kalbi râhatsız olduğu, tâkatinde kusûr olduğu [gücü az olduğu] için, dalgıcın sâkin ol emrini istenildiği şeklde yerine getiremez. Bu misâl, âlimin avâma, zâhirin hilâfında tasarruf etme ve te'vîl yapma kapısını açmasına en uygun misâldir.

Edîb, nahv âlimi, muhaddis, müfessir, fakîh, mütekellim, dahâ doğrusu ma'rifetullah deryâsında yüzmesini bilmeyen bütün âlimler avâmdır. Ma'rifetullah deryâsında yüzme öğrenmek için ömrlerini harcayanlar, yüzlerini dünyâdan ve şehvetlerden çevirenler, maldan, mevki'den, halkdan ve diğer lezzetlerden yüz çevirenler, ilmde ve amelde Allahü teâlâ için muhlis olanlar, tâ'at yapmakda ve münkerâtı terk etmekde şerî'atin hudûdu ve âdâbını gözeterek amel edenler, Allahü teâlâdan başka her şeyi kalblerinden çıkaranlar, Allahü teâlânın muhabbeti yanında dünyâyı, âhıreti ve Firdevs-i a'lâyı bile bir tarafa atanlar avâm değildir, ma'rifet denizinin hakîkî dalgıçlarıdır. Bununla berâber onlar da büyük tehlükededir. Onda dokuzu helâk olur. Saklı inci ve gizli hazîneye ancak biri kavuşur. Nitekim Allahü teâlâ Enbiyâ sûresi, yüzbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen, **(Bunlar, Allahü teâlâ tarafından kendilerine en güzel bir âkıbet takdîr ve ihsân edilmiş olanlardır. Bu sebeble fevz-ü necâta kavuşmuşlardır)** ve Neml sûresi, yetmişdördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen, **(Rabbin hakîkaten onların gizlediğini de, açığa vurduklarını da bilir)** buyurmuşdur.

3. Arifin te'vîli:

Ârifin kendi kendine, kalbinin sırrında, kendisi ve Rabbi arasında yapdığı te'vîldir. Bu da üç vech iledir:

3) Meselâ istivâ ve fevk kelimelerinden murâdın ne olduğunun içine doğması, ya kat'î veyâ şübheli veyâ zann-ı gâlib ile olur. Kat'î ise, ona i'tikâd etmesi lâzımdır. Şübheli ise, ondan sakınması lâzımdır. Allahü teâlânın ve Resûlünün kendi kelâmlarında murâdı budur diyerek, aralarında tercîh yapamadığı mu'ârızı bulunan şübheli ma'nâ ile hükm etmemelidir. Ona vâcib olan şübheli durumda tevakkuf etmesidir. Te'vîl zann-ı gâlib ile olursa, zannın tealluk etdiği iki şey vardır. Birisi, içine doğan o ma'nâ Allahü teâlâ hakkında câiz midir, muhal midir? İkincisi kat'î olarak câiz olduğunu bilir, ancak murâd olan bu mudur, değil midir tereddüdü vardır.

Birinciye misâl, fevk lafzının te'vîli, "Sultân vezîrin fevkındedir" kavline benzer bir ma'nevî yükseklik şeklinde ise, Allahü teâlâ için bu ma'nânın sâbit olduğunda şübhe etmeyiz. Ancak biz meâl-i şerîfi **(Çünki onlar fevklerindeki Rablerinden korkarlar)** olan, Nahl sûresi ellinci âyet-i kerîmesindeki (fevk) kelimesinde tereddüd edebiliriz. Acabâ fevk kelimesi ile ma'nevî yükseklik mi irâde edildi, yoksa Allahü teâlânın celâline yakışır başka bir ma'nâ mı irâde edildi. Bu ma'nâ, Allahü teâlâ için muhâl olan mekânda yükseklik olmayıp, cism ve cismde sıfat da değildir.

İkinciye misâl, Arş üzerine istivâ lafzının te'vîlindedir. İstivâ lafzı ile Arşa mahsûs bir nisbet irâde olunmuşdur. Allahü teâlâ, Arş vâsıtasıyla gökden yere bütün âlemde tasarruf eder, işleri idâre eder. Zîrâ Arşda ihdâs edilmedikce, âlemde hiç bir sûret yaratmaz. Nitekim ressam veyâ kâtib, kâğıd üzerine bir resm veyâ yazı yazacakları zemân, önce zihnlerinde yapacakları işin plânını yaparlar, sonra kâğıda dökerler. Mühendis de aynı şekIde binânın şeklini, zihninde canlandırmadan veremez. Kalb de, âlemi olan bedeninin işlerini dimağ, zihn vâsıtasıyla idâre eder. Arşın Allahü teâlâya nisbetinin isbâtı câiz midir, değil midir diye belki tereddüd ederiz. Yâ nefsinde bulunan vücûbiyyeti ile veyâ hilâfı Allahü teâlâya muhâl olmamakla berâber onunla sünnetini ve âdetini icrâ etmesidir. Nitekim âdetini şöyle icrâ etmekdedir ki, insanın kalbinin idâresi dimağsız mümkin değildir. Gerçi Allahü teâlânın kudretinde kalbi dimağsız idâre etmesi vardır. Eğer bunu ezelde irâde etseydi ve ilmi ona tealluk etseydi, kalbe dimağ olmadan idâre etmeğe verirdi. Ancak ezelde takdîr etmediği için bu mümkin değildir. Bu, kudretinde olan bir kusûrdan değildir. Ezelde irâde etdiği ve ezelî ilminin ihâtasında olduğu için aksi mümkin değildir. Bunun için Ahzâb sûresi, altmışikinci âyet-i kerîmesinde meâlen, **(Allahın kanûnunu değişdirmeğe aslâ imkân bulamazsın)** buyurulmuşdur. Ezelde irâde olunan şey değişmez. İrâde olunan şeyin meydâna gelmesi vâcibdir. Zâtında muhâl olmasa da, irâde olunanın tersi muhâldir. Ama (muhâlin ligayrihî), ya'nî başka sebeble muhâldir. O da ilm-i ezelînin cehle gitmesi, ezelî irâdenin yerine getirilmemesidir.

O hâlde Arşın Allahü teâlâya nisbetini, Arşın vâsıtası ile memleke-

tin idâresinin sâbit olması, aklen câiz ise de, acabâ vâki' midir? İşte burada tedkîk edenler tereddüde düşer. Belki de bunun vâki' olduğunu zan eder. Bu, bizzat ma'nânın Allahü teâlâ hakkında câiz olup olmadığını zan etmeğe misâldir.

Birincisi, Allahü teâlâ hakkında sahîh ve câiz olup, fekat bu ma'nânın lafzdan kasd edilip edilmediği hakkındaki zandır. İki zan arasında iki fark vardır. Lâkin iki zandan herbiri, eğer kalbe doğar, göğüsde yerleşirse, kalbden onu isteği ile def' edemez ve zan etmemesi mümkin olmaz. Çünki zannın, def'i mümkin olmayan zarûrî sebebleri vardır. Nitekim Bekara sûresi, ikiyüzseksenaltıncı âyet-i kerîmesinde meâlen, **(Allah her şahsa ancak gücü yetdiği kadar mes'ûliyyet yükler)** buyurulmuşdur. Ama onun üzerine iki vazîfe vardır. Birincisi, onda yanlışlık ihtimâli olmadığını düşünüp, kat'î bir şekilde kalbinin ona mutma'in olmasına mâni' olmasıdır.

İkincisi, istivâ'dan murâd böyledir, fevkden murâd şöyledir diye kesin hükmler vermemelidir. Çünki, o zemân bilmediği şey hakkında hükm vermiş olur. Hâlbuki Allahü teâlâ İsrâ sûresi, otuzaltıncı âyet-i kerîmesinde meâlen, **(Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme)** buyur-

---

[1] Şeyh Abdüllah beğ, İncîllerin te'lîfi hakkında târîhî bilgi verirken diyor ki: Birincisi, Mattanın târîhini, Îsâ aleyhisselâmın göğe çıkarılmasından yâ beş veyâ sekiz yâhud on sene sonra yazdığı söyleniyor. İkincisi, Markosun bu göğe çıkarılma hâdisesinden yirmiyedi sene sonra târîhini yazdığı söylenmişdir. Üçüncüsü, Luka otuz yıl sonra; dördüncüsü, Yuhannâ ki kendisine Mesîhin habîbi denir. Bunun da kırkbeş sene sonra veyâ altmış beş sene sonra yazmışdır diye rivâyet edilir. Kiliseler târîhinde yazılı ve hıristiyanlar indinde makbûl olan rivâyet de budur.

Şeyh Abdüllah beğ diyor ki: Eğer bu dört kişi Mesîh aleyhisselâmın elçileri ve dîninin emînleri olmaları hasebiyle onlara bu kitâbın te'lîfini tefvîz etdi ve onlara fasl-ul-kitâbı emr etdi denirse, buna şöyle cevâb veririz: Bu iddi'â bir çok yönden merdûddur (red edilir). Birincisi, bunlardan ikisi olan Markos ve Luka, Mesîhi aslâ görmemişlerdir. Bunu dahâ önce de beyân etdik. O hâlde onun tarafından böyle bir vazîfe ile nasıl vazîfelendirilmişlerdir? İkincisi, onlar bunu iddi'â etmemişlerdir. Mesîhin kendilerine kitâb te'lîfini emr etdiğini söylememişlerdir. Bilâkis onların herbiri kitâbını te'lîf ederken, Mesîhin ba'zı eshâb ve ahbâbına başvurmuşdur. Bu durum, İncîllerin şerhlerinde ve kiliseler hakkında târihî bilgi veren kitâblarda yazılıdır. Luka da kitâbının başında bunu açıklamışdır. Üçüncüsü, bu dört kişi kitâblarına İncîl ismini vermemişdir. Bilâkis (târih) adını vermişlerdir. Kitâblarının başındaki sözlerinden bu durum açıkça görülmekdedir. Matta kitâbına Îsâ Mesîh bin Dâvüd bin İbrâhîmin doğuşu demiş, sonra hıristiyanlar ona muhâlefet ederek, ya'nî yalan söyliyerek bu kitâba İncîl demişlerdir. Dördüncüsü, eğer bunlar Mesîh tarafından vazîfelendirilmiş olsalardı, hepsi bir tek kitâb te'lîfi için toplanırlardı. Ve buna ittifâkla İncîl adını verirlerdi. Kıssalarda, haberlerde, birbirlerinden farklı, ihtilâflı böyle bir çok İncîl te'lîf etmezlerdi. Belki bunun başında veyâ sonunda Lukanın da te'lîf sebebini açıkladığı gibi bu işe me'mûr olduklarını bildirirlerdi. Bütün bu husûslar bunların kitâbı te'lîf için Mesîh tarafından me'mûr olmadıklarını i'lân etmekdedir.

makdadır. Ancak, zan ediyorum ki, bu böyledir demelidir. O zemân kendinden ve vicdânından verdiği haberde sâdık olur. Söylediği söz ile Allahü teâlânın sıfatı ve murâdı üzerine hükm etmiş olmaz. Ancak kendinden hükm vermiş, içindeki kanâ'atini haber vermiş olur.

Süâl: Bu zan sâhibi âlimin, zannını halka anlatması, onlarla konuşması, içindekileri dökmesi, zannı kat'î olarak doğru ise câiz midir?

Cevâb: O zannı hakkında konuşması, anlatması dört vech ile olur. Kendi kendine veyâ kendisi gibi araşdırıcı ve basîret sâhibi olan birisi ile veyâ sâdece ma'rifetullahı taleb eden, zekâsı ve fıtratı ile basîret ehli olmağa isti'dâdı olan ile veyâ avâm ile.

Eğer zannı kat'i ise kendisi buna inanır ve basîretde dengi olana anlatır veyâ sâdece ma'rifetullahı düşünen, ma'rifeti almağa müsâid, mezheb taassûbundan, dünyâya meylden ve şehvetlerden arınmış, ma'rifetlerle övünmekden uzak duran, avâm ile bulunduğu zemân ma'rifetini anlatarak gösteriş yapmakdan çekinen zekî ve kâbiliyyetli kimselere anlatır. Bu sıfatlarla muttasıf olanlarla konuşmakda bir beis yokdur. Çünki ma'rifete susamış olan fıtnet sâhibi zekî kimse, başka gâye için değil, sâdece ma'rifet için kalbine müteşâbih sözlerin zâhirinden müşkiller gelir. Bu müşkiller onu, zâhirî ma'nânın muktezâsından şiddetle kaçma arzûsunda olduğu için, bozuk te'vîllere götürür. [Bunun için ma'rifete susamış zekî kimselere ârifin kat'î te'vîllerini anlatması iyi olur. Büyükler ne güzel söylemişlerdir]: İlmi ehlinden men' etmek, ehli olmayana vermek gibi zulmdür.

Avâm ile böyle mes'eleleri konuşmamak lâzımdır. Avâm, yukarıda bildirilen iyi vasflarla muttasıf olmayan kimsedir. Hattâ buna misâl, dahâ önce geçdiği gibi süt çocuğuna, bünyesinin kaldıramadığı kuvvetli yemekleri vermek gibidir.

Ârifin te'vîli (maznûn) zanlı, zan ile olursa, o te'vîli, kendi kendine iyice düşünmesi, tartması zarûrî olur. Zan olsun, şek olsun, kat'î olsun, zihni hep o te'vîl ile meşgûl olur. Ondan kurtulamaz, ona mâni' olunamaz. Şübhesiz bunları avâma anlatmamalıdır. Maktû'dan men' olunması, bir derece maznûn ve meşkûk te'vîller hakkında avâm ile konuşmaması dahâ evlâdır. Ama ma'rifetde kendi derecesinde olana veyâ o bilgileri kabûl etmeğe isti'dâdı olana anlatılmasının câiz olup olmamasında tereddüd vardır. Câizdir denilebilir. O zemân te'vîli doğru olsa da, "ben öyle zan ediyorum" demekden ileri gitmemelidir. Mâni' de olunabilir. Çünki Allahü teâlânın sıfatları hakkında ve Kelâm-ı ilâhîdeki murâdın zan ile tasarrufunda serbest ise de, o zannını anlatmağı terk edebilir. Bunda tehlüke vardır. Ârifin te'vîlini açıklamasının mubâh olması, nass, icmâ' veyâ nass üzere kıyâs ile bilinir. Bu müteşâbih lafzların te'vîli ile alâkalı nass, icmâ' ve kıyâs vârid olmamışdır. Hattâ İsrâ sûresi, otuzaltıncı âyet-i celîlesinde meâlen, **(Bilmediğin şeyin arkasına düşme)** buyurulmuşdur.

Süâl: Ârifin zan ile yapdığı te'vîlini, avâmdan olmayan müsâid kim-

selere açıklaması, aşağıdaki üç delîl ile câiz olmaz mı?

1. Sâdık olan birinin doğru bildiklerini açıklaması mubâhdır. Hiç kimse doğru bildiği zannı için cezâ görmez. O zannını açıklamakdadır.

2. Kur'ân-ı kerîmi tefsîr edenlerin sözleri zan ve tahmîn iledir. Çünki bütün söyledikleri Peygamber Efendimizden duyulmuş değildir. İctihâd edilerek çıkarılmışdır. Dolayısıyla sözler çoğalmış, hattâ birbirini nakz edenler de olmuşdur.

3. Tek bir Sahâbîden nakl olunan, tevâtür etmeyen, sahîh hadîs kitâblarında bulunmayan, âdil kimselerden âdil kimselere nakl olunan müteşâbih haberlerin nakli üzerine, tâbi'înin icmâ'ı vardır. Tâbi'în bu rivâyeti, âdil kimsenin sözünün, ancak zan olarak alınacağı için câiz görmüşlerdir.

Cevâb: 1. Mubâh olması, sözün doğru olmasındadır. Onun zararından korkulmaz. Ancak bu zanların yayılması, zarardan hâlî değildir. Çünki onu işitenin içi ona ısınabilir. Onu kat'î olarak doğru i'tikâd edebilir. O zemân Allahü teâlânın sıfatlarında ilmi olmadan hükm etmiş olur. Bu da tehlükelidir. İnsanlar, görünen ma'nâlardan kaçınırlar. Kendilerini râhatlatan bir ma'nâ duyduklarında, zannî olsa da, içi ona ısınıp, ona kesin i'tikâd eder. Ama belki de yanlışdır. O zemân Allahü teâlânın sıfatları hakkında yanlış ve bâtıl düşünmüş olur. Veyâ bir âyet-i kerîmede Allahü teâlânın murâdı olmayan bir ma'nâya inanmış olur.

2. Müfessirlerin zan ile olan sözleri, istivâ, fevk gibi Allahü teâlânın sıfatları ile alâkalı olursa kabûl etmeyiz. Ancak o açıklamalar fıkh hükmlerinde, Peygamberlerin hâllerini anlatan hikâyelerde, kâfirlerin hikâyelerinde, va'z, mesel anlatmada ve yanlışlık tehlükesi büyük olmayan yerlerde yapılabilir.

3. Âlimler, bu konuda Kur'ân-ı kerîmde vârid olmayan veyâ Resûlullahdan ilmi ifâde eden bir tevâtür ile gelmeyen hadîs-i şerîflerin dışında bir şeye güvenmenin câiz olmadığını söylemişlerdir. Bir Sahâbînin bildirdiği haber ise, kabûl edilmez. Te'vîle meyl edenlerin yapdıkları te'vîl ile ve sâdece rivâyet üzerinde duranların rivâyetiyle meşgûl olmayacağız. Çünki o zemân zan edilene (maznûn)a i'timâd edip, onunla hükm vermiş oluruz. Zikr etdikleri [dinden ve akldan] uzak değildir, ama Selefin bir araya getirdiği zâhirî bilgilere muhâlifdir. Selef-i sâlihîn bu haberleri âdil kimselerden alıp, kabûl etmişler, onları rivâyet etmişler ve inceliyerek sahîh olduklarını açıklamışlardır.

Buna iki şeklde cevâb verilebilir:

1. Tâbi'în, adli, ya'nî özü sözü doğru, âdil kimseleri, bilhassa Allahü teâlânın sıfatları hakkında, yalanla ithâm etmenin câiz olmadığını, edille-i şer'ıyyeden biliyorlardı. Ebû Bekr-i Sıddîk "radıyallahü anh" bir ha-

ber rivâyet etdiğinde, “Ben Resûlullahdan şöyle duydum” dediğinde, bu sözü red etmek, onu tekzîb etmek, ona hadîs uydurma ve yanılma nisbet etmek demekdir. Ebû Bekr “radıyallahü anh” dedi ki, “Resûlullah buyurdu ...” ve Enes “radıyallahü anh” dedi ki, “Resûlullah buyurdu ...” şeklindeki rivâyetleri tâbi’în [hadîs olarak] kabûl etdi. Tebe-i tâbi’în de böyle rivâyetleri kabûl etdiler. Âdil ve müttekî olan Eshâb-ı kirâmın, Tâbi’înin edille-i şer’ıyye ile sâbit gördükleri rivâyetlerini ithâm etmeğe yol yokdur. O hâlde bir zâtın kendi zanlarının ithâm olmaması nereden vâcib kılındı ve o zanların bu âdillerin nakllerinin seviyesine nasıl vardırıldı ki, ba’zı zanlar günâhdır. Nitekim Şâri’ “sallallahü aleyhi ve sellem” **(Âdil olanlardan size gelen haberlere inanınız, kabûl ediniz, nakl ediniz ve ortaya çıkarınız)** buyurursa, bundan “kendi düşünce ve zanlarınızı, içinize doğan ma’nâları kabûl edip, meydâna çıkarınız ve rivâyet ediniz” ma’nâsı çıkarılamaz. Bunlar (nass), ilâhî ve nebevî kanûnlar ma’nâsında değildir. Bunun için deriz ki, âdil olmayanın bu cinsden rivâyetlerinden yüz çevirmek ve rivâyet etmemek lâzımdır. Bu mevzu’daki ihtiyât, va’z ve meseller ve benzerlerindeki ihtiyâtdan dahâ çok olmalıdır.

2. Bu haberleri Eshâb-ı kirâm “aleyhimürrıdvân” yakînen Resûlullahdan “sallallahü aleyhi ve sellem” işitmişler ve kendilerinde yakîn hâ-

---

[1] Şeyh Abdüllah beğ diyor ki: Sonra bil ki, bu haberlerden hiçbiri aslâ delîl olamaz. Çünki mütevâtir olmayıp, ahad (münferîd)dırlar ve metin olarak farklı farklı kıssalardır. Bu da kat’î bir bilgi değildir. Zîrâ mütevâtir olmanın şartı **evvelâ**, bunu nakl eden kimselerin sayısının sınırlı olmamasıdır. **İkinci olarak**, büyük bir çoğunluğun bunu müşâhade etmiş olup, yine büyük bir çoğunlukdan nakl etmesi îcâb eder. **Üçüncü olarak**, nakl edenlerin sözleri arasında tenâkuz ve ihtilâf bulunmamalıdır. **Dördüncü olarak**, bunların yalana sapacağını, aklın câiz görmemesidir. Buradaki durum ise böyle değildir. Çünki, bunların sayısı sınırlıdır ve bunlar dahâ önce beyân etdiğimiz gibi, hâlleri meçhûl dört kişidir. Zîrâ eğer bunların hâli böyle olmasaydı, bu kitâblarında ihtilâf etmezlerdi ve bunu hangi lisan ve lügat üzere te’lîf etdiklerini bilirlerdi. İkinci olarak, hıristiyanların bunlar hakkında Mesîhi gördüler dediği sâdece ikisidir ki, bunlar da Matta ve Yuhannâdır. Bu da bunlar hakkında söyledikleri söz doğru olduğu takdîrdedir. Fekat Markos ve Luka Mesîhi aslâ görmemişdir. Bilâkis bu ikisi elçi Pavlos [Bolis] diye ismlendirdikleri ve aslâ Mesîhe ulaşmayıp, onunla sohbet etmemiş olan ve onu gökle yer arasında tecellî ederek kendisine hitâb eder olarak müşâhade etdiğini iddi’â eden Savel yehûdîsiyle arkadaşlık etmişlerdir. Yehûdînin söylediği söz de merdûd (reddedilmiş) bir sözdür. Çünki, açıkca yalan olduğu bellidir ve bu yehûdî de Mesîhin zâhiren düşmanıdır. Eğer bunların bu şekilde diğer havârîlerle buluşduğunu kabûl etsek bile, bunlar kendilerinden bu haberleri nakl etdikleri râvîlerin ismlerini beyân etmemişlerdir ve de ta’yîn etmemişlerdir. Bu da büyük bir sahtekârlık olup, her ikisinin ve rivâyetlerinin kötülenmesini ve ta’n edilmesini îcâb etdirir. Öyle ise, sözleri farklı iki adam olan Matta ve Yuhannâ ile tevâtür nasıl sâbit olur? Üçüncü şart temâmiyle gayri mevcûddur. Zîrâ bunların ihtilâfları, tenâkuzları ve rivâyet ve sözlerinin birbirini tekzîbi kendi kitâbları ile gündüz ortasındaki güneş gibi açıkca meydândadır. Ta’yîne ve isbât etmeğe

sıl oldukdan sonra, Tâbi'îne nakl etmişlerdir. Onlar da bunu kabûl edip, rivâyet etmişlerdir. "Resûlullah aleyhisselâm böyle buyurdu", demediler. "Falan Sahâbî Resûlullahın şöyle buyurduğunu haber verdi" dediler. Rivâyetlerinde doğru idiler.

Tâbi'în, rivâyet etdikleri hadîs-i şerîflerde geçen kelimeleri aynen almışlar, sonra gelen âriflerin, her kelimenin hakîkî ma'nâsından başka vehm etdirdiği ma'nâsı da olacağı, hadîs-i şerîfin ba'zı fâideleri olacağını düşünerek rivâyetlerinde hiç bir şeyi ihmâl etmediler. Allahü teâlâ hakkında Sahâbîlerin Resûlullahdan rivâyet etdiği haberler zannî değildir. Meselâ, **(Her gece Allahü teâlâ, dünyâ semâsına nüzûl edip, düâ eden yok mu, kabûl edeyim, istigfâr eden yok mu, magfiret edeyim)** hadîs-i şerîfini bir Sahâbî rivâyet etmişdir. Bu hadîs-i şerîf, geceyi ihyâ

---

hâcet yokdur. Dördüncü şart, bunların yalana râzı ve yalan üzere ittifâk etmelerinin câiz olmadığıdır. O hâlde, akl bu açık emâreleri idrâk etdikden sonra, bunu nasıl tecvîz etmez ve akllı olan bu âdî musâdematı (terslikleri) müşâhede edince, buna hükm etmekden nasıl istinkâf eder (kaçınır)? Ve nasıl böyle olmaz ki, bunlar o kitâblarda aslâ müşâhede etmedikleri işleri yazdılar ve yalan olarak Allahü teâlânın ma'sûm olan nebîsi Îsâ aleyhisselâmın asılma ve öldürülmesinin vuku'una hükm etdiler. Hâlbuki hayretdir ki, bunlar kendi nefsleri üzerine bunun böyle olduğunu ikrâr etmişlerdir. Kendi târîh kitâblarında yazdıkları ve İncîllerinde beyân etdikleri gibi, onlardan hiçbiri Mesîh aleyhisselâm ile birlikde olmamışlardı. Bilâkis hepsi onun etrâfından kaçmış ve onu sağlam ve sağ olarak yehûdîlerin eline terk etmişlerdi. Onun peşinden Petrusdan başkası gitmemişdi. O da uzakdan onu ta'kîb etmiş ve diğer ihvânı gibi kapıda kalmışdı. Bu şekilde onun hakîkî hâline muttali' olmadılar. Böyle karârdan sonra onun hakkında yehûdîlerin iftirâlarını kitâblarına yazdılar. Onun yüce şânına iftirâ ederek, yehûdîlerle onun cisminin asıldığı husûsunda ittifâk etdiler. Bu iş açık yalan ve âşikâr bir kötü iftirâ değil midir? Bunu tahkîk için, İncîllere mürâce'at ediniz! Matta 21. eshâhında diyor ki: "O esnâda talebeleri onu terk etdi ve kaçdılar." Markos 14. eshâhında diyor ki: "O esnâda talebeleri onu terk etdi ve hepsi kaçdılar." Bunlar o ikisinin ibârelerinin tam ifâdesidir. Şeyh Abdüllah beğ diyor ki: "Eğer bizzat onun ölüler arasından kalkıp göründüğünü ve kendisinin asıldığını ve katl edildiğini bildirdiğini söyleseler bile, biz bunun yakîniyyât kısmından değil, evhâm ve tahayyûlât cinsinden olduğunu söyleriz. Neden böyle olmasın ki, böyle rivâyet edenler, kendi hâllerinden şikâyet etmiş, ya'nî onu Mesîhin gayri bir mücerred rûh sandıklarını söylemişlerdir. Nitekim bu husûs Lukanın İncîlinde yazılıdır. Kalbleri bununla itminân bulmamış ve onu kendi cinslerine muhâlif bir şey sanmışlar. Sonra zan ile onun efendileri ve kurtarıcıları olduğuna hükm etmişlerdir. Akl, bunun şeytân olmasını uygun görür. Onlara haset ve düşmanlık için görünüp, iftirâcı yehûdîleri tasdîk etdirerek sapıtdırdığı anlaşılır. Eğer şeytânın bir peygamber şekline bürünmeğe nasıl kâdir olarak insanları sapdırdığı sorulursa, deriz ki: "Evet müslimânlar katında bu iş muhâldir. Fekat şeytânın herhangi diğer bir şahsın şekline girip de "ben şu resûlüm" demesi câizdir. İşin böyle olduğuna da hıristiyanların şübhe ve tereddütleri delîldir. Mâmafih Nasârânın mezhebi bunu red etmez. Bilâkis şeytânın bu çeşid işlere girmesine cevâz verir. Bu husûsu Bolisin (Paulun) Kurunsiye ehâlisine yazdığı ikinci risâlesinde 11.ci faslında söylediği sözler te'yîd etmekdedir. Bu da hayret verici birşey değildir. Zîrâ şeytân Melâiketünnûra da benzer şekle girmişdir.

etmeğe son derece teşvîk için bildirilmişdir. İbâdetlerin en fazîletlisi olan teheccüdde düâ etmekde büyük te'sîri vardır. Bu hadîs-i şerîf terk edilse idi, bu büyük fâide ibtâl edilmiş olurdu. Bu hadîs-i şerîfin ihmâl edilmesine yol yokdur.

Bu hadîs-i şerîfde ancak çocuğun ve çocuk gibi olan avâmın nüzûl lafzından, cismdeki inmeyi hâtırlatan tehlükeli ma'nâ çıkarması vardır. Bir basîret ehli için, nüzûlün bilinen şeklinden Allahü teâlânın münezzeh ve mukaddes olduğunu avâmın kalbine yerleşdirmekden kolay ne vardır. Meselâ, avâma şöyle der: Allahü teâlânın dünyâ semâsına nüzûlünden gâye, nidâsını bize işitdirmek ise ki, bize işitdirmedi. O hâlde nüzûlünden fâide nedir? Arşda veyâ yüksek semâlarda olduğunda da bize nidâ edebilirdi. Bu kadar anlatmakla avâm, zâhirdeki nüzûlün bâtıl olduğunu anlar. Hattâ başka bir misâl olarak şöyle söylenebilir: Şarkda olan birinin garbdaki birine nidâ edip, sesini işitdirmek için garba doğru bir kaç adım ilerleyip, onun işitmeyeceğini bile bile çağırmaya koyulur. Bir kaç adım atması, bâtıl bir hareket ve aklı olmıyanın yapacağı bir işdir. Akllı bir kimsenin kalbinde böyle bir şey nasıl yerleşir? Bu kadar anlatmakla da her âmî [avâmdan biri] nüzûlün şeklini nefy edip, kalbinde yakîn hâsıl eder. Nasıl yakîn hâsıl olmaz ki, Allahü teâlânın cism olması mümkin değildir. İntikâl olmadan nüzûl muhâl olduğu gibi, cism olmayan şeyin intikâli de muhâldir. O hâlde bu gibi haberlerin nakl edilmesinde büyük fâideler vardır. Zararı ise azdır.

Âdil kimselerden nakl yolu ile gelen bu haberlerle, insanın içine doğan zanları anlatmak müsâvî tutulabilir mi? Bu anlatılanlar, zan ile yapılan te'vîlin başkalarına anlatılmasının mubâh kılınması veyâ men' olunması husûsundaki ictihâdlardır. Burada bir üçüncü vechi zikr etmek de mümkindir. O da süâl edenin ve dinliyenin hâllerinin karînelerine bakmakdır. Eğer onlara bir menfe'at sağlayacağı görülüyor ise, zan ile yapdığı te'vîlini açıklar. Yok eğer onlara bir zarar vereceğini kesdirirse, terk eder. Bu ikisinden birini zan etmesi, anlatmanın mubâh olmasında ilm gibidir.

Bir çok kimseler vardır ki, bu ma'nâları bilmeğe gönülden istekleri olmaz. Zihnlerinde zâhirî ma'nâlar sebebi ile şübhe ve tereddüd hâsıl olmaz. O zemân bu kimselere te'vîlden bahs etmek zihnlerini karışdırır. Yine bir çok kimseler vardır ki, zâhirî ma'nâlardan şübhe ve tereddüde kapılır. Hattâ nerede ise Resûl aleyhisselâm hakkında i'tikâdını kötüleşdirir ve bu ma'nâları ifâde eden hadîs-i şerîfleri inkâr eder. Bunun gibilerine zan edilen ihtimâl anlatılır, hattâ yalnız lafzın delâlet etdiği ihtimâl açıklanırsa, ona fâidesi dokunur. Bunu açıklamakda bir beis yokdur. Çünki bu konuşma başkası için zararlı olsa da, onun hastalığı için bir ilâcdır.

Ancak bu konuşulanların minberlerden, kürsîlerden konuşulması uygun değildir. Çünki dinleyenlerin çoğu bu konulardan habersiz ve bunları düşünmüyor iken, içlerinde sâkin olan istek ve kanâ'atler harekete getirilmiş olur. Selef-i sâlihînin zemânı, kalblerin sükûn zemânı olduğu için, selef te'vîlden mübâlağalı şekilde kaçınmışlardı. Dinleyenlerin gönlünde

sâkin olan isteklerini uyandırmakdan ve kalbleri teşvîş etmekden korkarlardı. Selef-i sâlihîn, kendilerine muhâlefet edenleri, fitne çıkardığı ve hiç lüzûm yok iken şek ve şübhe uyandırdığı için, günâha girmiş sayarlardı. Ama şimdi, islâm ülkelerinin bir kısmında bu fikrler yayılmakdadır. Kalblerden bâtıl vehmleri yok etmek ümîdi ile bu konuda açıklama yapan ma'zûrdur. Bu beldelerde böyle konuşanları kınamak dahâ azdır.

Süâl: Maktû' [kat'î] te'vîl ile maznûn [zanlı] te'vîli ayırdınız. Te'vîlin sıhhatli olması için kat'î te'vîl ne ile hâsıl olur?

Cevâb: İki şeyle hâsıl olur.

Biri, yapılan te'vîlin ma'nâsının, Allahü teâlâ için sübûtu maktû' olmasıdır. Mertebe cihetinden fevkıyyetde [üstde] olmak böyledir.

İkincisi, lafzın iki şeye ihtimâli varsa, biri iptâl olup, diğerinin kalmasıdır. Meselâ, meâl-i şerîfi, **(O, kullarının fevkınde her dürlü tasarrufa sâhibdir)** olan En'âm sûresinin onsekizinci âyet-i kerîmesindeki fevk kelimesi, arabî lisanında iki ma'nâda vaz' olunmuşdur. Birincisi mekânın, ikincisi rütbenin üstün olmasıdır. Burada tenzîh yönünden mekânın üstü ma'nâsı bâtıldır. Rütbe bakımından üstün olmak ma'nâsı bâkî kalır. Nitekim, "Efendi kulun fevkındedir", "Koca, hanımın fevkındedir", "Sultân, vezîrin fevkındedir" denildiği gibi, âyet-i kerîmede, **(Allah, kullarının fevkındedir)** buyurulmuşdur. Bunların hepsinde rütbe bakımından üstde olmak ma'nâsı alınmakdadır. Böylece fevk lafzı için ma'nâ kat'îleşmiş, maktû' olmuş olur. Arabî lisanında fevk lafzı, ancak bu iki ma'nâda kullanılır.

Semâya ve Arşa olan istivâ lafzı, fevk kelimesinde olduğu gibi, mefhûm ve ma'nâ i'tibârı ile, lügatde iki ma'nâya münhasır değildir. İstivâ laf-

---

[1] Şeyh Abdüllah beğ diyor ki: Ne kadar tuhafdır ki, Nasârâ, Mesîhden alınarak zikr edilen yukarıdaki yazıları işitdikden sonra, tevhîdi reddedip şirki seçdiler. Ehad ve Samed olan Rabbimizi üç uknûma taksîm etdiler. Sonra da bir kısma baba, diğer kısma oğul ve öbür kısma da rûh-ul-kuds dediler. Sanki böyle yapmakla sâdece bütün Peygamberlere "aleyhimüsselâm" muhâlefet ve hâsseten Mesîhi "aleyhisselâm" tekzîbi irâde etdiler. Bu husûs, onların yalan uyduran felsefecilerin ve putperestlerin tuzağına düşmesinden ileri gelmişdir. Bu felsefeci ve putperestler dîni ifsât için hıristiyanlığa girdiler ve nasârâya takvâ sâhibi göründüler. Sanki melâikeyi mukarrebîn gibi sanılıp, onları doğru yoldan sapdırıp, kendilerine köle kıldılar ve hattâ onları resmler ve heykellere secde etdirdiler. Hakkı bâtıllarla değişdirip, onlara sundular. Ne büyük hîle ve sapıklıklar! Bu husûsu hıristiyan târîhciler de İncîllerinde açıkladılar. Nakli Mesîhden yaparak Markos 12.ci faslda diyor ki: "Kendisine herşeyden önce ne vasiyyet ediyorsun diye sorulunca, Îsâ aleyhisselâm dedi ki: Dinle ey İsrâil, Rabbimiz ilâhınızdır. Tek bir ilâhdır. Rab olan ilâhını bütün kalbinle ve bütün nefsinle ve bütün niyyetinle ve bütün kuvvetinle sev! Bütün vasiyyetlerin birincisi budur. İkincisi ise, bunun gibidir: Akrabânı kendin gibi sev! Bu ikisinden dahâ büyük nasîhat yokdur. Matta kitâbındaki rivâyetinde 22.ci faslda bu iki vasiyyetde diyor ki, bütün melekler ve Peygamberler (zincir halkaları gibi) birbirine bağlıdır.

zı üç ma’nâya delâlet etse, Allahü teâlâ hakkında biri bâtıl olup, iki ma’nâ câiz olabilir. Bu iki câiz olan ma’nânın birini vermek, zan ve ihtimâl ile olur. Bu anlatılanlar, te’vîlden el çekmek hakkındaki incelemenin temâmıdır.

III. (Tasrif). Kelimenin yapısını bozarak tasarrufda bulunmak: Müteşâbih kelimenin yapısını ve ma’nâsını değişdirmekden imsâk etmek lâzımdır. Kur’ân-ı kerîmde, **(İstevâ alel arş)** âyet-i celîlesindeki istevâ kelimesini (müstevin) veyâ (yestevî) gibi değişdirerek okumamak lâzımdır. Çünki ma’nâ değişebilir. **(Müstevin alel arş)** ifâdesi, Ra’d sûresi, ikinci âyet-i kerîmesindeki **(Allah, görmekde olduğunuz gökleri direksiz olarak yükseltdi, sonra Arş üzerine istivâ etdi)** buyurulan, **(İstevâ alel Arş)** ifâdesinden, istikrâr yönünden dahâ açıkdır. Bekara sûresi, yirmidokuzuncu âyet-i kerîmesi, **(O, yerde ne varsa hepsini sizin için yaratdı. Sonra semâya istivâ etdi)**de onun gibidir. Çünki bu âyet-i kerîmeler, mahlûkâtı yaratdıkdan sonra semâya istivâ etdiği veyâ Arş vâsıtası ile mülk ve melekûtu idâre etdiği anlaşılmakdadır. Tasrîfdeki, kelimenin yapısındaki değişiklik, delâlet ve ihtimâllerin de değişmesine sebeb olur. Müteşâbih kelimeye bir harf bile olsa ziyâde etmekden kaçınmak lâzım geldiği gibi, kelimenin tasrîfini, yapısını da değişdirmemek lâzımdır. Çünki tasrîfin altında ziyâde ve noksanlık vardır.

IV. (Tefri’). Teferruâta girmek yolu ile tasarrufda bulunmak: Müteşâbih kelimede kıyâs yapmakdan, teferru’âtına girmekden, kısmlara ayırmakdan sakınmak lâzımdır. Meselâ yed (el) lafzı geçince, elin kısmlarından olan el ayası, bilek ve kolu da berâber düşünmek, bunları elin îcâblarından saymak câiz değildir. Parmak denildiğinde parmak ucu [boğum veyâ tırnakları] hâtıra getirmek aslâ câiz değildir. Her ne kadar meşhûr olan el, et, cism ve damardan ayrı tutulmasa da, bunların zikr edilmesi câiz değildir. Bundan dahâ sonra akla geleni, ziyâde etmekdir. Meselâ el deyince, ayağı da düşünmek, gülmek veyâ göz deyince ağzı var bilmek, işitme ve görme deyince, gözün ve kulağın varlığını düşünmekdir. Bunların hepsi muhaldir, yalandır ve ziyâdelikdir. Müşebbihe ve haşeviyye fırkalarından olan ba’zı ahmaklar bu cesâreti gösterdikleri için bunları bildirdik.

V. (Cem’). Toplama yolu ile tasarrufda bulunmak: Farklı haberleri bir araya toplamakdır. Bu haberleri bir araya toplayıp başın isbâtı için bir bâb, elin isbâtı için bir bâb ve benzeri bâblar hâlinde bir kitâb hâzırlayan ve bu kitâbın adını (Sıfatlar kitâbı) koyan bir musannif, tevfîk-i ilâhîden uzakdır. Çünki bu haberler, Resûlullahdan “sallallahü aleyhi ve sellem” ayrı ayrı vaktlerde, işitenlere doğru ma’nâlar anlatan, çeşidli karînelere dayanan farklı kelimelerdir. İnsanın yaratılması üzerine bir misâl verildiğinde, el, ayak, baş, ... gibi farklı uzvlar zihnde teşbîh uyandıran ve zâhirî kuvvetlendiren büyük karîneler hâlinde kulakda bir araya geldiğinde, zihnde insan şekli canlandırılır.

Resûlullah “sallallahü aleyhi ve sellem” acabâ niçin hakîkatin hilâfını vehm etdirecek şekilde söylemişdir diye bir süâl akla gelebilir. Hattâ

bu düşünce gitdikce büyür. Bir kelime, ihtimâle yol açar. Sonra aynı cinsden ikinci, üçüncü, dördüncü kelimeler arka arkaya bir araya gelir ve bütününe izâfetle ihtimâli kat kat artar. Bunun için iki, üç kişinin haber vermesiyle hâsıl olan zan, bir kişinin haber vermesiyle hâsıl olmaz. Hattâ tevâtür haberle hâsıl olan kat'î ilm, bir kişinin haberiyle hâsıl olmaz. Yine tek kişinin haberi ile hâsıl olmayan, tevâtürün ictimâı ile kat'î ilmden hâsıl olur. Bütün bunlar, haber verenlerin çok ve toplu olmasının netîcesidir. Çünki insanda vicdânî kanâ'at hâsıl eden ihtimâl, her (adl) kimsenin sözüne ve netîceye te'sîr eden karînelerin kuvvetine bağlıdır. İhtimâl kesilir veyâ za'îflerse bu netîce doğmaz. Bunun için (cem'i müteferrikât), parçaların toplanması câiz değildir.

VI. (Tefrîk). Ayırma yolu ile tasarruf: Toplu hâlde zikr edilenleri birbirinden ayırmakdır. Ayrılmış olanlar toplanmadığı gibi, toplanmış olanların arası da ayrılmaz. Bir kelimeden evvel geçen veyâ ona eklenen her kelimenin esâs kelimenin ma'nâsının anlaşılmasında bir te'sîri vardır ve esâs kelimedeki za'îf ma'nâyı kuvvetlendirir. Birbirinden ayrıldığı takdîrde, delâlete düşer. En'âm sûresi, onsekizinci âyet-i kerîmesinde meâlen, **(O kullarının fevkınde her dürlü tasarrufa sâhibdir)** buyurulmuşdur ki, buna misâldir. Bir kimsenin "O fevkdir" demesinde bir **beis** yokdur. Çünki kâhirin fevkden önce zikr edilmesi, kâhir ile makhûrun fevkıyyet üzerine fevkın delâletini gösterir. O da rütbe fevkıyyetidir. Kâhir lafzı fevka delâletdir. Hattâ, "O kullarından başkası üzerine kâhirdir" demek, (fevka gayrihi) câiz değildir. (Fevka ibâdihi) ya'nî kullarının fevkınde demek lâzımdır. Allahü teâlânın vasfında, "kullarının fevkındedir" diye zikr etmek, "efendilik üstünlüğü" ihtimâlini kuvvetlendirir. Zîrâ Zeyd Amrın fevkındedir demek, aralarında üstünlük ma'nâsındaki farklılığı açıklamadan önce söylemek yerinde olur. Efendilik-kölelik, tasarrufda gâlib olma, saltanât yolu ile nüfûz kullanma, babalık ve zevciyyet gibi üstünlüklerden, bırak avâmı, âlimler bile gâfildir. O hâlde cem', tefrîk, te'vîl, tefsîr ve çeşidli tagyîrlerde tasarrufda bulunmak, avâma nasıl bırakılır? Bunun için, Selef-i sâlihîn bu inceliklerde çok titiz davrandılar. Vârid olan haberleri, vârid olduğu şeklde, aynı lafz üzere iktisâr edip, dondurdular. Hak da dedikleri gibidir. Doğrusu da onların gördüğüdür.

İhtiyât edilmesi lâzım gelen konuların en önemlisi, Allahü teâlânın zât ve sıfatlarında tasarrufdur. Dilin tutulması ve konuşulmamasına en çok lâyık olan, tehlükesi büyük olan şeylerdir. Küfrden büyük hangi tehlüke vardır. [Ya'nî en büyük tehlüke küfrdür.]

ALTINCI VAZÎFE: KEFF

Allahü teâlânın sıfatlarından insanlara benzetme tehlükesi olanlar (el, ayak, yüz, istivâ, fevk, ...) hakkında konuşmamakdan başka, üzerinde düşünmekden keff etmek, kendini alıkoymakdır. Dili süâl sormakdan, bu mevzu'da tasarruf etmekden tutmak vâcib olduğu gibi, bâtını, kalbi de bu mevzu' ile meşgûl olmakdan geri çekmek vâcibdir. Bu, vazîfelerin

en ağırı ve en şiddetlisidir. Aynı zemânda vâcibdir. Âciz, kötürüm kimsenin, her ne kadar tabî'ati denize dalıp, inci ve cevherleri çıkarma isteği olsa da, bunlara kavuşmakdan âciz olduğunu bilmekle berâber, cevherlerin güzelliğine kapılmadan, aczine bakmalı, tehlükelerini göz önünde tutarak denize dalmamalıdır. Ayrıca o cevherleri kaçmış bilmeli, ancak dünyâ ma'îşetindeki genişlik ve bolluğu kaçıracağını, hâlbuki bu cevherler olmadan da yaşanacağını düşünmelidir. Yok eğer cevherlere kavuşayım derken boğulur veyâ timsâhlara lokma olursa, asl olan hayâtını kaybetmiş olur.

Süâl: Bir kimse, kalbini bu düşünceden geri çekemiyor ve kendisini, bu konuya muttali' olmakdan, incelemekden alıkoyamıyorsa, bunun yolu nedir?

Cevâb: Bunun yolu, kendisini Allahü teâlâya ibâdetle, nemâzla, Kur'ân-ı kerîm okumakla ve zikr ile meşgûl etmekdir. Bunları yapamazsa, lügat, nahv, hat, tıb, fıkh gibi, bu konularla münâsebeti olmayan ilmler ile meşgûl olmalıdır. Bunları da yapamazsa, çiftcilik, dokumacılık gibi bir san'at veyâ meslek ile meşgûl olmalıdır. Hattâ oyun ve eğlence ile meşgûl olmalıdır. Bunların hepsi, o uçsuz, bucaksız, derin, tehlükesi ve zararı büyük denize dalmakdan hayrlıdır. Avâmın beden ile alâkalı bir günâh ile meşgûl olması, belki de ma'rifetullaha âid bir konuya dalmakdan dahâ az zararlı olur. Çünki günâh işlemenin sonu nihâyet fısk olur. Hâlbuki bu konulara dalmanın sonu şirkdir. Elbette Allahü teâlâ şirki afv etmez. Ama şirkden başkasını dilediği kimse için afv eder.

Süâl: Avâmdan biri, dînî i'tikâdlarda nefsini ancak delîllerle teskîn ediyorsa, delîlleri bildirmek câiz midir? Eğer câiz ise, o zemân bu konuda düşünmeğe ve incelemeğe ruhsat verilmiş olur. Bu durumda âmî, ya'nî âlim olmıyan ile âlim arasında ne fark vardır?

Cevâb: Allahü teâlâyı tanımasına, birliğine, Resûlullahın sıdkına ve âhıret gününe âid olmak üzere dört konudaki delîlleri dinlemesine izn verilir. Ancak iki şartla:

1. Kur'ân-ı kerîmdeki delîllerden başka delîl getirmemek,

2. Ancak görünen, zâhirî ma'nâlar üzerinde durmak, mücâdele etmemek, sathî olarak tefekkür etmek. Çok geniş ve derin tefekkür etmemek. Bu bahsde çok derinliklere girmemek.

Avâmın dört konuda Kur'ân-ı kerîmden delîl dinlemesine izn verilmişdi. Bu dört konuya âid Kur'ân-ı kerîmdeki delîller:

1– Allahü teâlâyı tanımak hakkındaki delîller:

a) Yûnüs sûresi, otuzbirinci âyet-i kerîmesi. Bu âyet-i kerîmede meâlen, **(Ey habîbim, de ki: Sizlere gökden ve yerden kim rızk veriyor? Veyâ gözlere ve kulaklara** [onları yaratmağa] **kim kâdir olabilir? Ölü-**

den diriyi kim çıkarıyor, diriden ölüyü kim çıkarıyor? [Yaratma] **işini kim idâre ediyor?** [Onlara bu süâlleri sorduğunda “bütün bunları] **Allah** [yapıyor]**” diyecekler)** buyurulmakdadır.

b) Kaf sûresi, altıncı âyet-i kerîmeden onuncu âyet-i kerîmesine kadar. Bu âyet-i kerîmelerde meâlen, **(Üstlerindeki göğe bakmazlar mı ki, onu nasıl binâ etmiş ve nasıl donatmışız? Onda hiç bir çatlak yokdur.** [Gök yükseltilmiş ve yıldızlarla donatılmışdır.] **Yeryüzünü döşedik ve ona sâbit dağlar koyduk. Orada gönül açan her türden** [bitkiler] **yetişdirdik. Allaha yönelen her kula gönül gözünü açmak ve ibret vermek için** [bütün bunları yapdık]**. Gökden bereketli bir su indirdik. Onunla bağçeler ve biçilecek dâneler bitirdik.** [Yağmurla bağçeleri ve ekinleri yetişdirdik.] **Kula rızk olması için birbirine girmiş küme küme tomurcukları olan uzun boylu hurma ağaçları yetişdirdik)** buyurulmakdadır.

c) Abese sûresi, yirmidördüncü âyet-i kerîmeden otuzbirinci âyet-i kerîmesine kadar. Bu âyet-i kerîmelerde meâlen, **(İnsan, aldığı besinlere bir baksın! Biz suyu** [gökden] **bol bol nasıl boşaltdık. Sonra toprağı bir yarışla nasıl yardık. Kendinize ve hayvanlarınıza bir besin ve fâide olması için** [yeryüzünde] **ekinler, üzüm bağları, yoncalar, zeytinler, hurmalar, iri ve sık ağaçlı bağçeler, meyveler ve çayırlar bitirdik)** buyurulmakdadır.

d) Nebe’ sûresi, altıncı âyet-i kerîmeden onaltıncı âyet-i kerîmeye kadar olan âyet-i kerîmeler. Bu âyet-i kerîmelerde meâlen, **(Yeryüzünü beşik, dağları direk kılmadık mı? Sizleri çift çift yaratdık. Uykunuzu bir dinlenme kıldık. Geceyi örtü olarak, gündüzü** [ma’îşetinizi te’mîn etmeniz için] **kazanma zemânı yapdık. Üstünüzde yedi kat sağlam gökyüzü binâ etdik.** [Oraya] **parlak kandiller asdık. Size tohumlar, bitkiler, ağaçları sarmaş dolaş olmuş bağlar ve bağçeler yetişdirmek için üst üste yığılıp sıkışan bulutlardan şarıl şarıl akan sular indirdik)** buyurulmakdadır.

(Cevâhir-ül Kur’ân) kitâbımızda buna benzer beşyüze yakın âyet-i kerîme topladık. İnsanlar, yaratıcı olan Allahü teâlânın celâl ve azametini kelâmcıların sözü ile değil, yukarıdaki âyet-i kerîmelerin delâleti ile bilmeleri lâzım gelir. Kelâmcılar şöyle diyorlar: Sıfatlar hâdisdir. Ya’nî sonradan yaratılmışdır. Cevherler de hâdis olan sıfatlardan hâlî olmadıkları için, onlar da hâdisdir. Sonra hâdis bir ihdâs ediciye muhtâcdır. Bu taksîmât, mukaddimeler ve bunların resmî delîllerle isbâtı, avâmın kalblerini karışdırmakdadır. Ama Kur’ân-ı kerîmde, ma’nâsı, maksadı kolayca anlaşılan zâhirî delîller onları iknâ’ etdirir, nefslerini sâkin kılar ve kalblerinde kat’î i’tikâdları yerleşdirir.

2– Allahü teâlânın birliğine delîller: Avâmın iknâ’ olacağı Kur’ân-ı kerîmdeki delîller şunlardır:

a) Enbiyâ sûresi, yirmiikinci âyet-i kerîmesi. Bu âyet-i kerîmede me-

âlen, **(Eğer gökde ve yerde ilâhlar olsaydı, yer ile gök** [bunların nizâmı] **kesinlikle bozulurdu)** buyurulmakdadır. Zîrâ bir işin idâresi için iki veyâ dahâ fazla idârecinin olması, o işin bozulmasına sebebdir.

b) İsrâ sûresi, kırkikinci âyet-i kerîmesi. Bu âyet-i kerîmede meâlen, **(De ki: Eğer dedikleri gibi Onunla** [ya'nî Allahü teâlâ ile] **birlikde başka ilâhlar da olsaydı, o takdîrde bu ilâhlar, Arşın sâhibi olan Allaha ulaşmak için çâreler arayacaklardı)** buyurulmakdadır.

c) Mü'minûn sûresi, doksanbirinci âyet-i kerîmesi. Bu âyet-i kerîmede meâlen, **(Allah evlâd edinmemişdir. Onunla berâber hiçbir ilâh da yokdur. Eğer olsaydı, her ilâh kendi yaratdığını sevk-ü idâre eder. Bir gün mutlaka onlardan biri diğerine galebe çalardı)** buyurulmakdadır.

3– Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" sıdkı ile alâkalı delîller:

a) İsrâ sûresi, seksensekizinci âyet-i kerîmesi. Bu âyet-i kerîmede meâlen, **(De ki: And olsun, bu Kur'ânın bir benzerini ortaya koymak üzere insanlar ve cinnîler bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler)** buyurulmakdadır.

b) Yûnüs sûresi, otuzsekizinci âyet-i kerîmesi. Bu âyet-i kerîmede meâlen, **(... Onun benzeri bir sûre getirin)** buyurulmakdadır.

c) Hûd sûresi, onüçüncü âyet-i kerîmesi. Bu âyet-i kerîmede meâlen, **(Yoksa, "Onu** [Kur'ânı] **kendisi uydurdu"mu diyorlar? De ki: Eğer doğru** [söyliyor] **iseniz, Allahdan başka çağırabildiklerinizi** [yardıma] **çağırın da, siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin)** buyurulmakdadır.

4– Âhıret günü ile alâkalı delîller:

a) Yasîn sûresinin yetmişsekiz ve yetmişdokuzuncu âyet-i kerîmelerinde meâlen, buyuruldu ki: **(Şu çürümüş, un olmuş kemikleri kim diriltecek, diyor. Sen de ona de ki: Yine onları evvelce yaratmış olan diriltecekdir)**.

b) Kıyâmet sûresinin otuzaltıncı âyet-i kerîmeden kırkikinci âyet-i kerîmeye kadar olan âyet-i kerîmelerde meâlen buyuruldu ki: **(İnsan kendisini başıboş bırakılmış mı sanıyor? O dahâ önce ileri fırlatılan bir parça menîden değil midir? Sonra kan pıhtısı oldu. İşte insanı bundan yaratdı ve a'zâsını düzenledi. Ondan erkek, dişi çiftler yaratdı. Bunları yapanın ölüyü diriltmeğe gücü yetmez mi?)**

c) Hac sûresi, beşinci ve altıncı âyet-i kerîmeleri. Bu âyet-i kerîmelerde meâlen buyuruldu ki: **(Ey insanlar! Eğer yeniden dirilmekden şübhede iseniz, şunu bilin ki, biz sizi toprakdan, sonra nutfeden, sonra pıhtılaşmış kandan, sonra hilkati belli belirsiz bir lokma et parçasından yaratdık. Sonra** [kudretimizi] **açıkca gösterelim diye dilediği-**

mizi bir süreye kadar rahmlerde bekletiriz; sonra sizi bir bebek olarak dışarı çıkarırız. Sonra güçlü çağınıza ulaşmanız için [sizi büyütürüz]**. İçinizden kimi vefât eder, yine içinizden kimi de ömrün en verimsiz çağına kadar götürülür; tâ ki her şeyi bilen bir kimse oldukdan sonra bir şey bilmez hâle gelsin. Sen, yeryüzünü de kupkuru ve ölü bir hâlde görürsün; fekat biz, üzerine yağmur indirdiğimizde o, kıpırdanır, kabarır ve her çeşidden iç açıcı bitkiler verir.)** ve **(Çünki; Allah, hakkın tâ kendisidir. O, ölüleri diriltir; yine O, her şeye hakkıyla kâdirdir)**.

Kur'ân-ı kerîmde buna benzer âyet-i kerîmeler çokdur. Bunun üzerine ziyâde etmeğe lüzûm yokdur.

Süâl: Mütekellimînin [kelâmcıların] i'timâd etdikleri, dayandıkları ve nasıl delâlet etdiğini açıkladıkları delîller de işte bunlardır. Kelâmcıların delîllerinin avâma açıklanmasına mâni' olunuyor da, Kur'ân-ı kerîmdeki delîllerin açıklanmasına mâni' olunmamasının sebebi nedir? Hâlbuki bu delîllerin her biri akl ile bulunacak, dikkatli düşünerek idrâk olunacak şeylerdir. Eğer avâma inceleme, düşünme kapısı açılacaksa, şartsız olarak açılsın veyâ nazar ve istidlâl yolu başdan kapatılsın, onlar da delîllere dayanmadan taklîdcilik ile mükellef tutulsun, denilirse:

Cevâb: Delîller, avâmın gücünün dışında olan tedkîk ve tefekküre ihtiyâc olmasına ve açık olup re'y sâhibinin ilk bakışda hemen anlamasına göre ikiye ayrılır. Bütün insanlar açık olan delîlleri kolayca anlarlar ve bunlarda tehlüke yokdur. Tedkîke ihtiyâcı olanlar ise, avâmın kapasitesi dışındadır. Kur'ân-ı kerîmdeki delîller gıdâ gibidir. Bu delîllerden herkes fâidelenir. Mütekellimînin [kelâmcıların] delîlleri ise, ilâc gibidir. Ba'zı insanlar fâide görür, çoğunluğu zarar görür. Dahâ doğrusu Kur'ân-ı kerîmin delîlleri su gibi olup, süt çocuğu da, kuvvetli insanlar da fâidelenir. Diğer delîller ise, kuvvetli kimselere ba'zan fâide veren yemek gibidir. Bununla ba'zı insanlar hastalanabilirler. Bu yemekden süt çocukları hiç fâidelenemezler. Bunun için diyoruz ki, Kur'ân-ı kerîmin delîllerini, sâdece açık kelâm gibi dinlemeli, sathî olarak münâzara müstesnâ, tartışmaya girmemeli, incelemeye, araşdırma yapmağa lüzûm görmemelidir.

Herkes tarafından açıkca bilinmekdedir ki, bir şeyi ilk def'a yapan, onu tekrâr bir dahâ yapabilir. Nitekim Rûm sûresinin, yirmiyedinci âyet-i kerîmesinde meâlen, **(Önce mahlûkunu yaratıp,** [ölümden] **sonra bunu** [yaratmağı] **tekrarlayan Odur ki, bu Onun için pek kolaydır)** buyurulmakdadır. Bir evde iki idâreci olursa düzen bozulur. Nerede kaldı ki, bütün âlem iki idârecinin elinde bozulmasın.

Yaratan yaratdıklarını bilir. Nitekim Mülk sûresinin, ondördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen, **(Hiç yaratan bilmez mi? O, en ince işleri görüp, bilmekdedir ve her işden haberdârdır)** buyurulmakdadır.

Kur'ân-ı kerîmin delîlleri avâma, her canlı şeyi yaratdığı su mesâbesindedir. Ama kelâmcıların delîlleri avâmın zihninde istifhâm bırakan,

araşdırma gerekdiren, şübhe ve tereddüde sevk eden şeylerdir. Sonra bunları hâl etmekle meşgûl olurlar. Bu da bid'atdir. Zararı, halkın çoğunda görülmekdedir. Sakınılması lâzım olan bunlardır. İnsanların, kelâmcıların sözleriyle zarara düşdükleri görülmekde ve tecribe ile sâbit olmakdadır. Kelâmcıların sözlerinin yayılmadığı Eshâb-ı kirâm asrı olan birinci asrdan sonra, kelâm san'atı yayılmağa başladı. Kelâmcıların delîllerini ortaya koydukdan sonra şerlerin yayılması, insanların gördüğü zararın delîlidir. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" ve Eshâb-ı kirâm "aleyhimürrıdvân" taksîmât ve tedkîkâtda, huccet bulmakda, mütekellimlerin gitdiği yoldan gitmediler. Bu âcizlikden değildi. Bu yol fâideli bir yol olsa idi, bu mevzu' üzerinde ferâiz mes'elelerinden dahâ çok durup, delîller kayd ederlerdi.

Süâl: Eshâb-ı kirâm zemânında böyle bir ilme ihtiyâc az olduğundan, bu ilmle meşgûl olmakdan kendilerini alıkoydular. Çünki bid'atler, onlardan sonra zuhûr edince, sonra gelen âlimlerde bu ihtiyâc büyüdü. Kelâm ilmi bid'at hastalarına mahsûs bir ilâcdır. Eshâb-ı kirâm zemânında bid'at hastalığı az olduğundan, bu ilâcı bulmakda Eshâb-ı kirâmın yardımları az olmuşdur.

Cevâb: İki cihetden cevâb verilir.

Birincisi, ferâiz [mîrâs taksîmi] mes'elelerinde, sâdece vâki' olan mîrâs hükmlerini açıklamakla kalmayıp, dünyâ durdukca ihtiyâc duyulacak, vâki' olabilecek bütün mes'eleleri vaz' edip, çözümler getirdiler. İleride vâki' olması mümkin olan mes'eleleri vâki' olmadan önce tasnîf ve tertîb etdiler. Bu mes'elelere dalmakda zarar olmadığını ve hâdiselerin meydâna gelmesinden önce hükmünü beyân etmekde bir zarar olmadığını gördüler. Bid'atlerin yok edilmesine gayret göstermek ve nefslerden silmek dahâ önemlidir. Kelâm ilmini kendilerine san'at edinmediler. Çünki ona dalmakla gelecek zarar, fâidesinden dahâ çokdur. Eğer onlar bu ilmden sakındırmasalardı, ona dalmanın yasak olduğunu anlatmasalardı, onlardan sonra gelenlerden bu işe dalanlar çok olurdu.

İkinci cevâb: Eshâb-ı kirâmın, yehûdî ve hıristiyanlara karşı, Muhammed aleyhisselâmın Peygamberliğinin isbâtında ve öldükden sonra dirilmenin isbâtında, inkâr edenlere karşı delîl getirmeğe ihtiyâcları vardı. Akâidin temel kâideleri olan Kur'ân-ı kerîmin delîlleri üzerine bir kâide ziyâde etmediler. Bunlarla iknâ' olanı kabûl etdiler, iknâ' olmayanları Kur'ân-ı kerîmin delîllerinin yayılmasından sonra, kılıç ve mızrak ile adâleti sağladılar.

Aklî mikyâsların vaz'ında ve mukaddimelerin tertîbinde mücâdele yollarının kayd edilmesi ve o yolların ve programların aşılmasında tehlükeye girmediler. Bunların hepsinin fitne eseri ve karışıklık kaynağı olduğunu bildikleri için, Kur'ân-ı kerîmin delîlleriyle iknâ' olmayanlar, ancak kılıç ve mızrak ile iknâ' edilebilir, dediler. Allahü teâlânın beyânından

sonra beyân mı olur? Biz insâf ederek, hastalığın artması ile ilâca ihtiyâcın da artacağını inkâr etmiyoruz. Asr-ı se'âdetden sonra uzun yıllar geçmiş olmasının, problemlerin meydâna gelmesinde te'sîri vardır diyoruz.

Tedâvî için iki yol vardır:

Birinci yol: Delîl ve açıklamalara dalmakdır. Bu yolla bir kişi ıslâh olurken, iki kişi de ifsâd olur. Islâh olanlar akllı kimselerdir. İfsâd olan da eblehler, ahmaklardır. Zekî, akllı kimselerin az, ahmakların çok olduğu meydândadır. Bunun için çok olanlara yardım etmek evlâdır.

İkinci yol: Selef-i sâlihînin yoludur. İ'tikâda âid ince ve müteşâbih mes'elelerde sükût etmek, yorum yapmakdan el çekmek ve gerekdiğinde kırbac, sopa ve kılıca başvurmakdır. Buna az kimse kâni' olmasa da çoğunluk bu yol ile iknâ' olur. Bu yol ile iknâ' olmanın alâmeti şudur: Savaşlarda kâfir köle veyâ câriye esîr alınınca, kılıç gölgesi altında müslimân oldukları görülmekdedir. Başda kerîh gördükleri bu teslîmiyyet hâli, zemânla, istiyerek kabûl etme hâlini alır. Başlangıçda şek, şübhe ve riyâ ile kabûl eder göründükleri müslimânlıkları, mütedeyyin kimseleri görerek, onlarla ünsiyet kurarak, Allahü teâlânın kelâmını işiterek, sâlihlerin yüzünü görerek ve haberlerini duyarak, kat'î i'tikâd hâlini alır. Onların tabî'atlerine uygun bu cins münâsebetler, mücâdele ederek, delîl getirerek yapılan münâsebetden dahâ te'sîrlidir. İki ilâcdan biri, bir kavme münâsib, diğer kavme münâsib değil ise, sayısı çok olan kavme en fâidelisinin tercîh edilmesi vâcib olur.

Kullarının sırlarına vâkıf, bâtınlarını en doğru ve en sâlih şeklde kat'î olarak bilen, habîr ve basîr olan Allahü teâlâ tarafından kendisine vahy olunan, keşfler verilen, Rüh-ül kuds [Cebrâîl aleyhisselâm] ile kuvvetlendirilmiş, kalblerin birinci tabîbi olan Peygamberimizin "sallallahü aleyhi ve sellem" mu'âsırlarının yolunda yürümek, muhakkak ki en evlâdır.

YEDİNCİ VAZÎFE: TESLÎM

Ma'rifet ehline ve açıklamalarına teslîm olmakdır. Avâmın, müteşâbih sözlerin iç ve dış ma'nâlarının kendisine kapalı, dürülmüş olduğuna inanması vâcibdir. Ancak bu ma'nâların Resûlullahdan "sallallahü aleyhi ve sellem", Ebû Bekr-i Sıddîkdan, Eshâb-ı kirâmın "aleyhimürrıdvân" büyüklerinden, velîlerden ve râsih ilmli âlimlerden gizli kalmadığına inanması lâzımdır. Bunun sebebi, avâmın kendi âcizliği ve ma'rifetinde kusûrlu olmasıdır. Kendisini başkası ile kıyâs etmesi uygun değildir. Melekler demircilerle kıyâs edilmez. Kocakarıların çıkınlarında bulunmayan şeylerin, Pâdişâhların hazînelerinde de olmaması lâzım gelmez. Ma'denler, altın, gümüş ve diğer cevherler olarak farklı farklı oldukları gibi, insanlar da farklı farklı yaratılmışlardır. Şekl, renk, özellik, nefâset bakımından altın ve gümüş ile diğer ma'denlerin arasında büyük farklılık vardır. İnsanların kalbleri de bunun gibi, ma'rifet cevherlerinin ma'denidir. Bir kısmı nübüv-

vet, vilâyet, ilm, ma'rifetullah ma'denidir. Bir kısmı da hayvânî şehvetler ve şeytânî ahlâklar ma'denidir. Hattâ insanlar farklı meslek ve san'at dallarında çalışmalarına rağmen, birisinin gösterdiği el becerisi ve san'atındaki mahâretini bir başkası, ömrünü o işi öğrenmeğe ve yapmağa harcasa bile, mâhir olanın, değil san'atındaki ustalık hâline, başlangıcındaki durumuna bile ulaşamaz.

(Ma'rifetullah), Allahü teâlâyı tanımak konusunda da insanlar birbirinden farklıdır. Bunu bir misâl ile açıklayalım: Bir kısm insanlar korkak ve âciz olup, denizin dalgalarının çarpışmalarına kıyıdan bile bakamazlar. Bir kısmı da bunu yapar ama, denizin ayakda durabileceği sığ yerlerine bile giremezler. Bir kısmı da sığ yerde durur ama, yüzmesine güvenmediği için, ayağını yerden kesmeği göze alamaz. Bir kısmı da yüzmeyi bilmesine rağmen kıyıya yakın yerlerde yüzüp, tehlikeli ve boğulma ihtimâli olan yerlere açılamaz. Bir kısmı tehlikeli yerlere açılabildiği hâlde, denizin dibindeki kıymetli şeyleri ve cevherleri almak için denize dalamaz. Ma'rifet denizi ve insanların bu ma'rifet denizine girmedeki farklılıkları da aynen bu misâldeki gibidir.

Süâl: Ârifler, Allahü teâlâyı mükemmel şeklde tanıyıp, kendilerine gizli bir nokta kalmamak sûretiyle ihâta edebilirler mi, denilirse:

Cevâb: Hâyır, buna imkân yokdur. Biz bunu kat'î delîllerle **(El maksad-ul aksâ fî meânî esmâ-illâhil hüsnâ)** ismli kitâbımızda açıklamışdık ki, Allahü teâlânın zât ve sıfatlarının künhünü, hakîkatini, mahlûkâtın ma'rifetleri ne kadar geniş ve ilmleri ne kadar derin ve çok olursa olsun, bilemezler, ancak kendisi bilir. Mahlûkâtın bu ilmi, Allahü teâlânın ilmi yanında pek azdır. Nitekim İsrâ sûresi, seksenbeşinci âyet-i kerîmesinde meâlen, **(Size ancak az bir ilm verilmişdir)** buyurulmakdadır. Fekat bilinmesi gerekir ki, Allahü teâlâ, varlıkda olan herşeyi kaplamışdır. Zîrâ varlıkda olan Allahü teâlâ ve Onun fi'lleridir. Her şey Allahü teâlânın huzûrundadır. Nitekim bir ordugâhda en yüksek kumândanından en küçük rütbelisi bekçi ve nöbetciye kadar hepsi, sultânın ma'iyyetinde ve emre hâzır durumdadırlar.

---

[1] Şeyh Abdüllah beğ diyor ki: Bunların akîdelerinin bâtıl olduğunu isbât için delîl getirmekle meşgûl olmaya lüzûm yokdur. Bu akîdelerin bozukluğu âşikârdır. Zîrâ hepsi uydurma işler olup, hiçbir Nebî veyâ Resûlden nakl edilmemişdir. Hepsi akl ve mantık dışıdır. Îsâ aleyhisselâmdan 300 yıl sonra papazlar tarafından uydurulmuşdur. Tevrât ve diğer mukaddes kitâblar bunların bâtıl ve bozukluğuna şehâdet etmekdedir.

Bu papazların dayandıkları hiçbir şey yokdur. Allahü teâlâya hangi kitâbda üç uknûm isnâd edilmişdir. Bu bozuk i'tikâdı hangi Peygamber haber vermişdir. Allahü teâlânın oğlu olduğunu, hangi Resûl isbâta kalkmışdır ve Allahü teâlâya rûh isnâd etmişdir ve ekmek yiyip şerâb içmişdir. Ne zemân Allahü teâlâya papazların düâsı ile kendisi ve oğlu için cesed ve kan isnâd etmişdir. Hangi dînin kitâblarında hazret-i Âdem aleyhisselâmın tevbesi kabûl edilmeyip, suçu zürriyyetine intikâl edip, Îsâ aleyhisselâm çarmıha gerilmiş ve öldürülmüşdür. Hâşâ bunların hiçbiri doğru değildir. İnkâr ve dalâlet ehlinin iftirâsıdır. Hayâl sâhiblerinin uydurduğu şeylerdir.

İlâhî huzûrun anlaşılabilmesi için, sultânlık dîvânını misâl veriyorum. Nasıl ki, sultânın, ülkesinde bir serâyı ve bu serâyın avlusunda geniş bir meydânı ve o meydânın bir atabesi [umûmî girişi] vardır. Sultânın teba'ası burada toplanır. Dahâ ileri gidemezler ve meydânın diğer taraflarına geçemezler. Sonra ülkenin havâssına, atabeyi geçme ve meydâna girip, pâdişâha yakınlık ve uzaklığın derecelerine göre makâmlarına uygun yerlerde oturma ve gezme izni verilir. Sultânın husûsî serâyına ancak vezîr girebilir. Sultân o vezîre memleketin gizli işlerinden istediğini anlatır. Kendisinde kalmasını uygun gördüğü bilgileri vezîre vermez.

Bu misâlden, kulların, Allahü teâlânın dîvânında yakınlık ve uzaklıkda farklı derecelerde oldukları anlaşılmakdadır. Meydânın sonundaki atabe [umûmî giriş] denilen yer, bütün avâmın duracağı yerdir. Burayı geçmeğe izn yokdur. Sınırı geçenler azarlanır ve men' olunurlar.

Ârifler ise, atabeyi geçip, meydâna girerler. Bunlar her ne kadar atabede bulunan avâmdan mevki' olarak ileride iseler de, uzaklık ve yakınlık derecelerine göre farklı mevki'leri olup, farklı sâhalarda dolaşırlar.

Fekat kudsî makâm-ı ilâhî, âriflerin erişemiyeceği ve bakanın gözlerinin ulaşamıyacağı derecede yüksekdir. Hattâ küçük büyük o yüksek makâma hiç kimse bir an bile bakamaz. Ancak hayret ve dehşetden göz hiç bir şey görmeden, âciz ve bitkin olarak bakmağı bırakır ve kapanır.

İşte avâma vâcib olan, etrâflı ve mufassal şeklde ihâta edemiyeceği ma'rifetullahı, Rabbânî huzûru, dîvân misâli ile bu kadarcık olsun bilmek ve kısaca îmân etmekdir.

Hülâsâ, bana sormuş olduğun müteşâbih haberler hakkında avâmın yapacağı yedi vazîfe, buraya kadar anlatdıklarımızdır. Bunlar da selef mezhebinin hakîkatidir.

Şimdi de bu selef mezhebinin hak olduğunu gösteren delîlleri getirelim.

İKİNCİ BÖLÜM

SELEF İ'TİKÂDININ İSBÂTI:

Selef mezhebinin hak olması husûsunda aklî ve naklî olmak üzere iki dürlü delîl vardır.

A– AKLÎ DELÎL:

Bu da iki nev'dir. İcmâlî ve tafsîlî.

a) İcmâlî delîl: Her selîm akl sâhibinin kabûl etdiği üzere, selef mezhebinin hak olması dört esâs üzere meydâna çıkar.

Birinci esâs: Âhıretde kulların en iyi âkıbete erişmeleri için hâlle-

rinin ıslâhını en iyi bilen Resûlullahdır “sallallahü aleyhi ve sellem”. Çünki âhıretde fâide ve zarar verecek şeyleri, tabîbin bildiği gibi tecribe ile bilmeğe imkân yokdur. Zîrâ tecribî ilmler, tekrâr tekrâr gözlenerek kazanılır. Âhıretden dünyâya kim çıkıp geldi de, o âlemde gördüğü ve anladığı fâideli ve zararlı şeyleri bize haber verdi? Bunlar akl ile anlaşılamaz. Çünki akllar, âhıret âlemini idrâkden âcizdir. Akllı olanların hepsi, aklın, öldükden sonrası için yol gösteremediğini, günâhların nasıl bir zarar, tâ’atlerin ne şeklde fâide vereceğini anlıyamadığını, bilhâssa şerî’atlerde vârid olan sınırlı ve tafsîlâtlı haberleri anlıyamadığını, i’tirâf etmişlerdir. Aklî sebeblerle bilinmesi mümkin olmayan hâdiseleri, mâzîde ve istikbâlde olacak gaybî işleri, ancak aklın ötesindeki bir kuvvet olan nübüvvet nûru ile idrâk olunduğunu bütün akl sâhibleri ikrâr etmişlerdir.

Bizden önce geçmiş olan ümmetler ve hikmet sâhibleri bunda müttefikdirler. Nerede kaldı ki, ilmlerini nübüvvet nûrundan alan ve bu kaynakdan başka her kaynağı kusûrlu gören velî ve râsih ilmli âlimler ikrâr etmesin.

İkinci esâs: Resûlullah “sallallahü aleyhi ve sellem” kulların dünyâda ve âhıretdeki salâhı için kendisine vahy olunan her şeyi bildirmiş, hiç birini saklamamış, halkdan gizli, kapalı bırakmamışdır. Çünki kendisi bunun için gönderilmiş ve bunun için âlemlere rahmet olmuşdur. Halka teblîgde hiçbir töhmet altında kalmamışdır. Hâl ve hayâtının bütün karîneleri bu hakîkati bildirmekde ve insanda zarûrî bir bilgi hâsıl etmekdedir. Bu karîneler:

1– Halkın ahvâlini ıslâha olan hırsı,

2– Halkı dünyâ ve âhıret se’âdetine irşâd etmekdeki aşkı,

3– Halkı Cennete ve Allahü teâlânın rızâsına yaklaşdıran şeylerden hiç birini terk etmeden, onlara yol göstermesi, bunları emr etmesi ve teşvîkde bulunması,

4– Cehenneme götürecek ve Allahü teâlânın gadabına sebeb olacak şeylerden sakındırması ve onları bu işleri yapmakdan nehy etmesidir.

Bütün bunlara ilm ve amelde riâyet edilir.

Üçüncü esâs: Resûlullahın “sallallahü aleyhi ve sellem” sözlerini en iyi anlayan, hakîkatine ve inceliklerine en iyi vâkıf olan, içindeki sırları en iyi idrâk eden, vahyi ve tenzîli müşâhede eden, muâsırı olan, sohbetinde bulunan, hattâ gece-gündüz ondan ayrılmayan, sözlerinin ma’nâlarını anlamak, o sözlerle amel etmek ve kendilerinden sonrakilere nakl etmek için ve sözlerini dinlemek, anlamak, hıfz etmek ve yaymak için kollarını sıvayan Eshâb-ı kirâmdır. Resûlullah “sallallahü aleyhi ve sellem” Eshâbını, sözlerini dinlemeğe, anlamağa, ezberleyip yaymağa teşvîk etmişdir. Bu husûsda, **(Benim sözümü işitip kavrayan, işitdiği gibi edâ eden kimseyi Allahü teâlâ ni’metlendirsin)** buyurmuşdur.

Resûlullahın “sallallahü aleyhi ve sellem” Eshâbından dînin emrlerini gizlemekle ithâm eden birinin olduğunu bir bilseydim. Hâşâ! Nübüvvet makâmı bundan münezzehdir. Veyâ Eshâb-ı kirâm Resûlullahın kelâmını anlamamakla ve maksadını idrâk etmemekle ithâm olunur mu? Ve anladıkdan sonra onu gizlemekle ve sır olarak tutmakla ithâm olunur mu? Veyâ onlar, Resûlullahın emr ve nehylerini anlayıp, mükellef olduklarını bildikleri hâlde, kibr sebebiyle Ona muhâlefet ve amel yönünden Resûlullaha inâd etmekle ithâm olunurlar mı? Bu ithâmlar akllı bir kimsenin aklının alamayacağı şeylerdir.

Dördüncü esâs: Eshâb-ı kirâm “aleyhimürrıdvân” kendi zemânlarında, ömrlerinin sonuna kadar halkı bu gibi işlerde [müteşâbih sözlerde] araşdırma, inceleme yapmağa, te’vîle, tefsîre kalkışmalarına izn vermediler. Hattâ bu mevzu’lara dalanları, bu gibi şeylerden süâl soranları, dahâ sonra anlatırım diyenleri azarlamışlardır.

Eshâb-ı kirâm, müteşâbih sözler hakkında konuşmağı, araşdırmağı, dînî hükmlerin anlaşılmasında yardımcı olacağını düşünselerdi, elbette gece-gündüz kendilerini bu işe verirlerdi. Âilelerini, çocuklarını da teşvîk ederlerdi. Bu mevzu’daki esâsları te’sîs edip, kanûnlarını açıklamak için, ferâiz ve mîrâs taksîmi ile alâkalı konularda koydukları kâidelerin hâzırlanmasında kolları sığadıklarından dahâ fazla kollarını sığarlar, ya’nî çok çalışırlardı.

Kesin olarak bilmeliyiz ki, bu dört esâsdan anlaşıldığı üzere, hak olan, Eshâb-ı kirâm ve tâbi’înin “radıyallahü anhüm ecma’în” dedikleri, doğru olan yine onların görüş ve fikrleridir. Özellikle Resûlullah “sallallahü aleyhi ve sellem” onları medh etmekdedir:

(İnsanların en hayrlısı benim zemânımda bulunanlardır. Sonra bunların arkasından gelenler, sonra bunların arkasından gelenlerdir) ve **(Ümmetim yetmiş küsûr fırkaya ayrılacakdır. İçlerinden biri kurtulacakdır)** buyurmuşdur. Onlar kimlerdir? diye sorduklarında, **(Ehl-i sünnet vel-cemâ’at)** buyurmuşlardır. Ehl-i sünnet ve cemâ’at nedir, diye sorduklarında, **(Şimdi Benim ve Eshâbımın yolunda olanlardır)** buyurmuşlardır.

b) Tafsîlî Delîl: Dahâ önce, hak olan selefin mezhebidir demişdik. Müteşâbih haberlerin zâhirî ma’nâlarında avâmı yedi vazîfe ile vazîfelendiren selef mezhebidir. Her vazîfenin hak olduğuna delîl olan burhânını da birlikde zikr etmişdik.

Keşki bilseydim muhalefet eden [bu yedi sözden] hangi sözümüze muhâlefet ediyor?

Avâmın üzerine vâcib olan, Allahü teâlâyı teşbîhden ve cismlere benzetmekden münezzeh kılmakdır şeklinde olan birinci sözümüze mi?

Veyâ avâm üzerine vâcib olan, Peygamber efendimizin murâd et-

diği ma'nâda kavl-i şerîflerine îmân edip, tasdîk etmekdir şeklindeki ikinci sözümüze mi?

Veyâ avâm üzerine vâcib olan, müteşâbih ma'nâların hakîkatini idrâkden aczini i'tirâf etmekdir şeklindeki üçüncü sözümüze mi?

Veyâ avâm üzerine vâcib olan, müteşâbihât hakkında süâl sormakdan ve tâkatinin ötesinde olan şeylere dalmamakdır şeklindeki dördüncü sözümüze mi?

Veyâ avâm üzerine vâcib olan, zâhirî ma'nâları, ziyâde, noksan, cem' ve tefrîk yaparak değişdirmekden dilini tutmakdır, şeklindeki beşinci sözümüze mi?

Veyâ avâm üzerine vâcib olan, kalbini Allahü teâlânın zikrinden ve aczi ile birlikde Allahü teâlâyı düşünmekden geri durmakdır, çekinmekdir şeklindeki altıncı sözümüze mi? Zîrâ onlara, **"Hâlıkı değil, mahlûkları düşününüz"** denilmişdi.

Veyâ avâm üzerine vâcib olan, Peygamberler, velîler, râsih ilmli âlimler gibi ma'rifet ehline teslîm olmakdır, şeklindeki yedinci sözümüze mi?

Bunlar öyle işlerdir ki, beyânları burhânlarıdır. Hiç bir temyîz ehli onu inkâr edemez. Nerede kaldı ki, âlimler ve akl sâhibleri onu inkâr etsinler. Çünki bunlar aklî delîllerdir.

B– NAKLÎ BURHÂNLAR:

---

[1] Şeyh Abdüllah beğ diyor ki: Bu dört İncîlde ahkâm-ı şer'ıyye çok azdır. Bu kitâblarda va'zlar, nasîhatler ve Îsâ aleyhisselâmın yehûdîlerle olan muhâveresi vardır. İnsanların ve milletlerin şiddetle şer'î hükmlere ihtiyâcları vardır. Herhangi bir din, şer'î hükmsüz düşünülemez. Hıristiyan dîninin hükmleri meçhûl iken, bir şahsın bu dîne girmesi nasıl düşünülür? Eğer sâdece Îsâ aleyhisselâma îmân etmek kâfi' gelir denilirse, elde bulunan dört İncîl onu yalanlar. Çünki bu dört kitâb, her din gibi emr ve yasaklarla emr etmekde. Fekat bu emr ve yasakların hiçbiri bu kitâblarda zikr edilmemişdir. Eğer buna karşı denilirse ki, bu şer'î hükmleri babaları ve kanûnları ta'yîn eder ve papazların ittifâken bildirmeleri ile bilinir. O zemân onlara denir ki, papazların bildirdiklerinin hiçbirine i'tibâr edilmez. Çünki dîni kuranlar onlar değildir. Ancak dîni kuran, Allahü teâlânın emri ve vahyi ile Îsâ aleyhisselâmın kendisidir.

Nasrânîlik dîni ve şerî'ati, ancak Îsâ aleyhisselâmın getirdikleridir. Bu papazların koyduğu kanûnlara hiçbir zemân nasrânîlik denmez. Böyle olsaydı, her şahs kendiliğinden kalkıp, kendi arzûlarına göre şerî'at ve kanûn uydurup, bunu bir Peygambere nisbet eder ve o Peygamberin dîni budur, der. Bu sözün de ne kadar bozuk olduğu meydândadır. Markosun İncîlinin yedinci faslında nakl etdikleri bu bozukluğun en açık delîlidir. Îsâ aleyhisselâm yehûdîlere reddiyye olarak, "Bana ibâdet etmeleri ve insanlara bunu tavsiye etmeleri bâtıldır. Siz Allahü teâlânın emrlerini bırakıp, insanların tavsiyelerine yapışıyorsunuz ve..." demişdir. Yukarıda anlatılanlardan anlaşılmakdadır ki, Mesîh dîni nesh olunmuş ise de, bu dîne girmek isteyen bir şahs ne kadar gayret gösterse de, bu dînin kitâbı kaybolduğu ve hükmleri meçhûl olduğu için, bu dîne giremez.

Selef mezhebinin hak olduğu delîller ile sâbitdir. Bunun aksi bid'atdir. Bid'at de kötülenmişdir, sapıklıkdır. Avâmın te'vîli ve âlimlerin avâm ile birlikde te'vîle dalmaları çirkin bid'atdir ve sapıklıkdır. Bid'atin tersi ya'nî te'vîl yapmakdan çekinmek (keff) de medh edilmiş bir sünnetdir. (Sünnet-i mahmûdedir)

Burada üç esâs vardır:

1– Müteşâbih haberlerin ma'nâ ve hakîkatını araşdırmak, soruşdurmak bid'atdir.

2– Her bid'at mezmûmdur, çirkindir.

3– Bid'at kötü ise, tersi, eskiden beri yerleşmiş, beğenilen sünnetdir.

Bu üç esâsdan herhangi bir şey hakkında tartışmak, münâkaşa etmek mümkin değildir. Bunun kabûlü, selef mezhebinin hak olduğunu gösterir.

Süâl: Bid'ati çirkin kabûl etmeyen veyâ araşdırma ve soruşdurmayı bid'at kabûl etmeyen kimseye nasıl cevâb verirsiniz? Yukarıdaki esâslardan üçüncüsü, açık olduğu için, tartışma yapılmaz ise de, birinci ve ikinci esâslarda münâkaşa mümkindir.

Cevâb: Bid'atin çirkin olduğu hakkındaki birinci esâs üzerine delîl, bütün ümmetin bid'atin kötü olduğunda, bid'at sâhibini zecr etmekde ve bid'at sâhibi olarak tanınan kimseyi ayblamakda müttefik olmalarıdır. Bu, şerî'atde, zanna mahâl olmadan, zarûrî olarak bilinmekdedir. Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" bid'ati kötülemesi, tevâtür ile bildirilmişdir. Bu haberler her ne kadar ayrı ayrı tek başına bir şahsa isnâd olunsa da, toplamı i'tibârı ile insanda kat'î bir kanâ'at hâsıl edecek kuvvetdedir.

Meselâ, hazret-i Alînin "radıyallahü anh" şecâ'ati, Hâtem-i tâînin cömerdliği, Resûlullahın Âişe vâlidemizi sevmesi ve bunun benzerleri bir kişinin haber vermesiyledir. Ancak bunların tek başına verdiği haberler, tevâtür hükmüne dâhil olmasa da, çoklukda bir dereceye ulaşdı ki, nakl edenlerin hiç birine yalan isnâdı mümkin değildir. Bu haberlerin bir araya getirilmesi hâlinde kat'î bir bilgi ifâde eder.

Böyle hadîs-i şerîflere bir kaç misâl verelim:

1– **(Benden sonra benim ve râşid halîfelerimin yolunda gidiniz. Bu yolu azı dişlerinizle bir şeyi tutar gibi tutunuz. Sonradan çıkarılmış şeylerden uzak kalınız. Çünki sonradan ihdâs edilen her şey bid'atdir. Her bid'at dalâletdir. Dalâlete düşen de Cehennemdedir)**.

2– **(Bana ve Eshâbıma uyunuz! Bid'at çıkarmayınız. Sizden öncekiler dinde bid'at ihdâs etdikleri, Peygamberlerinin sünnetlerini terk edip, kendi görüşlerine uydukları için helâk olmuşlardır. Bu sebeble hem kendileri doğru yoldan sapmışlar, hem de başkalarını sapdır-**

mışlardır).

3– **(Bir bid'at sâhibinin ölümü ile islâma feth [kapısı] açılır)**.

4– **(Bid'at sâhibine saygı gösteren, islâm dînini yıkmağa yardım etmiş olur)**.

5– **(Allah rızâsı için bir bid'at sâhibinden yüz çevirenin kalbini Allahü teâlâ emniyyet ve îmân ile doldurur. Bir bid'at sâhibini azarlayanı Allahü teâlâ yüz derece yükseltir. Bir bid'at sâhibine selâm veren, onu güler yüzle karşılayan, Muhammed** aleyhissalâtü vesselâma **nâzil olanı küçümsemiş olur)**.

6– **(Allahü teâlâ bid'at sâhibinin orucunu, nemâzını, zekâtını, haccını, umresini, cihâdını, sarf ve adlini kabûl etmez. Okun yaydan çıkdığı ve kılın hamurdan çıkdığı gibi, kolayca islâmdan çıkar)**.

Bu ve benzeri çok sayıda hadîs-i şerîf, bid'atin kötü olduğuna zarûrî bir ilm hâsıl eder.

Süâl: Bid'atin kötü olduğunu bu açıklamalarla kabûl etdik. Fekat ikinci esâsda bildirilen, "her bid'at kötüdür" sözüne delîl nedir? Çünki bid'at, sonradan ortaya çıkan her şeyden ibâretdir. O hâlde imâm-ı Şâfi'î "radıyallahü anh" niçin "Terâvîhi cemâ'atle kılmak bid'atdir, ama bid'at-i hasenedir" demişdir?

Fakîhlerin, fıkhın teferruâtına dalmaları ve teferruât hakkında münâzara yapmaları, ayrıca mücâdele ve ilzâm fenninden olan nakz, kesr, va'z ve terkîbin fesâdı ve benzerlerini ortaya çıkarmaları, bütün bunlar bid'at değil midir? Sahâbe-i kirâmdan bunun gibi şeyler bildirilmemişdir. Bunlar, çirkin bid'atlerin sünnet-i me'sûreyi kaldırmadığına delîldir. Elbette bunların sâbit olan sünneti kaldırdığını kabûl etmeyiz, ama bunlar sonradan ihdâs edilmişler, ortaya çıkarılmışlardır.

Eshâb-ı kirâm ve tâbi'în gibi bu ümmetin evvel gelenleri, ya dâha mühim işlerle meşgûl olduklarından veyâ birinci asrda kalbleri şek ve tereddüdlerden selâmetde olup, ihtiyâc duymadıklarından, sonradan ihdâs edilen bu konulara dalmadılar. Sonradan ortaya çıkan şahsî görüş ve bid'atleri iptâl etmek, bu da'vâda olanları susdurmak için, sonra gelen âlimler bu konuya dalma ihtiyâcı duymuşlardır.

Cevâb: Mezmûm olan bid'atin kadîm olan bir sünneti kaldırmadığına dâir söyledikleriniz doğrudur. Fekat, sonradan çıkarılanlar, Resûlullah sünnetinden ve Eshâbın tutdukları yoldan farklı oldukları için bid'atdir. Zîrâ Eshâb-ı kirâmın sünneti bu konulara dalmağa mâni' olmak, süâl soranı azarlamak ve bu mes'elelerden süâl kapısını açanı şiddetle te'dîb ve men' etmekdi. Avâmı, aralarında şâyi' ve mütevâtir olmayan şeylerde, müşkillere düşürmekden çekinirlerdi.

Tâbi'înden eser nakl edenlerce, Sahâbeden tevâtür ile nakl edilen münferid haberler sıhhat bulmuşdur. Selefin hâl ve hareketleri, şek ve

şübhenin yol bulmadığı delîllerdir. Nitekim onların ferâiz mes'elelerine dalmaları, fıkhî vak'alar hakkındaki meşveretleri, tevâtür hâlini almışdır. Şübhenin yol bulmadığı münferid haberlerin toplanmasıyla bir ilm hâsıl oldu. Nitekim hazret-i Ömer "radıyallahü anh" iki müteşâbih âyetin ma'nâsını soran bir kimseye kamçısını kaldırmışdır. Yine hazret-i Ömer "radıyallahü anh" halîfe iken, "Kur'ân-ı kerîm mahlûk mudur, değil midir" diye soran bir kimseyi, teaccüb ederek elinden tutup, ilm kapısı olan hazret-i Alîye "radıyallahü anh" götürdü ve yâ Ebel Hasen! Dinle bak! Bu adam ne diyor, dedi.

Hazret-i Alî, ne diyor, ey Emîr-el-mü'minîn! dedi. Adam, kendisine Kur'ân-ı kerîmin mahlûk olup olmadığını sordum, dedi. Hazret-i Alînin "radıyallahü anh" bu soruya çok canı sıkıldı. Başını eğdi, düşünceye daldı. Sonra başını kaldırdı ve:

— Âhır zemânda bu sözden çok konuşulacakdır. Eğer ben senin gibi bunun vâlîsi olmuş olsaydım, elbette boynunu vururdum, dedi.

Bu hâdiseyi Ahmed bin Hanbel "rahimehullah" Ebû Hüreyreden "radıyallahü anh" rivâyet etmişdir. Bu söz, hazret-i Alînin, hazret-i Ömer ve Ebû Hüreyrenin "radıyallahü anhüm" yanında iken söylediği sözdür. Bu süâle ne hazret-i Ömer, ne hazret-i Alî ve ne de bu haberin ulaşdığı her hangi bir Sahâbî hiç bir cevâb vermemişlerdir. Hazret-i Alî "radıyallahü anh" bu süâlin dînî bir mes'ele ve Allahü teâlânın kelâmındaki hükmleri öğrenmek, bilmek olmadığını anlamışdır. Süâli soranın, emr ve yasaklara âid hükmlerin delîlleri ondan alınan, Resûl aleyhisselâmın sıdkına delâlet eden mu'cize olan Kur'ân-ı kerîmin sıfatını bilmeği istemediğini bilmişdir. Bu süâli sorana Alî "radıyallahü anh" bu kadar şiddet gösterdiğini açıklıyalım:

Hazret-i Alînin "radıyallahü anh" firâsetine, ileri görüşlü olmasına bir bak ki, bu süâlin ileride fitneye yol açacağını önceden anladı. Kur'ân-ı kerîmin mahlûk olup olmama mes'elesinin fitne zemânı olan âhır zemânda yayılacağını, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" işâret buyurmalarından anlamışdı. Bunun için, hazret-i Alî "radıyallahü anh", "Ben vâlî olsaydım onun boynunu vururdum" şeklinde şiddetli bir ifâde kullanmışdır.

Vahye ve Kur'ân-ı kerîmin indirilişine şâhid olup, dînin sırlarına ve hakîkatine muttali' olan ve haklarında Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Ben Peygamber olarak gönderilmemiş olsaydım, Ömer Peygamber olarak gönderilirdi)** ve **(Ben ilmin şehriyim, Alî kapısıdır)** buyurduğu zâtlar bu gibi süâl soranları azarladı. Sonra gelen kelâm ve mücâdele düşkünleri, haklarında **(Uhud dağı kadar altın sadaka verseler de, onlardan birinin bir müd sadaka sevâbına, hattâ yarısına ulaşamazlar)** buyurulan Eshâb-ı kirâmın, "Hak ve doğru olan, böyle süâlleri kabûl edip gerekli cevâbı vermeleri ve münâkaşa kapısını açmaları gerekirdi. Soran haklı idi. Hazret-i Ömer ve Alî "radıyallahü anhümâ" bâtıl üzere idiler" demekdedirler.

Heyhât, demircileri meleklerle kıyâsa kalkışan, kelâm ve mücâdele düşkünlerini hulefâ-i râşidîne ve selef-i sâlihîne tercîh edenler, tahsîlden [ilm-

den] ne kadar uzak, dinden ne kadar mahrûm kimselerdir. Böylece bu bid'atin, selefin sünnetine muhâlif olduğu kat'î olarak ortaya çıkmakdadır. Fakîhlerin fıkhın teferru'âtı ve tafsilâtına dalmaları gibi değildir. Bu konuya dalanları men' etdikleri görülmemişdir. Hattâ ferâiz mes'eleleri üzerinde dikkatle durmuşlardır. Fıkhın derinliklerine dalmanın câiz olduğunu anladık. Fekat mücâdele ilmindeki bid'atler tahsîl ehli yanında kötü bid'atdir. Bunun kötülüğünü **(İhyâ-ül ülûm)** kitâbımızın (akâid) kısmında bildirdik.

Sonra gelen âlimlerin münâzara ve münâkaşalarından maksad, şer'i şerîfin kaynaklarından araşdırıp almağa yardım ise ve ahkâmı bilmek, anlamak ise, bu selefin sünnetine uygundur. Zîrâ onlar ferâiz ile alâkalı dede mes'elesinde; ana, zevc ve babanın mîrâsında ve benzeri fıkh mes'elelerinde meşveret ve münâzara etdikleri nakl edilmişdir. [Dede ile ana-baba bir veyâ baba bir kardeşin bir arada olması hâlinde hisseleri nass olarak açıklanmamışdır. Hattâ İbni Mes'ûd "radıyallahü anh", "Müşkillerinizi bizden sorun, fekat dede mes'elesini sormayın buyurmuşdur. Ömer bin Hattâb "radıyallahü anh", "Dede ile kardeşin bir arada olması hâlinde, mîrâs için hükm vermekde en cesûr olanınız, Cehenneme karşı en cesâretli olanınızdır" buyurmuşdur. Alî bin Ebî Tâlib "radıyallahü anh", "Cehenneme girmek kimi sevindirirse, dede ile kardeş arasında [mîrâs için] hükm versin" buyurmuşdur.

Ebû Bekr, Abdüllah bin Abbâs, Abdüllah bin Ömer ve Eshâb-ı kirâmın "aleyhimürrıdvân" bir kısmı, kardeşler, dede ile birlikde olunca, mîrâs alamaz demişlerdir. İmâm-ı a'zamın ictihâdı da böyledir.

Eshâb-ı kirâmın ve tâbi'înin çoğu ve hakkında **(Ferâizi en iyi bileniniz Zeyddir)** buyurulan Zeyd bin Sâbit "radıyallahü anh" da, "Kardeşler dede ile birlikde olunca, mîrâs alırlar. Ancak dede, malın üçde birinden veyâ muhâsemeden hangisi çok ise onu alır" buyurmuşlardır. İmâm-ı Mâlik, imâm-ı Şâfi'î, imâm-ı Ahmed bin Hanbel ile Ebû Yûsüf ve imâm-ı Muhammedin ictihâdları da böyledir.

Meselâ, dede ile bir kardeş kalmış ise, dede üçde birini alıp, kardeş üçde ikisini almaz. Muhâseme yapılarak yarı yarıya bölüşülür. Dede ile iki kardeş olunca, dedenin üçde birini alması ile muhâseme [bölüşme] aynı olacağından, her biri üçde bir alır. Dede ile birlikde üç veyâ dahâ fazla kardeş varsa, dede üçde bir alıp, gerisini kardeşler aralarında bölüşürler.

Anne, baba, zevc bir arada olduğunda, Eshâb-ı kirâm arasında mîrâs husûsunda iki görüş vardır.

1. Abdüllah bin Abbâs "radıyallahü anhümâ", anne bütün maldan üçde bir alır demişdir. Zevc malın yarısını, baba da kalanı aldığına göre, taksîmât şöyle olur.

Baba	Anne (Sülüs)	Zevc (nısf)	Mes'ele
1	2	3	6

2. Zeyd bin Sâbit "radıyallahü anhümâ", zevc mîrâsın yarısını, an-

ne geri kalanın üçde birini, baba da kalanı alır diye ictihâd etmişdir. Buna göre taksîmât şöyle olur:

Baba	Anne (Sülüs)	Zevc (nısf)	Mes'ele
2	1	3	6

[1] Şeyh Hâcı Abdüllah bin hâcı Destân Mustafâ hicrî 1276 da İstanbulda yazılan kitâbında diyor ki: Eğer doğru İncîl nerede denilirse, kaybolmuşdur deriz. Kaybolmasaydı, hıristiyanlarda veyâ bizde bulunurdu. İki fırkada da olmadığı görülmekdedir. Eğer ne zemân ve nasıl kayboldu denilirse, ona da deriz ki, muhtemelen Îsâ aleyhisselâmı katl etmeğe hücûm etdikleri esnâda, hakîkî İncîli alıp, yakdılar veyâ parça parça etdiler. Böylece İncîlin bütün dünyâya yayılmasına mâni' oldular. Çünki hakîkî İncîl yeni nâzil olmuşdu. Havârîlerin sayısı az olmakla birlikde, ümmî idiler. Okuma, yazma bilmezlerdi. Onun için İncîlin başka nüshâları yokdu. Veyâ muhtemelen İncîl, henüz kâğıd üzerine yazılmamışdı. Ona nâzil olanla berâber yok oldu, gitdi.

Eğer sorulursa, yukarıda zikr edilenlere göre nasrânîlerin kitâbsız olmaları lâzım gelir. Bunlara nasıl ehl-i kitâb denir? Biz deriz ki: Ehl-i kitâb diye ismlendirilmeleri, doğru olan İncîlin değil de, bozuk İncîllerin ellerinde olduğu ma'nâsına gelir. Çünki kitâb lafzı yalnız Allahü teâlânın indirdiği kitâb değil, her kitâb için kullanılır. Nitekim İsmâ'îl Hakkı hazretleri (Rûh-ul beyân) tefsîrinde Âl-i İmrân sûresi, doksansekizinci âyet-i kerîmesinde meâlen, **(De ki, ey ehl-i kitâb! Allah yapdıklarınızı görüp dururken, niçin Allahın âyetlerini inkâr edersiniz?)** buyuruldu ki, burada geçen ehl-i kitâbın yehûdî ve nasrânîler olduğunu açıklamışdır. Çünki kitâb denildiğinde (münzel), inzâl olunan, indirilen olsun olmasın her kitâb anlaşılır. Yehûdî ve nasrânîler, yazılan kitâba nisbet olunmuşlardır. Bu yazılan kitâb, ister Rûh-ul kuds [Cebrâîl aleyhisselâm] tarafından getirilmiş olsun, ister insanlar tarafından yazılmış olsun. Biz deriz ki, ehl-i kitâb diye tesmiye olunmalarının sebebi, kitâbları inkâr eden müşriklerin hilâfına, Allahü teâlâ tarafından nâzil olan kitâba inandıklarını iddi'â etmelerindendir.

Şeyh Abdüllah diyor ki: Nasrânîlerin Îsâ aleyhisselâmdan sonra, ikinci ve üçüncü kuşaklarında, kiliseler arasında İncîllerin yazarlarına nisbeti husûsunda ihtilâflar, münâkaşalar başladı. Ba'zısı bu kitâbların onlar tarafından yazıldığını iddi'â etmekde, ba'zısı da onların yazmadığını iddi'â etmekdedirler. Çünki o sıralarda kırk kitâbın üzerinde, İncîl diye iddi'â edilen, havârîlerin yazdığı söylenilen kitâblar ortaya çıkdı. Bu kırk kitâbın herbiri, şimdiki dört İncîl gibi İncîl diye ismlendirilirdi. Uzun münâkaşa ve mücâdelelerden sonra, bu dört İncîli seçip, diğerlerini yakdılar. Bu dört İncîlin Îsâ aleyhisselâma nisbet edilmesinde ihtilâf olduğu gibi, bu dört yazara nisbet edilmesinde de ihtilâf vardır. Ayrıca bu dört kitâbın hangi dil ile te'lîf edildiğinde de ihtilâf vardır. Her millet kendi lisanı ile te'lîf edildiğini iddi'â etmekdedir. Meselâ kimisi yunan dili ile, kimisi ibrânîce, kimisi süryânîce, kimisi de ibrânî ve süryânî karışımı bir dil ile te'lîf edildiğini iddi'â etmekdedirler. Bununla berâber her millet, diğerini yalanlamakda ve naks etmekdedir. Birçok noktalarda diğerleri ile ihtilâfları vardır. Bu konu dikkat ve basîret ehli araşdırmacılar için çok açıkdır. Buradan anlaşılmakdadır ki, mevcûd İncîller Allahü teâlâ tarafından gönderilmiş değildir. Zîrâ Allahü teâlânın kelâmı, ihtilâf ve tenâkuzdan münezzehdir.

Eshâb-ı kirâmın çoğunun görüşü de böyle olup, fetvâ da bunun üzerine verilmişdir.]

Evet, eğer maksadları doğru olmak üzere, tenbîh için, lafz ve ibâre üretmelerinin bir zararı yokdur. Hattâ bu ibâreleri alıp, kullanmaları mubâhdır.

Eğer münâzaradan maksadları kötü olup, bildirmek değil, susdurmak ve yol göstermek değil de, mağlûb etmek için ise, sünnet-i me'sûrenin hilâfına bir bid'atdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Müteşâbih sözler hakkında çeşidli ve fâideli beş fasl:

BİRİNCİ FASL:

Süâl: Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" başka bir kelime kullanma imkânı var iken, murâd olunmayan başka bir ma'nâyı da akla getiren (vehm etdiren) kelimeler kullanması nedendir?

Bu kelimelerin teşbîhe [benzetmeğe] yol açacağını, halkı yanlış yola götürüp, Allahü teâlânın zâtı ve sıfatları hakkında onları bâtıl i'tikâda sevk edeceğini bilmiyor mu idi? Hâşâ, nübüvvet makâmı bu bilgilerden gizli kalamaz. Veyâ Peygamber efendimiz biliyordu da, câhillerin bilmemelerine, sapıkların sapıtmalarına önem vermedi mi?

Bu ihtimâl dahâ uzak ve dahâ çirkindir. Çünki Peygamberimiz her şeyi açıklayıcı olarak gönderilmişdir. Gizleyici, kapalı bırakıcı olarak gönderilmemişdir. İşte bu tereddüdler, kapalı ve anlaşılması zor olan şeyler kalblerde müşkiller meydâna getirir, hattâ halkı ba'zı kötü i'tikâdlara çeker. Meselâ bu kötü inançlı kimseler derler ki: Eğer Peygamber olsaydı, Allahü teâlâyı hakkı ile bilir, tanırdı. Onu tanıdığı takdîrde de Onun zât ve sıfatları hakkında, muhâl olan şeylerle vasflandırmazdı.

Bir diğer tâife de kelimenin zâhirine, görünen ma'nâsına meyl etdiler. "Eğer hak ve doğru olmasaydı, Peygamber efendimiz böyle söylemez, başka ma'nâya gelmeyen kelime kullanırdı veyâ vehmi izâle edecek karîneler kullanırdı."

Şimdi bu büyük müşkilin çözüm yolu nedir?

Cevâb: Bu müşkiller basîret ehli tarafından çözülmüşdür. Bu bir kaç ma'nâya gelen müteşâbih kelimeleri Peygamber efendimiz bir def'ada bir araya toplayıp zikr etmemişdir. Bunları toplayan Müşebbihe fırkasıdır. [Hâlıkı mahlûka benzeten, sapık i'tikâdlı bir fırkadır.] Bir araya getirilen toplu hâldeki, vehme ve telbîse götüren lafzların fehmler üzerindeki te'sîri, farklı zemânlarda söylenen âhâd, tek sahâbînin bildirdiği haberlerden dahâ te'sîrli olduğunu beyân etmişdik. Ancak, Resûlullah efendimiz bu lafzları bütün ömründe ve ayrı ayrı zemânlarda söylemişdir. Kur'ân-ı kerîmde ve mütevâtir haberlerde olan müteşâbih lafzlar çok az sayıdadır. Hattâ onlara sahîh haberlerdeki müteşâbih lafzlar da eklense sayı yi-

ne azdır. Ancak i'timâda şâyân olmayan şâz ve za'îf haberlerin çoğalmasıyla müteşâbih kelimeler çoğalmışdır. Sonra mütevâtir hadîs-i şerîfler âdil kimseler tarafından nakl edilmiş ise, bunlardaki müteşâbih lafzlar bir kaç kelimedir. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" bu kelimeleri, teşbîh uyandırmağı giderecek olan karîne ve işâretlerle kullanmışdır. Bunu, meclis-i şerîflerinde hâzır olup, müşâhede edenler idrâk etmişlerdir. Bu lafzlar karînesiz nakl edilmiş olsaydı, vehm ortaya çıkardı.

Vehm ve ihtimâllerin giderilmesinde en büyük karîne, dahâ önceden bilindiği gibi, zâhirî ma'nâları kabûlden, Allahü teâlâyı takdîs ve tenzîh etmekdir. Her kim Allahü teâlâyı tanımakda bu ma'rifete sâhib olursa, bu ma'rifet onun rûhunda en kuvvetli bir gıdâ olur. Bu ma'rifet sâyesinde, Allahü teâlânın sıfatlarına âid her duyduğunu Ona lâyık şekilde anlar. O ma'rifet ile hiç bir şübhe kalmıyacak şekilde vehmler giderilir.

Buna dâir beş misâl verelim:

Birinci misâl: Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" Kâ'beye (Beytullah), "Allahın evi" adını vermişdir. Çocuklar ve çocuk derecesinde olanlar, Kâ'beyi Allahü teâlânın meskeni ve kalacak yeri olarak bilirler. Allahü teâlâyı gökde bilen ve Arş üzerinde karâr kıldığına inanan avâm, Kâ'benin Allahü teâlânın meskeni olmadığına hiç şübhe etmeden inanırlar.

Eğer avâma Peygamber efendimizin, Kâ'benin Allahü teâlânın meskeni olduğuna vehm ve hayâl etdiren (Kâ'betullah) lafzını söylemesinin sebebi sorulursa, hepsi birden "bu vehm ancak çocuklar ve ahmaklar hakkındadır". Kulağına, "Allah Arş üzerinde karâr kılmakdadır" diye tekrâr tekrâr gelen (Beytullah) lafzını duyduğunda, beytden murâdın, meskeni ve barınağı olmadığında hiç şübhesi olmaz. Hattâ açık olarak bilir ki, beytin Allahü teâlâya izâfesi, beytin şereflendirilmesi veyâ Rabbine ve sâhibine beytin muzâf olması, vaz' olunduğundan başka bir ma'nâya gelmekdedir. Avâmın, Allahü teâlânın Arş üzerinde olduğuna i'tikâdı, kat'î ilm ifâde eden bir karîne değil midir? Bununla Kâ'benin Allahın evi olduğu, ama barınağı olmadığı irâde edilmekdedir. Kâ'benin Allahın evi ve barınağı olduğu, dahâ önceden hiç bir bilgiye ve inanca sâhib olmayanlar hakkında düşünülür.

Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" bu lafzlarla, takdîs ilmine vâkıf olan ve teşbîhi nefy eden, Allahü teâlâyı cismden ve cismin a'râzlarından tenzîh eden bir cemâ'ate ya'nî, Eshâb-ı kirâma hitâb etmişlerdir. Bu hitâbda hiç şübhe bırakmıyacak şeklde, vehmi giderecek kat'î karîneler vardır. Bu kelimenin te'vîlinde ba'zılarının tereddüdde kalmaları câiz ise de, karîne ile murâdı ta'yîn etmek, Allahü teâlânın celâline lâyık olacak şeklde lafzın ihtimâlleri cümlesindendir.

İkinci misâl: Bir fakîhin kelâmında geçen **(sûret)** kelimesi, bir çocuğun veyâ âmînin, ya'nî avâmdan birinin yanında söylense, "Bu mes'elenin sûreti böyledir" veyâ "Bu hâdisenin sûreti böyledir" denilse, o çocuk veyâ mes'elenin ma'nâsını bilmeyen âmî, mes'ele denilen şeyin bir sûret olduğunu ve sûretin de kendi bildiği ve çevresinde gördüğü gibi,

ağzı, burnu ve gözü olan bir şeyi hayâl eder.

Fekat, mes'elenin hakîkatini ve onun husûsî olarak tertîblenmiş bilgilerden ibâret olduğunu bilen kimse, mes'elede cismlerin şeklleri gibi, gözü, burnu, ağzı olduğunu düşünebilir mi? Hâyır. Mes'elenin cism olmakdan ve cismin sıfatlarından münezzeh olduğunu bilmesi ona kâfîdir. Bunun gibi, ilâhdan da cismiyyeti nefy etmek ve cism olmakdan münezzeh bilmek, **(Allah, Âdemi kendi sûretinde yaratdı)** hadîs-i şerîfini işitenin kalbinde (sûret) kelimesinin ma'nâsını anlamasında bir karîne olur.

Allahü teâlâyı cism olmakdan münezzeh bilen bir ârif, "mes'elenin sûreti" sözündeki sûreti, cismânî sûret olarak düşünenlere teaccüb ettiği gibi, Allahü teâlâya cismânî sûret nisbet edenlere de teaccüb eder.

Üçüncü misâl: Bir kimse bir çocuğun yanında, "Bağdâd halîfenin elindedir" dese, çocuk Bağdâdı halîfenin parmakları arasında, sanki Bağdâdı taşı ile toprağı ile avucunun içine almış sanır. Bunun gibi, Bağdâd lafzından murâdın ne olduğunu bilmeyen bir câhil de böyle düşünür. Ama Bağdâdın büyük bir şehr olduğunu bilen kimsenin aklına böyle bir şey gelir mi? Bağdâd, halîfenin elindedir diyene i'tirâz edip, niçin böyle dedin, böyle dediğini duyan, Bağdâdın halîfenin parmakları arasında olduğuna inanır. Böylece o kimseyi hakîkatin hilâfına ve cehle sürüklemiş olursun. Hattâ ona "Ey temiz kalbli zât! Senin böyle söylemen ancak, Bağdâdın hakîkatini bilmeyeni cehle götürür" denir.

Bağdâdı bilen bir kimse, bu sözdeki (el) kelimesi ile, avuç ve parmakları ihtivâ eden ma'lûm uzv kasd edilmediğini, ayrıca bir karîneye ihtiyâc olmadan başka bir ma'nâsı olduğunu anlar.

Haberlerde bildirilen, vehm veren müteşâbih lafzlarda vehmlerin giderilmesi için bir karîne yeterlidir. O da cism ve cism cinsinden olmayan Allahü teâlâyı tanımakdır, ya'nî ma'rifetullahdır. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" Resûl olarak gönderildiği ilk yıllarda müteşâbih lafzları kullanmadan önce açıklamalarına ma'rifetullah ile başlamışdır.

Dördüncü misâl: Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" hanımları için, **(Bana en çabuk kavuşanınız, eli en uzun olanınızdır)** buyurmuşdur. Bunun üzerine hanımlardan bir kısmı ellerini birbiri üzerine koyup, ölçüşmeğe başladılar. Peygamber efendimiz eli uzun olmakdan maksadının, uzv olan elin uzun olması değil, cömerdlikde ileri gitmek olduğunu beyân edince hakîkatı anladılar. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" bu hadîs-i şerîfi bir karîne ile zikr etmişlerdir. (Tûl-ül yed), el uzunluğu ibâresi ile cömerdliği irâde etmişlerdir. Bu söz karînesiz nakl edilseydi, vehme, şübheye yol açardı. Peygamber efendimizin söylediği bir müteşâbih lafzın, ba'zı câhiller tarafından anlaşılmaması, Peygamberimize i'tirâz şeklinde, bu sözü niçin söyledin demeğe, kimin hakkı vardır. Ancak Peygamberimiz meclisde hâzır olanların anlayışlarına göre, sehâveti anlatmak için karîneli olarak o lafzı söylemişdir.

Peygamber efendimizin kavl-i şerîflerini nakl eden, duyduğu sözü

karînesiz olarak olduğu gibi nakl eder. Veyâ o karîneyi nakli mümkin olmadığı için, nakl etmez. Veyâ nakl eden, kendisinin duyduğunu anladığı gibi, herkesin de anlayacağını zan ederek nakline ihtiyâc duymaz. Çoğu zemân da kendi anlamasının da karîne ile olduğunun farkında olmaz. Bunun için nakl eden, sâdece lafzı nakl eder. Bu gibi sebeblerle lafzlar karînesiz kalınca anlaşılması zor olur.

Takdîsin bilinmesi, tek başına karîne olarak vehmi gidermekde kâfî gelebilir. Ama çoğu zemân bununla, murâdın ne olduğunu ta'yîn etmek mümkin değildir. İşte bu incelikleri dâimâ dikkate almak, uyanık olmak lâzımdır.

Beşinci misâl: Bir kimse bir çocuğun veyâ onun derecesinde olan ve meclislerdeki örf ve âdetleri, âdâbı bilmeyen kimsenin yanında, "Filân bir toplantıya girdi ve filânın fevkında [üstünde] oturdu" dese, câhil, görgüsü kıt olan kimse, o adamı, ötekinin başı üzerinde veyâ başının üstündeki bir mekâna oturduğunu zan eder. Meclis âdâbını bilen, baş köşeye yakın yerlerin en yüksek mertebe olduğunu ve fevk kelimesinin mertebe bakımından yükseklik olduğunu bildiği için, meclise giren kimsenin baş köşede oturanın başı üstünde değil de yanında, ona yakın oturduğunu hemen anlar. Çocukların ve ona yakın derecede olanların, meclis âdâbını bilenlere i'tirâzları bâtıldır, aslı ve esâsı yokdur. Bunun misâlleri çokdur.

Bu misâllerden kesin olarak anlaşılmakdadır ki, bu açık lafzların ma'nâları, karîne olmayınca başka ma'nâlara çevrilir. Bu karîneler sebkat eden ve karîneli ma'rifete rücû' eder. Bunun gibi vehme götüren zâhirî ma'nâlar, bu karîneler sebebiyle vehme yol açan şeylerden kurtulur. Karîneler çok ve çeşidlidir. Ba'zıları bilgi ve ma'rifetlerdir.

Bu karînelerden biri, insanların puta tapmalarının emr olunmadıklarını bilmeleridir. Herhangi bir cisme tapan puta tapmış olur. Bu cism ister küçük, ister büyük, ister çirkin, ister güzel, ister aşağı, ister yüksek, ister yeryüzünde, ister Arşda olsun aynıdır. Allahü teâlâyı cismiyyetden ve cismin îcâblarından nefy etmek herkesin ma'lûmudur. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" bu tenzîhi mübâlağa ile bildirmişdir. Nitekim Kur'ân-ı kerîmde Şûrâ sûresi, onbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen, **(Onun benzeri hiç bir şey yokdur)**, İhlâs sûresinde ve Bekara sûresi, yirmiikinci âyet-i celîlesinde meâlen, **(Allahü teâlâya ortaklar koşmayınız)** buyurulmakda ve dahâ sayısız sözler ve nice kat'î karînelerle Allahü teâlânın cism olmakdan münezzeh olduğunu, hiç bir şübheye mahâl kalmayacak şekilde bildirmişdir. Bu açıklamaları, et ve kemikden olan elin Allahü teâlâ hakkında muhâl olduğunu bilmelerine kâfî gelmişdir. Diğer zâhiri lafzlar da, eğer cisme ıtlak olunursa, ancak cismiyyete ve cismiyyetin sıfatlarına delâlet etmesi böyledir.

Eğer müteşâbih kelimeler, cism olmayan bir şeye ıtlâk olunursa, kelimenin zâhiri ma'nâsı değil, Allahü teâlâ hakkında câiz olan başka bir ma'nâ murâd edildiği zarûrî olarak bilinmelidir. Çoğu zemân bu ma'nâ te'ayyün eder. Ba'zan de te'ayyün etmez. Ancak karîne ile anlaşılır. Bu karîneler şübhe ve müşkilleri giderici şeylerdendir.

Süâl: Nass olan lafzlar, zâhirinde vehm olmayan, ma'nâsı açık olan, çocukların ve avâmın da anlıyacağı şekilde neden söylenmemişdir, denilirse:

Cevâb: Çünki, Peygamberimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" insanlarla arab lügatı ile konuşmuşdur. Arab lügatinde bu ma'nâları tek başına ifâde eden kelime yokdur. Lügatde müteşâbihâtın nassları olup da, lügatin kurucusu Peygamberimiz, bu ma'nâları bilmediği hâlde, bu nassları nasıl vaz' eder. Ancak onlar öyle ma'nâlardır ki, nûr-ı nübüvvet veyâ uzun araşdırmalar sonunda, akl nûru ile edinilen ma'nâlardır. Bu da o işlerin hepsinde olmayıp, ba'zılarında olur. Müteşâbih lafzların yerine başka ibâreler konulmadığından, lügatda zarûret olarak istiâre yoluna gidilmişdir. Her konuşan için o yola gidilmişdir. Nitekim biz "Bu mes'elenin sûreti böyledir" demekden kendimizi alamıyoruz. Yine "Bu mes'elenin sûreti, diğerinin hilâfınadır" diyoruz. Bu sûret kelimesi de cismânî sûret lafzından müsteârdır. Fekat lügatin kurucusu mes'elenin hey'etine ve tertîbi husûsunda bir nass kelime koymamışdır. Bunun sebebi, yâ mes'eleyi anlamamışdır veyâ anlamışdır ama zihnine getirememişdir. Veyâ getirmişdir ama istiâreye güvendiği için, onun için husûsî ve ayrıca bir nass kelime koymamışdır. Veyâ her ma'nâ için özel bir lafz koymakdan âciz olduğunu anlamışdır. Çünki ma'nâlar nihâyetsizdir. Lügate konulacak kelimeler ise belli sayıdadır. Bunun için ma'nâlardan sonsuz sayıda karşılıksız kalır. Bunun için bu ma'nâlara vaz' eden tarafından müsteâr ismler bulunması lâzım gelir. Kurucu da ba'zı ma'nâlara müsteâr ism bulmakla yetindi. Diğer lügatlerde arab lügatinden dahâ çok eksiklik vardır. Bu ve benzeri eksiklikler, herhangi bir dil ile konuşan için onu istiâre yapmağa mecbûr kılar. Nitekim biz de zarûret olmasa da, karînelere dayanarak istiâreyi câiz kılıyoruz. Biz "Zeyd Amrın fevkında oturdu" demekle, "Zeyd Amrın hemen yanında ve başköşeye yakın oturdu" demek arasında fark görmüyoruz. Yâhud da "Bağdâd halîfenin idâresi altındadır" demekle, "Bağdâd halîfenin elindedir" demek arasında bir fark görmüyoruz. Bu, akllılar arasındaki konuşmalarda geçerlidir. Çocuklar ve câhiller ile konuşurken müteşâbih lafzların korunması imkân dâhilinde değildir. Bundan sakınmakla meşgûl olmak, kelâmda rekâket, aklda za'îflik ve lafzda ağırlık meydâna getirir.

Süâl: Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" Allah lafzı ile ne murâd olunduğunu niçin açıklamamış ve bu maksadın perdesini açmamışdır? Niçin Allahü teâlânın var olduğunu, cism, cevher, araz olmadığını, âlemin dâhilinde ve hâricinde olmadığını, ona bitişik ve ayrı olmadığını, bir mekânda, herhangi bir cihetde olmadığını, hattâ bütün cihetlerin Ondan hâlî olduğunu söylememişdir. Bir kavme göre hak olan da bu ta'rîfdir. Kelâm âlimleri en fasîh olarak böyle açıklamışlardır. Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" ibârelerinde bir kusûru, hakkı ortaya çıkarmasında bir gevşekliği, bilgilerinde bir eksikliği muhakkak ki yokdu, denilirse:

Cevâb: Her kim bu soruları doğru bulursa, ma'zûrdur. Eğer Resûl-i ekrem onlara o şekilde bir ta'rîf ve sıfatlarını zikr etmiş olsaydı, insanlar onu kabûl etmez, inkâra kalkışırlardı. Böyle bir varlığın mevcûdiyyeti muhâldir

derler, ta'tîle, ya'nî Allahü teâlânın sıfatlarını inkâr eden mütekellim ve felsefecilerin mezhebine düşerlerdi. Allahü teâlâyı tenzîhde mübâlağa etmekde bir hayr yokdur. Bilâkis pek az kimse müstesnâ, çoklarını sıfatların inkârına götürür.

Âlemlere rahmet olsun diye insanların âhıret se'âdetine erişmeleri için, dîne da'vetci olarak gönderilen Peygamber, çoğunluğun helâkine sebeb olacak sözleri nasıl söyleyebilir? Hattâ Peygamberimiz insanlarla akllarının alacağı şekilde konuşmağı emr buyurmuşdur. Bir hadîs-i şerîflerinde, **(İnsanlar ile anlıyamıyacakları tarzda konuşmak, ba'zıları için fitne olur)** buyurmuşlardır.

Süâl: Tenzîhde mübâlağa etmek ile ba'zı kimseler için ta'tîl korkusu varsa, vehme götüren müteşâbih lafzları kullanmak ile de ba'zı kimseler için teşbîh korkusu olmaz mı?

Cevâb: Bunların arasında iki yönden fark vardır:

a) Ta'tîl, çok kimseler hakkındadır. Teşbîhe gidenlerin sayısı ise azdır. Yapılacak işlerde iki zararın en hafîfi, kaçınılacak işlerde iki zararın dahâ umûmî olanını dikkate almak evlâdır.

b) Teşbîhin ilâcı, ta'tîlin ilâcından dahâ kolaydır. Zîrâ bu zevâhirle berâber, meâl-i şerîfi, **(Onun gibi hiç bir şey yokdur)** olan, Şûrâ sûresinin onbirinci âyet-i kerîmesini zikr etmek ve Allahü teâlâ bir cism değildir, cismlerin benzeri değildir demek yeterlidir. Ama yukarıda bildirildiği gibi, tenzîhde mübâlağa etmekden hâsıl olan, ya'nî Allahü teâlânın sıfatlarını inkâr eden ta'tîlcinin i'tikâdına bu sıfatların varlığını yerleşdirmek cidden zordur. Ancak binde biri kabûl eder. Hele arab milletinin ümmîleri aslâ kabûl etmez.

Süâl: Ülûhiyyetin aslını insanların kalblerine yerleşdirmek için, vazîfeli olan Peygamberlerin ifâdelerini anlamakdan âciz olup, doğru i'tikâdın hilâfına vehme kapılmaları, meselâ Allahü teâlâ Arş üzerinde karâr kılmışdır. O gökdedir ve mekân olarak kullarının üzerindedir gibi inanmaları, Peygamberler için bir özr olur mu?

Cevâb: Öyle düşünmekden ve sâdık olan bir Peygamberin Allahü teâlâyı, sıfatlarından başka bir sıfatla vasflandırmakdan, böyle yanlış i'tikâdları halka inandırmakdan Allahü teâlâya sığınırız. Söylenenleri halkın anlayıp anlamaması kendilerindeki kusûrdandır. Peygamberler, halkın anlıyamıyacağı bilgileri onlara söylemez, onlardan saklı tutar. Bu bilgileri anlıyabilenlere anlatır. Bununla halkın acz ve kusûruna ilâc olur. Bilhâssa Allahü teâlânın sıfatları hakkında kasdî olarak hakîkatin hilâfına, halka anlatmakda zarûret yokdur. Evet, lafzların müsteâr olarak kullanılmasında zarûret vardır. Belki anlayışı kıt olanlar yanlış anlayabilirler. Bu da lügatdeki kusûr ve muhâverenin îcâblarındandır. Fekat kasden hakîka-

---

[1] Bu yanlışdır. Yanlışlık da Tevrâtın latinceye olan tercemesi ile nasrânî dilinin hâricinde olan tercemelerdedir. Çünki bu söz Âdem aleyhisselâmın sözü olarak geçmişdir. Fekat ibrânîcedir. Benî İsrâil âlimleri ise, bu söz Tevrâta nisbet edilir ve doğrudur demişlerdir.

tin hilâfını anlatarak halkı cehâlete sürüklemek, ister bir maslahat düşünülsün, ister düşünülmesin, muhâldir.

Süâl: Teşbîh ehli, müteşâbih lafzların neye dayandığını bilmiyor ve lafzların zâhirine bakarak cehâlete sürüklendikleri biliniyordu. Her ne zemân Peygamberimiz mücmel, örtülü lafzlar getirdiğinde, o lafz ile cehâlete götürme kasd olunsun veyâ olunmasın, teşbîh ehli buna râzı olurlardı. Her ne kadar cehâlete götürme hâsıl olsa da, ehl-i teşbîh onu bilir ve ona râzıdır.

Cevâb: Ehl-i teşbîhin cehlinin Peygamber efendimizin lafzları sebebi ile hâsıl olduğunu kabûl etmeyiz. Bu cehâlet, takdîs ve tenzîh ma'rifetini kazanmakdaki ve tenzîhi, nazar, ya'nî lafzın zâhirine kapılmak üzerine takdîm etmemekdeki kusûrlarından meydâna gelmekdedir. Eğer bu ma'rifeti önceden kesb edip, lafzın zâhirine nazar üzerine takdîm etmiş olsalardı, muhakkak ki hatâya ve câhilliğe düşmezlerdi. Nitekim takdîs ilmi olan kimse, "mes'elenin sûreti" sözünü duyduğu zemân, ma'nâsını anlamakda zorluk çekmez. Teşbîh ehli üzerine vâcib olan, bu takdîs ilmini tahsîl etmeleridir. Sonra bu konuda bir şübheleri olursa âlimlere mürâce'ât etmeleridir. Dahâ sonra kendisini te'vîl yapmakdan alıkoymalarıdır. Âlimler, takdîsi onlara bildirdiklerinde, kendilerini takdîs ile yükümlü kılarlar. Bu takdîsi yapmadıkları zemân, câhil kalmış olurlar.

Dînin kurucusu Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", insanların tabî'atlerindeki tenbelliği, kusûru, fuzûlî işlere, üzerlerine lâzım olmayan şeylere dalmak husûslarını biliyordu. Buna ve cehâletden kurtulmak için ilm tahsîline çalışmamalarına râzı değildi. Fekat Allahü teâlânın taksîmindeki kazâ ve kadere râzı idi. Nitekim Allahü teâlâ Hûd sûresi, yüzondokuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen, **(Rabbin "and olsun ki, Cehennemi insanlar ve cinlerle toptan dolduracağım" şeklindeki sözü yerini buldu)** ve Hûd sûresi, yüzonsekizinci âyet-i celîlesinde meâlen, **(Rabbin dileseydi bütün insanları bir tek millet yapmışdı)** ve Yûnüs sûresi, doksandokuzuncu ve yüzüncü âyet-i celîlelerinde meâlen, **(Eğer Rabbin dileseydi yeryüzündekilerin hepsi elbette îmân ederlerdi. O hâlde sen inanmaları için insanları zorluyor musun? Allahın izni olmadan hiç kimse inanamaz)** ve Hûd sûresi, yüzonsekizinci ve yüzondokuzuncu âyet-i kerîmelerinde meâlen, **(Fekat onlar ihtilâfa düşmeğe devâm ederler. Ancak Rabbin rahmetine kavuşanlar müstesnâdır. Zâten Rabbin onları bunun için** [rahmet etmek için] **yaratdı)** buyurmakdadır. İşte insanların yaratılmasında kahr-i ilâhî budur. Allahü teâlânın değişmeyen âdetini değişdirmeğe Peygamberlerin de kudreti yokdur.

İKİNCİ FASL:

Süâl: Müteşâbih lafzlardan süâl sormamak ve sorulanlara cevâb vermemek hakkındaki tavsiyenizin fâidesi nedir? Bu ihtilâflar birçok şehrde, beldelerde yayılmışdır. Müteassıb fırkalar ortaya çıkmışdır. Bu mes'elelerden size bir şey sorulursa nasıl cevâb verirsiniz?

Cevâb: Bu konuda süâl soranlara imâm-ı Mâlikin "radıyallahü anh" istivâ hakkında, "Allahın Arş üzerinde istivâsı ma'lûmdur. Nasıl olduğu

mechûldür. Ona inanmamız lâzımdır” dediğini söyleriz. Avâmın soracağı süâllere, fitne yolunu kapamak için, aynı şekilde cevâb veririz.

Süâl: Eğer, (istivâ), (fevk), (el) ve (parmak)dan sorulursa, nasıl cevâb verilir?

Cevâb: Bu konuda hak, doğru olan Allahü teâlânın ve Resûlünün “sallallahü aleyhi ve sellem” buyurduklarıdır. Allahü teâlâ Tâhâ sûresi beşinci âyet-i kerîmesinde meâlen, **(Rahmân Arş üzerine istivâ etdi)** buyurmuş ve doğru söylemişdir. Kat’î olarak bilinmelidir ki, istivâ, cisme mahsûs olan oturma ve karâr kılma değildir. İstivâ kelimesi ile Allahü teâlânın murâdının ne olduğunu bilmeyiz ve bilmekle de mükellef değiliz.

Allahü teâlâ, En’âm sûresi, onsekizinci âyet-i kerîmesinde meâlen, **(O kullarının fevkında yegâne kudret ve tasarruf sâhibidir)** buyurmuşdur. Bu da doğrudur. Burada mekân olarak fevkıyyet, üstde olmak muhâldir. Çünki, O mekândan önce vardı, şimdi de dahâ önce olduğu gibi vardır. Fevk ile ne murâd etdiğini biz bilmeyiz. Ey süâl soran, bu ma’nâyı bilmek senin de bizim de üzerimize lâzım değildir.

Allahü teâlânın (el)i ve (parmak)ları vardır dememiz de mutlakâ câiz değildir. Ancak Peygamber efendimizin “sallallahü aleyhi ve sellem” buyurdukları şekilde söylememiz lâzımdır. Dahâ önce geçdiği gibi, ziyâde, noksan, cem’, tefrîk, te’vîl ve tafsîl yapmadan söyleriz.

Resûlullahın “sallallahü aleyhi ve sellem”, **(Âdem aleyhisselâmın hamurunu eli ile yoğurdu)** ve **(Mü’minin kalbi, Rahmânın parmaklarından ikisi arasındadır)** buyurmaları hakdır, doğrudur. Bunlara inanırız. Ziyâde ve noksan etmeyiz. Rivâyet edildiği gibi nakl ederiz. Et ve sinirden meydâna gelmiş bir a’zâyı kat’î olarak red ederiz.

Süâl: Kur’ân-ı kerîm kadîm midir, mahlûk mudur? denilirse:

Cevâb: Resûlullahın “sallallahü aleyhi ve sellem”, **(Kur’ân, Allahü teâlânın kelâmıdır. Mahlûk değildir)** hadîs-i şerîfine göre, Kur’ân-ı kerîmin mahlûk olmadığını söyleriz.

Süâl: Kur’ân-ı kerîmin harfleri kadîm midir, değil midir?

Cevâb: Eshâb-ı kirâm “aleyhimürrıdvân” bu mes’eleyi hiç ele almadılar. Bu konuya dalmak bid’atdir. Bu konu hakkında süâl sormayınız. Haşeviyye fırkasının gâlib olduğu, Kur’ân-ı kerîmin harfleri kadîmdir diyene kâfir dedikleri bir beldede, onların arasına düşen ve cevâb vermek için sıkışdırılan bir kimse, “Eğer harfden maksadın Kur’ân-ı kerîmin kendisi ise, Kur’ân-ı kerîm kadîmdir. Eğer maksadın Kur’ân-ı kerîmden başkası ve Allahü teâlânın sıfatları ise, Allahü teâlâdan ve sıfatlarından başka her şey mukdesdir, ya’nî sonradan yaratılmışdır” der ve başka bir şey eklemez. Çünki avâma bu mes’elenin hakîkatini anlatmak çok zordur.

Süâl: Resûlullahın “sallallahü aleyhi ve sellem”, **(Kur’ân-ı kerîmden bir harf okuyana ... sevâb vardır)** buyurması ile, harflerin Kur’ân-ı kerîmden olduğunu ve Kur’ân-ı kerîmin mahlûk olmadığını beyân buyurmuşlar-

dır. Bundan harflerin kadîm olması lâzım gelmez mi?

Cevâb: Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Kur'ân-ı kerîm mahlûk değildir)** buyurmasına bir şey eklemeyiz. Bu bir mes'eledir. Harflerin Kur'ânda olması ayrı bir mes'eledir. Harflerin kadîm olması da üçüncü bir mes'eledir. Bunun üzerine başka bir şey ilâve etmeyiz. Öyledir de diyemeyiz. Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" buyurduklarına bir şey eklemeğe hakkımız yokdur.

Süâl: Yukarıda geçen iki mes'eleden üçüncü mes'ele lâzım gelmez mi, diye za'm ederlerse,

Cevâb: Bu kıyâs ve tefrîdir. Biz dahâ önceden kıyâs ve tefrîa, ya'nî kısmlara ayırmağa yol olmadığını, hattâ tefrîk yapmadan, vârid olduğu üzere kalmasının lâzım geldiğini beyân etmişdik.

Süâl: Kur'ân-ı kerîmin arabîsi kadîmdir. Çünki hadîs-i şerîfde, **(Kur'ân-ı kerîm kadîmdir)** buyurulmuş ve Yûsüf sûresi, ikinci âyet-i kerîmesinde meâlen, **(Biz onu arabî bir Kur'ân olarak indirdik)** buyurulmuşdur. O hâlde arabî lisanı da kadîm olmaz mı, denilirse:

Cevâb: Kur'ân-ı kerîmin arabî olması hakdır, doğrudur. Zîrâ Kur'ân-ı kerîmde, arabî olduğu bildirilmekdedir. Kur'ân-ı kerîmin kadîm olduğu da hakdır. Bunu Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" beyân etmişdir. Kur'ân-ı kerîmin arabîsinin kadîm olması da üçüncü bir mes'eledir. Kur'ân-ı kerîmin arabîsinin kadîm olması hakkında bir şey vârid olmamışdır. Kadîmliği hakkında söz lâzım gelmez. Bu sebeble avâm ve haşeviyye fırkası bu husûsda tasarruf etmekden alıkonulur ve kıyâsdan ve onun îcâbları olan sözlerden men' olunur. Hattâ onlara tazyîki dahâ da artdırırız.

Kur'ân-ı kerîm kelâmullahdır ve mahlûk değildir demek, Kur'ân-ı kerîmin kadîm olduğunu kasd etmedikce, Kur'ân-ı kerîm kadîmdir demesine ruhsat verilmez. Çünki "mahlûk değildir" ile "kadîm" sözleri arasında fark vardır. Zîrâ, "Filânın kelâmı mahlûk değildir" demek, "vaz' olunmuş değildir" demekdir. Ba'zan mahlûk, halk edilmiş (muhtelak) ma'nâsına gelir. Gayr-i mahlûk sözü bu ma'nâya gelirse de, kadîm ma'nâsına gelmez. O hâlde aralarında fark vardır.

Biz Kur'ân-ı kerîmin kadîm olduğuna inanırız. Sâdece bu lafz ile değil. Çünki bu lafz tahrîf, tebdîl, tağyîr, tasrîf olunmamalı, hattâ Allahü teâlânın murâdı olduğu ma'nâ üzere hakdır şeklinde i'tikâd edilmesi lâzımdır. Kur'ân-ı kerîmi, kasdî olarak hiç bir nass nakl etmeden mahlûkdur diyen kimse bid'at işlemiş ve kendiliğinden bir şeyler ilâve yapmış, Selef-i sâlihînin yolundan ayrılmış olur.

ÜÇÜNCÜ FASL:

Süâl: Bilinen mes'elelerden biri olan "Îmân kadîmdir" sözü hakkında ne dersiniz?

Cevâb: Eğer işin dizgini elimizde olsaydı, süâl soranı, bu fâidesi olmayan za'îf sözden men' ederdik ve "bu bid'atdir" derdik. Bulunduğu-

muz yerde onlar güçlü ise deriz ki: Îmândan maksadınız nedir? Eğer maksadın, halkın bilgisi ve sıfatları hakkında ise, halkın bütün sıfatları mahlûkdur. Eğer maksadın Kur'ân-ı kerîmden bir şey veyâ Allahü teâlânın sıfatlarından ise, bil ki, Allahü teâlânın bütün sıfatları kadîmdir. Eğer maksadın ne halkın sıfatı ne de Hâlıkın sıfatı ise, o zemân bu anlaşılır ve tasavvur edilir şekilde değildir. Zâtı, kendisi anlaşılamıyan, tasavvur edilemiyen bir şeyin kadîm ve hâdis olmasına nasıl hükm verilir? Asl olan süâl soranı zecr edip, cevâb vermemekdir. Selef-i sâlihîn mezhebinin en saf maksadı da budur. Zarûret olmadan bu yoldan ayrılmamak lâzımdır. Zor durumda olanın tutacağı yol, zikr etdiğimizdir.

Eğer, karşımızdaki zekî, hakîkatleri anlayabilecek biri ise, mes'elenin örtüsünü kaldırıp, Kur'ân-ı kerîm hakkındaki müşkillerinden kurtarırız ve şöyle deriz:

Bil ki, varlıkda her şeyin dört mertebesi vardır:

1– Zâhirdeki varlığı,

2– Zihndeki varlığı,

3– Lisandaki varlığı,

4– Kâğıda yazılmış varlığı.

Ateşi misâl alalım. Ateşin ocakda bir varlığı vardır. Bir de zihnde ve hayâlde varlığı vardır. Ya'nî ateşin kendisini ve hakîkatini bilmekdeki varlığı vardır. Bir de lisandaki varlığı vardır ki, ateş lafzı ateşe delâlet eden bir kelimedir. Bir de kâğıd üzerine yazılmış şekilden ibâret bir varlığı vardır.

Yakma, ateşe mahsûs bir sıfat olduğu gibi, kadîmlik Kur'ân-ı kerîmin ve Allahü teâlânın kelâmının sıfatıdır. Yakıcı ateş, ocakda olandır. Zihndeki, lisandaki ve kâğıd üzerindeki değildir. Yakıcılık kâğıdda ve dilde olsaydı, onları yakardı.

Eğer bize, "ateş yakıcıdır" denirse, "evet" deriz.

---

[1] Birçok nasrânî yanında ve fransızların kitâblarının ekserîsinde, Îsâ aleyhisselâmdan evvelki zemânda kadınlar zillet içinde ve hakâret görür ve köle muâmelesi yapılır durumda oldukları yazılıdır. Nasrânî dîninin kurulması ile bu iş değişdi. Kadınlar izzet ve ikrâm edilir oldular ve hürriyyetlerini kazandılar. Ba'zı fransızların sözlerine göre, kadınların Meryem "radıyallahü anhâ" vâlidemize ibâdet edip, tapınmaları, bu sebebdendir. "Şirkden Allahü teâlâya sığınırız." Bu sözleri iki yönden doğru değildir.

1. Bu sözün doğru olmadığının delîli, bütün Peygamberlerin kitâblarında ve Benî İsrâilin târîh kitâblarında ve Roma târîhinde ve geçmiş devletlerin târîhlerinde kadının izzet ve ikrâm menzîlesinde olduğunu zikr etmekdedirler.

2. Îsâ aleyhisselâmın şerî'ati, kadınların hâlinde hiçbir şeyi değişdirmedi. Ancak Petrus ya'nî Şem'ûn ve Polus adındaki iki havârî kadınlara, kocalarına itâ'at etmelerini emr etdiler. Kadınların kiliselerde söz almalarını ve başı açık olarak kilisede bulunmalarını men' etdiler. Frenk kadınlarının mahremi olmayan erkeklerle serbestce konuşmaları kâmil bir ihsân değildir. Bu âdet nasrânî dîninden gelmiş değil, frenk ülkelerinin çoğuna hükm eden, Roma devletine gâlib gelen eski Nemsâ kabîleleri âdetlerindendir. Bunlarda müs-

Eğer bize, “ateş kelimesi yakıcıdır” denirse, “hâyır” deriz.

Eğer bize, “ateşin harfleri yakıcıdır” denirse, “hâyır” deriz.

Eğer bize, “ateş kelimesinin kâğıd üzerinde yazılı harfleri yakıcıdır” denirse, buna da “hâyır” deriz.

Eğer bize, ateş kelimesiyle söylenen ve yazılan “yakıcıdır” denirse, “evet” deriz. Çünki bu kelime ile söylenen ve yazılandan maksad ocakdakidir. Ocakdaki de yakıcıdır.

Allahü teâlânın kelâmı kıdem, ya’nî kadîmlik ile vasflandırıldığı gibi, ateş de yakmak ile vasflandırılmakdadır.

Kur’ân-ı kerîm diye ismlendirdiğimiz şeyin varlığı dört mertebe üzeredir:

1– Allahü teâlânın zâtı ile kâim olan asl varlığıdır. Ocakdaki ateşin varlığı gibidir. Nitekim Nahl sûresi, altmışıncı âyet-i kerîmesinde meâlen, **(En**

---

limânlarda olduğu gibi baş örtmek ve kadın-erkek arasında konuşmamak ubûdiyyet değildir. Ancak kötülüklerden sıyrılmakdır ve insanlardan günâhı def’ etmekdir. Hâlbuki Îsâ aleyhisselâmın sözü, Matta İncîlinin beşinci faslında, (her hangi bir erkek bir kadına şehvetle bakarsa, kalben onunla zinâ yapmış olur) şeklindedir.

O hâlde yukarıda geçen sözleri boş sözlerdir. Teemmül ile nazar gerekdiren kitâblarını küfr ve inkârdır.

Nasrânîlerin müslimânları aybladıkları bir nokta da zebh [hayvan kesme] mes’elesidir. Nasrânîler, hayvanın boğulması ile kesilmesi arasında ne fark vardır, demekdedirler. İstiyerek kesmek ile mecbûr kalarak kesmek husûsunu âlimlerin tafsîlatlı anlatmalarına çok gülerler. Hâlbuki boğularak öldürülen hayvanın etini yimek, müslimânlara harâm olduğu gibi, onlara da harâmdır. Bu mevzu’ İncîlde “Havârîler kıssası” onbeşince faslında 28-29. satırlarında yazılıdır. Çünki hıristiyanlar arasında Mûsâ aleyhisselâma uyalım mı, uymayalım mı, tartışması yapıldı. Bunun üzerine havârîler ve nasrânîlerin ilkleri arasında bu husûsda bir meclis kuruldu. Bu meclise birinci meşveret meclisi adı verildi. Bu meclis Ya’kûbun nasîhatı üzere Antakya ve diğer memleketlerde bulunan hıristiyanlar için evrak yazdı. Bu evrakda bu tenbîh bulunuyordu.

Îsâ aleyhisselâm, Cebrâîl aleyhisselâmı gördü. Havârîler, biz de sizin üzerinize gereğinden fazla yük yüklemeği istemeyiz, dediler. Bu da, putlar için kurban kesmemek, kan içmemek, boğulmuş hayvanın etini yimemek, zinâdan sakınmak lâzımdır. Bunları yapmakla kendinizi korumuş oldunuz ve en iyisini yapdınız. Âfiyetle kalınız, dedi.

Nasârâdan birisi derse ki, boğulmuş hayvanın etini yimek ve kan içmek fi’li, putlara kurban kesmek ve zinâ etmenin yanında çok küçük kalır? Kan içmek ile zinâ nasıl bir arada yasaklanır? Tevrâtın birinci kitâbının dokuzuncu faslı, 4,5,6 ncı satırlarında şöyle buyuruluyor: Allahü teâlâ, Nûh aleyhisselâma buyurdu ki: İnsanlara kan içmek harâm kılındı. Zîrâ kan hayâtdır. Adam öldürmek harâm kılınmışdır. Kâtilin cezâsı da öldürülmekdir. İnsanların harâmın küçüğünü, büyüğünü ayırmaları câiz değildir. Bu büyükdür, şu küçükdür demeleri câiz değildir. Büyük harâmdan kaçınıp, küçük harâmı önemsememek câiz değildir.

yüce sıfatlar Allaha âiddir) buyurulmuşdur. Âcizlere anlatmak için bu gibi misâlleri vermek lâzımdır. Kıdem, kadîmlik bu varlığın husûsî bir vasfıdır.

2– Lisanımızla söylemeden önce, öğrenme esnâsında zihnimizde olan ilmî varlığıdır.

3– Seslerimizle meydâna gelen lisanımızdaki varlığıdır.

4– Kâğıdlar üzerine yazılan varlığıdır.

Süâl: Kur'ân-ı kerîmi nutk etmeden önce, onun ilminden zihnlerimizde olan nedir, diye sorulursa:

Cevâb: İlmimiz sıfatımızdır. O da mahlûkdur, ya'nî sonradan yaratılmışdır. İlmimizle bilinen şey, ya'nî Kur'ân-ı kerîm kadîmdir. Nitekim ateşi bilmemiz ateşin sûretini hayâlimizde canlandırdığımız yakıcı değildir. Fekat ilmimizle ma'lûm olan şey yakıcıdır.

Süâl: Kur'ân-ı kerîm okurken sesimizden, dilimizin hareketinden ve nutkumuzdan sorulursa,

Cevâb: Bunlar lisanımızın sıfatıdır. Lisanımız hâdisdir. Lisanın sıfatı yaratıldıkdan sonra olur. Her hâdisden sonra meydâna gelenler elbette hâdisdir. Lâkin bu hâdis olan seslerimizle nutkumuz, zikr etdiğimiz, kırâet ve tilâvet etdiklerimiz kadîmdir. Nitekim ateşin harflerini lisanımızla zikr ederiz. Bu harflerle zikr edilen şey yakıcıdır. Seslerimiz ve seslerimizin parçaları, ya'nî heceler yakıcı değildir.

Süâl: Ateş sözünün harfleri ateşin kendisinden ibâret değil midir, denirse:

Cevâb: Eğer söylediğin gibi olursa, "ateş"in harfleri yakıcı olur. Kur'ân-ı kerîmin harfleri eğer okunanın kendisi ise, o zemân kadîm olur. Bunun gibi, "ateş"in kâğıd üzerine yazılmış şekli de yakıcı olur. Çünki yazılan "ateş"in kendisi olur. Ateşin sûreti olan şekller yakıcı değildir. Çünki kâğıdın üzerinde yakmadan ve yakılmadan durmakdadır. İşte

---

[1] Eğer nasârâ, bu söz Tevrâtındır ve Muhammed aleyhisselâmı değil, Îsâ aleyhisselâmı gösterir derlerse, bu sözleri onların Îsâ aleyhisselâm hakkındaki ülûhiyyet iddi'âlarını red eder. Zîrâ Mûsâ aleyhisselâmın Îsâ aleyhisselâma benzemesi veyâ zıddı, Îsâ aleyhisselâmın ülûhiyyetini yok eder. Bu da bu sözün Îsâ aleyhisselâmı değil, Muhammed aleyhisselâmı gösterdiğini isbât eder. Çünki onlar Îsâ aleyhisselâmın hâşâ ilâh olduğuna inanmakdadırlar. Eğer o Îsâdır derlerse, kendi papazları indinde ve bizim indimizde kâfirdirler. Eğer Muhammeddir derlerse, papazları indinde yine kâfir olurlar. Ama hakîkatde îmânları sâbit olur. Her hâlde, o Muhammeddir "sallallahü aleyhi ve sellem", demekden başka çâreleri yokdur.

[2] Ehl-i kitâbın ittifâkı ile bu söz Hicâzdır. Bunun için onların indinde İsmâ'îl ve Hacer Fârân halkından idiler. Bunlar Mekke-i Mükkeremede idiler. Rab teâlânın oradan zuhûru, Risâlet-i Muhammediyyenin bütün insanlar için zuhûrudur. Bundan sonraki, "yanında sağ tarafından zuhûr eden rabler vardı" sözü, Eshâb-ı kirâmı kasd etmekdedir. Bu husûs yukarıda zikr edilenlerin hepsini kuvvetlendiren açık delîldir. Güneş gibi âşikâr olduğundan, kasdın ne olduğu açıkca tesbît edilmişdir ve bunu açıklamağa lüzûm kalmamışdır.

varlıkdaki bu dört dereceyi avâm ayıramamakdadır. Avâm bunları tafsîlatı ile anlayamaz. Hele bunları teker teker hiç ayıramazlar. Bunun için mes'elenin içine dalmıyoruz. Yoksa, işlerin hakîkatini ve tafsîlatının künhünü bilmediğimizden değildir.

Elbette "ateş" ocakda olduğu zemân yakıcı, sönücü ve parlayıcı olarak vasf olunur. Lisanda da, fârisî, türkce ve arabî olarak veyâ az harfli, çok harfli diye vasf olunur. Hâlbuki "ateş"in ocakdaki varlığı, tükçe, fârisî ve arabî diye kısmlara ayrılamaz. Lisanda olan "ateş" de sönme ve parlama şeklinde vasf olunamaz. Kâğıda yazıldığında kırmızı, yeşil ve siyâh diye vasflandırıldığı gibi, muhakkak, sülüs, rik'a veyâ nesh kalemle yazılmışdır denir. Lisandaki "ateş" kelimesinin bunlarla vasflandırılmasına imkân yokdur.

"Ateş" ismi, ocakda olana, kalbde [zihnde], lisanda ve kâğıdda olanlara verilen müşterek bir ismdir. Ocakda olana verilen ism hakîkidir. Zihnde olanı, hakîkî değil ilmîdir. Ama ateşin hakîkîsini anlatan sûret ma'nâsına gelir. Nitekim aynadaki görüntülerine, hakîkî olmadıkları hâlde insan ve ateş denir. Fekat insan ve hakîkî ateşi hâtırlatan sûret ma'nâsına gelir.

Lisandaki "ateş" kelimesi ateş ile ismlendirilir. Bu da zihnde mevcûd olan ateşe delâlet eden üçüncü ma'nâdır. Ya'nî, hakîkatde olan birinci, zihnde olan ikinci ma'nâdır. Lisanda olan, ıstılâhlara göre değişir. Hakîkî ve zihnde olan ateş kelimelerinde değişiklik olmaz. Kâğıd üzerinde olana, dördüncü ma'nâ olarak ateş denir. Bu da, lisanda olana, ıstılâh ile delâlet eden şekllerdir.

Kur'ân-ı kerîm ve ateşin, hattâ her şeyin ismi, bu dört işde ya'nî, ma'nâ, varlık ortaklığı anlaşıldı. Haberlerde, **(Kur'ân mü'minin kalbindedir)**, **(Kur'ân mushafdadır)**, **(Kur'ân okuyucunun lisanındadır)**, **(Kur'ân zât-i ilâhînin sıfatıdır)** şeklinde gelmiş olan sözlerin hepsi doğrudur. Hepsinin ma'nâsı bulundukları mertebelere göre anlatılmışdır. Zekî kimselerce bunlarda bir tenâkuz yokdur. Bu zekî kimseler, murâd olunan hakîkati ihâta etmekle hepsini tasdîk etmişlerdir. Bunlar öyle açık ve ince işlerdir ki, zekî ve anlayışlı kimselere göre bundan dahâ açık bir şey yokdur. Ahmak ve anlayışı kıt olanlara göre, bundan dahâ ince ve kapalı bir şey yokdur. Bunları bu gibi ilmlere dalmakdan men' etmek lâzımdır. Bunlara, "Kur'ân-ı kerîm mahlûk değildir de ve sus. Bunun üzerine ziyâde ve noksanlık yapma. Bu konuyu araşdırma ve inceleme" demelidir.

Zekî kimseleri, bu müşkillerin sıkıntılarından derhâl kurtarıp, râhatlandırmak lâzım gelir. Ayrıca bunlara, "avâm ile bu mevzu'ları konuşmamaları, avâma tâkatlarının üstünde olan bir mükellefiyyet yüklememeleri" tavsiye olunur. Müteşâbihâtın zâhirî ma'nâlarında müşkil yerlerin, şübheli ve tereddüdlü sözlerin hepsi avâmın, ilm ve idrâki az, zekâ ve kâbiliyyeti kıt olanlarının yanında örtülüdür. Ama basîret erbâbı için açık ha-

---

[1] İngilizce kitâbda "Paraklit" sözünün ingilizceye "Tesellî" olarak terceme edildiği yazılıdır. Ma'nâsı, yardımcı demekdir. Bu ise, Paraklit olan yunanca kelimeden farklıdır. Yunanca olan kelime, Ahmed ma'nâsına gelmekdedir. Arabî yazılışlarda ingilizce olan kelimenin sonu **Te**, yunanca olan kelimenin sonu

kîkatlerdir. Selefin büyüklerinin bu hakîkatleri bilmekden âciz oldukları-nı zan etmek doğru değildir. Gerçi onlar müteşâbih ve istiâreli sözleri, ki-tâblara yazmamışlardır. Ama onları bildiler, avâmın da bunları anlamak-dan âciz olduklarını anlayıp, kendileri sükût edip, avâmı da sükût etdir-mişlerdir. Hak olan, doğru olan da budur. Selefin büyüklerinden maksa-dım, makâm ve şöhret bakımından değil, ma'nâlara dalmak ve sırlara mut-tali' olmak bakımındandır. Selefin büyükleri, avâma göre değişir. Avâm, halkın arasında ilmi ile şöhret yapmış kimselerin büyük olduğuna inanır-lar. Bu da delâlete düşme sebeblerinden bir başkasıdır.

DÖRDÜNCÜ FASL:

Süâl: Avâm, araşdırma ve incelemeden men' edilirse, delîli bil-mez. Delîli bilmeyen delâlet olunanı tanımada câhil kalır. Hâlbuki Allahü teâlâ bütün kullarına:

1– Kendisini tanımalarını, Ona îmân edip, varlığını tasdîk etmeği,

2– Başkasına benzetme ve sonradan yaratılma alâmetlerinden münezzeh kılmağı,

3– Vahdâniyyetini, bir olduğunu bilmeği,

4– İlm, kudret, istediğini yapmak gibi sıfatlarını bilmeği emr buyur-muşdur.

O hâlde delîlleri bilmek zarûrî değil, matlûbdur, ya'nî istenilir. Her ilm matlûbdur. İlm ancak delîllerin ağı ile delîlleri incelemekle, matlûba de-lâlet etdiği vechi anlamakla ve netîcenin nasıl olacağını düşünmekle ele geçirilir. Bu da ancak, delîllerin şartlarını, mukaddimelerin nasıl tertîb edil-diğini ve netîcelerin nasıl elde edildiğini bilmekle temâm olur. Bu da ya-vaş yavaş insanı aklî ilmlerde dikkatli incelemeğe, kelâm ilmini öğrenme-ğe ve araşdırmağı temâmlamağa götürür.

Avâm üzerine vâcib olan, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" ge-tirdiklerini tasdîk etmekdir. Bu tasdîki zarûrî değildir. Çünki Peygamber di-ğer insanlar gibi bir insandır. Onu yalancı Peygamberlik iddiâsında bulunan-lardan ayıracak delîl lâzımdır. O da ancak mu'cizeyi çok dikkatli incelemek-le, mu'cizenin hakîkatini ve şartlarını bilmek ve diğer Peygamberlerin Pey-gamberlik delîllerini incelemekle mümkindir. Bu da kelâm ilminin özüdür.

Cevâb: Halk üzerine vâcib olan,yukarıda sayılan şeylere îmân et-mekdir. Îmân da onda hiç tereddüd olmayacak ve sâhibinin hatâya düş-me ihtimâlini akla getirmeyecek şekilde kat'î olarak tasdîk etmekden

---

ise **Ta** olup, fark sâdece bir harfdedir. Bu ingilizce kelime sâdece Yuhannânın risâlelerinin ikinci faslındadır. Orada da tesellî olarak değil, Şâfî (şifâ veren) veyâ Şefî' (şefe'ât edici) olarak terceme edilmişdir. Bu kıssada Er-rûh-ul-kuds değil, Îsâ aleyhisselâm ibâresi vardır. Bunun için, İncîlleri ve havârîlerin risâle-lerini terceme edenlerin, bunun ma'nâsını açık olarak bilmedikleri ma'lûmdur. Orada zikr edilen satır şöyledir: "Ey evlâdlarım! Size bunu yazıyorum ki, hatâ etmiyesiniz. Eğer sizden biriniz hatâ ederse, bizim için babanın yanında bir şefe'âtci vardır, Îsâ el-mesîh el-âdil."

ibâretdir. Bu kat'î tasdîk, altı mertebede hâsıl olur.

1. Tasdîkin en yüksek mertebesidir:

Derece derece, kelime kelime usûlü ve mukaddimeleri yazılı olan en sağlam ve şartlarına uygun delîller ile, şübhe ve tereddüde ve hiç bir ihtimâle yer bırakmayacak şekilde elde edilir. Bu da istenilenin en sonudur. Tasdîkde bu mertebeye erişmiş her asrda ancak bir iki kişiye rastlanır. Ba'zan de hiç bulunmaz. Eğer kurtuluş bu derece ma'rifetle sınırlandırılsaydı, kurtulma imkânı azalır ve kurtulanlar az olurdu.

2. Vehme götüren, takdîrî delîlleri ile hâsıl olan tasdîk:

Büyük âlimler arasında meşhûr, inkârı çirkin, insanların onlar hakkında münâkaşa etmekden nefret etdikleri bir takım husûslara dayalı vehmî, takdîri delîllerle hâsıl olur. Bu cins delîller, ba'zı kimselerde, ba'zı husûslarda, hilâfına imkân verdirmeyen kat'î bir tasdîk hâsıl eder.

3. Hitâbet delîlleri ile hâsıl olan tasdîk:

Cem'iyyetde cereyân eden muhâvere, münâzara ve ilmî konuşmalarda ileri sürülen delîller ve isbâtlardan hâsıl olur. Bu da açık fikrli ve anlayışlı insanların çoğunda tasdîki ifâde eder. İçi teassub ile dolu olan, delîllerin îcâb etdirdiği şeylerin aksine tam inanmış olanlar, delîl ve isbâtları lâyıkı ile ta'kîb edemiyenler, aksi tezi savunanların sözlerine kapılarak şübhe ve tereddüde düşenler, mücâdelecilerin sözlerinin te'sîri ile hayretde kalanlar, bu konuşmalardan istifâde edemezler. Kur'ân-ı kerîmin ekserî delîlleri bu cinsdendir, ya'nî hitâbî delîllerdir.

Tasdîkini gerekdiren açık delîllerden biri, bir yerin iki idârecisi olursa, düzen bozulur sözüdür. Nitekim Enbiyâ sûresi, yirmiikinci âyet-i kerîmesinde meâlen, **(Eğer yerde ve gökde Allahdan başka ilâhlar bulunsaydı, yer ve gök** [bunların nizâmı] **kesinlikle bozulup gitmişdi)** buyurulmuşdur.

Şimdi, kafası mücâdelecilerin tartışmaları ile karışmamış, fıtratı aynen kalmış her kalb sâhibi, bu delîl ile hemen Allahü teâlânın birliğini kat'î şekilde tasdîk eder. Fekat bir mücâdelecinin ona, "âlemi, iki ilâhın uyuşarak, aralarında ihtilâf olmadan idâre etmeleri mümkindir" diyerek, karşısındakine bu kadarını işitdirmesi, onun tasdîkini bulandırır. Sonra bu mes'elenin çözülmesi ve zihninden çıkarıp atması zorlaşır. Şek ve şübhe onu kaplar, bunu üzerinden atmak zor olur.

Çok açık bilinmekdedir ki, yaratmağa kâdir olan, iâdeye, ya'nî öldükden sonra diriltmeğe dahâ da kâdirdir. Nitekim Yasîn sûresi, yetmişdokuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen, **(De ki, onları ilk def'a yaratmış olan diriltir)** buyurulmuşdur. Bunu işiten her zekî veyâ gabî olan avâm, hemen tasdîke koşar ve der ki: Evet, diriltmek, yaratmakdan dahâ zor değildir, hattâ dahâ kolaydır. [Böylece Allahü teâlânın, öldürdükden sonra dirilteceğini tasdîk etmiş olur.] Fekat onun, cevâb vermekde zorluk çekeceği bir süâl karşısında zihni karışıp tasdîki sarsılabilir.

Tasdîki ifâde eden, her şeyi içine alan tam ve kat'î delîl, artık süâle

mahal kalmayıncaya kadar bu mevzu' ile alâkalı bütün süâl ve cevâbların temâmlandığı zemândaki delîldir. Tasdîk bundan önce hâsıl olur.

4. İşitmekle hâsıl olan tasdîk:

Halkın çok medh etmesi sebebi ile doğruluğuna inandığı, hüsn-i i'tikâd edilen kimseden işitmekle hâsıl olan tasdîkdir. Çünki herkes, doğruluğuna inandığı babasına, üstâdına veyâ fazîleti ile şöhret bulmuş bir zâta tam inanır, i'timâd eder. Bunlardan birinin, bir kimsenin ölmesi, bir gâib kimsenin gelmesi gibi, verdiği habere hiç araşdırmadan inanıp tasdîk eder. Kalbinde tasdîkden başka hiç bir şeye yer yokdur. Bu tasdîkde dayanağı, haberi verene hüsn-i i'tikâdıdır. Doğruluk, vera' ve takvâ ile tecribe edilmiş birisi, Ebû Bekr "radıyallahü anh" gibidir. Ebû Bekr "radıyallahü anh", Resûlullah "sallallahü aleyhi ve selle" şöyle buyurdu dediğinde, ona niceleri kat'î şekilde inanır, dediğini mutlaka kabûl eder. Bunda, hüsn-i i'tikâdından başka dayanağı yokdur. Bunun gibi sıdk, takvâ ve vera' ile meşhûr olan zât, bir âmîye, ya'nî avâmdan birisine, "Bil ki, âlemin yaratıcısı birdir. O âlim ve kâdirdir. Muhammed aleyhisselâmı Peygamber olarak göndermişdir" dediğinde, hemen o âmî, hiç şübhe etmeden inanır. Çocukların, babalarına ve hocalarına i'tikâdları da böyledir. Onlardan i'tikâd edilecek şeyleri işitdiklerinde, hiç bir huccet ve delîle lüzûm kalmadan tasdîk edip, bu inançlarını devâm etdirirler.

5. İhtimâl ve karînelere dayanan tasdîk:

İnsan bir şeyi, karîne ve işâreti ile birlikde duyduğunda, o haberin doğruluğuna kalbin inanmasından hâsıl olan tasdîkdir. Bu haber muhakkık, araşdırıcı âlimlerce kat'î bir kanâ'at hâsıl etmez. Ama avâmın kalbinde sağlam bir i'tikâd bırakır. Meselâ avâmdan biri vâlînin hastalığını tevâtür ile ya'nî bir çok kimseden duydukdan birkaç gün sonra vâlînin konağından bağırma ve ağlaşmalar duysa, o sırada vâlînin hizmetcilerinden biri, vâlînin öldüğünü haber verse, avâmdan olan buna hemen kat'î sûretde inanır ve tedbîrini ona göre alır. Hizmetcinin yanlış işitmiş olacağını veyâ feryâd ve figânın hastanın bayılmasından veyâ hastalığının şiddetinden veyâ başka sebeblerden olabileceğini aslâ hâtırına getirmez. Vâlînin öldüğüne kalbinde sağlam bir inanç hâsıl olur.

Nice a'râbî, kaba tabî'atlı bedevîler, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" güler yüzüne, tatlı sözüne, latîf şemâiline ve güzel ahlâkına bakıp, derhâl îmân etmişlerdir. Hiç şübhe karışdırmadan kesin olarak tasdîk etmişlerdir. Peygamberliğini isbât eden bir mu'cize ve mu'cizeye delâlet eden bir delîl istememişlerdir.

6. Arzû ve tabî'atine uyan haberlere dayanan tasdîk:

Bir kimse tabî'atine ve ahlâkına uyan bir söz duyduğunda, hemen

---

[1] Allahü teâlâ, önceki âyetde Kâ'benin fazîletlerini ve onu hac etmenin farz olduğunu beyân buyurmuş, Ehl-i kitâb da islâmiyyetin hakîkî din ve doğru yol olduğunu bildikleri hâlde, Allahü teâlâ onlara, Allahın âyetlerini niçin inkâr ediyorsunuz, buyurmuşdur.

onu tasdîk etmesidir. Bu tasdîki, sâdece haberin tabî'atine muvâfık geldiği içindir. Sözü söyleyene hüsn-i i'tikâdı olduğundan veyâ haberin doğruluğuna şâhid olacak bir karîne ve işâret bulunduğundan değildir. Sırf tabî'atine, arzûsuna uygun olmasındandır. Meselâ, düşmanı olduğu birisinin ölmesini, öldürülmesini ve işinden çıkarılmasını şiddetle arzû eden bir kimse, bunlardan birisine âid bir haber duyduğunda, çok az da olsa hiç bir tepki göstermeden hemen tasdîk eder ve git gide bu, o kimsede kat'î bir inanç hâlini alır. Eğer böyle bir haber, bir dostu hakkında olsa veyâ arzû ve isteğine muhâlif olsaydı, duraklar, inanmak istemez, temâmiyle red ve inkâr ederdi. Bu tasdîk, tasdîklerin en za'îfi, en aşağı derecesidir. Çünki öncekiler bir delîle dayanmakda, za'îf de olsa, bir karîneye veyâ haber veren hakkında hüsn-i i'tikâda, iyi inanca veyâ buna benzer delîllere istinâd etmekdedirler. Bunlar sâdece avâmın, haklarında delîl mu'âmelesi yapdıkları, delîl zan etdikleri emâreler, belirti ve işâretlerdir.

Tasdîkin mertebeleri böylece anlaşıldıkdan sonra bilinmelidir ki, avâmın îmânı bu sayılan sebeblere dayanmakdadır. Onlar hakkında bu sebeblerin en yüksek derecelisi, Kur'ân-ı kerîmin delîlleri ve kalbi tasdîk etmeğe götüren benzeri delîllerdir. Bir âmînin [avâmdan birinin] Kur'ân-ı kerîmin delîllerinden ileriye geçirilmemesi ve içindeki, kalbleri teskîn eden, avâmı tasdîk ve itmi'nâna çeken açık ma'nâlı âyet-i kerîmelerden uzaklaşdırılması lâzımdır. Bunların ötesindekiler, avâmın anlayamayacağı delîllerdir.

İnsanların çoğu çocuk iken îmân etmekdedirler. Bunların tasdîklerinin sebebi, babalarını ve hocalarını taklîd etmekdir. Bunlara iyi zanda bulundukları, onları dahâ çok medh-ü senâ etdikleri ve başkalarının da onları övdükleri içindir. Bunlara muhâlif olanları şiddetle red ederler. Onlara kendileri gibi inanmıyanların çeşidli belâ ve musîbetlere uğradıklarını bildiren hikâyeler nakl ederler. Meselâ filan yehûdî kabrinde köpek şekline çevrilmiş ve falan râfizî domuz şekline girmiş gibi sözler nakl ederler.

Bu gibi hikâyeler, rü'yâlar ve hâller, çocukların rûhlarında, bunlardan nefret, zıddına da meyl hâsıl eder. Hattâ kalblerinden bütün şübheleri söküp çıkarır.

Çocuklukda öğrenilen, taş üstüne kazılan yazı gibidir. Çocuk bu inançla büyür. Rûhunda kuvvet bulur. Bülûğa erişdiği zemân bu kat'î inanç onda devâm eder ve içinde hiç bir şübhe karışmamış sağlam bir tasdîke varır.

Hıristiyan, yehûdî, mecûsî ve müslimân çocuklarının hepsi, hak olsun, bâtıl olsun, kat'î olarak babalarının inanç ve i'tikâdları üzere yetişirler. Onları parça parça etseler de aslâ i'tikâdlarından dönmezler. Hakîkî olsun, şeklî olsun, inançlarının aleyhine hiç bir delîli kabûl etmezler.

İslâmiyyeti bilmeyen müşrik köle ve câriyeler müslimânların esâretine düşdüklerinde, müslimânlarla bir müddet berâber kalınca, müslimânların islâmiyyete sıkı bağlılıklarını gördüklerinde, onlarla berâber islâmiyyete meyl edip, onların i'tikâdı gibi inanıp ve onların ahlâkı ile ahlâklanırlar. Bunların hepsi sâdece taklîd ve tâbi' oldukları kimselere benze-

menin netîcesidir. Zîrâ teşbîh, insan tabî'atinin yaratılışında vardır. Bilhâssa çocuklarda ve gençlerde dahâ fazladır.

Böylece anlaşılmakdadır ki, kesin tasdîk araşdırmağa ve delîller aramağa bağlı değildir.

BEŞİNCİ FASL:

Takdîrî i'tirâz: Belki sen, yukarıdaki sebeblerden dolayı avâmın kalbinde kesin tasdîk hâsıl olacağını inkâr etmem diyebilirsin. Lâkin tasdîk, bir şeyin ma'rifeti, bilinmesi değildir. Hâlbuki insanlar i'tikâd ile değil, hakîkî ma'rifet ile mükellefdirler. İ'tikâd cehl cinsindendir. Onunla hak ile bâtıl ayırd edilemez.

Cevâb: Bu fikrde olmak yanlışdır. Doğrusu, insanların se'âdeti hakkın hakîkatine muvâfık şeklde kalblerinde nakş olunması için, bir şeye olduğu gibi kesin olarak i'tikâd etmesindedir. Öldüğü zemân perdeler kalkdığında, işleri inandıkları gibi gördüklerinde zelîl olmazlar. Rezîl ve rüsvâ olmak, utanacak duruma düşmek ateşi ile yanmadıkları gibi, ikinci olarak Cehennem ateşi ile de yanmazlar.

Hak bilinen bir şeyin sûreti kalbinde nakş olunca, kendisine fâide verecek hiç bir sebebe bakmaz. Bu delîl hakîkî midir, şeklî midir, kendisine kanâ'at veren bir şey midir, delîli söyleyen şahsa hüsn-i zannı mıdır veyâ sebebsiz, sâdece taklîd netîcesindeki kabûl müdür? Hangisi olduğuna bakmaz. Matlûb olan fâideli delîl değil, fâidedir. O da olduğu gibi Hakkın bulunduğu hâldeki hakîkatidir. Allahü teâlânın zâtı, sıfatları, kitâbları, Peygamberleri ve âhıret günü hakkındaki inancının hak olduğuna ve hakîkatin inandığı hâl üzere bulunduğuna kat'î olarak i'tikâd eden sa'îddir. Bu inanç kelâm ilminde yazılı delîllerden birine dayanmasa da Allahü teâlâ katında makbûldür. Çünki Allahü teâlâ kullarını mutlak inanmak ile mükellef tutmuşdur. Bu da Resûlullahdan "sallallahü aleyhi ve sellem" tevâtür ile gelen haberlerden kat'î olarak bilinmekdedir. Nitekim bedevî arablara Peygamber efendimiz islâmı arz eder, onlar kabûl edip, hayvanlarını ve develerini gütmeğe dönerlerdi. Peygamberimiz bunlara mu'cize hakkında tefekkür etmeği, mu'cize hakkındaki delîlleri, âlemin hâdis olmasını, Sâni'in, ya'nî yokdan var edenin isbâtını, vahdâniyyetinin delîlleri ve diğer sıfatları hakkında düşünmelerini emr buyurmamışdır. Arabların avâmından çoğuna bunlar teklîf edilseydi, bunları anlayamaz, uzun müddet geçse bile, idrâk edemezlerdi. Nitekim onlardan biri Peygamberimize yemîn verdirerek, Allah seni Peygamber olarak mı gönderdi, deyince, Peygamberimiz de, (Vallâhi, Allah beni Resûl olarak gönderdi) buyurunca, bu yemîne inanarak îmân edip, oradan ayrıldı.

Başka biri de Peygamberimizin yanına gelip bakdığında, "Vallâhi bu yüzün sâhibi yalancı olamaz" demişdir. Buna benzer sayısız misâller vardır. Böylece Peygamberimizin kendi asrındaki bir harbde ve sahâbîlerinin zemânında, çoğu kelâm delîlini bilmeyen binlerce kişi müslimân olmuşdur. Delîlleri anlamak istiyenlerin san'atlarını terk etme ihtiyâcını duymaları ve bir mu'allimden uzun müddet [delîller hakkında] ders gör-

meleri lâzım gelirdi. Hâlbuki böyle bir rivâyet nakl edilmemişdir.

O hâlde zarûrî olarak bilinmesi gerekir ki, Allahü teâlâ nasıl hâsıl olursa olsun, îmân ve kesin tasdîk ile halkı mükellef kılmışdır.

Evet, ârifin mukallidden üstün olduğu inkâr edilemez. Lâkin ârif mü'min olduğu gibi, mukallid de mü'mindir.

Süâl: Mü'min taklîdci, kendisi ile yehûdî taklîdci arasını ne ile ayırır?

Cevâb: Mü'min mukallid taklîdi bilmez ve kendisinin mukallid olduğunu da bilmez. Kendisinin hak üzere olduğuna inanır ve i'tikâdında hiç şübhesi olmaz. Kendisinin hak üzere, hasmının bâtıl inançda olduğunu kat'î olarak bildiği için, kendisiyle hasmının arasındaki farkları tesbît etmeğe lüzûm görmez. Kendisini hasmından farklı görmesinin sebebi, kuvvetli olmasalar da ba'zı karînelerin ve zâhirî delîllerin mukallidlere mahsûs olduğunu görmesidir. Yehûdî de kendisi için aynı şekilde düşünürse, söylemesi hak yolda olan mukallidin i'tikâdını bozamaz, karışdıramaz. Nitekim, araşdırıcı bir âlimin kendini yehûdîden delîl ile üstün sanması, araşdırıcı mütekellim bir yehûdînin de kendisini delîl ile üstün görmesi ile araşdırıcı ârifin inancında bir şübhe uyandırmadığı gibi, taklîdine bağlı bir mukallidde de şübhe uyandıramaz. Bâtıl üzere olan yehûdî, karşılıklı konuşmaları esnâsında, mukallidin i'tikâdında herhangi bir şübhe uyandırmamasında, mukallidin îmânı ona kâfîdir.

Kendi taklîdi ile yehûdînin taklîdi arasındaki farkı açıklamakda zorlandığı için üzülen, kederlenen avâmdan biri hiç görülmüş müdür? Bu düşünce avâmın hâtırına bile gelmez. Hâtırlarına gelse ve şifâhen söylense, söyleyene gülerler ve "bu ne hezeyândır? Hak ile bâtıl arasında müsâvât mı var ki, farkı aramaya ihtiyâc duyup da yehûdînin bâtıl üzere, benim hak üzere olduğunu beyân edeyim. Ben buna yakîn ile inanıyorum. Bu husûsda herhangi bir şübhem yokdur. Bu durumda ben nasıl farkı ararım. Aradaki fark, araşdırmaksızın kesin olarak bellidir" derler. Zâten yakîn sâhibi mukallidin hâli de budur. Kendine göre mezhebini kat'î olarak doğru bilen, hakîkatde bâtıl üzere olan yehûdî için bile bu farkı arama problemi söz konusu değildir. Nerede kaldı ki, Allahü teâlâ katında da hak olan mü'min mukallid için söz konusu olsun. Bu açıklamalarla anlaşılmakdadır ki, müslimân mukallidlerin i'tikâdları kat'î ve sağlamdır. Şerî'at de onları bundan başkası ile mükellef kılmamışdır.

Süâl: Farz edelim ki, avâmdan mücâdeleci ve inâdcı biri taklîdi kabûl etmiyor, Kur'ân-ı kerîmin delîlleri onu iknâ' etmiyor ve yukarıda geçen hakkı bâtıldan ayırıcı açık ve kıymetli sözler de onu iknâ' etmiyorsa buna ne yapmalıdır?

Cevâb: Bir kişi yaratılışının aslı sâlim olmıyan ve fıtratı sıhhatli bulunmayan tabî'ati bozulmuş bir hastadır. Onun hâl ve hareketlerine bakılır. Tabî'atinde mücâdele ve inâd gâlib ise, onunla mücâdele etmez ve eğer îmân esâslarından birini inkâr ediyorsa, başkalarına zarar vermemesini sağlarız.

Eğer onda, firâsetle rüşd ve kabûlü sezersek, açık sözlerle ve de-

lîllerin yardımı ile ona söz geçirebilirsek, gücümüz nisbetinde onu tedâvî eder ve acı, tatlı sözlerle, uygun delîller ile hastalıkdan kurtarırız.

Hulâsa: Allahü teâlânın emr etdiği gibi en güzel şeklde onunla mücâdeleye gayret sarf ederiz. Ama hasta rûhlu kimselere uygulanan bu kadar ruhsat, herkes ile kelâm kapısını açmağa delîl değildir. Çünki ilâclar, hastalar için kullanılır, onların da sayısı azdır. Hastalara zarûret hükmü ile uygulanan tedâvîden, sıhhatli kimselerin korunması lâzımdır. Aslî fıtratı sağlam olan kimse, mücâdelesiz ve delîlsiz îmânı kabûl etmeğe hâzırdır. Sıhhatlilerin ilâc kullanmasının zararı, hastaların ilâc kullanmağı ihmâl etmelerinin zararından dahâ az değildir. Allahü teâlâ Resûlüne Nahl sûresi, yüzyirmibeşinci âyet-i celîlesinde meâlen, **(**[Ey Resûlüm] **sen Rabbin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şeklde mücâdele et)** buyurduğu gibi, her şey yerli yerine konmalıdır. Bir cemâ'at hak yola hikmet ile da'vet edilir. Diğer bir cemâ'at güzel va'z ve sözlerle da'vet edilir. Başka bir cemâ'at de tatlı bir mücâdele ile da'vet edilir. Bunların kısmlarını **(El kıstâs-ül müstakîm)** kitâbında tafsîlâtı ile bildirdik. Burada tekrâr ile sözü uzatmayalım.

TUHFET-ÜL-ERÎB FÎ REDD-İ ALÂ EHL-İ SALÎB

(Abdüllah bin Abdüllah Tercümân)

Bismillâhirrahmânirrahîm

Her dürlü hamd ve şükr, Allahü teâlâya mahsûsdur. Bütün düâlar ve bütün iyilikler, Allahü teâlânın Peygamberi olan Muhammed aleyhisselâma olsun! Allahü teâlâ bana, çok sevdiği Peygamberi Muhammed aleyhisselâmın dînini seçerek, sonsuz lütf ve ikrâmda bulundu. İslâm dîninin kat'î delîllerine bakdım ve anladım ki, en küçük bir seçme, anlama kâbiliyyeti olan kimse için, bu kuvvetli delîller, gizli kalacak ve örtülecek şeyler değildir. Ancak, küfr ve inâd ile şu'ûrlarını kaybetmiş kimseler, bu delîlleri göremez.

İslâm âlimlerinin kitâblarını tedkîk etdim. Bu kitâbları da kâfi' buldum. Fekat yehûdîliği ve hıristiyanlığı reddiyyelerinin hemen hemen hepsinde, aklî delîllere mürâce'at etmişler, birkaç mes'ele hâriç, naklî delîller göstermemişlerdir. Aklî ve naklî delîllerle ve kendi sözleri ile red eden sâdece İbni Hazmdır.[1]

Nakl yolu ile gelen delîlleri ve söylenenleri mukâyese ederek, insâf ile hareket etmeği kabûl etdim. Hıristiyanların bâtıl fikrlerini, teslîse [baba-oğul-rûh-ül kuds üçlüsüne] bağlı esâslarını ve akla uymıyan bozuk husûsları, İncîller ile bunları yazanları, nakllerindeki küfrlerini açıklamayı, hazret-i Îsâ aleyhisselâma iftirâlarını, Allahü teâlâya yalan isnâdlarını, İncîl hakkındaki yanlış nakllerini ve haç [istavroz]lara secde etmelerini ve ibâdetlerindeki bozukluklarını, açığa çıkarmayı iştiyâkla arzûluyor idim. Allahü teâlâ, bu kısa risâlenin yazılmasını bana ilhâm ederek, bu arzûmu gerçekleşdirdi. Bu risâlemde evvelâ kendi hâl tercememi, vatanımdan ayrılışımı, islâm dînini nasıl kabûl etdiğimi anlatdım. Sonra Tunus emîri Ebül Abbâs Ahmed ve oğlu Ebül Fâris Abdül'azîzin hükûmetleri devrinde meydâna gelen hâdiseleri, kavuşmuş olduğum ni'met ve ihsânları açıkladım. Son kısmda da hıristiyanlığı red etdim ve Muhammed aleyhisselâmın ümmetinin fazîletlerini isbâta dâir mevzû'ları açıkladım. Böylece meydâna gelen bu muhtasâr esere **Tuhfet-ül erîb fî redd-i alâ Ehl-i salîb** adını verdim.

Bu eser üç fasldır:

Birinci fasl: İslâmiyyeti kabûl edişimi ve Tunus hükümdârının yanındaki işlerimi açıklamakdadır.

İkinci fasl: 823 hicrî senesinde, Tunusun ikinci hükümdârı Ebû Fâris Abdül'azîzin zemânında yapdığım vazîfeleri ve bu hükümdârın güzel ahlâkını ve eserlerini açıklamakdadır.

Üçüncü fasl: Hıristiyanlığın reddi ve Muhammed aleyhisselâmın Peygamberliğinin ilâhî kitâblardaki isbâtı hakkındadır.

İnşâallahü teâlâ, bu faslın bitmesiyle bu kitâbın maksadı meydâna çıkmış olacakdır. Allahü teâlâ sonsuz kudret ve kuvvet sâhibidir.

BİRİNCİ FASL

Müslimân Oluşum ve Tunus Hükümdârının Yanındaki İşlerim:

Biliniz ki, ben [Abdüllah bin Tercümân] Mayorka adlı ülkedenim. [Allahü teâlâ, bu ülkeyi, müslimânların feth etmesini nasîb eylesin!] Bu memleket, denizin kenârında, iki dağın arasında, küçücük bir vâdi ile ortasından bölünmüş, ticârî bir merkezdir. İki tâne limanı vardır. Limanlarda kıymetli mallarla yüklü büyük gemiler yatar. Bu memleket, Mayorka adası diye tanınır. [Mayorka adası, Akdenizde Balear adalarının büyüğü olan adadır.] Ormanlarında çok mikdârda zeytin ve incir ağaçları vardır. Her sene Mısra, İskenderiyyeye yirmi bin fıçıdan çok zeytinyağı gönderilir. Adada, yüzyirmiyi aşan muhkem kal'a vardır.

Babam, Mayorka ehâlisindendir. Ben âilenin tek çocuğu idim. Altı yaşıma girdiğimde, beni bir papaza teslîm etdi. Bu papazdan İncîli okudum. İki sene içinde İncîlin yarıdan çoğunu ezberledim. Altı sene, İncîlin lügatları ile ve mantık ilmi öğrenmekle uğraşdım. Dahâ sonra, Laride şehrine gitdim. Hıristiyanlar arasında bu şehr, ilm şehri sayılırdı. Bu şehr, bir nehr ile ortadan ikiye bölünmüşdü. Toprağı altınla karışık ise de, herkesin bildiği üzere, geliri masraflarını korumadığından, terk edilmişdi. Bu şehrin meyveleri çokdur. Çiftçilerin bir şeftâliyi dört parçaya ayırıp, güneşde kurutduklarını, kabağı ve havucu kurutup, kışın gece vaktinden ıslatarak, ertesi günü tâze gibi pişirdiklerini gördüm. Hıristiyanlardan ilm öğrenmek arzû edenler, burada toplanırlardı. Talebelerin sayıları bin, binbeşyüz kişiye kadar yükseldiği olurdu. Bu talebe topluluğuna yalnız ders okutan papaz karışırdı. Memleketin en çok yetişen bitkisi safrandır. Ben bu memleketde altı sene tıp ve ilm-i nücûm [yıldızlar ile alâkalı ilm] okudum. Sonra dört sene kadar da, İncîl ve İncîl lügatları okutdum.

Sonra, Nebuniye şehrine gitdim. Burası büyük bir şehrdir. Binâları tuğla ile yapılmışdır. Çünki taş ocağı yokdur. Her tuğlacının kendisine mahsûs işâreti, nişânı vardır. Tuğlaların güzelliği ve iyi pişip pişmediği me'mûrlar tarafından kontrol edilir. Bir tuğla eğer dağılır ve parçalanırsa, tuğlayı yapandan parası alındığı gibi, ayrıca cezâ da verilir.

Bu şehrde, her sene ilm tahsîli için, iki binden çok talebe toplanır. İlm tahsîlinde bulunanlar, hükmdâr veyâ şehzâde bile olsa, belli olsun diye sâdece rûhânîlere âid elbise giyerler. Bunlara da ancak ders aldıkları papaz karışır veyâ hükm eder. Ben bu memlekete vardığımda, Nikola Mertil isminde, hıristiyanlarca büyük tanınan ihtiyâr bir papazın kilisesine yerleşdim. Bu papaz hıristiyanlar arasında ilm ve dindârlık yönünden yüksek bir mertebede bulunmakda idi ve zemânının en seçkin papazı idi. Hükümdârlar tarafından kendisine mürâce'at edilir, hediyye ve ikrâmlarda bulunulur, onun hediyyeleri kabûlü, hediyyeyi verenlerce şeref kabûl edilirdi. Onun varlığı uğur sayıldığından, bütün hıristiyanlarca kendisine çok rağbet edilirdi.

Hıristiyan dînine âid üsûl ve kâideleri bu papazdan okudum. Devâmlı hizmetinde bulundum. Kendisine çok yakın olmağa ihtimâm gösterdim. O da beni herkese en yakın talebesi olarak takdîm etdi. O derece yakın oldum ki, evinin ve kilerinin anahtarlarını bana teslîm etdi. Evinde yalnızca, arasıra girdiği bir odası vardı. O odanın anahtarını vermedi. Buraya çeşidli yörelerden kendisine hediyye olarak gelen eşyâ ve malları koyuyor olmalıydı. Böylece on sene tahsîle gayret etdim. Onun hizmetine bütün gücümle hayâtımı vakf ederek, sımsıkı sarıldım. Bir gün hastalandı. Ders okutmağa çıkamadı. Derse gelenler arasında, bir takım mes'eleler müzâkereye başlandı. Mevzû', Allahü teâlânın hazret-i Îsâya indirmiş olduğu, (Senden sonra bir Peygamber gelir, ism-i şerîfi Paraklitdir) meâlindeki ilâhî hükme geldi. Bu husûsda, orada hâzır bulunanlar arasında pekçok münâkaşa oldu. Fekat mes'ele, hâlledilemedi. Dağılıp gitdiler. Ben de Nikola Mertilin evine geldim. Bana, bugün aranızda ne gibi mevzû'lar görüşüldü, diye sordu. Ben de, Paraklit isminde ihtilâf olundu diyerek, oradakilerin söylediklerini söyledim. Sen ne cevâb verdin diye sordu. Ben de, bir İncîl şerhindeki bir cevâbı söylediğimi arz etdim. Bunun üzerine dedi ki: Sen mevzû'ya yaklaşmışsın. Diğerlerinden de yaklaşanlar ve hatâ edenler olmuş. Fekat doğru olan bunlardan hiç biri değildir. Bu yüce ismi ancak, ilmen çok yükselmiş olan ilm sâhibleri bilir. Sizin ise ilmden nasîbiniz çok azdır.

Bunun üzerine, ben kalkıp üstâd Nikola Mertilin ayaklarına kapandım ve dedim ki: Biliyorsunuz ki, ben uzak bir ülkeden buraya geldim. On senedir hizmetinizdeyim. Rızânızı kazanmağa gayret sarf etdim. Sizden sayısız derecede ilm edindim. Şimdi siz kıymetli üstâdımdan, bu mubârek ismi de açıklıyarak, ihsânınızı temâmlamanızı arz ederim efendim.

Papaz Nikola Mertil bu sözleri duyunca, ağlamağa başladı ve dedi ki: Evlâdım, Allah hakkı için bana olan hizmetin, sevgin, bağlılığın sebebi ile, seni çok severim. Bu mubârek ismi öğrenmekde, bilmekde sayısız fâideler vardır. Fekat korkarım ki, gizliyemez de söylersin, sonra hıristiyanlar seni o anda öldürürler. Ondan bu sözleri işitince, merâkım ve heyecânım dahâ da artdı. Allah, İncîl ve Mesîh hakkı için, bana söyliye-

ceğiniz gizli bilgilerin hiçbirini ifşâ etmem dedim. Ona böyle te'minât verdikden sonra dedi ki: Evlâdım! Sen yanıma ilk geldiğin vakt, memleketinin müslimân memleketlerine yakın olup olmadığını, müslimânlarla kavga edip etmediğinizi, onlara düşmanlığın olup olmadığını süâl etmişdim. O süâli islâmiyyet ile aranızdaki ayrılık derecesini anlamak için sormuşdum. Bilmelisin ki, Paraklit ismi, müslimânların Peygamberi Muhammed aleyhisselâmın mubârek ismidir. Kendisine Danyâl aleyhisselâmın bildirdiği dördüncü kitâb nâzil olacakdır. Bu kitâb Kur'ân-ı kerîm olup, O büyük Peygambere gönderileceğini, dîninin hak din olduğunu, milletinin de İncîlde de ismi geçen en üstün millet olduğunu Danyâl aleyhisselâm haber vermişdir.

Üstâd Nikola Mertilin bu açıklaması üzerine, hıristiyanlık husûsunda ne buyursunuz diye sordum. Bunun üzerine gâyet ciddî bir tavır gösterdi ve dedi ki: Evlâdım! Eğer hıristiyanlar Îsâ aleyhisselâmın dîni üzere olsalar, Allahın dîni olan hak din üzerine bulunmuş olurlardı. Çünki, Îsâ aleyhisselâmın ve bütün Peygamberlerin dinleri, Allahın dînidir. Öyle ise, kurtuluş nasıl olur diye sordum. Müslimân olmakla dedi. Müslimân olan kurtulur mu, dedim. Müslimân olan, dünyâ ve âhıretde kurtulur dedi. Bunun üzerine, akllı olan kimse, en kıymetli, en hayrlı olan şey ne ise, kendisi için onu seçer. Siz, islâm dîninin yüksekliğini ve fazîletini bildiğiniz hâlde niçin müslimân olmadınız. Buna bir engel mi vardır, dedim.

Bana dedi ki: Oğlum, Allahü teâlâ, islâm dîninin üstünlüğünü ve Onun Peygamberinin şerefini anlamayı bana küçük yaşlarda değil, yaşlandıkdan sonra nasîb etdi. Bu mevzû'da bizim ileri süreceğimiz bir özr yokdur. Belki ilâhî hüccet, delîl üzerimizde durmakdadır. Eğer, Allahü teâlâ hazretleri bana, küçük yaşda iken hidâyet buyurmuş olsa idi, herşeyi terk eder, hak dîne [islâmiyyete] açıkca girerdim. Dünyâ sevgisi, her günâhın başı ve temelidir. Hıristiyanlar yanında mâlik olduğum i'tibârı ve izzeti, mallarımın ve nüfûzumun çokluğunu sen de biliyorsun. Hıristiyanlar, bende müslimânlığa biraz meyil ve rağbet görecek olsalar, beni yaşatmazlar. Derhâl öldürürler. Ellerinden kurtulup, islâm memleketlerine ilticâ etdiğimi düşününüz. Müslimânlara, islâm dînini kabûl etdim ve size ilticâ etdim desem, hak dîne girip, kazanmışsın. Allahü teâlânın azâbından nefsini kurtarmış olduğun bir dîne girmekle bizi minnet altına koyduğunu mu sanıyorsun, diyeceklerdir. Onların dilini bilmem. Onlar benim hakkımı bilmezler. Doksan yaşında bir ihtiyâr olarak, yanlarında kalıp, açlıkdan ölürüm. Ben Allaha şükr, Îsâ aleyhisselâma gönderilmiş olan, dînin bütün hakîkatlerine inanıyorum ve Allahü teâlâ bunu biliyor.

Bunun üzerine, ben islâm diyârına gidip ve islâm dînine girmek istesem, bana yardım eder ve yol gösterir misiniz, dedim.

Nikola Mertil bana dedi ki: Eğer kurtulmak istiyorsan ve aklın da varsa, hiç durma ve git. Dünyâ ve âhıret se'âdeti senindir. Fekat oğlum, aramızdaki bu konuşmalara kimse vâkıf değildir, kimse işitmemişdir. Bu ko-

nuşduklarımızı çok gizli tutmalısın. Eğer bu mevzû'da birşey hissetdirecek olursan, hıristiyanlar seni derhâl öldürürler, benim seni kurtarmağa gücüm yetmez. Zîrâ ben cânımı kurtarmak için inkâr ederim, sözlerim senin aleyhine kabûl edilmiş olur. Senin benim aleyhime söyliyeceğin sözler ise, doğru olarak kabûl edilmez. Bu mevzû'da birşey sezdirecek olursan, senin kanından ben mes'ûl değilim.

Ben de ona, böyle birşeyden Allahü teâlâya sığınırım diyerek, kendisine te'minât verdim. Yol ihtiyâclarımı görüp, Nikola Mertil ile vedâlaşdım. Bana hayr düâ etdi. Yol harçlığı yapmam için de hediyye olarak elli altın verdi. Oradan deniz yolu ile memleketim olan Mayorkaya geldim. Altı ay orada kaldım. Sonra Sicilyaya gitdim. Müslimân ülkelerine gidecek bir gemi için beş ay orada bekledim. Tunusa gidecek bir gemi geldi. Ona binip, akşam üzeri hareket etdik. Allahü teâlânın yardımı ile, ertesi günü öğle vakti Tunus limanına vardık. Benim geldiğimi işiten oradaki hıristiyanlar toplandılar. Beni evlerine götürdüler. Dört ay kadar müddetle onların yanlarında misâfir kaldım.

Hıristiyanlara, hükûmet dâiresinde hıristiyan lisânını bilen bir kimse olup, olmadığını sordum. Doktor Yûsüf et-tabîbin hıristiyan lisânını bildiğini söylediler. Doktor Yûsüf, o sırada Tunus beği olan Ebül Abbâs Ahmedin[1] husûsî doktoru idi. Bu duruma fazlası ile sevinip, hemen doktorun evini sordum. Beni doktorun evine götürdüler. Durumu doktora anlatıp, müslimân olmak istediğimi söyledim. Bu hayrlı işin kendisi aracılığı ile olacağına çok sevindi. Atına binip, beni hükûmet dâiresine götürüp, Ebül Abbâs Ahmedin huzûruna çıkardı. Ebül Abbâs Ahmed, önce benim kaç yaşında olduğumu sordu. Otuzbeş yaşında olduğumu söyledim. Sonra, hoş geldiniz, çok güzel, müslimân olunuz. Allahü teâlâ mubârek eylesin, dedi. Ben tercümânlık eden doktora dedim ki: Lütfen efendimize söyleyiniz. Bir kimse, dînini terk edecek olursa, onun hakkında çok dedikodular olur. Kendisinden ricâ ederim, burada bulunan hıristiyanların ileri gelenlerini çağırıp, benim hâlimi onlardan sorsun. Hakkımda ne türlü şâhidlik edecekleri dinlensin. Ondan sonra müslimân olayım. Bu ricâmı Ebül Abbâs Ahmede bildirdi.

Abül Abbâs Ahmed dedi ki: Sen, sahâbe-i kirâmdan Abdüllah ibni Selâmın îmâna geldiği sırada, Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmdan taleb etdikleri gibi, bir talebde bulundun. Ricâmı kabûl ederek, Tunusda bulunan ba'zı hıristiyan tüccârlara ve ileri gelenlere haber gönderdiler. Beni de topladıkları bu meclise yakın bir odaya koydular. Çağırdıkları hıristiyan ileri gelenlerine ve tüccârlara Ebül Abbâs Ahmed sordu: Bu gemi ile gelen yeni papaz hakkında neler düşünürsünüz. Onlar dediler ki: Dînimizin büyük bir âlimidir. Büyüklerimiz, ilmde ondan yüksek derecede bir kimse olmadığını söylerler ve tasdîk ederler. Bunun üzerine Ebül Abbâs Ahmed, eğer o papaz müslimân olursa ne dersiniz, dedi. Hepsi birden, Allah korusun, bu adam hiçbir zemân bu işi yapmaz, dediler. Ebül

Abbâs Ahmed onlardan bu sözü işitince, beni çağırtdı. Ben de yanlarına varıp, hepsinin yanında Kelime-i şehâdet getirdim. Hepsi önüne bakıp, hayret ve dehşet içinde kalıp: Bu adama bu işi yapdıran, evlenmek arzûsudur. Çünki hıristiyanlıkda papaz evlenemez, dediler.

Çok üzüntülü ve elemli olarak gitdiler. Sonra, Ebül Abbâs Ahmed bana günde bir çeyrek altın ma'âş bağladı. Beni misâfirhâneye yerleşdirdiler. Muhammed Saffarın kızıyla da evlendirdiler. Evlendiğim gün de yüz altın ve bir kat elbise hediyye etdiler. Bu para ile düğün yapdım. Bu evlilikden bir oğlum dünyâya geldi. Uğurlu olsun diye, ona Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın ismini verdim.

İKİNCİ FASL

Tunus beği Ebül Abbâs Ahmed ve oğlu Ebül Fâris Abdül'azîzin[1] hükûmetleri zemânındaki durumum:

Müslimân oldukdan beş ay sonra, Tunus beği Ebül Abbâs Ahmed bana liman reîsliği me'mûriyyeti verdi. Bundan maksadları, bu hizmet sırasında hıristiyanlar ile müslimânlar arasında meydâna gelecek hâdiselere dâir, elimden pekçok tercemeler geçeceğinden, arabî lisânını çok çabuk öğrenmem idi. Hakîkaten öyle oldu. Bir yıl geçince, arabîyi öğrendim. Mehdiye şehrine giderek, Fransız ve Ceneviz donanması tarafından gelen mektûbları terceme etmeğe başladım. Sonra, Ebül Abbâs Ahmed beğ ile, Kabis kal'asına gitdik. Orada da hazîneler müdîri oldum. Sonra, Kafsa kal'asına vardık. Burada, Ebül Abbâs Ahmed beğ hastalanıp, 796 [m. 1393] senesi Şa'bân ayının üçüncü günü vefât etdi. Ebül Abbâs Ahmed beğin ölümünden sonra, yerine oğlu Ebül Fâris Abdül'azîz geçdi. Babasının şahsıma gösterdiği teveccüh ve vermiş olduğu mertebe ve tahsîsâta ilâve olarak, beni misâfirhâne idâresi ile de vazîfelendirdi.

Bu sultân zemânında, liman reîsi ve mütercim olduğum sırada, bir gün müslimân mallarını taşıyan bir gemi gelip, limanda demirledi. Onun ardından Sicilyadan iki gemi dahâ geldi. Bu iki geminin mürettebâtı, müslimânlara âid olan gemiyi zapt etdiler. Gemideki eşyâ ve malları yağma etdiler. Geminin içindeki müslimânlar, canlarını zor kurtardılar. Ebül Fâris Abdül'azîz bu hâdiseyi duyunca, divânın başkan ve âzâlarına, Halkul-Vad denilen yere çıkmalarını söyledi. Müslimânların mallarının bedel ödemek sûreti ile kurtulması için, hıristiyanlarla pazarlık yapmalarını emr eyledi. Onlar bu emr üzerine, Halkul-Vad denilen yere gidip, mâiyyetlerinde bulunan tercümânı gemiye gönderdiler. Tercümân, gemideki hıristiyanlarla anlaşmaya çalışdı. Fekat çok yüksekden konuşdukları için, muvaffak olamadı.

Sonrada anlaşıldı ki, bu gemilerin biri ile Sicilya hıristiyanları arasında hâtırı sayılan bir papaz da gelmiş. Bu papaz, benim talebelik arkadaşım olup, vakti ile birbirimizi kardeş gibi sevdiğimiz bir papaz idi.[1] Benim

müslimân olduğumu işitmiş. Bu hâl kendisine çok güç gelip, çok üzülmüş ve beni tekrâr hıristiyan dînine döndürmek için, bu gemi ile buraya kadar gelmiş. Gemiye giden tercümân ile karşılaşınca, ona adın nedir diye sormuş, o da Alî demiş. Ona, ey Alî! Bu mektûbu divânda liman reîsi olan Abdüllaha ver. İşte sana bir altın veriyorum. Cevâbını getirdiğinde bir altın dahâ veririm, demiş. Tercümân Alî, mektûbu alıp, Halkul-Vad denilen yere geri gelir. Vaziyyeti bildirir ve papaz ile arasında geçen konuşmayı nakl eder. Divân başkanı mektûbu alıp, Cenevizli bir tüccâra terceme etdirdikden sonra, aslı ile berâber, Ebül Fâris Abdül'azîze gönderir. Ebül Fâris Abdül'azîz mektûbu okudukdan sonra, bir adamını göndererek, beni çağırtdı. Yanlarına girdiğimde dedi ki: Ey Abdüllah, bu mektûb deniz ötesinden gelmişdir. Oku bakalım ne yazmışlar, anlıyalım. Ben de okudum ve gülmeye başladım. Bana, ne gülüyorsun, dedi.

Dedim ki: Allahü teâlâ size zaferler versin. Bu mektûb bana eskiden dostum olan bir papazdan gelmişdir. Hemen terceme edelim diyerek, kenâra oturdum. Arabî tercemesini yapıp kendilerine verdim. Tercememi eline alıp, okudukdan sonra, kardeşi İsmâ'île dedi ki: Allahü teâlâya yemîn ederim ki, aynen terceme yapmış, hiçbir sözü atlamamış. Ben de, bunu nereden anladınız, diye sordum. Cenevizlilerin yapdığı başka bir tercemeden, dedi. Sonra, ey Abdüllah, bu papaza ne cevâb vereceksin, dedi. Dedim ki: Benim vereceğim cevâb, tarafınızdan bilindiği gibi, hak olan dîne kendi isteğimle girdiğimi ve müslimân olduğumu bildirmek olacakdır. Bana yazı ile bildirmiş olduğu diğer şeylerin hiç birine, cevâb vermek istemem.

Bunun üzerine, Ebül Fâris Abdül'azîz beğ dedi ki: Ey Abdüllah! Senin tam ve hakîkî müslimân olduğunu öğrenmiş oldum. Bu husûsda hiçbir şübhemiz yokdur. Fekat, **(Harb hîledir)** hadîs-i şerîfine dayanarak, yazacağın cevâbda müslimânların mallarının geri verilmesi husûsunda papazın gemi sâhibine söyleyip, yardım etmesini ve müslimân tüccârlarla bir anlaşmaya varıldığı takdîrde, malların tartılmasını behâne ederek, senin de kantarcı ile berâber çıkıp, gece vakti gemiye kaçacağını bildir.

Ebül Fâris Abdül'azîzin emr etdiği gibi cevâb yazıp, gönderdim. Papaz mektûbumu okuyunca çok sevinmiş ki, malların geri verilmesi husûsundaki taleb etdikleri ücreti azaltdılar. Sonra tartacak olan adam, birkaç def'a gemiye gidip, geldiyse de, ben gitmedim. Papaz gelmemden ümmîdini kesince, gemiyi kaldırıp, Cehennem olup gitdi.

Papazın yolladığı mektûbda şunlar yazılı idi:

"Kardeşin Fransiz Papaz, selâmdan sonra sana şunları bildirir: Ben bu beldeye seni bulup, geri götürmek için geldim. Bugün Sicilyaya hâkim olan zâtın yanında yüksek bir mertebeye sâhibim. Ta'yîn yapmak, azl etmek gibi, memleketin bütün işleri benim elimdedir. Şimdi

benim sözüme iyice kulak ver de, Allahın bereketinin bulunduğu bu tarafa gel. Malların ve diğer eşyâların elimden çıkar diye sakın korkma. Ben senin zan etdiğinden dahâ çok tatmîn edecek mal ve makâma sâhibim. İstediğini vermeğe hâzırım. Selâm."

Tunus Sultânı Ebül Fâris Abdül'azîzden Ba'zı Hâtırâlar:

Ebül Fâris Abdül'azîz, teb'asını Kitâb ve sünnete uygun olarak adâlet ile idâre etmişdir. Âlim ve sâlihlere iltifâtda bulunmak ve ikrâm etmek, onun güzel ahlâkından ve yüksek hasletlerinden idi. Tunus ülkesine gelen misâfirlere ta'zîm ve hürmet etdiği gibi, Ehl-i beyt-i Resûle de son derece riâyet gösterir, herkese mertebesine göre izzet ve ikrâmda bulunurdu. Ebül Fâris Abdül'azîze bu vasfından dolayı, doğudan ve batıdan pek çok kimse gelirdi. Misâfirlerin gerek orada kalmaları, gerekse geri dönüşleri sırasında, îcâb eden kolaylıklar sağlanır, bu husûsa titizlikle riâyet edilirdi.

Her sene, Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın doğduğu geceye hürmeten, Rebi'ul-evvel ayının onikinci gecesi bir cem'iyyet düzenlenirdi. Bu cem'iyyetde, gülsuyu gibi şeylerin dağıtılmasından başka, divân gelirinden altmış dinâr verilirdi. Ebül Fâris Abdül'azîzin, mazlûm olanlara karşı merhamet ve insâfı pek fazla idi. Her kim olursa olsun, bu husûsa çok riâyet ederdi. Bunun bu özelliğinden dolayı, bütün me'mûrları ve mâiyyeti de ona uyarak zulmden sakınırlar, kendilerinden şikâyetci bir kimsenin onun huzûruna çıkmamasına son derece dikkat ederlerdi. Hapishânelere sık sık gider, oradakilerin hâtırlarını sorar, tahliyesi lâzım gelenleri bırakır, cezâya müstehâk olanların ise cezâsını verirdi. Sadaka ve ihsânda bulunması, halk arasında çok yaygın idi. İhtiyâc sâhibi olanların adlarını bir deftere yazdırıp, fakîh Ebû Abdüllah Muhammed ibni Selâmî Taberîyi, ihtiyâcları dağıtmakla vazîfelendirmişdi. İhtiyâc sâhiblerine onun vâsıtası ile ihtiyâcların dağıtılması âdet olmuşdur. Her sene, Mekke, Medîne ve civârında bulunan halkın ve hâcıların, yol kesicilerden korunmaları için, arab şeyhlerine çeşidli yardımlarda bulunurdu.

Endülüs halkına da her sene para, silâh, at, buğday, barut gönderirdi. Vefâtından sonra, geriye kalan hâsılâtı ile hıristiyanların elinden müslimân esîrlerin kurtarılması için, bir mikdâr erâzîyi vakf etmişdi. Bu işin başına da, emîn bir zât olan Ebû Abdüllah Muhammed ibni Azzûzîyi getirmişdi. Toplanan hâsılât ile, bir tarafdan erâzî satın alınarak, gelirin çoğaltılmasına çalışılırken, diğer tarafdan da Tunus limanına gelen müslimân esîrlerin bedelleri devlet hazînesinden verilerek, kurtarılmalarını vasıyyet etmişdi. Hattâ Ebül Fâris Abdül'azîz, Tunusda mevcûd her vilâyetin hıristiyan tüccârlarına ellerine geçen müslimân esîrleri alıp getirmeleri için, gençler için altmış, ihtiyârlar için kırk-elli dinâr akçe verileceğine dâir benim tercümânlığım vâsıtası ile bir mukâvele yapmışdı. Bu mukâveleden sonra hıristiyanlar, bir çok esîr getirip, hazîneden akçe almışlardı. Bu kitâbın yazıldığı târih olan 823 [m. 1420] senesinde bu mukâvele

devâm etmekdedir.

Ebül Fâris Abdül'azîzin, bir güzel icrâatı da şudur: Deniz kapısı dışında ve ba'zı hıristiyanların senede oniki bin dinâra kirâladıkları bir hân vardı. Bu hânı yıkdırdı. Çünki burada, içki içerek ve her türlü rezâleti yaparak, halkın umûmî huzûrunu bozuyorlardı. Sâdece Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için, bu kadar geliri terk etdi. O hânın yerine, içinde nemâz kılınacak, zikr yapılacak, salevât-ı şerîfe getirilecek bir ibâdethâne ve îmâret yapdırdı. Gelirleri buraya sarf edilmek üzere, ba'zı erâzîyi ve zeytinliği vakf etmiş ve karşısında da bir yağhâne vakf etmiş, o yeri îmâr ve ihyâ etmişdir. Bardo bağçesi yakınında, El-Damusdaki ve Cebel-i Hâvî civârındaki tekkeleri, Bâb-ı Cedîd dışındaki su depolarını ve Dâr-ı Ebil Ca'dın yanındaki karakolları, mevcûd hamamları ve mesîre yerlerini hep o yapdırmışdır. Zeytûnî câmi' içindeki kütübhâne ve yoksul müslimânlar için yapdırılan hastahâne yine Ebül Fâris Abdül'azîz devrinde yapdırılmışdır.

Tunusun bütün çarşı ve pazarlarından, islâmiyyete uygun olmıyan şekilde elde edilen yirmisekiz bin dinârı terk etmişdir. Kendisinden önce Tunusda sabun i'mâlâtı hükûmetin inhisârında olup, halkın sabun i'mâl etmesi yasakdı. Habersiz sabun i'mâl edenler, muhtelîf para ve hapis cezâlarına çarpdırılırlardı. Ebül Fâris Abdül'azîz bu yasağı kaldırarak, bir takım yolsuzluklara son verdi. Memleketindeki kötü kimseleri, diğer beldelere sürdü. Sicilya adasına bir donanma gönderdi. Tarkuba şehri zabt edildi, kal'ası yıkıldı. Trablus, Kabis, Hama, Kafsa, Tuzer, Nefka, Biskra, Kostantiniye ve Bicâye beldelerine de asker göndererek, yıllardır Afrikada çeşidli hasârlara sebeb olan ihtilâlcileri itâ'ate getirmişdir.

ÜÇÜNCÜ FASL

Hıristiyanlığın reddi ve Muhammed aleyhisselâmın Peygamberliğinin Tevrât ve İncîl gibi diğer Peygamberlerin kitâblarındaki delîller ile isbât edilmesi:

Bu faslda, hıristiyanlığın bozukluğunu, İncîl kitâbının hükmleri ile ve dört ayrı kişi tarafından yazılan İncîllerdeki sözlerle ortaya koyacağız. Ayrıca, şu anda ellerinde bulunan kitâblardaki evvelki Peygamberlerden nakl edilen sözleri açıklıyarak, Peygamberimizin nübüvvetini bir def'a dahâ isbât edeceğiz. Bu fasl dokuz kısma ayrılmışdır:

Birinci kısm: Dört İncîli yazanlar ve uydurdukları yalanlar hakkındadır.

İkinci kısm: Hıristiyanların mezheblerine göre ayrılıkları ve fırka sayıları hakkındadır.

Üçüncü kısm: Hıristiyanlık kâidelerinin açıklanması ile, onların bütün kâidelerinin yine kendi İncîllerinin açıklaması ve delîlleri ile reddi ve ortadan kaldırılması hakkındadır.

Dördüncü kısm: Hıristiyanların, dînî inanç ve amellerinin ve dindâr oldukları inancının da yine İncîller vâsıtası ile reddi hakkındadır.

Beşinci kısm: Hıristiyanlarca tanrı kabûl edilen Îsâ aleyhisselâmın tanrı olmayıp, bir insan ve Allahü teâlâ tarafından gönderilmiş bir Peygamber olduğunun İncîlin nassı ile beyânı hakkındadır.

Altıncı kısm: Dört İncîli yazanların, aralarındaki ayrılıklar ve yalanları hakkındadır.

Yedinci kısm: Papazların Îsâ aleyhisselâm hakkında uydurdukları yalanlar ve bu husûsda kendilerinin yalancı duruma düşdükleri hakkındadır.

Sekizinci kısm: Hıristiyanların müslimânları aybladıkları mes'eleler hakkındadır.

Dokuzuncu kısm: Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın nübüvvetinin, Tevrât, Zebûr ve İncîlde bulunan âyetlerle ve dahâ önce gelmiş olan Peygamberlerin müjdeleri ile sâbit olduğu ve getirdiği dînî hükmlerin Kıyâmete kadar devâmı hakkındadır.

BİRİNCİ KISM

Dört İncîli [Matta, Luka, Markos, Yuhannâ İncîlini] Yazanlar ve Uydurdukları Yalanlar Hakkındadır:

Bugün Îsâ aleyhisselâma gönderilmiş olan İncîl, hiçbir memleketde yokdur. Hıristiyanların ellerinde dört dürlü İncîl vardır. Bunları, Matta, Luka, Markos, Yuhannâ yazmışdır. [Birçok İncîlin çeşidli hıristiyan konsillerinde imhâsından sonra, bu dört İncîl bırakılmışdır.] İncîli ilk değişdiren bunlardır.[1]

Filistinli olan Matta, Îsâ aleyhisselâmı yalnız semâya çıkdığı sene görmüşdür. Bundan sekiz sene sonra, İskenderiyyede ilk İncîli yazmışdır. Burada, Îsâ aleyhisselâmın doğumu sırasında görülen, şaşılacak şeyleri ve yehûdî pâdişâhı, onu çocuk iken öldürmek istediğini, hazret-i Meryemin oğlunu alıp, Mısra götürdüğünü yazmakdadır. Mattanın anlatdığına göre, Îsâ aleyhisselâm doğduğunda, Beyt-i Makdise doğu tarafdan üç mecûsî gelip, "Bu günlerde dünyâya gelen, sultân neredêdir. Biz memleketimizde, onun yıldızını doğmuş gördük ki, bu onun dünyâya teşrîf etdiğinin delîlidir. Biz ona hediyye getirdik" dediler. Yehûdî pâdişâhı Herod bunu işitince, yehûdîlerin âlimlerini topladı. Bahs edilen çocuğu sordu. Onlar dediler ki:

Beni İsrâil Peygamberleri kitâblarında haber vermişlerdir ki, Mesîhin doğumu Kudüsde Beyt-ül Lahmda bu günlerde olacakdır.

Bunun üzerine Herod, gelen mecûsîlere, Beyt-ül Lahma gidip, yeni doğan çocuğu aramalarını, bulurlar ise, kendisine de bildirmelerini söyledi. Her ne kadar onlara, murâdım onunla yakın olmak, kulluk etmek, de-

di ise de, aslında onu öldürmeğe karâr vermişdi. Üç mecûsî, Beyt-ül Lahma gidip, hazret-i Meryemi, oğlu Îsâ aleyhisselâm kucağında olduğu vaziyyetde buldular. Hediyyeleri verdiler. Îsâ aleyhisselâma secde etdiler. Geceleyin kendilerine bir melek geldi. Îsâ aleyhisselâmın doğduğu yeri gizlemelerini, başka bir yoldan geri dönmelerini emr ve işâret etdi. Hazret-i Meryeme de, Herodun hîle ve sû'ikasd fikrini haber verdi ve Îsâ aleyhisselâmı Mısra götürmesini söyledi. Hazret-i Meryem de söylenildiği gibi yapdı.

Mattanın anlatdığı bu hikâye ve sözler, bâtıldır ve aslı yokdur. Hakîkatle hiçbir alâkası olamaz. Aslında böyle bir hâdise olsaydı, Herod Îsâ aleyhisselâmı aramağa kendisi gider veyâ güvendiği bir kimseyi gönderirdi. Diğer üç İncîli yazan, Luka, Markos ve Yuhannâ, kitâblarında böyle bir şeyden bahs etmemişlerdir. Matta, Îsâ aleyhisselâmın doğum zemânını bilmediğinden, bunu bilerek ifâde etmeyip, belki bu hâdiseyi uyduran birisinden işitmiş ve işitdiğini nakl etmişdir.

Lukaya gelince, bu zât, hazret-i Îsâ zemânına yetişmemiş ve onu görmemişdir. Kendisi, Îsâ aleyhisselâmın semâya çıkarılmasından sonra, Pavlosun yanında hıristiyan olmuşdur. Bir yehûdî olan Pavlos da, Îsâ aleyhisselâmı görmemiş ve onun zemânına yetişmemişdir. Pavlos yehûdî olup, koyu bir hıristiyan düşmanı idi. O kadar düşman idi ki, bir zemân her nerede bir hıristiyan bulunursa, yakalanıp, Beyt-i Makdîse getirilmesi ve orada habs edilmesi hakkında Kayserlerden emr çıkartmışdı.

Luka, Havârîlerin Kıssaları adlı kitâbında şöyle anlatır: Merkum Pavlos birgün bir atlı ile dolaşırken güneş ışığı gibi bir nûra rast gelip, o nûrdan bir ses işitmiş: Ey Pavlos! Niçin bana zarar veriyorsun. Pavlos demiş ki: Seni bu zemâna kadar hiç görmediğime göre, nasıl olur da sana zarar verebilirim. Bunun üzerine nûrdan: Benim ümmetime olan zararın banadır. Onlardan elini çek. Zîrâ onlar, Hak üzeredirler. Onlara tâbi' ol, kurtulursun, cevâbını almış. Pavlos sormuş: Bu husûsda bana ne emr edersiniz. Nûr şöyle cevâb vermiş: Şâm şehrine git ve Enâniyye adlı kimseye sor. Pavlos gidip, o kimseyi arayıp, bulmuş. Îsâ aleyhisselâmdan bu işitdiklerini ona bildirmiş. Ondan berâberce hıristiyan dînine girmeği istemiş. O da bunun bu isteğini kabûl etmiş. Merkumun Îsâ aleyhisselâma îmânı belli oldukdan sonra, şân ve şerefi artmışdır.

Bu hikâyenin aslı yokdur ve şeytânın bir hîlesidir. Demek ki, Pavlos Enâniyyenin, Luka da Pavlosun elinde hıristiyan olmuş ve İncîli ondan almışdır. Hâlbuki, bunların ikisi de Îsâ aleyhisselâma yetişememiş ve onu görmemişlerdir. Görüldüğü üzere, bu kadar karışık ve ma'nâsız sözler, hıristiyanlığın bâtıl ve yalandan ibâret olduğuna açık bir delîldir.

Markos da, Îsâ aleyhisselâmı görmemişdir. Hıristiyanlığı kabûlü Îsâ aleyhisselâmın semâya çıkışından sonra, havârîlerden Petrusun yanında olmuşdur. İncîli Romada yazmışdır. Markos diğer İncîlleri yazan-

lara ba’zı mes’elelerde muhâlefet etmişdir.

Yuhannâ, Îsâ aleyhisselâmın teyzesinin oğludur. Hıristiyanların anlatdıklarına göre, Îsâ aleyhisselâm bunun düğün ziyâfetinde hâzır bulunmuş ve suyu şerâba o zemân dönüşmüşdür. Îsâ aleyhisselâmın da ilk mu’cizesi bu imiş. Yuhannâ bunu görünce, hanımını terk ederek, din ve seyâhatda Îsâ aleyhisselâma tâbi’ olmuşdur.

Hıristiyanlar derler ki, Îsâ aleyhisselâm, yehûdîler tarafından öldürüleceğini anladığı zemân, teyze oğlu Yuhannâya vasiyyet etdi: Ey Yuhannâ! Annem hakkında Allahü teâlâdan kork ki, o senin annendir. Annesine de Yuhannâ hakkında, o senin oğlundur. Onun hakkında Allahü teâlânın gazâbından sakın dedi. Onu da annesine vasiyyet etdi. Yuhannâ, dört İncîli yazanlardan dördüncüsüdür. Bu hâdiseyi zikr etmemişdir. İncîlini Samon şehrinde yunanca olarak yazmışdır.

İşte bu dört İncîli tertîb edip yazan, bu dört kişidir. Asl İncîli tahrîf eden bunlardır. Açıkdan açığa yalan söylemekden de çekinmemişlerdir. Îsâ aleyhisselâmın getirdiği yalnız bir İncîldir. Onda tenâkuz, ihtilâf ve yalan yokdur ve olamaz. Dört kişinin yazdığı bu dört İncîlde, gerek Allahü teâlâ ve gerekse Onun Resûlü Îsâ aleyhisselâm hakkında, yalan ve iftirâlar, birbirinin zıddı olan o kadar sözler vardır ki, bu husûs ma’lûm ve meşhûr olup, hıristiyanlar da inkâr edecek durumda değildirler. İnşâallahü teâlâ bu husûsda alâkalı bahsde kâfî derecede ma’lûmat vereceğiz.

Matta, kendi İncîlinin onüçüncü faslında bildirdiği üzere, güyâ Îsâ aleyhisselâm, “Benim cesedim, vefâtımdan sonra, Yûnüs aleyhisselâmın cesedi balığın karnında kaldığı gibi üç gün üç gece arzın içinde kalacak demiş. Bu hikâye Mattanın İncîlinde yazmış olduğu iftirâ ve yalanların en meşhûrudur. Çünki Matta, diğer İncîl yazanlar ile şu husûsda müttefikdir ki, Îsâ aleyhisselâm Cum’a günü sâat altıda vefât etmiş. Cumartesi gecesinin ilk sâatinde defn olunmuş ve Pazar günü sabâhleyin mevtâlar arasından kalkmışdır. Bu uydurma hesâba göre, Îsâ aleyhisselâm arzın içinde yalnız bir gün iki gece kalmışdır. Mattanın yukarıda zikr etdiği sözlere göre ise, Îsâ aleyhisselâm kendisinin, Yûnüs aleyhisselâmın balığın karnında kaldığı gibi, üç gün üç gece arzın içinde kalacağını haber vermişdir. Demek ki, Mattanın naklinde yalan ve tenâkuz olduğu apaçık meydâna çıkmakdadır.

Dört İncîli yazanların, bu mes’ele hakkında yalan söylemiş olduklarına şübhe yokdur. Çünki, Îsâ aleyhisselâm kendisinin öldürülüp, bir gün iki gece veyâ üç gün üç gece arzın içinde kalacağına dâir ne kendisi kimseye bir şey söylemiş, ne de İncîlde böyle bir şey haber verilmişdir. Allahü teâlâ, yüce Peygamberi Muhammed aleyhisselâma Kur’ân-ı kerîmde Nisâ sûresi, yüzelliyedinci âyet-i kerîmesinde, bu hakîkati apaçık bildirmekdedir. Bu âyet-i kerîmede meâlen buyuruluyor ki, **(Yehûdîler, hazret-i Îsâyı ne öldürmüş, ne de çarmıha germişlerdir. Lâkin gördük-**

lerinden biri ona benzetilmişdir.)

Yine hıristiyanların yalan ve tenâkuzlarından bir delîl de, İncîl yazarı Markos hazret-i Mesîhin ölüler arasından kalkdığını ve havârîlerle konuşduğunu ve hemen o gün semâya çıkmış olduğunu yazmakdadır. Luka ise, Havârîlerin Kıssâları adlı kitâbında buna muhâlefet ederek, Îsâ aleyhisselâmın ölüler arasından kalkdıkdan tam kırk gün sonra, semâya çıkdığını yazmakdadır. İşte bu delîl onların yalanlarını ve bu maddenin aslının ve esâsının olmadığını ortaya koymakdadır.

Kendisinden başka ilâh olmıyan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Îsâ aleyhisselâm ne öldürülmüşdür, ne de defn olunmuşdur. Ne de defnden bir veyâ kırk gün sonra kabrinden kalkmışdır. [Bunların hiçbirinin aslı yokdur, bunları söyliyen yalancıdır.] Allahü teâlânın la'neti, yalancıların üzerine olsun.[1]

İKİNCİ KISM

Hıristiyanların din ve i'tikâdlarında mevcûd olan ayrılıklar ve onların fırkaları hakkındadır:

Hıristiyanlar i'tikâdlarında yetmişiki fırkaya ayrılmışlardır. Birinci fırkanın i'tikâdına göre, –hâşâ– Îsâ aleyhisselâm Allahdır, hâlık ve bârîdir! Yerleri, gökleri yaratmışdır. Şimdi onlara deriz ki: Siz yalancı ve kâfir olmuş ve İncîllerinize muhâlefet etmişsiniz. Zîrâ Matta İncîlinin yirmialtıncı faslında şöyle denilmekdedir: (Îsâ aleyhisselâm, yehûdîlerin kendini yakaladıkları geceden evvel havârîlere, ölüm kaygısından dolayı, "Pek sıkıntıdayım, bayılacak hâldeyim" deyip, sonra üzüntüsü artdı, hâli değişerek yüzüstü kapandı. Ağlayıp, yalvararak, "İlâhî! Bu ölüm kâsesinin benden sarf ve tahvîli mümkinse sarf eyle. Benim dilediğim değil, senin istediğin olsun" dedi.)

Bu hikâyeye göre, hazret-i Mesîh, bir insandır. Ölümden korkmakda ve âciz kalmakdadır. Ayrıca, "İlâhî" diyerek, yalvarmağa başlaması ile, bir ilâhı, bir ma'bûdu olduğunu ortaya koymuş olmakdadır.

Hıristiyanlar bir tarafdan Îsâ aleyhisselâmda mahlûklara mahsûs, korku ve hüzün gibi bir takım hâllerin görüldüğünü söylerken; bir tarafdan da, Allahü teâlânın kudretinden şübhesi olduğunu ilâve etmişlerdir. Çünki "ölüm kâsesinin benden sarf ve tahvîli mümkin ise" demek, Allahü teâlânın kudretinden şek ve şübhe etmekdir. Îsâ aleyhisselâm eğer, Allahü teâlânın hiçbir şeyden âciz olmadığını biliyorsa, "mümkin ise" demesinin bir ma'nâsı olamaz. Yok, eğer ölüm kâsesinin kendisinden uzaklaşmasına, Allahü teâlânın kuvvet ve kudreti olmadığını biliyorsa, Ona o husûsda yalvarmasının ne ma'nâsı olur. Allahın Resûlü, Allahü teâlânın kudret ve kuvvetinden hiçbir zemân şübhe etmez. Doğru olan şudur ki, Îsâ aleyhisselâm, Allahü teâlânın hiçbir şeyde âciz kalmayacağını, kendilerinden mu'cize ve hârika olarak ne çıkdı ise, ilâhî kudret ile meydâ-

na gelmiş olduğunu yakînen bilirdi.

Böyle sapık i'tikâda saplanan hıristiyanlara yine şöyle denilebilir ki: "Siz Îsâ aleyhisselâmı Allah tanımakla, Yuhannâ İncîlinin onyedinci faslında olan beyânına da muhâlefet etmiş olursunuz. Çünki, bu fasılda Mesîh aleyhisselâmın yüzünü semâya kaldırıp, Allahü teâlâya yalvararak, "Yâ Rab! Ben, Sana, düâmı kabûl kıldığından dolayı şükr eder ve bunu sana i'tirâf ederim ve bilirim ki, Sen benim düâmı her zemân kabûl buyurursun. Lâkin ben Sana şu cemâ'at için niyâz ve ricâda bulunuyorum ki, onlar beni gönderene îmân ederler" demekdedir, diye yazılıdır.

Bu ifâdeye göre, Îsâ aleyhisselâm kendisinin Rabbi ve ilâhı olduğunu söylemiş, ona düâ etmiş, yalvarmış, düâsının kabûlünden dolayı da şükr etmişdir. İşin aslı böyle olunca, siz nasıl olur da, "Îsâ, yerleri, gökleri yaratan Allahdır" diyebilirsiniz? Akl-ı selîm sâhibleri yanında bundan dahâ çirkin bir şey olamaz.

Yine Yuhannâ İncîlinin beşinci faslında şöyle yazılıdır: Îsâ, yehûdî tâifesine, "Benim sözümü dinleyen ve beni gönderene îmân eden Cennete girer" dedi. Yine bu fasılda şöyle denilmekdedir: Yehûdî tâifesi Îsâya, "Senin dediklerine kim şehâdet eder" demiş, Îsâ aleyhisselâm da onlara, "Beni gönderen Rab bana şâhiddir" diye cevâb vermişdir.

İşte bu da, Îsâ aleyhisselâmın Allahü teâlâ tarafından gönderilmiş bir Peygamber olduğuna delîldir. Kendisini gönderen, îmân ederek getirdiği ilâhî emrleri yapanların Cennete gireceğini bildirmişdir.

Îsâ aleyhisselâmın, ilâh olduğunu iddi'â eden hıristiyanların, bu iddi'âlarının bozuk olduğuna bir delîl dahâ gösterelim:

Markos, İncîlinin birinci faslında şöyle hikâye etmişdir: Kudüs-ü şerîfde bir mecnûn vardı. Ağzında bir cin konuşurdu. Îsâ oradan geçerken cin bağırdı: Ey Îsâ! İster misin ki, bu cesedden beni çıkarasın. Böylece, halk senin Peygamber olduğunu bilsin. Ben de senin Allah tarafından gönderilmiş hak Peygamber olduğunu bileyim. Îsâ da çıkması için emr edince, adam sâlim olarak kalkmış ve hâzır bulunanlar hayret etmişlerdir.

Bu da pek açık olarak göstermekdedir ki, Îsâ aleyhisselâm insandır ve Peygamberlerden bir Peygamberdir.

Hıristiyanların başka bir fırkasının inancı da şöyledir: Îsâ aleyhisselâm, Allahın oğludur. Hem ilâh, hem insandır. Babası cihetinden ilâh, anası cihetinden insandır. Yehûdîlerin onun insâniyyetini, ya'nî mahlûk olmak tarafını öldürmesiyle, insan olma cesedi kabre konuldu ve ülûhiyyeti Cehenneme indi. Oradan Âdem, Nûh, İbrâhîm ve diğer bütün Peygamberleri çıkardı. Onlar, babaları Âdemin, Cennetdeki yasak ağaçdan meyve yimesi hatâsından dolayı, Cehennemlik olmuşlardı. Bütün Peygamberler, hazret-i Mesîhin ülûhiyyet tarafı ile yaratılış tarafının birleşmesinden sonra, berâberce semâya çıkmışlardır.

Bu inanış da küfr ve ahmaklığın son derecesidir. Bunlara deriz ki: Siz, Allahü teâlâ ve Resûlü olan Îsâ aleyhisselâm hakkında yalan söylüyorsunuz. Sizin bu yalanınızın delîli, yine kendi kitâblarınızdan Markos İncîlinin onikinci faslında, yirmidokuz yazılı olan fıkradır. Markos orada Îsâ aleyhisselâmın havârîlere, "Bilin ve i'tikâd edin ki, sizin semâvî babanız, ya'nî şânı yüce olan Ulu ilâhınız birdir ve tekdir" demiş olduğunu nakl etmişdir. Onların yalanlarına, Îsâ aleyhisselâmın, kendi İncîllerinde olan, bu şehâdetinden dahâ açık bir şehâdet olabilir mi, olamaz.[1]

Onlar bu süâller karşısında dilsize dönmüş ve helâk yoluna sapmışlardır. Hıristiyanların diğer fırkaları da hep yalan ve küfr üzerine kuruludur. Fekat söz uzayacağından dolayı, îzâhına lüzûm yokdur. Her dürlü yardım Allahü teâlâdandır.

ÜÇÜNCÜ KISM

Hıristiyanların bozuk kâideleri hakkındadır:

Hıristiyanların esâs kâideleri beş dânedir:

1– Vaftîz olmak. 2– Teslîse [tirinite] inanmak. 3– Oğul uknumunun hazret-i Meryemin karnında, Îsâ aleyhisselâmın cesedi ile cesedlendiğine inanmak. 4– Kurbana inanmak. 5– Papaza günâh i'tirâf etmek.

Hıristiyanların ileri gelenleri, bu beş esâs kâide üzerinde ittifâk etmişlerdir. İçlerinden pek azı bundan ayrılmışlardır. Şimdi bu kâidelerin hepsini birer birer kendi İncîllerinin naslarıyla reddedeceğiz.

Birinci Kâide:

Vaftîz Olmak:

Bilindiği üzere İncîl yazarlarından Luka, İncîlde Îsâ aleyhisselâmın, "Her kim vaftîz olursa Cennete girecek, vaftîz olmayan kimse ebediyyen Cehennemde kalacakdır" dediğini nakl etmekdedir. Bunun için, hıristiyanlar vaftîz olunmadıkca Cennete girmenin imkânsız olduğuna inanırlar.

Onlara soralım ki: İbrâhîm, Mûsâ, İshak, Ya'kûb ve diğer bütün Peygamberler "aleyhimüsselâm" Cennet ehli değil midirler? Elbette Cennet ehlidirler, diyeceklerdir. Bunlardan vaftîz olan olmadığına göre, nasıl Cennet ehli olabilmişlerdir? O zemân şöyle cevâb verirler: Onların sünnet olmaları, vaftîz yerine geçmişdir. Hazret-i Âdem, hazret-i Nûh ve zürriyyetine ne diyeceksiniz diye sorarsak, kat'iyyen buna cevâb veremezler. Onlar ne sünnet, ne de vaftîz olmuşlardı. Hâlbuki, kendi İncîllerinizin açıklaması ve âlimlerinizin ittifâkı ile bunlar Cennet ehlidirler.

Herkes şunu iyice bilmelidir ki, bu vaftîz usûlü hıristiyanların, Allahü teâlâya ve Peygamberlere "aleyhimüsselâm" iftirâ olarak İncîllerinde uydurdukları şeylerdendir.

Vaftîz şöyle yapılır: Her kilisede mermerden, yâhud kefeki taşından bir havuz vardır. Papaz o havuzu su ile doldurur. Üzerine İncîlden biraz bir şey okur. İçine hayli mikdârda tuz ve biraz da pelesenk yağı atar. Vaftîz olacak kimse, eğer sonradan hıristiyan olmuş yaşlı bir kimse ise, onun vaftîzine kendi zanlarına göre, Allahın huzûrunda şehâdet etmek üzere, papazla berâber ba'zı ileri gelen hıristiyanlar toplanır. Havuzun yanına gelirler. Papaz, hıristiyan olacak adama: Ma'lûm ola ki, hıristiyan olmak için, Allaha üçden biri olarak inanmak, vaftîzsiz Cennete girmenin mümkin olmadığına, Rabbimiz Îsâ, Allahın oğlu olup, anası Meryem karnında etleşmiş olmakla kendisi hem ilâh, hem insan, ya'nî babası cevherinden ilâh ve annesi cevherinden insan olduğuna, çarmıha gerilip, ölüp defn olundukdan üç gün sonra, dirilerek kalkıp semâya çıkıp, babasının sağ tarafında oturduğuna, kıyâmet günü halk arasında hâkim olacağına inanmak ve îmân getirmekdir. Sen bunların hepsine îmân etdin, değil mi, der.

Hıristiyan olacak şahs "Evet" deyince, papaz o havuzun suyundan bir avuç alır, o adama saçar ve, işte ben seni baba, oğul ve rûh-ül-kuds nâmına vaftîz, ya'nî takdîs ve tathîr etdim, der. Sonra bir mendil ile saçdığı suları siler. Bu sûretle vaftîz biter. Adam hıristiyan olmuş olur.

Çocukların vaftîzi de şöyledir: Hıristiyan çocukları doğduklarının sekizinci günü vaftîz edilirler. O gün babaları onları alıp, kiliseye götürür. Papazın önüne bırakırlar. Papaz çocuğa, yukarıda bahs edilen inançları ihtivâ eden sözlerle hitâb eder. Anne ve babası da çocukları adına "Evet" derler. Bu şekilde vaftîz yapılan çocuğu ana-babası alıp giderler. Çocuk, hıristiyan olmuş sayılır.

İşte vaftîz olmanın usûl ve şekli bundan ibâretdir.

Bilmelidir ki, papazların kilise havuzlarına senelerce evvel koydukları hâlde, bozulup kokmayan sular vardır. Buna, hıristiyanların avâm takımı hayret ederler. Onlar bu hâli, papaz ile kilisenin bereket ve kerâmetinden olduğuna inanırlar. Bilmezler ki, suyun bozulup, kokmaması, tuzun çokluğu ile pelesenk yağındandır. Papazlar onu gece yâhud halkın görmeyeceği bir zemânda yaparlar ki, bu da papazların hîle ve desîselerinden biridir.

Ben de câhiliyyetim zemânında bu vaftîz âyininde bulundum ve bu işi ben de yapdım. Birçok adamı vaftîz etdim. [Abdüllah Tercümân.]

Allahü teâlâya hamd olsun ki, beni hak yola kavuşdurdu. Hakîkati gösterdi. Muhammed aleyhisselâmın bereketiyle zulmetden nûra çıkardı.

İkinci Kâide:

Teslîse (Üçlemeye) **Îmân:**

Hıristiyanlarca Cennete girmek, kendilerini bozuk yola ve küfre götüren yol göstericilerinin, ya'nî sapık papazlarının anlatdıkları gibi, ancak teslîse îmân etmekle mümkindir. Şöyle inanırlar ki, (hâşâ) Allah üçden biridir. Îsâ aleyhisselâm Allahın oğlu olup, insanlık ve ülûhiyyetden ibâret iki tabî'atı vardır. O iki tabî'at tek bir şey olmuşdur. Ülûhiyyeti yaratılmış tam bir insan, insâniyyeti de yaratan ve yaratılmamış olarak bir ilâh olmuşdur.

Ba'zıları üçden murâd; "Allah", "Îsâ" ve "Meryem"dir, derler.

Her iki şeklde düşünenlerin de kâfir olduklarında şübhe yokdur. Sâdece yalan ve iftirâdan ibâret olan ve çocuk aklının bile red edip, kabûl etmeyeceği böyle bir küfrü, bir parça aklı olanların, i'tikâd olarak kabûl edemiyeceklerinde şübhe yokdur. Hıristiyanların bu i'tikâdlarına göre, Îsâ aleyhisselâmın zâtı, Allah, ilmi ve kudreti de Allahın ilmi ve Allahın kudreti olması lâzım gelir ki, bunun bâtıl olduğu [ve mümkin olmıyacağı] hıristiyanların mukaddes kitâbları ile de sâbitdir. Markos İncîlinin onüçüncü faslında şöyle yazıyor:

Havârîler, Îsâ aleyhisselâma sâati, ya'nî kıyâmet gününü sorduklarında: "O günü, semâda olanlar bile bilmez. Onu yalnız Babadan, ya'nî Allahdan başka kimse bilmez" demişdir. [Îsâ aleyhisselâmın böyle söylediğini Matta da İncîlinin yirmidördüncü faslında zikr ediyor.]

Bu söz, Îsâ aleyhisselâmın ilminin meleklerin ilminden de az olduğunu, kıyâmet gününü bilmenin ancak Allahü teâlâya mahsûs bulunduğunu, Allahü teâlâ kendine neyi bildirmiş ise, ancak onu bilebileceğini kabûl etmekden ibâretdir.

Matta İncîlinin yirmialtıncı faslında da şöyle denilmekdedir: Îsâ aleyhisselâmın, yehûdîler kendisini öldürmeğe karâr verdiklerinde o gece hâli değişmiş, pek mahzûn olmuş, elem çekmişdir.

Hüzün ve elem ile müte'essîr olan kimse, ne ilâhdır, ne de ilâhın oğludur.

Hıristiyanların bu kâidelerinden, ya'nî Îsâ aleyhisselâmın ülûhiyyet ve insâniyyetinden ibâret iki tarafı olup, ikisi bir şey olmuşdur, sözünden dahâ kötü bir inanç olamaz.

Bu sözün, su ile ateş birleşip, tek şey olmuşlardır sözünden dahâ çirkin olduğunu, her akl-ı selîm sâhibi teslîm eder. Nûr ile zulmet, ışıkla karanlık, birbirine zıt ve aykırı olup, bir yerde bulunmaları imkânsız olduğu hâlde, zât ve sıfatlarıyla her şeyden müstagnî, azâmet ve büyüklüğünde mahlûkâta benzemekden münezzeh ve berî olan Allahü teâlânın yaratdığı varlıklardan biriyle birleşip, tek şey olmasını akl-ı selîm nasıl kabûl eder?

Acabâ, Îsâ aleyhisselâm insânî bir varlık olduğu zemân, ülûhiyye-

ti nerede idi? Hıristiyanlar bu süâle, Îsâ aleyhisselâmın insâniyyetiyle ülûhiyyeti birleşmiş ve birbirine kaynaşmışdır, diyorlar.

Şimdi, kendi zanlarında, onun cesed ve insâniyyeti kırbaçlarla dövülüp, başına dikenler giydirildiğinde, bu iki kaynaşan cihetin arasını kim ayırmışdır? Kendisi, çarmıha gerilerek mızraklarla vurulup, yaralandığı ve bunların te'sîriyle feryâdlar içinde rûhunu teslîm etdiği sırada [ki öyle sapık bir şeklde inanıyorlar] onun ülûhiyyeti, insâniyyetinden nereye ayrılmış ve kaybolmuşdur?

Hâlbuki, kendileri derler ki: Onun ülûhiyyeti, öldürülüşü esnâsında ondan ayrılıp, Cehenneme inmiş, oradan Peygamberleri çıkarmışdır. O vakt insâniyyeti, ya'nî bedeni medfûn idi. Tâ ki, ülûhiyyeti ona dönüp, kabrden çıkardı. Ondan sonra birlikde semâya çıkdılar.

Bunların hepsi bâtıldır ve aslsız iddi'âlar ve akl-ı selîmin kabûl etmiyeceği bir takım küfr sözleridir. Îsâ aleyhisselâmın birleşik ve iki tabî'atdan meydâna gelmiş tek bir şey olduğunu nasıl iddi'â edebilirler ki, kendi İncîllerinde, Îsâ aleyhisselâmın yalnız âdemiyyet tabî'atı olduğuna işâret eden parçalar vardır. Matta İncîlinin onüçüncü faslında yazılı olduğu üzere; Îsâ Mesîh, içinde doğduğu memleketinden başka yere gitdiği zemân, insanların kendisini küçük görmeleri üzerine: "Peygamber ancak kendi şehrinde küçümsenir" demişdir. Bu sözle, Îsâ aleyhisselâm, kendisinin ancak Peygamberlerden biri olduğunu belirtmişdir. Peygamberlerin ise, insanlık tabî'atından başka bir tabî'atları yokdur. Bunu, yehûdîlerin Îsâ aleyhisselâm aleyhine ayaklandıkları sırada, havârîlerin reîsi olan Şemûnü's-Safânın onlara hitâben söylediği şu sözler de te'yîd eder:

Ey İsrâil oğulları! Sözüme kulak verin. Mesîh bir âdemdir ki, size Allah tarafından, kuvvet ve te'yîd ile ve Allahü teâlânın, onun elinde icrâ etdiği birtakım mu'cizelerle gelmişdir. Lâkin siz ona îmân etmediniz!

"Havârîlerin Kıssaları" adlı kitâbın ikinci faslında aynen yukarıda bildirildiği şeklde yazılıdır. Bu kitâb ise, hıristiyanlar nezdinde İncîl gibidir. Artık, bundan dahâ çok i'timâda şâyân hangi haber olur? Hem "Şemûnü's-Safâ"dan dahâ âdil bir şâhid nasıl bulunabilir? Hıristiyanlar, onun zikriyle bereket ümîd ederler. Üstün fazîlet ve meziyyet sâhibi olduğuna inanırlar. Şemûnü's-Safâ ise, Îsâ aleyhisselâmın bir insan ve Allahü teâlânın kendilerini mu'cizelerle te'yîd buyurmuş olduğu, Peygamberler zümresinden, şânlı bir Peygamber olduğuna; hattâ Îsâ aleyhisselâmın elinde vukû' bulan mu'cizelerin de hep kudret-i ilâhî ile olup, Mesîhin kudreti ile olmadığına şehâdet etmişdir. Doğruluğunda şübhe olmıyan bu söz nerede? Onların, İlâhî Îsâ, kendi cesedi olan insânî Îsâ ile birleşmiş ve etleşerek, yaratılmamış bir ilâh olmuşdur, sözü nerede? Bu şeklde inanmak küfrdür, inananlar muhakkak ki, kâfir olmuşlardır.

Ey Allahın kulları! Düşünün ki şeytân, küfr karanlığı ile bunların basîretlerini nasıl bağlamış ki, akl ve mantık dışı olan böyle bir şeye inanmışlardır. Kendilerine bu rezîl ve kötü inancı, uydurup aşılayan ilk şeytânlarına kapılıp, uymuş ve taklîd etmişlerdir. Onların hâlinden ve uğrayacakları âkıbetden Allahü teâlâya sığınırız.

Luka İncîlinin son kısmında yazılı olduğu şekliyle, Îsâ aleyhisselâm, kabrden kalkdı. Talebelerinden Filyofas ve Luka ile karşılaşdı. Onlara, "Size ne oldu ki, böyle mahzûn duruyorsunuz?" diye sordu. Talebeler onu tanımadan, Sen herhâlde Kudüs şehrinde herkesden uzak ve garîb kalmışsın ve bu günlerde, sözlerinde ve işlerinde, Allah ve insanlar katında emîn ve doğru bir zât olan hazret-i Mesîh hakkında vuku' bulan işlerden haberdâr olmamışsın, diye cevâb verdiler. Bu da, Îsâ aleyhisselâmın Allahü teâlâ katında doğru ve emîn bir insan olup, ilâh ve oğul olmadığına, talebelerinin şehâdetidir.

Üçüncü Kâide:

Oğul Uknumunun, Hazret-i Meryemin Karnında Îsâ Aleyhisselâm ile Cesedlendiğine İnanmak:

(Allahü teâlâ, Âdem oğullarını, babaları Âdem aleyhisselâmın Cennetde yasak ağacdan meyve yimesi hatâsından dolayı, Cehennemle cezâlandırmışdır. Sonra Cehennemden çıkarmakla haklarında şefkat ve adâlet göstermiş, oğlunu gönderip, Meryemin karnında Îsânın cesediyle etleşdirmişdir. Bu sûretle Îsâ aleyhisselâm hem ilâh, hem insan olmuşdur. Anası cevherinden insan, babası cevherinden ilâhdır. Lâkin hazret-i Âdemin ve zürriyyetinin Cehennemden çıkmalarına kendi canını fedâ etmesinden başka bir çâre ve vesîle kalmadığından dolayı, kendi nefsini fedâ ederek, bütün halkı, şeytânın elinden kurtarmak için, kendisini kâtil ve helâk ile öldürmüşdür. Üç gün sonra da dirilip, Cehenneme inerek, oradan Âdem aleyhisselâmı ve zürriyyeti olan bütün Peygamberleri çıkarmışdır.)

Hıristiyanların yukarıdaki paragrafda zikr edildiği şekilde inanmaları, onların esâs i'tikâdlarıdır. Böyle i'tikâd ise, küfrdür. Bunları yoldan çıkaranlar kim ise, hiçbir delîle ve bir Peygamber nakline dayanmadan yapmışlardır. Allahü teâlânın Peygamberleri, böyle gülünç, birbirine zıd şeylerden münezzehdirler.

Ezelî hâlık olan Allahü teâlâ hazretlerinin ete ve kana dönmesi mümkün müdür. Yâhud, Onun yerde veyâ gökde oğlu bulunması, mümkün müdür. Ezelî ve ebedî olan Allahü teâlâ yaratılmışlara mahsûs olan hâllerden ve sıfatlardan münezzehdir. [O noksan sıfatlardan münezzeh, kemâl sıfatlar ile muttasıfdır.] Değişme, yenileşme, bir hâlden başka bir hâle geçme, boşlukda yer tutma yaratılmışların vasfıdır. Bunlar Allahü teâlâya nasıl isnâd edilebilir? Elbette edilemez.

O, eşi ve benzeri olmıyan bir Allahdır. Celâli mukaddes, cemâli yücedir. Fânî olan bir yaratığa hiç hulûl eder mi?

O, ölümsüzdür. Yüksek ve kudsî zâtı, [kendi yaratdığı] bir kadının karnına girer mi? [Ülûhiyyet sıfatları Allahü teâlâya mahsûsdur.]

Hıristiyanlara soruyoruz:

Siz, Îsâ aleyhisselâmın ilâh olduğuna inanırsınız ve bu inançda olmıyan hıristiyan değildir, dersiniz. Böylece siz, hâdis ve mahlûk olan, ya'nî sonradan yaratılan insanlardan birini, yaratıcı ve ezelî ilâh olarak kabûl etdiğinizden dolayı, muhakkak ki mümkin olmıyan bir şeye inanmış oluyorsunuz ve büyük bir iftirâ üzerindesiniz.

Îsâ aleyhisselâm hakkında olan bu inancınız, beş noktada toplanır:

1– Siz onu, ya bizzat ezelî bir ilâh veyâ ezelî ilâhın mesken ve mahalli durumunda kabûl ediyorsunuz.

2– Îsâ aleyhisselâm kendi hakkında böyle bir şey söylemiş midir? Yâhud size Îsâ aleyhisselâmın dînini nakl eden Havârîleri ondan böyle bir şey nakl etmişler midir? [Böyle bir nakl olmadığı hâlde, yalan naklller ile ilâh kabûl ediyorlar.]

3– Siz onu, elinde meydâna gelen bir takım mu'cizelerden dolayı ilâh kabûl etmişsiniz.

4– Onu, semâya çıkdığı için ilâh kabûl ediyorsunuz.

5– Babasız olarak meydâna gelmesi hasebiyle, doğumu bioloji kanûnlarına aykırı bir hâdise olduğu için ilâh kabûl etmişsinizdir.

Eğer onun doğumu, garîb ve acîb olduğundan dolayı onu ilâhlaşdırıyorsanız, bu husûs Âdem aleyhisselâmın ve meleklerin yaratılışından dahâ garîb ve acîb değildir. Çünki, Âdem aleyhisselâm ana ve babasız yaratılmışdır. Melekler de anasız, babasız oldukları gibi, nûrânî cism olarak yaratıldıkları hâlde, bunlardan hiçbirine ilâh denilmemişdir.

Îsâ aleyhisselâmdan meydâna gelen birtakım mu'cizelere bakarak, ilâh olduğunu savunmak, çok çürük bir ipe yapışmak demekdir. Çünki, hazret-i Elyesa' aleyhisselâm, bir ölüyü hayâtlarında, diğer bir ölüyü de kendileri vefât etdikden sonra diriltmişlerdir ki, âhıret âleminde iken ya'nî öldükden sonra ölü diriltmek, hayâtda iken ölüyü diriltmekden dahâ hayret vericidir. İlyâs aleyhisselâm da bir ölüyü diriltmiş ve bir ihtiyâr kadının un ve yağını bereketlendirmişdir. Bu ihtiyâr kadının tam yedi sene dağarcığından un, şişesinden yağ eksik olmamışdır. Allahü teâlâdan yedi sene yağmur yağdırmaması hakkındaki niyâzı kabûl edilmiş ve yedi sene yağmur yağmamışdır. Îsâ aleyhisselâm, beş çöreği beş bin insana yidirmiş ise, Mûsâ aleyhisselâm da sayıları altı yüz bini aşan kavmi için Rabbine düâ etmiş ve onlara kırk sene bıldırcın ve helva yidirmişdir. Îsâ aleyhisselâm, deniz üzerinde yürümüşse, hazret-i Mûsâ aleyhis-

selâm da asâsını denize vurup yol açmış, kavmiyle berâber karşıya geçmişdir. Onları ta'kîb eden Fir'avn ve askerleri ise boğulmuşlardır. Sonra İsrâil oğullarının her bir kolu için ayrı ayrı olmak üzere, bir kayadan on iki pınar meydâna gelmiş ve Mısr halkına on dürlü azâb götürmüşdür:

1– Elinden asâsını bırakınca, korkunc bir ejderhâ olarak bütün sihrbazların yılanlarını yutmuşdur.

2– Sular kokmuş ve içinde bulunanlar ölmüşdür.

3– Üzerlerine kurbağalar musallat olmuş, evleri onlarla dolmuşdur.

4– Vücûdlarına kırkayak denilen zararlı böcekler üşüşmüşdür.

5– Üzerlerine her nev'i sinekler gönderilmişdir.

6– Bütün hayvanlar helâk olmuşdur.

7– Vücûdlarında çıbanlar çıkmışdır.

8– Şiddetli soğuklar yüzünden ağaçlar kurumuşdur.

9– Bütün şehrlerine çekirge yağmışdır.

10– Üzerlerine üç gün üç gece karanlık çökmüşdür.

Eğer hıristiyanlar tarafından, Îsâ aleyhisselâm bizzat ilâhdır, çünki semâya çıkmışdır, denilirse, biz de deriz ki, İdrîs aleyhisselâm ve İlyâs aleyhisselâmı da ilâh yapmanız îcâb eder. Çünki sizce onlar da semâya çıkmışlardır. Ve eğer, Îsâ aleyhisselâm kendisi ilâhlık da'vâsında bulunmuşdur, diyecek olursanız; çirkin bir yalan ve kötü bir iftirâda bulunmuş olursunuz. Kendi İncîllerinizde bu sözünüzü red edecek kısmlar vardır. Elinizde olan İncîlde yazılıdır ki:

Îsâ aleyhisselâm, size göre haça gerildiğinde, "Allahım! Allahım! Beni niçin terk etdin?" demişdir.

Yine Îsâ aleyhisselâmın "Beni size, Allah göndermişdir" dediği ve bu sûretle kendisinin Peygamberler zümresinden bir insan olduğunu ikrâr etdiği İncîlde yazılıdır. Buna dâir İncîllerinizde müteaddit naslar vardır.

Bununla berâber Îsâ aleyhisselâmın haça gerilip de, "Allahım! Allahım!" diye feryâd etdiği haberi, hakîkî İncîlin naslarından olmayıp, belki kendi İncîllerinizin iftirâsından ise de, biz, sizin birbirini naks eden sözlerinizi ve yalanlarınızı, basîret sâhiblerine bildirmek için, onunla aleyhinize delîl getirdik. Her dürlü yardım Allahü teâlâdandır.

Dördüncü Kâide:

Mukarrebât Kurbana Îmân [Îşâ-i Rabbânî]:

Hıristiyanlar, papazın mayasız ekmeğe, ba'zı şeyler okumakla, o ânda o ekmeğin Îsâ aleyhisselâmın bedeni; bir bardak şerâba bir şeyler oku-

yunca, o ânda o şerâbın da Îsâ aleyhisselâmın kanı olduğuna inanırlar. Bu da küfr inanışlarından biridir. Bu husûsda hıristiyanlarca konulmuş üsûl ve kâide şöyledir: Her kilisede kendilerince büyük bir papaz vardır. Her gün ona, kilisenin diğer bir papazı, mayasız ekmekle, bir kadeh şerâb getirir. Büyük papazın onlara okuması ile ekmeğin Îsâ aleyhisselâmın bedeni, şerâbın da Îsâ aleyhisselâmın kanı olduğuna inanırlar.

Hıristiyanlar, bu sapık inanışı, Matta İncîlinin yirmialtıncı bâbından alırlar ki, Matta orada şöyle hikâye eder:

Îsâ, ölmezden evvel, bir gün Havârîleri toplamış, bir ekmeği parçalamış, her birine birer parça vermiş ve bunu yiyin, bu benim cesedimdir, demiş. Sonra bir bardak şerâb getirmiş. Bunu içiniz, bu benim kanımdır, demişdir.

Bu hikâye Matta İncîlinde aynen nakl edilir. Fekat, bu ekmek ve şerâb hikâyesi, Îsâ aleyhisselâmın teyzesi oğlu olan Yuhannânın İncîlinde mevcûd değildir.

İşte bu da Mattanın yalan ve iftirâlarını ortaya çıkaran ihtilâflarındandır. Hıristiyanların i'tikâdına göre, O her kilise papazının yapdırdığı ekmeğin her parçası, uzunluk, genişlik ve derinliğiyle Îsâ aleyhisselâmdır. Îsâ aleyhisselâmın cesedidir. İsterse yüzbin parçaya bölünsün, en küçük parçası yine Îsâ aleyhisselâmdır.

Onlara denilse ki:

"Îsâ aleyhisselâmın meselâ uzunluğu on, genişliği iki, derinliği bir karış idi. Papazın okuduğu ekmek ise üç karış gelmez. Nasıl olur ki, uzunluğu on, genişliği iki ve derinliği bir karış olan bir cesed, üç karış mikdârında olan bir şeyde olur. Bu, her akl-ı selîm indinde mümkin değildir.

Hıristiyanlar buna cevâb olarak: Ayna dünyâ kadar değildir. Ama insan aynaya bakınca, büyük binâları, yüksek kal'aları görebilir. Hâlbuki onlar aynadan bin kerre büyükdür, derler.

Onlara deriz ki: Aynada görülen arazdır, özellikdir, cevher, madde değildir. Siz ise, Îsânın araz ve cevherinin o ekmekde olduğuna inanıyorsunuz ki, bu aklen mümkin değildir.

Bir de siz, Îsâ aleyhisselâmın göğe çıkıp, –hâşâ– Allahın sağ tarafında oturduğuna inanırsınız. [Allahü teâlâyı gökde, mekânlı biliyorlar. Böyle inanmak küfrdür.] Şimdi acabâ onun cesedini o ekmeğe indiren kimdir?

Bundan başka, Îsâ aleyhisselâm bir ademdir, sonradan yaratılmışdır. Sizin inancınıza göre, ekmeğin her parçasında Îsânın bütün cesedi, o ekmek yüz bin parçaya ayrılsa da mevcûddur. Bu hâlde yüz bin Îsâ olması ve belki bu husûs her kilisede icrâ edildiğinden, kiliselerin adedince ve o ekmekler artdıkca çok sayıda Îsânın bulunması lâzım gelir.

Böyle inananları ve bu âyine iştirâk edenleri, Allahü teâlâ âlemlere

gülünç, şeytânlara maskara etmişdir.

Allahü teâlâ, bize kâfîdir ve O ne güzel bir vekîldir.

Adı geçen kurbanın ne sûretle yapıldığı ve bu husûsda nasıl ibâdetlerde bulunulduğu husûsu da şöyledir:

Bahs edilen baş papazın emriyle, hizmetçisi, gâyet has ve temiz hamurdan bir ekmek yapar. Onu, bir şişe şerâb ile papaza götürür. Kilisenin çanını çalar. Hıristiyanlar çan sesini işitince, ibâdet için kiliseye toplanırlar. Saf saf olurlar. Papaz, şerâbın bir kısmını, bir gümüş kâse içine ve has ekmeği de, bir mendil içine koyarak safların önüne geçer. Güneşin doğduğu tarafa dönüp, ekmeği eline alır ve der ki:

Îsâ Mesîh, yehûdîlerin kendisini yakaladıkları gece, mubârek eline ekmek alıp, gözlerini semâya ve her şeye kâdir olan Cenâb-ı Hakka kaldırarak, lâzım gelen düâyı yapdıkdan sonra, ekmeği kırıp, Havârîlere parça parça verdi. Onlara “Yiyin, bu benim cesedimdir” dedi.

Kilisenin papazı böyle söyledikden sonra, kendisi, ekmeği, hakîkaten Îsâ aleyhisselâmın cesedi bilerek ve Îsâ aleyhisselâmı Allahü teâlânın oğlu tanıyarak, ekmeğe secde eder. Ve secdede ona şöyle hitâb eder:

Sen, yerlerin ve göklerin İlâhı olan Îsâsın! Sen Meryemin karnında cesedlenen zâtsın! Sen, bütün âlemlerden evvel doğan Allahın oğlusun! Sen, bizi kendin için şeytânların elinden kurtaracaksın! Sen, semâda pederinin sağ tarafında oturansın! Sana düâ ederiz ki, beni ve kendi kanınla kurtardığın ümmetini mağfiret edesin.

Böyle söyledikden sonra, o ekmeği cemâ’at saflarına arz eder. Onlar da secdeye kapanırlar. Ondan sonra papaz eline şerâb kupasını alıp, cemâ’ate hitâben:

Rabbimiz Îsâ, ölümünden evvel eline bir kâse şerâb alıp, onu Havârîlere vermiş ve içiniz bu benim kanımdır, demişdi! diyerek, o şerâba secde eder. Sonra kalkıp, onu cemâ’ate arz edince, onlar da secde ederler. Bu işler bitdikden sonra papaz, o ekmeği yir ve şerâbı içer. İncîlden bir şeyler okuyarak düâ eder ve böylece dağılırlar.

İşte hıristiyanların düâ ve kurubat kurbanları budur.[1]

Beşinci Kâide:

Papaza Günâh Çıkartmak:

Hıristiyan i’tikâdına göre, papaza günâhlarını ikrâr etmedikce, ya’nî söylemedikce, Cennete girmek mümkin değildir. Hattâ papazdan bir günâhını saklıyan kimsenin, diğer inançları kendine fâide vermez. Bunun için hıristiyanlar, her sene perhîzleri zemânında kiliseye giderler. Bütün günâhlarını papaza i’tirâf ederler. Diğer vaktlerde kimse gidip de papaza günâh i’tirâf etmez. [Bu üsûl, katolikliğe göredir. Ortodokslarda ise, senede

dört def'a günâh i'tirâf etme vardır.] Hasta yatağında yatanlar, papazı da'vet etmek sûretiyle i'tirâfda bulunurlar. O da onları afv ve magfiret eder.

Hıristiyanlar, papazın afv etdiği günâhın, Allah katında da afv edilmiş olduğuna i'tikâd etmekdedir. Bundan dolayıdır ki, Roma şehrinde olan ve kendi zanlarınca, Îsânın yeryüzünde halîfesi bulunan papa, arzû etdiğine günâhlarını magfiret, Cehennemden kurtarmak ve Cennete sokmak berâtını vermekde, bunun karşılığı olarak da, birçok para ve mal almakdadır. Papanın diğer memleketlerdeki kaymakâmları, vekîlleri olan papazlar da, böyle magfiret, Cehennemden çıkarma, Cennete sokma berâtları verirler. O berâtları da yanlarında saklarlar. Öldükleri vakt, o berâtı kefenlerine koyarlar. O berâtla muhakkak Cennete gireceklerine inanırlar. Bu da, papazların mal toplamak için yapdıkları hîlelerdendir.

Onlara sorulsa ki bunu niçin yapıyorsunuz? Size Îsâ aleyhisselâm böyle bir şey emr etmemiş. Onun havârîleri, ona aslâ günâhlarını i'tirâf etmemişlerdir. Hâlbuki kendi inancınıza göre, "Allah" ve "Allahın oğlu" olmak cihetiyle günâhları bağışlamaya bütün rûhbanlardan dahâ ehliyyetli ve haklıdır. Bir de, şübhe yokdur ki, günâh çıkaran papaz da, sizin gibi bir insandır. Belki onun sizden dahâ çok günâhı vardır. Husûsiyle kendi rey ve irâdesiyle sizi sapdırmış ve küfre vardırmışdır. Şimdi onun günâhını kim çıkaracakdır?

Fekat sizler, hakîkati göremiyen kör kimselersiniz. Sizin papazlarınız sizden dahâ kördür. Görmiyen kimseyi, kendi gibi bir kör yedecek olursa, felâkete düşmek mukadderdir. Siz rûhbanlarınızla berâber ebediyyen Cehennem ateşine düşeceksiniz. Çünki sizin küfr ve şirkinizle berâber günâhlarınızın bağışlanacağına dâir ümîdinizi Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîminde, Nisâ sûresi, 116.cı âyetinde bildirmişdir. Bu âyet-i kerîmede meâlen, **(Allah kendisine şirk koşulma günâhını afv etmez)** buyurmuşdur. Bundan dolayı Allahü teâlâ sizi afv etmez. Bu sâdık haber gereğince afvınız imkânsız olmuşdur. Artık papazların sizi afv etmesi ile afvınız mümkin değildir. Bu hâliniz şeytân ve avânesinin elinde maskara olmanıza sebebdir.

Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil aliyyil-azîm. Kuvvet ve kudret ancak Allahü teâlânındır. Ondan başka kim günâhları afv edebilir?

DÖRDÜNCÜ KISM

Hıristiyanların İnanç ve Şerî'atlarının Tenkîdi:

Bütün hıristiyanlar, bugüne kadar aşağıda açıklıyacağımız inançlara bağlanmışlar ve onu terk etmemişlerdir. Bu inançların hepsi bâtıl ve küfrdür. Bir kısmı diğer bir kısmını yalanlar veyâ zıddını söyler. Bu inançları, onlara tertîb edip yazan kendi eski adamlarından ve Roma şehri ehâlisinden Şemûnü's-Safâdır. [Bunun Petrus olduğu da söylenilmekdedir.] Îmân ve amellerinin esâsı şöyledir:

Bir ilâh babaya inanırız ki, her şeyin mâliki, görülen ve görülmiyen

şeylerin yaratıcısıdır. Yine Rab olan Mesîhe inanırız ki, Allahın oğludur. Ve bütün yaratılmışların ilkidir. Bütün âlemlerden evvel, babasından doğmuşdur. Yaratılmış değildir. Babasının cevherinden hak ilâhdır. Onun eliyle bütün âlemler vücûd bulmuşdur. O her şeyin yaratıcısıdır. Ey insanlar! O, bizim kurtuluşumuz için gökden inmiş, Rûh-ül-kudsden cesedlenip, insan olmuş, “Meryem” ona hâmile olmuş ve “Meryem”den doğmuşdur. Elemler ve ızdırâblar çekmiş, kral Pilatos zemânında çarmıha gerilerek öldürülmüş, kabre konulmuş. Peygamberlerin yazdığı üzere, defninin üçüncü günü ölüler arasında kalkmışdır. [Peygamberler böyle aslı olmıyan bir şeyi söylemezler, bu apaçık bir iftirâdır.] Sonra göğe çıkmış, babasının sağ tarafına oturmuşdur. Bir kerre dahâ ölüler ve diriler arasında hükm ve kazâ etmek üzere gelecekdir. İnanırız o Rûh-ül-kudse ki, baba ile oğuldan çıkar. [Doğu kiliselerine göre Rûh-ül-kuds, yalnız babadan çıkar.] Ve onunla Peygamberler konuşurlar, (ya’nî vahy vâsıtası olur). Vaftîze îmân ederiz ki, günâhları magfiret eder. Ölümden sonra bedenlerimizin dirilip, ilelebet yaşıyacağına îmân ederiz.

Bu sözlerin birbiri ile olan tenâkuz ve zıtlıklarına gelince:

1– Bir olan babaya inanırız ki, her şeyin mâliki, görülen ve görülmiyen şeylerin yaratıcısıdır. Yine Rab ve bir olan Mesîhe inanırız ki, Allahın oğludur ve babası cevherinden hak ilâhdır, deniliyor. Burada önce Allahü teâlânın birliğine şehâdet olunup, sonra Mesîhin Allahın oğlu, onun da babası cevherinden ilâh olduğu söyleniyor. Bu, Allahü teâlâya şirk koşmanın ve küfrün en kötüsüdür. Hiç şübhe yok ki, Allahü teâlâ birdir, ortağı ve benzeri yokdur. Hıristiyanların her dürlü şirk, isnâd ve küfrlerinden münezzehdir.

2– Önce, Allah her şeyin yaratıcısıdır, denilip, sonra, îmân ederiz ki, Mesîh, her şeyin yaratıcısıdır, bütün âlemler onun eliyle vücûd bulmuşdur, deniyor. Allahü teâlâ ile berâber –hâşâ– başka bir yaratıcı dahâ iddi’â olunuyor ki, bundan dahâ büyük bir zıtlık olamaz.

3– Evvelâ, Allah görülen ve görülmiyen şeylerin yaratıcısıdır, denilmekdedir. Bu sözün içine Îsâ aleyhisselâm da dâhildir. Çünki Îsâ aleyhisselâm yaratılmışların ya görülen kısmındandır, ya da görülmiyen kısmındandır. Hâl böyle iken, Mesîh her şeyin yaratıcısıdır, yaratılmış değildir demek, apaçık bir zıtlıkdır, cehâletdir.

Hıristiyanların bu iddi’âlarını, hayvanlar anlıyabilselerdi onlar bile, bunu red ve inkâr ederlerdi. İlâhî hidâyetin kesilmesinden ve şeytânın şerrinden Allahü teâlâya sığınırız. Çünki, şeytân bunlarla, istediği gibi oynamış ve Cehenneme sürüklemişdir.

4– Mesîh, âlemlerin yaratılmasından evvel babasından doğmuşdur ve bütün yaratılmışların ilkidir, deniyor. Îsâ aleyhisselâm kendisi doğmadan evvel, eşyâyı nasıl yaratabilir? Yâhud doğdukdan sonra, henüz süt emen bir çocuğun eşyâyı yaratması mümkin midir? Acabâ kendisi doğ-

madan, îcâd olunmazdan evvel, yerleri, gökleri ve bütün mevcûdâtı kim idâre ederdi? Îsâ aleyhisselâm yaratılmışların ilki olabilir mi ki, hıristiyanların zanlarınca bütün yaratılmışların yaratanı odur. Çünki ilki demek, önce vücûda gelen demekdir.

İşte, hıristiyanların inançları, îmânları hep böyle zıtlıklar ve mümkin olmıyan şeyler üzerine kurulmuşdur. Çünki Mesîh aleyhisselâmın hem ezelî, kadîm bir yaratıcı olduğuna, hem de Meryemin kendisine hâmile olarak onun karnından doğmuş olduğuna inanmakda, bütün hıristiyanlar ittifâk ederler. Böyle inanmakla, Allahü teâlâ kendilerini, âriflerin gülüncü ve şeytânların sevinci olmak derekesine düşürmüşdür. İnsan, mahlûk olmak, akl ve fikr sâhibi olmak i'tibâriyle böyle bir i'tikâdda nasıl bulunabilir? Bir tarafdan "Mesîh, babası cevherinden hak ilâhdır" söylenip, sonra da "Gökden inmiş ve Meryemin karnında cesedlenmişdir" diye söyleniyor. Bu sözden açıkca anlaşılıyor ki, Îsâ aleyhisselâm zâten gökde olan bir cevherden cesed imiş de, sonra gökden inip, Meryemin karnında cesedlenmiş. Hayret edilecek konu, cism ve cevherin cesedlenmesinde değil, cism ve cevher olmıyan Allahü teâlânın cesedlenmiş olmasındadır. Cesedlerin, cevherlerin, a'razların yaratıcısı olan Allahü teâlâ, kendisinin ondan Mesîh meydâna gelecek bir cevheri olmak, yâhud parçalanarak Meryemin karnında kan, bevl ve kazuratiyle karışmış ve birleşmiş bir cüzü bulunmakdan münezzehdir. Bu kâfirlerin Allahü teâlâya dâir vâki' cür'etleri ne büyük ve Onun hilmi ve merhameti ise ne çokdur. Hamd olsun Allahü teâlâya ki, beni [Abdüllah Tercümânı] hıristiyanlığın bu bâtıl inançlarından kurtardı. Müslimânlığın, her dürlü küfrden münezzeh, yüksek prensip ve inançlarına mazhar kıldı.

Şunu da bildirelim ki, hıristiyanların mukaddes tanıdıkları kitâblarda, bu i'tikâdları ve hazret-i Mesîh hakkında küfrü îcâb etdiren diğer bütün akîdeleri red ve iptâl eden hükmler vardır. Luka, havârîler kıssasının dördüncü bâbında şöyle söylemekdedir:

Âlemleri, bütün mevcûdâtiyle berâber Allahü teâlâ yaratmışdır. Yerlerin ve göklerin Rabbi Odur. Kendisi, insanlar tarafından yapılmış heykellerde bulunmaz. Eşyâdan hiçbir şeye muhtâc değildir. Zîrâ, insanlara ve cesedlere rûh veren Odur. Bizim mevcûd hayâtımız Onunladır. İnsanların içinde bulunduğu ve muhtâc olduğu şeyler Ondandır.

Lukanın bu anlatdıkları, ilâhî kitâbların ve Peygamberlerin söylemiş oldukları sözlerdir. Bundan anlaşılıyor ki, hıristiyanların bütün inançları uydurma, küfr, mümkin olmıyan ve birbirini tekzîb eden şeylerden ibâretdir. Bunları ne ilâhî kitâblardan ve ne de büyük Peygamberlerden almışlardır. Ancak bir takım sapık, kâfir kimselerin meydâna getirdiği bâtıl ve sapık bir yolun peşine düşmüşlerdir.

Bunlara denilse ki, sizin büyükleriniz, şu bâtıl i'tikâdların, bir Peygamber tarafından bildirilmediğini ve bir ilâhî kitâbda bulunmadığını bildiği hâlde, nasıl olur da bunların hak ve doğru olduğunu iddi'â edersiniz? Bütün bu i'tikâdlarınız hak mıdır, bâtıl mıdır?

Eğer, ba'zısı hak, ba'zısı bâtıldır! derlerse, biz de deriz ki: Kendi akîdelerini, inançlarını kendileri yıkmış olurlar. Çünki bâtıl olan bir i'tikâdla Allahü teâlâya îmân edilmiş olmaz ve ibâdet edilmez.

Eğer derlerse ki, hepsi hakdır! O takdîrde, Mesîhin önceden yaratılmış ve doğmuş olduğunu, onu ve görülüp görülmiyen bütün eşyâyı Allahın yaratdığını i'tirâf etmiş; sonra da, Mesîh, Allahdır, her şeyi yaratandır, demek sûretiyle tenâkuza düşmüş olurlar ki, böyle büyük bir tenâkuz içinde hiçbir şey de hak olamaz.

Bir de, Mesîh babası cevherinden ilâhdır, sözleri –hâşâ– mümâseleti, ya'nî eş denkliği iktizâ eder. Bu hâlde acabâ birine babalık, diğerine oğulluk kim tahsîs etmişdir? Niçin biri baba diğeri oğul olmuş da, aksi olmamışdır? Bu husûsu kendilerinden sormak îcâb eder.[1]

BEŞİNCİ KISM

Îsâ aleyhisselâmın İlâh Olmayıp, Mahlûk, Bir İnsan ve Bir Peygamber Olduğu Açıklanmakdadır:

Hıristiyanların, "Îsâ Allahdır. Allahın oğludur, mahlûkâtın yaratıcısıdır gibi, küfre varan i'tikâdlarını, eldeki mevcûd dört İncîlin müellifleri de red ve iptal etmişlerdir. Şöyle ki:

Matta İncîlinin birinci bâbında, hazret-i Mesîhin nesebi, Mesîh ibni Dâvüd ibni İbrâhîm, diye yazılıdır. Bu açıklama, Mesîh aleyhisselâmın, Yehûda ibni Ya'kûb ibni İshak ibni İbrâhîm soyundan olmak üzere, Dâvüd aleyhisselâm zürriyyeti kuşağından doğduğunu söylemekdedir. Nesli, Âdem oğullarından olduğu bilinen bir kimse, hiç şübhesiz sonradan olmadır. Zîrâ, Allahü teâlâ kadîm ve ezelî olup, ne kimseyi doğurmuş, ne de kimseden doğmuşdur. Kendisine benzer kimse yokdur ve kendinden başka ne varsa hepsi hâdisdir, ya'nî sonradan olmuşdur. Bunları Allahü teâlâ yaratmışdır.

Yine Matta İncîlinin ondokuzuncu bâbında bildirildiği üzere, bir gün bir kimse Îsâ aleyhisselâma, "Ey iyi ve hayrlı muallim!" diye hitâb etdiğinde, Îsâ aleyhisselâm ona, "Bana niçin iyi diyorsun? İyi ancak Allahdır" demişdir. Bu söz, Îsâ aleyhisselâmın gâyet mütevâzî oluşundan, Rabbine, Hâlıkına olan hurmet ve edebinin çokluğundandır. Hakîkat böyle olunca, nasıl olur da Îsâ aleyhisselâm, Allahü teâlâya ortak koşulabilir? [Îsâ aleyhisselâm kendisinin mahlûk olduğunu açıkca bildirdiği hâlde, hıristiyanlar Ona, ortaklık sıfatı kondurarak müşrik de oluyorlar.]

Yuhannâ İncîlinin onyedinci bâbında, Mesîh, gözlerini semâya kaldırıp, yegâne yaratıcı olan Allahü teâlâya düâ ile, "İnsanlara senin biricik yaratıcı olduğunu ve beni Peygamber olarak gönderdiğini bilmek vâcibdir" dedi, diye yazılıdır.

Bu fıkra, Îsâ aleyhisselâmın, kendisinin Allah tarafından, Onun birliğini insanlara teblîg etmek üzere gönderilmiş bir Peygamber olduğunu,

Allahın “bir ve yaratıcı” olup, Ondan başka yaratıcı olmadığını i’tirâf etmesinden ibâretdir. Îsâ aleyhisselâmın ve diğer bütün Peygamberlerin “aleyhimüsselâm” haber verdikleri şey de budur.

Eğer burada hıristiyanlardan biri diyecek olsa; Îsâ, kendisinin gönderilmiş bir Peygamber olduğunu i’tirâf etmiş ama, başka bir yerde de ezelî ve yaratıcı olduğundan bahs etmişdir.

Buna karşı cevâbımız şöyle olur: Bu, ona iftirâdır. Îsâ aleyhisselâm söylenilenlerden ve kendisine isnâd edilenlerden berîdir. Siz, iki nas arasındaki fâhiş tenâkuza göz yumuyorsunuz. Çünki Îsâ aleyhisselâm kendisinin Allahü teâlâ tarafından yaratılmış bir beşer olduğunu ikrâr etmiş, ya’nî söylemişdir. Doğru olan da budur. Hakîkat böyle iken, “O yaratıcıdır” demek, lüzûmsuz ve fâidesiz bir iddi’âdır.

Matta İncîlinin dördüncü bâbında şöyle yazılıdır: Şeytân, Mesîhin kendisine secde etmesi için da’vetde bulundu. Ona dünyânın memleketlerini ve güzelliklerini gösterip, bana secde et, bunların hepsini sana vereyim, dediğinde, Mesîh ona, her insana Allahdan başkasına ibâdet ve secde etmemek yazılmışdır, diye cevâb verdi.

Eğer Îsâ aleyhisselâm ilâh olsaydı, şeytân ona böyle söz söylemeğe cesâret edemezdi. Bu sözüyle hazret-i Mesîh, varlığı vâcib olan Allahü teâlâdan gayrıya secde edilmiyeceğini bildirmişdir.

Bütün bu yapdığımız istidlâller, araşdırmalar, hıristiyanlara i’tikâdlarının yanlış olduğuna dâir, kendi İncîllerinden delîl getirmekden ibâretdir. Yoksa gerek Îsâ aleyhisselâm, gerek diğer Peygamberler “aleyhimüsselâm” şeytânın bâtınî ve gizli vesveselerinden uzak ve mâsûmdurlar. Şeytânın onu kendisine secde etmek gibi açık bir küfre da’vet etmesi mümkin değildir. Bu, açıkdan açığa tasallut demekdir. Bunları, İncîl kitâblarının müellifleri uydurmuş ve bu hâlleri hazret-i Mesîhe lâyık görmüşlerdir.

Yine Yuhannâ İncîlinin yirminci bâbının onyedinci fıkrasında, Îsâ, havârîlere, “Ben babama ve babanıza, Allahıma ve Allahınıza giderim” dedi, diye yazılıdır.

“Babama ve babanıza” ta’bîrinin ma’nâsı, o zemânın ıstılâhına göre, “Benim ve sizin mâlikimiz” demekdir.

Eğer onlar, “Allah, Îsânın bu sözü îcâbınca babasıdır”, diyecek olurlarsa, biz de onlara deriz ki:

Bu sûretle, Allah sizin de babanız olmak lâzım gelir. Çünki “Baba ve babanıza” demişdir. Ondan Îsâ aleyhisselâm her şübheyi ortadan kaldırmak üzere, “Allahıma ve Allahınıza” diyerek bir açıklamada bulunmuş ve kendisinin ülûhiyyet da’vâsı etdiğini gösterecek bir taraf bırakmamışdır.

Matta İncîlinin onuncu bâbında, Îsâ aleyhisselâm, havârîlere hitâben, “Sizi kabûl ve îvâ eden, beni kabûl ve îvâ etmiş olur. Beni kabûl eden,

beni peygamber olarak göndereni kabûl etmiş olur" dedi, diye yazılıdır.

Yuhannâ da, İncîlin beşinci bâbında, Îsâ aleyhisselâm, "Ben kendi isteğimle amel etmek için değil, beni gönderenin irâde ve isteğiyle, amel etmek için geldim" dedi, diye yazılıdır.

Markos da İncîlinin onbeşinci bâbında, Îsâ çarmıhda iken, "Allahım Allahım! Beni niçin terk etdin?" diye bağırdı ve dünyâda son sözü bu oldu, şeklinde yazılıdır. Muhakkak ki bunlar İncîl müelliflerinin uydurmalarıdır. Allahü teâlâ Peygamberlerini aslâ terk etmez.

Allahü teâlânın onu terk etmesi ve bunun netîcesi yehûdîlerin onu öldürmesi, Îsâ aleyhisselâmın yüksek şahsiyyetini ancak küçültür. Fekat bunlar, kendi yazdıkları İncîllerinin nasları olduğundan, biz onlarla, kendi aleyhlerine delîl getiriyoruz.

Bu naslarda, Îsâ aleyhisselâm, ülûhiyyet iddi'âsında bulunmuyor. Bilâkis, işkence esnâsında düâ ve sığınacak İlâhı olduğunu kendisi ikrâr ediyor, söyliyor.

İşte, bu ikrârı ile hıristiyanların, Îsâ aleyhisselâma isnâdları ve aslsız sözleri, yalanlanmış olur.

Luka İncîlinin sonunda şöyle yazılıdır: Mesîh kabrinden kalkdıkdan sonra, havârîlerin arasına girdi. Onlar o zemân bir evde toplanıp, kapısını kapamışlardı. Havârîler onu aralarında gördükleri gibi, korkdular. Meleklerden, yâhud cinlerden bir rûh olduğunu zan etdiler. Mesîh onların bu korku ve telâşlarını anlayınca, "Yâhû beni tecribe edin ve biliniz ki, rûhânî varlıklarda bende gördüğünüz gibi et ve kemik olmaz" dedi.

Burada da, Îsâ aleyhisselâmın et ve kemikden, ya'nî maddeden teşekkül etdiği ve ilâhlıkdan uzak olduğu söylenmişdir. Onların Îsâ aleyhisselâm, öldürülüp defn olundukdan sonra tekrâr dirildiği ve semâya çıkdığı şeklindeki iddi'âları, boş bir da'vâ olmakdan öteye geçemez. Fekat, biz kendi İncîllerinde bildirildiği şekilde, "Îsâ Allah ve Allahın oğludur" diye vâki' olan iddi'âları aleyhine delîl getirmekle iktifâ ediyoruz.

Şimdi bir kimse, "Mesîh aleyhisselâm Allahü teâlânın bir kulu olup, büyüyerek, olgunluk çağına gelince, Allahü teâlâ onu Peygamber olarak göndermişdir" derse, muhakkak o kimse hazret-i Mesîhin talebelerinin ve havârîlerinin sözlerine uymuşdur. Buna muhâlefet edenler, zıddını söyliyenler, açık olarak küfrün içindedirler. [Ya'nî Allahü teâlânın Peygamberlerine ve getirdiklerine inanmamış olurlar.]

Bu muhâlifler, bütün akl sâhibleri yanında son derece kötü bir durumdadır. O da Mesîhin et ve kan olmakla berâber, onların i'tikâd etdiği gibi ezelî yaratan olmasına göre, ma'bûd olan Rabbin bir parçasının ezelî yaratan, bir parçasının da yaratılmış olmasıdır. Çünki Mesîh, İncîllerinin naslarıyla kendinin et ve kan olduğunu söylemişdir. Et ve kan ise dünyâya âid

bir özellik olup, yiyip içmekden meydâna gelir. Onların “Kâinâtı yaratan Îsâdır”, iddi’âlarına göre, dünyâyı yaratan ve dolayısıyla Îsâ aleyhisselâmı yaratan yine kendisi olur. Zîrâ o da kendisinin mahlûku bulunan dünyâdan bir parçadır. Bu ise, iftirâ olan da’vâların en kötüsüdür. Ve insan hayâlinde sûret bulabilen tasavvurların en uzağıdır. Buna i’tikâd edenler Hakdan yüz çevirmiş, küfr ve sapıklık yolunu tutmuşlardır. Böylece Allahü teâlânın gazâbına müstehak olarak, kendilerini felâket uçurumuna yuvarlamışlardır.

Yine onların inanclarına göre, her şeyin yaratıcısı olan Îsâ aleyhisselâm, dünyânın bir mikdârı, bir parçası olmak lâzım gelir. Bir şeyin bir mikdârı, ancak onun bütün mevcûdu oldukdan sonra bulunabilir. O hâlde, mevcûd ve mâkul olmıyan şey, hiç demekdir. Bu söze göre, dünyânın yaratıcısı yoklukdur, vücûd (varlık) değildir ve meçhûldür.

Kuvvetle tahmîn ediyorum ki, bu inancın sâhibi, onları bilerek dalâlete, yanlış inanca süreklemek kasdiyle uydurmuş, hıristiyanları çok kötü imkânsızlıklar üzerine kurulmuş görüş ve fikrleri kabûle müsâid bulmuş ve maskara etmişdir.

Onlara denilebilir ki: Mesîh, birinci İncîlin bildirdiği gibi, tırnaklarını, saçlarını kesmiş, vücûdu büyümüş ve gelişmişdir. Eğer, onların i’tikâdlarına göre, Mesîh aleyhisselâm ezelî yaratan ise, saç ve tırnak gibi şeyler de onu meydâna getiren parçalardandır. Bu parçalar kendi bütününden, ya’nî ezelî yaratandan ayrılmış ve yok olmuşlardır. Hâlbuki yokluk ve mahv olmak, bütünün bir parçasında kalmaz, her parçaya yayılır. Parçası ve bütünü olan zât, hudûdlu ve cihetlidir. Kendisine sınır ve mekân olacak şeylere muhtâcdır ve ondan müstagnî değildir. Ezelî yaratıcı olan Allahü teâlâ hazretleri ise, aklî delîl ve senetlerin, naklî nasların şehâdeti üzere ne cevherdir ve ne arazdır, ne de parçalanabilen bir bütündür. Kadîm ve ezelî olan Allahü teâlâ parçalanma kabûl etmez, kendisine hiçbir yönden noksan ve değişiklik ârız olmaz. O, mutlak ganîdir. Bütün mahlûkât her hâl ve zemânda Ona muhtâcdır. Allahü teâlâ, Şûrâ sûresi onbirinci âyetinde meâlen, **(Yeryüzünde ve gökde Allahü teâlâya benzeyen hiçbir şey yokdur. Ya’nî hiçbir şey var olmakda ve bütün sıfatlarında Onun gibi değildir. O, her sesi işitir ve her şeyi görür)** buyuruyor.

Yine onlara şöyle denilebilir: Sizin şu ezelî yaratıcı i’tikâd etdiğiniz Mesîh bir beldede oturuyor ve orada yaşıyor muydu? Onlar bunu inkâr edemezler. Çünki Matta ve Luka İncîlleri, Îsâ aleyhisselâmın kral Heredos zemânında, yehûdîlere âid olan Beyt-ül-Lâhmde doğup, sonra kral Pilatos zemânında öldürüldüğünü açıklamışlardır. Her kim ki, zemân ve mekân ile kayıtlıdır, zemân onu geçmiş, mekân onu kuşatmışdır. Bu hâl ve durumda olan zât mahlûkdur. Onun bu sûretle mahlûk olduğu sâbit olunca, Îsâ aleyhisselâmın hak İlâh ve her şeyin yaratıcısı olduğuna inananların i’tikâdları bozuk ve bâtıl olur.

Kat'î sûretde biliyoruz ki, zemân mahlûkdur ve Mesîhden evvel mevcûddur. Şimdi nasıl olur da zemân, yaratıcısından önce mevcûd olabilir ve mekân kendi yaratanına muhît bulunabilir? Her ne ki, zemân içinde mevcûd olmuş, zemân ve mekân onu ihâta etmişdir, o mahlûkun tâ kendisidir. Mesîh aleyhisselâm yaratılmışların en şereflilerindendir. Çünki, kendisi insan oğlu insandır. Allahü teâlâ da, kâfirlerin, inanmıyanların isnâd ve iftirâlarından münezzehdir.

Burada Allahü teâlânın yardımıyla, benim anlatdığım şeyler, hıristiyanların îmân ve ahkâmlarının fesâdı, akîdelerinin bâtıl oluşu hakkındadır. Allahü teâlâya binlerce şükrler olsun ki, beni bu bâtıl inançlardan kurtardı. Hak dîni bana nasîb etdi. Müslimân olanlar ne bahtiyâr insanlardır. Allahü teâlâyı, her dürlü ortak ve benzerden tenzîh ederler. Hak ve hidâyet üzeredirler. Gerek Allahü teâlâ ve gerekse Peygamberler hakkında en yüksek ve mâkul i'tikâd üzere bulunurlar.

ALTINCI KISM

Dört İncîli yazanların, aralarındaki ayrılıklar ve yalanları hakkındadır:

Açık olarak bilinmekdedir ki, dört İncîli yazan bu dört kişi, bir çok husûslarda ihtilâf etmişlerdir. Bu husûs, onların yalanlarına başlıca delîldir.[1] Eğer hak üzerine olsa idiler, hiçbir şeyde ihtilâfları olmazdı. Allahü teâlâ, Muhammed aleyhisselâma indirmiş olduğu Kur'ân-ı kerîmde, Nisâ sûresi seksenikinci âyetinde meâlen, **(Bu Kur'ân-ı kerîm, Allahü teâlâdan başkasının kelâmı olsaydı, içinde birbirine uymıyan bozuk şeyler elbette çok bulunurdu)** buyurmakdadır. Böylece ihtilâfların mevcûdiyyetini Allahü teâlâya iftirâ için delîl kılmışdır. Çünki, Allahü teâlâ tarafından indirilen şeyin ma'nâları ihtilâflı ve binâları sallantıda olamaz.

Yalanlarından ba'zılarını ortaya koyalım:

a– Yuhannâ adındaki müellif İncîlinin onüçüncü bâbında: Îsâ aleyhisselâm, yehûdîler kendisini yakaladıkları gece, havârîlere: "Size kat'iyyetle şunu söylerim ki, sizden biriniz bana hıyânet edecekdir", dedi. Bunun üzerine Yuhannâ, "Efendim size hıyânet edecek adam kimdir?" diye sorduğunda, Îsâ aleyhisselâm ona: "O, şu kimsedir ki, ben ona ekmeği et suyuna batırarak veririm", diyerek ekmeği o sûretle Yehûda Isharyotîye verdi ve hakîkaten Îsâ aleyhisselâma hıyânetde, yehûdîlere delâlet eden o oldu, diye yazmakdadır.

Markos İncîlinin ondördüncü bâbında, Îsâ aleyhisselâm o soruya cevâben, "Bana hıyânet edecek adam, benimle berâber ekmeğini sahana batırandır" dediğini beyân etmekdedir.

Matta İncîlinin yirmialtıncı bâbında, Îsâ aleyhisselâma cevâben, "Benimle berâber ekmeğini –veyâ elini– tepsiye batırandır" dedi, demişdir.

Luka İncîlinin yirmiikinci bâbında aynı süâle cevâbında, Îsâ aleyhisselâm, “Bana hıyânet edecek kimse, benimle berâber şakirdlerin içindedir”, dedi, demişdir.

İşte dört müellif de bu hâdiseyi böyle temâmiyle birbirine aykırı olarak hikâye etmişlerdir ki, bu gâyet açık bir ihtilâfdır. Îsâ aleyhisselâmın o sözü, birkaç toplantıda tekrâr tekrâr vâki’ olmuş değildir ki, ibârenin muhtelîf olabilme imkânı bulunsun. Kaldı ki, onların bu ifâdeleri ma’nâ yönünden de bir değildir. Şu hâlde, dört kişinin her biri, Îsâ aleyhisselâmın sözünü kendinden uydurma bir ibâre ile değişdirmişdir. Bununla berâber, Îsâ ekmeği et suyuna batırıp da, bilhâssa Yehûda İsharyotîye vermekle, kendisine hıyânet edecek kimsenin kim olduğunu ta’yîn etmiş, artık maksad temâmiyle anlaşılmışdır.

b– Matta İncîlinin yirminci bâbında, Îsâ, Erîha memleketinden çıkdığında, kendisine gözleri görmiyen iki kişi: Ey Dâvüdün oğlu, bize merhamet et, diye yalvarmışlar, o da onların gözlerini açmışdır, diyor.

Markos ise İncîlinin onuncu bâbında, Îsâ, adı geçen memleketden çıkdığında, kendisine gözleri görmiyen bir kişi: Ey Îsâ, bana merhamet et, diye bağırmış, o da onun gözlerini açmışdır, demişdir.

Hâlbuki, iki İncîlden anlaşıldığı üzere Îsâ aleyhisselâm, bahs olunan memleketden yalnız bir def’a geçmiş olduğuna göre, bunlardan biri mutlakâ yalandır. Yâ Matta, Îsâya gözlerini açdırmak emeliyle bağıran a’mânın iki olduğunu açıklamadan yalan söylemişdir, yâhud Markos, a’mânın bir olduğunu söylemekle yalanı seçmişdir. Çünki kıssa birdir. Matta ile Markosun Îsâ aleyhisselâma yalvaran a’mânın hazret-i Îsâya, “Ey Dâvüd oğlu!” diye çağırdığını ve onu insan nesline nisbet etdiğini söylemelerinde, hıristiyanların akîdelerini tekzîb edecek cihet vardır. Çünki a’mâ, ona kendi yazdıkları gibi “Ey Allah” yâhud “Ey Allahın oğlu” veyâhud da “Ey yaratılmışların yaratıcısı”, diye çağırmamışdır. “Ey Dâvüdün oğlu” diye çağırmak sûretiyle, kendisini bir Peygambere nisbet etmişdir. Bu sûretle Îsâ aleyhisselâmın annesi hazret-i Meryemin nesebinin bu temiz unsûrdan olduğunu îmâ ve işâret etmişdir. Gerçekden hazret-i Meryemin nesebleri öyledir. Kendileri Îsânın oğlu Dâvüd zürriyyetinden ve İbrâhîmin oğlu, İshakın oğlu, Ya’kûb oğlu Yehûdî kolundandır.

c– Matta İncîlinin yirmiyedinci bâbında, Îsâ aleyhisselâm ile berâber iki hırsız öldürülmeleri esnâsında, Îsâ aleyhisselâma fenâ sözler söylüyorlardı, diye yazmakdadır.

Luka ise İncîlinin otuzdördüncü bâbında, hırsızlardan biri hazret-i Îsâ ile alay ederek: Eğer sen hak Mesîh isen hem kendini, hem bizi kurtar, deyince, diğeri ona: Sen Allahdan korkmaz mısın? Onun başına gelenlerin sana da geldiğini bilmiyor musun? Bize olana ben ve sen müstehak isek de, o müstehak değildir. Sonra Mesîhe: Efendim, melekûtdân geldiğinde beni unutma, deyince, Mesîh kendisine: Sana kat’iyyetle söylerim ki, sen

o gün benimle Cennet-ül-Firdevsde olursun, dedi, diye yazılıdır.

Bu da, açık bir tenâkuzdur. Çünki Matta o iki hırsızın ikisini de Cehennemlik yapmışdır. Onun rivâyetine göre onlar, Îsâ aleyhisselâma fenâ sözler söylemişlerdir.

Luka ise, onlardan birinin Cennete gireceğini haber vermişdir. Bununla berâber, gerek Matta ve gerekse Luka asl kıssada, ya'nî hazret-i Mesîhin öldürülmesi hikâyesinde yalan söylemişler, bu sûretle küfrü seçmişlerdir.

Yuhannâ da, Mesîhin öldürülmesinde hâzır bulunduğunu söyler. İncîlin ondokuzuncu bâbında, Mesîh ile berâber çarmıha gerilen iki hırsızdan biri hazret-i Îsânın sağında, diğeri sol tarafında yer almışlardır, deyip, hırsızların hazret-i Îsâya bir şey söylediklerini kaydetmemişdir. Bu da tam bir ihtilâfdır.

d– Matta İncîlinin yirmibirinci bâbında, hazret-i Mesîh bir hayvana binmiş, Beyt-ül-Makdîse gelmişdir. Çünki ba'zı Peygamberlerden "Sizin sultânınız hayvana binmiş olarak gelir", diye rivâyet edilmişdi, yazılıdır.

Markos İncîlinin onbirinci bâbında, Mesîh bir hayvan yavrusu sıpa üzerinde idi, diyor, hayvana bindiğini zikr etmiyor.

Luka ise İncîlinin ondokuzuncu bâbında, Mattanın dediği gibi, "Îsâ hayvan üzerinde idi" demişdir.

Yuhannâ da İncîlinin onikinci bâbında, Markosun ifâdesi vechîle, "Mesîhin bir sıpa üzerinde olduğunu" söylemişdir.

Birbirine uymıyan bu sözler, açıkca yalanlarını göstermekdedir. Bir insan nasıl olur da küçük bir sıpa üzerine binebilir?

e– Matta İncîlinin yirminci bâbında, Zebedin zevcesi Meryem, Mesîhe gelip: Şu iki evlâdımın biri yarın melekûtda senin sağında ve diğeri solunda olalar, dedi, diye yazılıdır.

Markos ise İncîlinin onuncu bâbında, Îsâ aleyhisselâmın teyzesinin, ya'nî Zebedin zevcesi Meryemin iki oğlu olup, ona, "Ey Mu'allim, biz senden isteriz ki, her ne dilersen hakkımızda onu ni'met olarak veresin", dediklerinde, Îsâ aleyhisselâm onlara, "Siz ne istersiniz?" diye sormuş. Cevâb olarak, "Bizim birimizi melekûtda sağ tarafına, diğerimizi sol tarafına oturtmakla ni'metlendir", diye hikâye etmişdir.

Luka ile Yuhannâ ise İncîllerinde bu kıssâya dâir hiçbir şey zikr etmemişlerdir. O Yuhannâ ki, Mesîh aleyhisselâma hizmet etmiş ve vefâtına kadar ondan ayrılmamışdır.

Burada dikkat çekici bir nokda dahâ vardır: Mattanın rivâyetine göre, Zebedin oğullarının melekûtda olmalarını, Îsâdan anneleri istemiş ve yalvarmışdır. Markos, bu isteğin bizzat kendilerinden geldiğini yazar. Diğer iki müellif ise, bu kıssâyı aslâ i'tibâra almamışlardır.

f– Matta İncîlinin dokuzuncu bâbında, Yuhannânın talebesi Mesîhe, “Biz ve Ferisîler niçin oruc tutarız da, senin şakirdlerin tutmazlar, dediler”, diyor.

Markos ise, İncîlinin ikinci bâbında, Kâtibler ve Ferisîler Mesîhe, “Niçin Yuhannânın talebeleri oruc tutarlar da, senin şakirdlerin yir ve içerler,” diye sordular, demişdir.

Görülüyor ki, Mattaya göre oruclu olan ve süâl soranlar, Yuhannânın şakirdleridir (talebeleridir). Markosa göre ise soranlar kâtibler ve Ferisîlerdir. Yuhannânın şakirdlerinin niçin oruc tutup, tutmadıklarını sormuşlar, kendilerinin oruc tutup tutmadıklarından bahs etmemişlerdir. Bu husûsda da birbirine aykırı beyânatda bulunmuşlardır.

g– Matta İncîlinin üçüncü bâbında: Yahyâ, çekirge ve bal yir, diye yazılıdır. Sonra onbirinci bâbında da, Îsâ aleyhisselâmın yehûdîlere hitâben, “Yahyâ size yimez ve içmez olduğu hâlde geldi, siz ona deli dediniz ve –kendini kasd ederek– insanoğlu yir, içer olarak geldi, siz ona bu, karnı büyük bir adamdır, yiyecek yir, şerâb içer dediniz, diye yazılıdır.

Bu iki sözün birbirini tutmadığı meydândadır. Bir yandan hazret-i Yahyânın yimez içmez olduğunu, bir yandan da çekirge ve bal yidiğini söylemekdedir.

Sonra, bu rivâyete göre, Îsâ aleyhisselâm kendisinden bahs ederek, “İnsanoğlu yir, su ve şerâb içer olduğunu” söylemişdir. Bu söz, kendisinin insan olduğunu, yiyecek ve içecek ile vücûdunu beslemeğe muhtâc bulunduğunu, ikrârdan ibâretdir. Bu ise, onların Îsâ aleyhisselâma ilâhlık isnâdlarını yalanlamakdadır. Allahü teâlâ onların küfrlerinden berî ve münezzehdir.

h– Yuhannâ İncîlinin beşinci bâbında, hazret-i Mesîh yehûdîlere, beni gönderen babam, bana şehâdet eder. Onu kimse görmemiş ve sesini işitmemişdir, dediğini zikr etmişdir. Bu söz, gerçekden Mesîhin sözüne yakın bulunmuşdur.

Hâlbuki, Matta buna, lafz ve ma’nâ i’tibâriyle açıkca muhâlefet ediyor. İncîlinin onyedinci bâbında şöyle yazılıdır: Mesîh, havârîlerinden Petrus, Çakmo ve Yuhannâ ile berâber Tabur dağına çıkdılar. Dağın üstüne oturdular. Bir de gördüler ki, Mesîhin yüzü güneş gibi parlıyor. Gözleri kamaşdı ve o ânda gökden babanın sesini işitdiler. Baba şöyle diyordu: “Bu benim kendim için seçdiğim oğlumdur, onu dinleyin ve ona îmân edin.”

Markos da İncîlinin dokuzuncu bâbında aynen böyle söylemişdir.

Yuhannâ İncîlinin ondördüncü bâbında ise, şöyle yazmakdadır: Mesîh, havârîlere, “Siz benim babamı gördünüz” dedi. Havârîlerden Filibos da: Efendim, biz babanı nasıl görebildik? deyince; Mesîh ona cevâb olarak: “Ey Filibos, ben çok vaktdir sizinle berâberim, siz beni bildiniz ya! Kim beni görmüşse muhakkak babamı görmüşdür” dedi.

İşte bu da fâhiş bir hatâdır. Çünki, Yuhannâ bir kerre Îsâ aleyhisselâmın, "Beni gönderen, benim Peygamberliğimin sıhhatine şehâdet eder, onu kimse görmedi ve sesini aslâ kimse işitmedi", dediğini söylüyor. Bir kerre de: Mesîhin havârîlere, "Siz benim babamı gördünüz ve bildiniz. Beni gören babamı görmüş olur" dediğini, beyân ediyor. Bu sözlerin birbirini tutmadığı açıkca meydândadır.

Mattanın Tabur dağı hikâyesindeki sözü de böyledir: Orada Îsâ aleyhisselâmın yanında olan üç kişi, babanın, ya'nî Allahın sözünü işitdiler. Allah onlara: –Mesîhi kasd ederek– "Bu benim seçdiğim oğlumdur" dedi, demişdir. Bu açık bir küfrdür. Allahü teâlâ, zevce edinmekden münezzeh iken, Îsâ aleyhisselâma oğlum diye nasıl hitâb eder?

Bütün bu iftirâ ve yalanlardan maksad, Îsâ aleyhisselâmın, ülûhiyyeti ve Allahın oğlu olduğu husûsundaki i'tikâdlarını etrâfa yaymak ve rağbet kazandırmakdır.

Allahü teâlânın şânı, bu gibi isnâd ve iftirâlardan münezzehdir. Böyle dalâlet ve küfr üzere olanlara Allahü teâlâdan hidâyet dileriz.

YEDİNCİ KISM

Papazların Îsâ aleyhisselâm hakkında uydurdukları yalanlar ve bu husûsda kendilerini yalancı duruma düşürdükleri hakkındadır:

Luka İncîlinin yirmiikinci bâbında, Îsâ aleyhisselâmın havârîlere hitâben: "Şeytân sizin îmânınızın bozulmasını ister", der. Sonra onlardan Petrusa dönerek: "Ben babamdan senin îmânının şeytân tarafından bozulmamasını temennî ederim" dediğini ve Îsâ aleyhisselâmın bu sözünden birkaç gün sonra Petrusun Îsâ aleyhisselâmı inkâr etdiğini ve havârîler içinde ondan başka mürted (dinden dönen) bulunmadığını, açıklamakdadır.

Şunların perîşân hâllerine ve düşdükleri tenâkuzlara bir bakın! Îsâ aleyhisselâm, havârîlerinden birinin îmânının bozulmaması için düâ eder de, bu kimse sonra nasıl münkir ve mürted olup, îmândan çıkar? Acabâ Peygamberler için haber verdiklerinden vazgeçmeği veyâ yalan söylemeği lâyık mı görüyorlar? Peygamberi medh etmek isterken, düşdükleri bu tenâkuzları fark etmiyecek kimse bulunabilir mi?

Bütün bunlar, hıristiyanların Îsâ aleyhisselâm hakkında sonradan uydurdukları yalan ve iftirâlardır. Şunu kat'i olarak söyliyebiliriz ki, Îsâ aleyhisselâm bu sözlerden hiç birisini söylememişdir. Bütün bu noksanlardan Onda yokdur.

Yuhannâ İncîlinin beşinci bâbında: hazret-i Mesîhin yehûdîlere, Ben size şu husûsu kat'i olarak ifâde etmek isterim ki, oğul kendisi bir şey yapmağa kâdir olamaz. Meğer, babanın yapdığını görmüş olması lâzım, dediğini nakl etmişdir.

Biz biliyoruz ki, Îsâ aleyhisselâm yemek yimiş ve su içmişdir. Hâlbuki hıristiyanların babası dedikleri zâtdan, ya'nî Allahü teâlâdan böyle bir şeyin vukû'unu görmemişdir. Çünki, Allahü teâlâ, yimek ve içmek gibi beşerî ihtiyâclardan münezzehdir.

Diğer üç İncîlde bu husûs kaydedilmemişdir.

Yuhannâ İncîlinin onyedinci bâbında, Îsâ aleyhisselâmın, vefâtından önce, Allahü teâlâya, "Yâ Rabbî! Biliyorum ki, sen benim düâlarımı dâimâ kabûl edersin. Şimdi senden niyâz ederim ki, benim şakirdlerimi dünyâ ve âhıretde her şeyde kurtuluşa erdiresin" demiş olduğunu kaydetmişdir. Bütün hıristiyan âlimlerinden tevâtüren nakl edilen bir habere göre, Îsâ aleyhisselâmın talebelerinin çoğu kılıçla öldürülmüş, ba'zısı da derisinin yüzülmesi gibi çeşidli işkencelerle can vermişlerdir.

Allahü teâlânın Peygamberi Îsâ aleyhisselâm Allahü teâlâdan, havârîlerinin dünyâ ve âhıretde kurtuluşa ermelerini niyâz ediyor. Onlar, böyle elemlere ve çirkin ölümlere düçâr oluyor. Ne kadar gülünç bir iddi'âdır. Bu husûsu Yuhannâ, Îsâ aleyhisselâm hakkında yalan olarak söylemiş, diğer üç İncîl sâhibleri, Îsâ aleyhisselâmın böyle bir düâsı olduğu ile alâkalı olarak, İncîllerinde hiçbir şey yazmamışlardır.

Yine Yuhannâ İncîlinin onbeşinci bâbında, Îsâ aleyhisselâm, "Eğer ben onlara benden evvel kimsenin göstermediği mu'cizeleri göstermemiş olsaydım, onların bana îmânlarının azlığından dolayı günâhları olmazdı" dedi, yazılıdır. Îsâ aleyhisselâmın böyle bir söz sarf etmesi mümkin değildir. Çünki kendinden evvel gelen Mûsâ aleyhisselâm, çok sayıda büyük mu'cizeler göstermişdir. Hazret-i Elyesa' da ondan evvel gelmişdir. Hattâ Îsâ aleyhisselâmın mu'cizeleri derecesinde mu'cizeler göstermişdir. Îsâ aleyhisselâmın, ben kendimden evvel kimsenin gösteremediği mu'cizeleri gösterdim; dediği tasavvur edilemez. Bunu da Yuhannâ uydurmuş ve diğer üç İncîli yazanlar ise, böyle bir şeyden bahs etmemişlerdir.

Markos İncîlinin üçüncü bâbında, hazret-i Mesîhin, "Her kim benim için evi, bağçeleri, tarlaları veyâ evlâd ve akrabâlarını terk ederse, o kimse dünyâda terk etdiği şeyin yüz katını ve âhıretde Cenneti alır", dediğini nakl eder.

Matta İncîlinin ondokuzuncu bâbında, o adam terk etdiği şeylerin yüz katını alır ve Cennet onun olur dedi, deyip, dünyâyı kayd etmemişdir.

Luka İncîlinin onsekizinci bâbında, dünyâda terk etdiği şeylerden çoğunu ve Cenneti alır, diye kaydetdiği hâlde; Yuhannâ bunlardan hiçbirinden bahs etmemişdir. Bu da Îsâ aleyhisselâm hakkında uydurulan açık bir yalandır. Çünki pek çok kimseler, Îsâ aleyhisselâm uğruna ve birçok ev, bağçe ve ticârethânelerini terk etmişler ve terk etdikleri şeylerin ne yüz

katına ve ne de ona yakın bir mikdârına sâhib olamamışlardır. Aslında Îsâ aleyhisselâm böyle bir şey söylememişdir.

Matta İncîlinin ondokuzuncu bâbında, Ferisîler hazret-i Mesîhe, “İnsanın karısını küçük bir kabahatinden dolayı boşaması halâl olur mu?” diye sorduklarında, hazret-i Mesîh onlara, “Tevrâtda okumadınız mı ki, erkeği ve dişiyi yaratan Allah, “İnsan, kadın için anne ve babasını terk eder ve eşiyle birleşerek ikisi bir vücûd olur” demişdir” diye cevâb vermişdir.

Bu da Îsâ aleyhisselâm ve Tevrât hakkında bir iftirâdır. Çünki bu çirkin sözü Allahü teâlâ söylememişdir. Ancak, Peygamberlerin kitâblarında Âdem aleyhisselâmdan başka bir hikâye nakl edilmişdir. Şöyle ki: Allahü teâlâ, hazret-i Havvâyı Âdem aleyhisselâmın kaburga kemiğinden yaratınca, Âdem aleyhisselâm uyanıp, onu yanında eş kılığında gördü ve “Bunun için insan, anne ve babasını terk edip, zevcesiyle bir vücûd olur” dedi.

Îsâ aleyhisselâmın, Mattanın bahs etdiği sözü, Tevrâta nisbet etmesi düşünülemez. Tevrât ve İncîli ezbere bildiği gibi, Allahü teâlâ tarafından kendisine bildirileni teblîg etmişdir. Matta, burada da Îsâ aleyhisselâma yalan ve iftirâda bulunduğu gibi, diğer İncîl sâhiblerine de muhâlefet etmişdir.[1]

Yuhannâ İncîlinin üçüncü bâbında, Îsâ aleyhisselâm göğe ancak oradan iner çıkar dedi, şeklinde yazmışdır. Bu da bâtıl inançların bir başkasıdır. Çünki İdrîs ve İlyâs Peygamberlerin göğe çıkdıkları Tevrâtda yazılıdır. Hâlbuki adı geçen iki Peygamber yere gökden inmemiş ve göğe çıkıncaya kadar yeryüzünde yaşamışlardır. İncîlde Îsâ aleyhisselâmın da göğe çıkdığı yazılı olup; o da oradan inmemişdir. Bizim Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm da, Mi’râc gecesinde göğe çıkmış, sonra tekrâr yeryüzüne inmişlerdir.

İşte burada da Yuhannâ, Îsâ aleyhisselâm hakkında yalan söylemiş, diğer üç İncîl yazarı ise, bunu nakl etmemişlerdir.

Hıristiyanlar, Îsâ aleyhisselâm bunu söylemiş ama, ondan ancak rûhları kasd etmişdir, derler.

Buna verilecek cevâb gâyet basitdir: Bu iddi’â, Tevrât ve İncîle açıkca aykırı düşer. Çünki bu kitâblarda, göğe çıkan Peygamberlerin bizim Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm gibi, rûh ve cesedleriyle berâber çıkdıkları yazılmışdır.

Eğer Îsâ aleyhisselâm, o sözden, cesedleri ölüp de, vefâtı zemânında meleklerin alıp göğe çıkardığı insan rûhlarını kasd etmişdir, derlerse, bunun cevâbı da gâyet kısadır: Bu bir ihtimâldir ve delîl ile hükmden düşer. Hâlbuki lafzlarda asl olan umûmîlik ve hakîkatdir. Meğer ki, delîllerle hilâfı isbât edilmiş olsun. Kâfirlerin rûhları göğe çıkmayıp; en aşağı tabakalara iner.

Matta İncîlinin yirmibirinci bâbında, Îsâ aleyhisselâm, havârîlerle giderken acıkdı. Yolun kenârında bir incir ağacı gördü. Ağaca doğru yönelip, üzerinde yemiş bulamayınca, ağaca beddüâ etdi. Ağaç derhâl kurudu, der.

Markos da, İncîlinin onbirinci bâbında bu haberi hikâye edip ve üzerine bir de o zemânın incirin meyve verdiği vakt olmadığını ilâve etmişdir.

Böyle vaktsiz incir toplamayı, değil Îsâ aleyhisselâm, çocuklar ve delîler bile yapmaz. Bir de ağacın herhangi bir kimsenin malı olup olmadığı husûsu, açıkca bilinmiyor. Îsâ aleyhisselâm, başka bir kimseye âid olan ağaç için beddüâ etmez ve onun kurumasına sebebiyyet vermez. Onu bu gibi küçüklüklerden tenzîh ederiz.

Eğer ağacın meyvesinden herkesin yimesi mubâh idi ise, o hâlde bile halkın fâidelendiği bir ağacın kuruması için, Îsâ aleyhisselâmın beddüâ edeceği yine düşünülemez. Bütün Peygamberler “aleyhimüsselâm” menfe’at ve maslahat için gönderilmişdir. Mahlûkâta zarar ve fesadlık vermek için gönderilmemişlerdir. Matta ve Markosun yalanlarını burada da meydâna çıkarmış olduk.

SEKİZİNCİ KISM

Hıristiyanların müslimânları aybladıkları mes’eleler hakkındadır:

Hıristiyanlar, müslimânları ba’zı bakımlardan tenkîd ederler. Bunları birer birer sıralıyalım:

1– Umûmiyyetle sâlih müslimânlar evlendikleri hâlde, hıristiyanların rûhban sınıfı evlenmezler.

Onlara şöyle denilebilir: Siz, kendi dîninizce, Dâvüd aleyhisselâmın Peygamberliğine ve saltanât sâhibi olduğuna inanırsınız. Nebînin derecesi, velînin derecesinden dahâ yüksek olduğu ma’lûmdur. Tevrâtda zikr edildiğine göre, Dâvüd aleyhisselâm yüz kadınla evlenmiş ve bunlardan kız ve erkek olmak üzere, elliyi aşkın evlâdı olmuşdur. Süleymân aleyhisselâm da Tevrâtda zikr edildiği gibi, bin kadın ile evlenmişdir. Siz Tevrâtın Allahü teâlânın kitâbı olduğuna inanırsınız. Diğer bütün Peygamberler de evlenmişler. Yalnız Îsâ aleyhisselâm ve Yahyâ aleyhisselâm evlenmemişlerdir.

Ey hıristiyanlar!

Tevrâtda, “Yiyecek ve içeceğine muktedîr olabildiğin kadar kadınla evlenmek halâl olur” gibi sözler varken, niçin Allahü teâlânın meşrû kıldığı doğru yoldan gitmeyip de; öteden beri velî tanıdığınız Pavlosun sözüne inanıp, yapışırsınız. O, size bir adam bir kadınla evlensin, eğer o aldığı kadın ölürse, üçe kadar bir başkasını alsın. Papazlar yalnız bâkire bir kadın alabilir, eğer ölecek olursa tekrâr evlenmeleri harâm olur. Bir

dahâ evlenmesin, diye emr etmişdir. [Pavlos yehûdî olup, hıristiyanların dinlerini bozmak için çok uğraşmış ve muvaffak da olmuşdur.]

Kolaylıkla anlaşılacağı üzere, hıristiyanların evlenmek husûsundaki inançları da bâtıldır. İslâm dînine tâbi' olan sâlih kulları ayblamaları hiçbir sebebe dayanmaz. Çünki, hıristiyan âlimleri onun halâl olduğunu ve kitâblarda açık bir şekilde îzâh edildiğini gâyet iyi bilirler. Allahü teâlâ, müslimânlara, her dürlü şiddet ve meşakkatden uzak, sâde ve mükemmel bir din vermişdir. Peygamberimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" de, **(Nikâh ediniz, ya'nî evleniniz, çocuk yetişdiriniz. Kıyâmet günü başka ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla övüneceğim)** hadîs-i şerîfi ile mü'minleri evlenmeğe teşvîk etmişdir. Mü'minler bu emre uymakla sevâb kazanırlar.

2– Hıristiyanların müslimânları aybladıkları diğer bir husûs da sünnet olmakdır. Hâlbuki kendi İncîllerinin nakl etdiğine göre, Îsâ aleyhisselâm sünnetli idi. Hıtân günü en büyük bayramlarındandır. Peygamberlerin işlerine hürmet edilmesi îcâb eder. İbrâhîm aleyhisselâm ve diğer bütün Peygamberlerin sünnet olmaları için, Allahü teâlânın emr buyurduğu Tevrâtda yazılıdır. Hıristiyan i'tikâdı da böyledir. Bunun üzerine kalkıp da, bütün Peygamberlerin meşrû kıldıkları bir şeyi ayblamağa çalışmak, Allahü teâlâya ve Resûlüne inanmamak demekdir.

3– Aybladıkları bir diğer husûs da, mü'minlerin Cennetde yimeleri ve içmeleridir. Matta, İncîlinin yirmialtıncı bâbında: Îsâ aleyhisselâm, yehûdîler tarafından yakalandığı gece, yemek yirken havârîlere, "Ben artık bundan sonra şerâbı ancak Cennetde içeceğim" dedi, demişdir. Markos da, İncîlinin ondördüncü bâbında böyle söylemişdir. Luka ise İncîlinin yirmiikinci bâbında, Îsâ aleyhisselâmın havârîlere, "Siz benimle Cennetde bir sofra üzerinde yiyip içeceksiniz" dediğini nakl etmişdir. (Hıristiyan din adamları pek güzel bilirler ki, Âdem aleyhisselâm Cennetde yasak ağaçdan yimişdir. Ve bu onun Cennetden yere inmesine sebeb olmuşdur. Üstelik bu husûs Tevrât ve İncîlde açıkca yazılıdır.) Ama onların inkâr damarı bir dürlü yumuşamaz. Mantıkları şöyle çalışır: "Yime ve içme netîcesinde pislikler meydâna gelecekdir. Cennet ise böyle şeylerden münezzehdir". Bilmezler ki, Muhammed aleyhisselâm **(Cennet ehlinin yiyip içdikleri şeyler misk kokulu ter olur çıkar)** buyurmuşdur. Ve yine orada, tükürme ve sümkürmenin, küçük ve büyük abdestin olmadığını haber vermişdir. Cennet ehli, her istediğine kavuşacak ve gönüller hakîkî huzûr ve se'âdeti ancak orada bulabileceklerdir.

Allahü teâlânın gönderdiği kitâblar ve Peygamberler, nefsin arzû edip lezzet bulacağı her şeyin, Cennetde bulunduğunu bildirmişlerdir. Hıristiyanlar ise, öldükden sonra insanın ni'metlenip, lezzet duyması cesedle değil, rûh ile olur, diye i'tikâd ederler. Böyle akla ve nakle aykırı i'tikâddan Allahü teâlâya sığınırız. Bu i'tikâd dinsizlik fırkasına götürür.

4– Hıristiyanlar müslimânların, “Cennetde köşkler, ırmaklar, yâkutlar ve bütün güzellikler toplanmışdır” şeklindeki tertemiz inançlarını da beğenmezler. Onlara demelidir ki: Sizin “Nevvârü’l-Kudsiyyîn” dediğiniz kitâbınızda (Yuhannâ) kıssâsında şöyle yazılıdır: Bir gün ipek elbiseler giymiş, atlı iki delikanlıya rast geldi. Onları Cehennemle korkutdu. Tâ ki, onlar şân ve şöhretlerini terk ederek ona inandılar. Yuhannâ da onların mallarını kendi hizmetçilerine dağıtdı. Bir müddet sonra hizmetçiler, yanlarından mu’azzam bir saltanâtla geçerken, onlar mahzûn oldular. Dünyâ ni’metlerinin ellerinden çıkdığına pişmân olarak, bu iş kendilerine pek ağır gelmeğe başlayınca, Yuhannâ onlara, elinizden çıkan dünyâ ni’metlerinden dolayı esef mi ediyorsunuz, der. Onlar da, evet, tahammül edemedik, derler.

Bu def’a Yuhannâ, öyleyse gidin, bana dere taşları getirin, der.

Gidip getirdiklerinde, taşları elbisesiyle örtmüş ve meydâna çıkardığında hepsi pek kıymetli yâkut olmuşdur. Arkasından onlara şöyle demiş: Alın bunları çarşıya götürüp satın. Parasıyla eski ihtişâmlı hayâtınızdan dahâ iyisini yaşarsınız. Fekat Cennet size harâm oldu. Çünki ondan olacak nasîbinizi bu fânî dünyâda aldınız.

Onlar böyle konuşup dururken, öteden bir grub insan bir cenâze getirdiler. Yuhannâdan ölüyü diriltmesini istediler. O da ölüye, Allahın izniyle kalk, dedi. O da kalkdı. Ve dirilen adama, şu iki gence kaybetmiş oldukları Cennet ni’metlerini söyle, dedi. O da onlara, sizin için Cennetde dürlü renklerde yâkut taşlarıyla yapılmış bir binâ vardı ki, uzunluğu şu kadardı, demiş. Ve o iki genç bu sözleri işitince, pişmân olup, her şeyden vazgeçerek tekrâr Îsâ aleyhisselâm dîni üzere Yuhannâya tâbi’ olmuşlar ve öylece ölüp gitmişlerdir.

Yine adı geçen kitâbda, Flaryan ki sizce mukaddes sayılan sâlihlerdendir. Kendisine her gün melekler altın tabaklar içinde ve üzerleri dürlü çiçeklerle ve ipek mendillerle donatılmış Cennet ta’âmları getirirdi, diye yazılıdır. Artık bu gibi ni’metlerin, Cennetde bulunmadığı ve yinilip içilmediği nasıl inkâr edilebilir? Resûllerin kitâblarından nakl edilenlerin doğruluğuna bütün selîm akl sâhibleri inanır ve tereddüt etmeden kabûl eder.

Yine adı geçen kitâbın Seneton kıssâsında yazılıdır ki: Flaryan adlı sâlih kimseye, melekler, her gün akşam-sabâh Cennet ta’âmından, kendi yiyeceği kadar, birkaç dürlü yemek getirirlerdi. Hattâ bir gün kendisine Pavlos adında büyük bir zât gelince, melekler her gün getirdiklerinin birkaç katı ve ipek mendillerle örtülmüş altın kaplar içinde Cennet ta’âmı getirdiler, diye yazılıdır. Buna benzer dahâ birçok misâller vermek her an mümkin ise de, biz işi uzatmamak için burada kesiyoruz.

5– Hıristiyanların, müslimânları aybladıkları noktalardan bir diğeri de şudur: Müslimânların İbrâhîm, Sâlih, Süleymân “aleyhimüsselâm”

gibi Peygamber ismlerini kendilerine ad olarak seçmeleridir. Cevâbımız gâyet mâkul ve samîmîdir: Biz teberrüken Peygamber adlarını alıyoruz. Onlar da insandır. Siz kendiniz Cibrîl, Mikâil, Mihâil gibi melek adlarını almakda niçin bir mahzûr görmüyorsunuz? Onlara bundan dahâ kesin cevâb verilemez.[1]

DOKUZUNCU KISM

Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın nübüvvetinin, Tevrât ve Zebûr ve İncîlde bulunan âyetlerle ve dahâ önce gelmiş Peygamberlerce sâbit olduğu hakkındadır:

Peygamberimiz Muhammed Mustafânın "sallallahü teâlâ aleyhi ve sellem", Peygamber olarak geleceği, bütün semâvî kitâblarda beyân edilmişdir. Bütün Peygamberler tarafından müjdelenmişdir. Tevrât beş kitâb üzerine olup, bir seferde toplanmışdır. Tevrâtın birinci kitâbının onaltıncı bâbında, Hâcer, İbrâhîm aleyhisselâmın zevcesi Sâreden kaçdığı gece bir melek görüp kendisine: Ey Hâcer, ne istiyorsun ve nereden geldin, diye sormuş, o da, Sâreden kaçdım, cevâbını vermiş. Melek de ona, Sen Sâreye dön ve ona itâ'at et. Çünki Allahü teâlâ senin zürriyyetini çoğaltacakdır. Pek kısa bir zemân sonra hâmile olup, İsmâ'îl adında bir çocuk doğuracaksın. Allahü teâlâ seni sevmişdir. Oğlun herkes tarafından takdîr edilecek ve şöhreti dünyânın çok yerine yayılacakdır, dedi, diye yazılıdır.

Bilindiği gibi İsmâ'îl aleyhisselâm ve onun zürriyyeti dünyânın birçok yerlerine yayılmamışdır. Binâenaleyh adı geçen söz, İsmâ'îl aleyhisselâmın en büyük zürriyyeti hakkındadır. O da Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmdır. İslâm dîni dünyânın birçok yerlerine yayılmış, doğu ve batıda hükm sürmüş ve sürmekdedir. Bu husûsu yehûdî âlimleri gâyet iyi bilirler. Fekat halka açıklamakdan dâimâ çekinirler.

Yine Tevrâtın beşinci kitâbının onsekizinci bâbında, Allahü teâlâ Mûsâ aleyhisselâma, "Benî İsrâile söyle ki: Ben onlara âhır zemânda kendi kardeşleri evlâdından, senin gibi bir Peygamber göndereceğim" dedi, diye yazılıdır. Mûsâ aleyhisselâmdan sonra ise, gönderilen Peygamberlerin hepsi Benî İsrâildendir. Bunların sonuncusu Îsâ aleyhisselâmdır. Bu vaziyyete göre, onların kardeşleri evlâdından âhır zemânda Peygamber olacak zât, Muhammed aleyhisselâmdan başkası değildir. Çünki Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem", İsmâ'îl aleyhisselâmın zürriyyetindendir. İsmâ'îl aleyhisselâm ise, İbrâhîm aleyhisselâmın oğlu ve İshak aleyhisselâmın kardeşidir. İshak aleyhisselâm da Benî İsrâildendir. Eğer bu müjde Benî İsrâilden bir Peygamber hakkında olsaydı, "onların kardeşleri evlâdından" denmemesi îcâb ederdi. Benî İsrâil Peygamberleri arasında Mûsâ aleyhisselâmdan sonra, Ona benzer bir Peygamber gelmediği husûsunda yehûdîler ittifâk etmişdir. Burada benzerlikden maksad, husûsî bir şerî'at ortaya koyması ve ümmetlerin ona tâbi' olmasıdır. Bu da Muhammed aleyhisselâmın sıfatı ve şânıdır. Çünki kendisi İsmâ'îl aleyhisselâmın zürriyyetinden ve Arab milletindendir. Bütün şerî'atleri ortadan kaldıran bir şerî'at getirmiş ve ümmetler ona tâbi' olmuşdur. Bu yön-

den Mûsâ aleyhisselâm gibidir. Hattâ Mûsâ aleyhisselâmdan ve diğer bütün Peygamberlerden dahâ fazîletlidir.[1]

Yine Tevrâtın beşinci kitâbının otuzüçüncü bâbında, Allahü teâlâ Tûr-i Sînâdan gelip, bize Saîrden doğdu ve Fârân dağlarından göründü, diye yazılıdır.[2] Fârân dağlarından maksad, Mekke ve Hicâz bölgesidir. Çünki, Fârân, toprakları aralarında paylaşan, Amâlika meliklerinden, hissesine Hicâz bölgesi isâbet eden kimsenin adıdır. Hicâz bölgesi bu adamın hissesine düşmüş ve oralara onun adı verilmişdir. Tevrâtdaki, Allahü teâlâ Tûr-i Sînâdan geldi, sözünden maksad, Allahü teâlânın Mûsâ aleyhisselâma olan vahyi sebebiyle tevhîd dîninin Tûr-i Sînâdan görünmesidir. (Saîrden doğdu) sözündeki Saîrden maksad ise, Îsâ aleyhisselâmın dîninin göründüğü bir dağdır. Bu dağ Şâmda bulunmakdadır. Fârân dağlarından göründü demenin ma'nâsı da, islâm dîninin Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâma Mekke ve Hicâzda vahy buyurulmuş olmasıdır. "Kudsîlerin ve bayrakları berâberinde ve onun sağındadır" sözündeki "Kudsîler"in ifâde etdiği ma'nâ, velî ve sâlih kullardır ki, bununla Peygamberimizin "sallallahü aleyhi ve sellem" sahâbesi kasd edilmekdedir. Çünki onunla berâber ve sağ tarafında bulunan, ondan aslâ ayrılmıyan yalnız sahâbelerdir. Allahü teâlâ onlardan râzı olsun!

Peygamberimizin nübüvvetine âid en kuvvetli delîllerden biri de, dört İncîl sâhibinin, Îsâ aleyhisselâmın göğe çıkışı ânında havârîlere, ben babam ve babanıza, Allahıma ve Allahınıza gidiyorum. Size benden sonra PARAKLİT adında bir Peygamber geleceğini müjdelerim, demiş olduğunda, ittifâk etmeleridir. Bu mubârek ad yunancadır. Arapça tam karşılığı ise, AHMEDdir. Nitekim Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîminde, Sâf sûresi altıncı âyet-i kerîmesinde meâlen, Îsâ aleyhisselâmın **(Benden sonra bir Peygamber gelecekdir. Onun ismi Ahmeddir. Onu size müjdeleyiciyim)** dediğini, haber vermekdedir.

Lâtince olan İncîlde "PARAKLİTOS"dur. Benim [Abdüllah-ı Tercümânın] islâmiyyeti kabûl edişime bu ad sebeb olmuşdur.

Yuhannâ İncîlinin ondördüncü bâbında, Îsâ aleyhisselâm, "Paraklit o zâtdır ki, babam onu âhır zemânda yollayacak ve o size her şeyi öğretecekdir" dedi, yazar ki, Paraklitden maksad bizim Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmdır. İnsanlara her şeyi, Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde kendisine vahy etdiği üzere öğreten Odur. Allahü teâlâ, En'am sûresi yirmisekizinci âyetinde meâlen, **(Biz kitâbımız olan Kur'ân-ı kerîmde hiçbir şeyden noksan bırakmadık. Ya'nî her şeyi bildirdik)** buyurduğu üzere, Kur'ân-ı kerîmde hiçbir şey eksik değildir. Hazret-i Mesîhden sonra bu sıfatda Muhammed aleyhisselâmdan başka bir Peygamber çıkmadığından, bu haber ancak Ona âid olabilir.

Yuhannâ İncîlinin onaltıncı bâbında, Îsâ aleyhisselâm, "Babamın benden sonra göndereceği Paraklit, kendiliğinden bir şey söylemez. Si-

ze dâimâ doğruyu söyler. Geleceğe âid hâdiseleri haber verir” dedi, demişdir.[1] Bu da mütevâtir bir haberle sâbitdir ki, ancak Peygamberimizin vasfıdır. Allahü teâlâ, Necm sûresi üçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen, **(Peygamberimin bildirdiği Kur’ân-ı kerîm, onun istediği, onun kendiliğinden söylediği kelâm değildir. Ona melek vâsıtasıyla söylenilen, melekden işitdiği vahydir)** buyurarak bu husûsa şehâdet etmişdir.

Geleceğe âid vermiş olduğu haberler geniş bir mevzû’ teşkîl eder ki, bu mevzû’ ile alâkalı birçok eser yayınlanmışdır. Kâdî İyâdın **(Kitâb-üş-şifâ)** kitâbında adı geçen mevzû’a dâir, akl sâhiblerine ibret verici noktalar vardır.

SEYYİD-ÜL-KEVNEYN HAZRETLERİNİN PEYGAMBERLİĞİNİN İLÂHÎ KİTÂBLARDA İSBÂTI

Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın Peygamberliği, evvelki Peygamberlerin kitâblarıyla da sâbit olmuşdur. Dâvüd aleyhisselâmın getirdiği Zebûrun yetmişikinci bâbında, “Denizlerden denizlere, nehrler boyunca yerlerin parçalanması ve nihâyetlenmesine kadar mâlik olacak. Kendisine Yemen ve Cezâir melikleri hediyyeler getirecek. Pâdişâhlar onun önünde eğilecekler. Her vaktde ona rahmet okunacak. Her gün kendisine bereketle düâ olunacak. Nûru Medîneden parlıyacak. Mubârek adı ebediyyete kadar dillerden düşmiyecek. Onun adı güneşin mevcûdiyyetinden önce vardı. Elde olan Zebûrlarda Onun adı, güneş durdukca etrâfa yayılacak”, yazılıdır.

Apaçık görüldüğü gibi, bütün bunlar Muhammed aleyhisselâmın sıfatıdır. Bu sıfatların, Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâma âid olmadığını iddi’â edenler, bu hüviyyeti hâiz başka bir şân ve şeref sâhibi arayıp, bulmağa mecbûrdurlar. Aksi takdîrde iddi’âları yersiz ve mesnetsizdir. Herhangi bir Peygambere âid olabileceğini ileri sürenler ise, o Peygamberlere ancak iftirâ etmiş olurlar. Yehûdî âlimleri bu sıfatların Muhammed aleyhisselâmın zâtî sıfatlarından olduğunu gâyet iyi bilirler. Fekat bitmiyen küfrlerinden dolayı dâimâ saklarlar.

Habakuk Peygamberin kitâbının üçüncü bâbında, “Âhır zemânda Rab, kıbleden; Kudüs ve Fârân dağlarından gelir” diye yazılıdır. Rab kelimesinden maksad vahy, Kudüs kelimesinden maksad Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm, Fârân dağlar ile de Hicâz ülkesi kasd edilmekdedir.

Mîşâ (Mîhâ) Peygamberin kitâbının dördüncü bâbında, “Âhır zemânda bir ümmet meydâna gelecek. İbâdet etmek için mubârek bir dağı seçecekler. Oraya her iklimden insanlar gelir. Onlar yalnız bir tek Allaha ibâdet eder, Ona aslâ ortak koşmazlar”, diye bildirilmişdir.

Yukarıda anlatılan mubârek dağ; Arafat dağı, bir ümmet, Muhammed aleyhisselâm ümmeti ve her iklimden gelenler ise, hacıların orada toplanmasıdır.

Eş'iya Peygamberin kitâbının kırkikinci faslında şöyle yazılıdır: "Allahü teâlâ, âhır zemânda en seçkin kulunu Peygamber olarak gönderecek. Ona Rûh-ül Emîni, ya'nî Cebrâîl aleyhisselâmı gönderip, ilâhî dînini öğretecek. O da Cebrâîl aleyhisselâmın öğretdiği şekilde insanlara doğru yolu bildirecekdir. O bir nûrdur ki, halkı zulmetden ve gafletden kurtaracakdır. Allahü teâlânın bana vukû'undan evvel bildirdiği şeyi size haber verdim" demişdir.

Ey hıristiyan câmi'âsı!

Allahü teâlâ size merhamet ve insâf versin. Bu anlatılan sıfatların Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâma âid olduğu apaçık bellidir. Allahü teâlânın Onu âhır zemânda kendine sevgili, dost ve üstün sıfatları olan bir Peygamber olmak üzere gönderdiği ve Cebrâîl aleyhisselâmı gönderip, Kur'ân-ı kerîmi vahy etdiği, islâm dînini öğretdiği zâtdır. Kendine gönderilenleri aynen teblîg etmişdir. Bu da Eş'iya Peygamberin anlatdığı "O Rûh-ül Emîn kendine öğretdiği şeyleri insanlara bildirir" sözünün ma'nâsıdır.

İnsanlar arasında hak ve adâlet ile hükm ederdi. Her neyi emr etmiş veyâ nehy etmişse, akl sâhibleri ve ilm erbâbı, bütün bu emrlerin doğruluğunda ittifâk etmişler ve kimse onu örtememişdir. Ancak inâd ve kibrinden şeytânın tuzağına düşenler küfr ve inkâr etmişdir.

Karanlıklardan aydınlığa çıkaran nûr ise, Kur'ân-ı kerîmdir ki, Peygamberimize "sallallahü aleyhi ve sellem" inzâl olunmuşdur. Eş'iya Peygamberin sözleri, Muhammed aleyhisselâmın nübüvvetinin sâbitliği, varlığı hakkında en açık ve kuvvetli delîllerdendir.

Eğer bu husûsda geçmiş Peygamberlerin bütün sözlerini yazmak isteseydik kitâb çok uzardı. Bununla berâber, bütün Peygamberler "aleyhimüsselâm" tarafından, Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" hakkında söylenilen sözlerin, verilen müjdelerin temâmını ihtivâ edecek müstakîl bir kitâb yazmağı Allahü teâlâdan dilerim.

Allahü teâlâ bize kâfîdir. O ne güzel bir vekîldir. Kuvvet ve kudret Onundur. Allahü teâlânın salât ve selâmı Muhammed aleyhisselâma ve onun Eshâbına "rıdvânullahi teâlâ aleyhim ecma'în" olsun. Hamd ve şükrler, âlemlerin sâhibi ve yaratıcısı olan Allahü teâlâya mahsûsdur.

RÛH-UL-BEYÂN TEFSÎRİNDEN SEÇMELER

(İsmâ'îl Hakkı Bursevî) "kuddise sirruh"

Âl-i İmrân sûresi, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, Nisâ sûresi, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 171, 172, 173, 174, 175, Mâide sûresi, 17, 18, 19, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 110, 111, 116, 117, 118, 119, 120, Tevbe sûresi, 30, 31, 32, 33.cü âyetlerinin tefsîrleri.

ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

● Âl-i İmrân sûresi, 98.ci âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(De ki: "Ey ehl-i kitâb! Allahın âyetlerini niçin inkâr ediyorsunuz. Hâlbuki Allahü teâlâ sizin yapdıklarınıza şâhiddir.")**

AÇIKLAMA:

(De ki: Ey ehl-i kitâb)! Ehl-i kitâb, yehûdî ve hıristiyanlardır. Kitâb, yalnız Allahü teâlâ tarafından indirilene denmez. İster Cebrâîl aleyhisselâm tarafından getirilmiş olsun, ister kendileri tarafından hâzırlanmış olsun, yazdıkları kitâblara nisbetle onlara ehl-i kitâb denildi.

(Allahü teâlâ sizin yapdıklarınızı gördüğü hâlde, niçin Allahın âyetlerini inkâr ediyorsunuz.) Burada, hiçbir sebeb yok iken, Allahın âyetlerini inkâr etdiklerinden dolayı, ehl-i kitâb kınanmakda ve küfrden temâmen kaçınmayı îcâb etdiren delîller ortaya konmakdadır. Allahü teâlânın âyetlerinden maksad, hac[1] ve diğer konularla ilgili âyetler de dâhil olmak üzere, Kur'ân-ı kerîmin âyetleri ve Tevrât ve İncîlde Muhammed aleyhisselâmın Peygamberliğini gösteren delîllerdir.

(Hâlbuki Allahü teâlâ sizin yapdıklarınıza şâhiddir, görmekdedir.) Âyet-i kerîmenin ma'nâsı şöyledir: Allahü teâlânın âyetlerini niçin inkâr ediyorsunuz. Hâlbuki Allahü teâlâ sizin bütün yapdıklarınıza son derece muttalîdir ve buna göre cezâlandıracakdır. Şübhesiz görmesi, yapacağınız herşeyin önünü kesmekde, sebeblerini temâmen ortadan kaldırmakdadır.

● Âl-i İmrân sûresi, 99.cu âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(De ki: "Ey ehl-i kitâb!** (Hak dînin İslâm olduğunu) **görüp bildiğiniz hâlde, niçin Allahın yolunu eğri göstermeğe çalışarak îmân edenleri Allahın yolundan çeviriyorsunuz. Allahü teâlâ, yapdıklarınızdan habersiz değildir.)**

AÇIKLAMA:

De ki: Ey ehl-i kitâb! Siz islâm dîninin, Allahü teâlânın gösterdiği doğru yol olduğuna, onun etrâfında hiçbir sapıklık şübhesi bulunmadığına, insanları ondan döndürmenin bozgunculuk ve dalâlet olduğuna, **şâhid olduğunuz**, bunu görüp bildiğiniz **hâlde, niçin**, en doğru yol olan **Allahın yolunu, eğri göstermeğe çalışarak**, Mûsâ aleyhisselâmın şerî'atının nesh olmadığını söylemek ve Muhammed aleyhisselâmın Tevrât ve İncîlde bildirilen sıfatlarını değişdirmek sûretiyle, insanların zihnlerini karışdırarak, **Îmân edenleri Allah yolundan**, ebedî se'âdete ulaşdıran hak dîninden **çeviriyorsunuz.** Hak din, tevhîd ve islâm dînidir.

Ehl-i kitâb, mü'minleri şübheye düşürüyorlardı. İslâm dîninden döndürmek için, hîle yapıyorlar. İslâmiyyete girmek isteyenlere var güçleriyle mâni' oluyorlardı. Onlara, Muhammed aleyhisselâmın sıfatlarının kendi kitâblarında bulunmadığını ve böyle bir müjdenin de geçmediğini söylüyorlardı.

Allahü teâlâ yapdıklarınızdan, ya'nî insanları Onun yolundan çevirmenizden ve Peygamberi Muhammed aleyhisselâmın lehine şehâdetde bulunmayı gizlediğinizden, **habersiz değildir.**

● Allahü teâlâ, mü'minleri kendi yolundan döndürmeye çalışdıkları için, ehl-i kitâbı tehdîd etdikden sonra, Âl-i İmrân sûresi, 100.cü âyet-i kerîmesinde mü'minleri onlara itâ'at etmekden men' ederek, şöyle buyurdu: **(Ey îmân edenler! Kendilerine kitâb verilenlerden bir guruba itâ'at ederseniz, îmân etmenizden sonra sizi çevirip, kâfir yaparlar.)**

AÇIKLAMA:

İkrime "radıyallahü anh" buyurdu ki: Bu âyet-i kerîme Şas bin Kays adında bir yehûdî hakkında nâzil oldu. Bu şahs, Evs ve Hazrec kabîlelerinin bir araya gelip, toplanmış olduklarını gördü. Aralarındaki sevgi ve muhabbet, onu kızdırdı. İslâmiyyetin bereketiyle câhiliyye devrinde aralarında bulunan ayrılıklar ve düşmanlıklar yok olmuşdu. Şas bin Kays adındaki bu yehûdî, dahâ evvel bu iki kabîle arasında meydâna gelen ve Evs kabîlesinin zaferiyle sona eren Buğas harbine âid şi'rleri okuması için bir genci onların yanına gönderdi. Genç oraya gidip, o şi'rleri okudu. Bunun üzerine Evs ve Hazrec kabîleleri arasında yeniden nizâ ve ihtilâf meydâna geldi. Bu durum Resûlullaha "sallallahü aleyhi ve sellem" haber verildi. Peygamber efendimiz, muhâcirlerden bir cemâ'ati yanına alıp, oraya teşrîf etdi. **"Ey müslimânlar! Ben, aranızda iken, câhiliyye devrine âid**

işleri mi yaparsınız? Hâlbuki Allahü teâlâ sizi islâmla şereflendirdi. Câhiliyyet işini yok edip, aranızda ülfet ve muhabbet ni'metini verdi. Bu ne hâldir?" deyip, Âl-i İmrân sûresi 100.cü âyet-i kerîmesini okudu. Aralarındaki nizâ ve ihtilâf sona erdi ve bu hâlin, düşmanın bir hîlesi ve şeytânın vesvesesi olduğunu bildiler. Silâhlarını bırakıp, istigfâr etdiler. Sonra birbirlerine sarılıp, Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" ile birlikde oradan ayrıldılar.

● Âl-i İmrân sûresi, 101.ci âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Size Allahü teâlânın âyetleri okunurken ve Onun Resûlü de aranızda iken, nasıl kâfir olursunuz? Kim Allahın dînine sımsıkı sarılırsa, o doğru yola kavuşdurulur.)**

AÇIKLAMA:

Ya'nî, mu'cize olan Kur'ân-ı kerîm, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" dilinden size taptâze okunduğu ve Resûlullah aranızda olup, sizi îkâz etdiği, nasîhatde bulunduğu ve şübhelerinizi giderdiği hâlde, nasıl kâfir olursunuz? Bütün bunlara rağmen, îmândan ayrılıp, küfre dönmek, son derece şaşılacak bir şeydir. Kim, Allahü teâlânın, Peygamberinin dilinden âyetleriyle açıkladığı dînine sımsıkı sarılırsa, maksada kavuşdurulur.

Bil ki, burada hitâb zâhiren ehl-i kitâba, ma'nen dînini dünyâya karşılık satan ve ilmleriyle amel etmeyen ulemâ-i sû', ya'nî kötü âlimleredir. Çünki onlar, Kur'ân-ı kerîmin getirdiği zühdü, vera' ve takvâyı ya'nî, harâmlardan, şübhelilerden ve şübheli olmak korkusu ile mubâhların çoğundan sakınmağı, nefsi arzû ve isteklerinden, fânîyi bâkî olana tercîh etmekden sakındırmayı, Allahü teâlâdan başkasından yüz çevirip, Ona yönelmeyi ve maksada kavuşmak için herşeyini fedâ etmeyi inkâr ederler. Hâlbuki, Allahü teâlâ onların yapdıklarını bilmekdedir. Hayr ve şer işlerindeki niyyetlerinden haberdârdır. Buna göre, onlara karşılık verecekdir. Bunlar, dünyâya düşkün ve nefslerinin arzû ve isteklerine tâbi' olmaları sebebiyle, hüsn-i zanla kendilerine tâbi' olan, amellerini ve hâllerini ahkâm-ı islâmiyyeye ve tarîkate uygun sanan mü'minleri, Allahü teâlânın dîninden ve Peygamberlerin da'vet etdiği hak yoldan çevirirler. Bâtıl yolda gitdikleri için, hak yolda eğrilik ararlar. Allahü teâlâ, îmân etdikden sonra, onların hâllerine ve isteklerine uyarak, hidâyet yolundan dönmemeleri için, mü'minlere nasîhatde bulunarak şöyle buyurdu: **(Ey îmân edenler! Eğer kendilerine kitâb verilenlerden bir guruba itâ'at ederseniz, îmân etdikden sonra, sizi çevirip, kâfir yaparlar)** ve **(Bundan önce, hem kendileri sapmış, hem çok kimseyi sapdırmış ve doğru yoldan** (islâmiyyetden) **sapmış bir kavmin hevâlarına** (sapıklıklarına) **uymayın.)** [Mâide sûresi, 77.ci âyet-i kerîmesi.]

Büyüklerden biri şöyle buyurdu: En hayrlı ilm, berâberinde Allah korkusu bulunan ilmdir. Çünki Allah korkusu, Hakkın sıfatlarını bilmekle hâsıl olur. Allahü teâlânın istediği ilm, Allah korkusunu hâsıl eden ilmdir.

Bu korkunun alâmeti ise, Allahü teâlânın emrine uymakdır. Kendisiyle birlikde, dünyâya rağbet, dünyâ ehline temelluk (aşırı tevâzû'), bütün himmet ve gayretini dünyâlık kazanmak, onu toplamak ve birikdirmek, onun çokluğu ile övünmek, tûl-i emel ve âhıreti unutmak bulunursa, böyle bir ilmin sâhibi, Peygamberlere vâris olmakdan ne kadar uzakdır! Çünki, mîrâs kalan şey, mîrâs bırakanın vasfiyle vârise geçer. Böyle ilm adamlarının durumu muma benzer. Başkasını aydınlatır. Fekat kendini yakar.

Öğretirler herkese dünyâyı terk etmeyi,
mal ve gümüş toplarlar hâlbuki kendileri.

Bir âlim ki, kendisi amel etmez sözüyle,
ne kadar anlatsa da, te'sîr etmez kimseye.

Âlim o kimsedir ki, aslâ yapmaz fenâlık,
halka anlatdığını, hiç etmez yapmamazlık.

Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" şöyle buyurdu: **(İnsanlara öyle bir zemân gelir ki, islâmın yalnız ismi, Kur'ân-ı kerîmin resmi kalır. Kalbler hidâyetden mahrûm olur. Mescidler, insanların bedenleriyle ma'mûr olur. O gün semânın gölgelediği kimselerin en kötüleri, onların âlimleridir. Fitne onlardan çıkar ve yine onlara döner.)**

Fudayl bin İyâd "rahmetullahi aleyh" şöyle der: Bize ulaşdığına göre, kıyâmet gününde hesâb, putperestlerden önce fâsık âlimler ile, fâsık hâfızlardan başlayacakdır. Akllı kimse, onların hâllerinin görünüşüne aldanmamalıdır. Bilâkis onların i'tikâdlarının za'îfliğine ve kalblerinin bozukluğuna bakmalıdır. Onların bu hâllerinden çok ibret almalıdır.

Onların hâl ve hareketlerinden sakınmalı, iyilerin yolundan gitmeli, ma'sivâdan alâkayı kesip, Allahü teâlânın dînine sımsıkı sarılmalı, hakîkî tevhîde yapışmalıdır. Ancak böyle yaparsa, doğru yola kavuşur. Vahdetde fenâ ile kendini temâmen Allahü teâlâya verenin yolu, Allahü teâlânın râzı olduğu yol olur. Onu bu yoldan kimse çeviremez. Hiçbir şey ona zarar veremez. Düşmanın hîlesi ve kötülüğü onu sapdıramaz. Çünki, kim Allahü teâlâ ile berâber olursa, Allahü teâlâ da onunla berâber olur, onu korur, onun yardımcısı olur. Allahü teâlânın dînine bu şekilde herkes yapışamaz. Fekat, Allahü teâlâ kulunu murâdına kavuşdurmaya kâdirdir. Kulun talebi, istemesi doğru olursa, Allahü teâlâ onu elbette taleb etdiği şeyden mahrûm etmez. Ona istediğini verir. İsteyen ve bunun için çalışan isteğine kavuşur. Bir kapıyı ısrârla çalan, içeri girer. Allahü teâlâ bizi ve sizi her an şeytânın ve nefs-i emmârenin, ya'nî kötülüğü emr eden nefsin hîlesinden korusun. Herkesin kendisinden yardım istediği ey Allahım! Bu düâmı kabûl eyle!

● Âl-i İmrân sûresi, 102.ci âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Ey îmân edenler! Allahü teâlâdan nasıl korkmak lâzımsa, öyle korkun. Ve ancak müslimânlar olarak can verin.)**

AÇIKLAMA:

(Korkun) lafzı, âyet-i kerîmede "İttikâ edin" şeklinde geçmekdedir. İttikâ, iftiâl veznindedir. Sakınmakda aşırılığı ifâde eder. Ya'nî bütün gücünüzle sakının (korkun) demekdir. Bu da, emrleri yerine getirip, harâmlardan sakınmada büyük gayret göstermekle olur. **(Gücünüzün yetdiği kadar Allahdan korkun)** âyet-i kerîmesinin ma'nâsı da böyledir. Ya'nî: "Sakınmakda o kadar ileri gidin ki, bu husûsda yapabileceğiniz hiçbir şeyi bırakmayın" demekdir.

(Ancak müslimânlar olarak can verin.) Kendinizi yalnız Allahü teâlâya âid kılınız. Nefslerinizde başkasını Allahü teâlâya ortak yapmayın. **"Ancak"** lafzı, "Hiçbir hâl üzere can vermeyin. Ancak islâm üzere bulunduğunuz hâlde can verin" demekdir. Bundan murâd **(İslâm üzere devâm edin)** demekdir.

● Âl-i İmrân sûresi, 103.cü âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Hepiniz birlikde Allahın ipine sımsıkı sarılın, parçalanmayın. Allahın üzerinizdeki ni'metlerini hâtırlayın. Hani siz birbirinize düşman iken O, kalblerinizi birleşdirdi. Ve Onun ni'meti sâyesinde kardeşler oldunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenârında iken oradan da sizi O kurtardı. İşte Allahü teâlâ, doğru yolu bulmanız için, size âyetlerini böyle açıklıyor.)**

AÇIKLAMA:

(Hepiniz birlikde Allahın ipine sımsıkı sarılın.) Bu âyet-i kerîmedeki **"ip"**den murâd, islâm dîni veyâ Kur'ân-ı kerîmdir. Bu ikisinden herbiri, helâkdan kurtulup, maksada ulaşmaya sebeb olmakda ipe benzemekdedir. Çünki, zor bir yola giren kimse, orada her an ayaklarının kaymasından korkar. İki ucu, yolun iki tarafına bağlanmış bir ipe tutunduğunda korkmaz. Ebedî se'âdet ve Allahü teâlânın rızâsına giden yol da böyledir. Kaygandır. O yoldan sapdıran şeyler çokdur. O yolda insanların çoğunun ayağı kaymışdır. İşte kim Kur'ân-ı azîmüşşânın ve islâm dîninin emrlerine sımsıkı sarılırsa, doğru yola kavuşur, Cehennem ateşine götüren sapıklıkdan kurtulur.

Ehl-i kitâb gibi aranızda ihtilâfa düşerek, hakdan ayrılıp, **(Parçalanmayın, Allahü teâlânın üzerinizdeki ni'metlerini hâtırlayın. Hani** (câhiliyye devrinde) **siz)** birbirinize düşman idiniz. Aranızda kin, düşmanlık ve birbirini ta'kîb eden muhârebeler vardı.

Denilir ki, bunlar Evs ve Hazrec kabîleleridir. Bunların ataları olan Evs ve Hazrec ana-baba bir kardeşdir. Zemânla çocukları arasında düşmanlık ve kızışma meydâna geldi. Aralarındaki muhârebeler yüzyirmi yıl sürdü.

Nihâyet sizi, müslimân olmaya muvaffak kılarak, **kalbleriniz arasında ülfet**, ya'nî yakınlık ve sıcaklık **meydâna getirdi. Onun** bu ülfet **ni'meti sâyesinde** birbirinizi seven, Allah için bir araya gelen, birbirinize acıyan,

birbirinize nasîhat eden, hak sözde birleşen **kardeşler oldunuz.**

Yine **siz** dahâ önce küfr ve inkârınızdan dolayı, **bir ateş çukurunun tam kenârında iken,** o hâlde ölüm sizi yakalasaydı, Cehennem ateşine düşerdiniz. İşte, küfrünüz yüzünden ateşe düşmek üzereyken, müslimân olmakla şereflendirmek sûretiyle **(oradan)** çukura düşmekden **(sizi O kurtardı.) (İşte Allahü teâlâ, doğru yolu bulmanız)**, hidâyet üzere devâm etmeniz ve onda kuvvetlenmeniz **(için)** açık bir şeklde **(size âyetlerini)**, delîllerini **(böyle açıklıyor)**.

Bu âyet-i kerîmede şu husûsa işâret vardır: Allahü teâlânın dînine sımsıkı sarılanlar iki kısmdır:

1– Ehl-i sûret: Bunlar sebeblere bağlanırlar. Çünki onların meşrebi amellerdir.

2– Ehl-i ma'nâ: Onların sebeblerle alâkası yokdur. Onların meşrebi, hâllerdir. Bu yüzden Allahü teâlâ bunlara, "Allahü teâlâya sımsıkı sarılın. O sizin mevlânızdır (ya'nî maksûdunuzdur)" buyurdu. [Hâl sâhibi olanlar da, dînin emr ve yasaklarına uyarlar. Sebeblere yapışırlar. Sebeblere değil, Allahü teâlâya güvenirler.]

Sebeblere bağlananlara ise: **(Hepiniz birlikde Allahü teâlânın ipine sımsıkı sarılınız)** buyurdu. Burada **(ip)**den murâd, Allahü teâlâya ulaşmaya vâsıta olan herşeydir. Allahü teâlânın ipine sımsıkı sarılan, iyi ameller ve yakınlık vâsıtalarıyla, Ona yaklaşandır. Sımsıkı sarılmak bulununca, ayrılmak olmaz. Sımsıkı sarılmamak ise, zâhiren ve bâtınen parçalanmaya götürür. Zâhiren ayrılmak, cemâ'atden ayrılmakla olur. Bâtınen ayrılmakdan, ümmetin birbirinden ayrılmasına sebeb olan muhtelîf sapık inanışlar meydâna gelir. Nitekim Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" şöyle buyurdu: **(Ümmetim yetmişüç fırkaya ayrılacak. Onlardan Cehennemden kurtulan yalnız biridir.)** Eshâb-ı kirâm: "Yâ Resûlallah! O Cehennemden kurtulan fırka hangisidir" dediler. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Onlar, benim ve eshâbımın yolu üzere bulunanlardır)** buyurdu.

Bil ki, Allahü teâlâ mü'minlere, önce takvâyı, ikinci olarak hak olan dînine sımsıkı sarılmayı, üçüncü olarak da, ni'metlerini hâtırlamayı emr etdi. Çünki, insanın fi'lleri yâ korkudan veyâ rağbetden dolayı meydâna gelir. Korku, rağbetden önce gelir. Zîrâ zararın giderilmesi, fâidenin celbinden öncedir. Kötülüklerin giderilmesinin, güzel huylarla ve iyi işlerle süslenmekden önce gelmesi gibi. Bu sebeble Allahü teâlâ önce, **(Allahü teâlâdan nasıl korkulması lâzımsa, öyle korkun)** buyurarak, azâbından korkutdu. Sonra bunu **Allahü teâlânın ipine sımsıkı sarılın** emrine sebeb kıldı. Sonra da, **Allahü teâlânın üzerinizdeki ni'metini hâtırlayın** buyurarak, Allahü teâlânın ipine, ya'nî dînine yapışmaya teşvîk buyurdu.

O hâlde akllı kimsenin, Allahü teâlânın emrine itâ'at ve hükmüne bo-

yun eğmesi, Onun ipine sımsıkı sarılması, dinde ayrılığa düşmemesi, Allahü teâlâdan hakkıyla korkması îcâb eder. Şu söz ne güzel söylenmişdir:

Müttekî olanlarda, dört alâmet vardır ki,
dînin emrlerine kesin uymakdır ilki.

İkincisi, fakîr ve muhtâclara vermekdir,
ve kanâ'atkâr olup, ahde vefâ etmekdir.

Bu şi'rde bildirilenler, Şeyh Nasrâbâdînin şu sözünün ma'nâsıdır: Müttekînin alâmeti dörtdür: 1– Hudûdu (sınırı) gözetmek. Allahü teâlânın emrlerine uyup, yasaklarından sakınmak. 2– Gücü yetdiği kadar vermek. 3– Ahde vefâ, sözünde durmak. 4– Mevcûdla (elindeki ile) kanâ'at etmek.

Kuşeyrî "rahmetullahi aleyh" şöyle buyurdu: **Hakkıyla korkmak,** kendiliğinden, ziyâde ve noksan yapmadan, emr edildiği gibi korkmakdır. Hakkıyla korkmak, önce zelleden sonra, lüzûmsuz şeylerden sakınmak, sonra her küçük hatâdan, sonra her dürlü illetden arınmakdır. Takvâ ile vasflandıkdan sonra, takvâsını görmekden, ya'nî takvâ sâhibiyim diye kendisini beğenmekden sakınınca, Allahü teâlâdan hakkıyla korkmuş olur. Kendisinde varlık (benlik) eserinden herhangi bir şey kalan kimse, gizli şirkle, şirk koşmuş olur. Müşâhedenin hakîkatine ulaşamaz.

Hep huzûr istiyorsan ey Hâfız, etme gaflet,
arzûna kavuşunca, dünyâyı bırak, terk et.

Ebû Medyen "rahmetullahi aleyh" şöyle buyurdu: "Maksadı, hûrîler ve köşkler olan ile, maksadı perdelerin kalkması ve devâmlı huzûr, ya'nî Allahü teâlâ ile berâber olmak olan arasında çok fark vardır. Ona, ilâhî cezbelerle, doğru bir şekilde yönelen, Rabbânî sıfatların tecellîsi ve tevfîk kanadıyla uçan kimseye ne mutlu."

Sehl "rahmetullahi aleyh" de şöyle buyurdu: "Kul için yalnız Mevlâsı vardır. Kulun en güzel hâli, günâh işlediğinde Ona dönmesidir. Günâh işlediğinde, "Yâ Rabbî! Günâhımı setr eyle, ört" der. Setr edince, "Yâ Rabbî! Tevbemi kabûl eyle" der. Tevbesini kabûl edince, "Yâ Rabbî, beni iyi amel yapmaya muvaffak kıl" der. İyi amel yapınca, "Yâ Rabbî! Amelimi ihlâsla yapmam için beni muvaffak eyle" der. Amelini ihlâsla yapınca, "Yâ Rabbî! Amellerimi kabûl eyle" diye düâ eder."

O hâlde, akllı kimsenin, bu sağlam ipe yapışması lâzımdır.

● Âl-i İmrân sûresi, 104.cü âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Sizden hayra çağıran, iyiliği emr edip, kötülükden men' eden bir topluluk bulunsun. İşte onlar, kurtuluşa erenlerdir.)**

AÇIKLAMA:

(Hayr)dan murâd, dînî ve dünyevî iyiliğin bulunduğu şeylerdir. Hay-

ra da'vet umûmî olup, yapılacak ve sakınılacak şeylere da'veti de içine alır. Bununla berâber, emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerin ayrıca zikr edilmesi, fazîletini beyân içindir.

İyilik, âyet-i kerîmede ma'rûf diye geçmekdedir. Ma'rûf, dînin ve aklın beğendiği şeye denir. Bu da muvâfakât, ya'nî Allahü teâlânın emrlerine uymakdır. Kötülük de âyet-i kerîmede münker diye zikr edilmişdir. Münker, dînin ve aklın çirkin gördüğü şeydir. Bu da muhâlefet, ya'nî Allahü teâlânın emrlerine muhâlefet etmek, uymamakdır.

İşte onlar, ya'nî bu kâmil sıfatlara sâhib olanlar, tam olarak **felâha**, kurtuluşa **erenlerdir**.

Âyet-i kerîmede, **sizden bir topluluk**, buyurulması, hayra da'vetin, emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerin, farz-ı kifâye olduğunu göstermekdedir. Herkesin yapması, farz değildir. Müslimânlardan bir kısmı yapınca, diğerlerinden mes'ûliyyet kalkar. Kimse yapmazsa, bütün mü'minler günâhkâr olur.

Yine burada şu husûs da bildirilmekdedir. Hayra da'vet, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker, büyük ve mühîm işlerdendir. Böyle işleri, bunların nasıl yapılacağını ve dînin hükmlerini bilen âlimler yapar. Bunları bilmiyen, ba'zan iyilikden men' eder. Kötülüğü emr eder. Ba'zan kendi mezhebinde o şeyin hükmünü bilir. Fekat, arkadaşının mezhebindeki hükmü bilmez. Ba'zan yumuşak olunacak yerde, sertlik gösterir. Sert olunacak yerde yumuşak davranır. Men' etmek, fâide vermiyen veyâ men' edilmeleri kötülükde ısrâr etmelerine sebeb olan kimseleri de men' eder. Eşkiyâ, cellâdlar ve benzerlerini kötülükden men' etmek böyledir.

Ba'zı âlimler de bu âyet-i kerîmeye **(Hayra da'vet eden bir ümmet olunuz)** ma'nâsını vermişdir. Böyle buyurulması, bu da'vetin, emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerin farz-ı ayn olduğunu göstermez. Çünki cihâd, umûma hitâb ile bildirilmiş olmakla berâber, farz-ı kifâyedir.

Resûlullaha "sallallahü aleyhi ve sellem" minberde iken, "İnsanların en hayrlısı kimdir?" diye soruldu. **(En çok iyiliği emr eden, en çok kötülükden men' eden, Allahü teâlâdan en çok korkan, en çok sıla-i rahm yapanlardır)** buyurdu.

Yine Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" şöyle buyurdu: **(Kim iyiliği emr eder, kötülükden men' ederse, o yeryüzünde Allahü teâlânın, Resûlünün "sallallahü aleyhi ve sellem" ve kitâbının halîfesidir.)**

Huzeyfe "radıyallahü anh" şöyle buyurdu: "Öyle bir zemân gelecek ki, insanlara merkeb leşi, iyiliği emr eden ve kötülüğü nehy eden bir mü'minden dahâ sevimli olacakdır."

Süfyân-ı Sevrî "radıyallahü anh" buyurdu ki: "Bir kimse, komşuları arasında seviliyorsa, arkadaşlarının yanında medh olunuyorsa, onun mu-

dâhin, dinde gevşek olduğunu bil.” Nitekim Resûlullah “sallallahü aleyhi ve sellem” şöyle buyurmuşdur: **(Allahü teâlânın yasaklarında gevşeklik yapan ve o yasakları işliyen kimselerin durumu, bir gemide bulunan kimselerin hâline benzer. Onlar gemi üzerinde kur’â çekdiler. Buna göre, ba’zısı geminin alt kısmında, ba’zısı üst katında yer aldı. Alt katdakiler, su almak için üst kata uğradılar. Bundan, üstdekiler râhatsız oldular. Bunun üzerine altdakilerden biri balta alıp, geminin tabanını delmeye başladı. Üstdekiler gelip, “sana ne oluyor” dediler. O da, “benden râhatsız oldunuz. Oysa bana mutlakâ su lâzımdır. Eğer üstdekiler onun elini tutar, ona mâni’ olurlarsa, hem onu, hem kendilerini kurtarmış olurlar. Eğer onu kendi hâline bırakırlarsa, hem onu, hem de kendilerini helâk ederler.)**

Yine Resûlullah “sallallahü aleyhi ve sellem” buyurdu ki: **(İnsanlar bir kötülük görüp, onu değişdirmezlerse, Allahü teâlânın umûmî azâbının gelmesi yakın olur.)**

Resûlullah “sallallahü aleyhi ve sellem” buyurdu ki: **(Kıyâmet günü ümmetimden bir kısm insanlar, güçleri yetdiği hâlde günâh işleyenlere karşı müdâheneleri (gevşeklikleri) ve onlara engel olmamaları sebebiyle kabrlerinden kalkıp, Allahü teâlânın huzûrunda maymûn ve domuz sûretinde haşr olunacaklardır.)**

O hâlde, müdâhenenin yok olması için, kendini sabra alışdırmalı, halk ile alâkayı azaltmalı ve onlardan bir şey beklememelidir.

Resûlullah “sallallahü aleyhi ve sellem” buyurdu ki: **(İçinde, amelleri Peygamberlerin amelleri gibi onsekiz bin kişinin bulunduğu bir memleket halkı azâba uğradı.)** Eshâb-ı kirâm: “Yâ Resûlallah! Nasıl?” dediler. Buyurdu ki: **(Onlar Allah için kızmaz, iyiliği emr etmez, kötülükden men’ etmezlerdi.)**

Emr edilen şey vâcib ise, onu emr etmek vâcib, mendub ise, mendub olur. Kötülüklerin hepsinden men’ etmek vâcibdir. Çünki, bütün kötülükler, çirkin olduklarından, hepsini terk etmek, vâcibdir. Bir şeyin vâcib olması, naklî ve aklî delîllerle bilinir. Ba’zı âlimler, yalnız naklî delîllerle bilinir, dedi.

Men’ olunan şeyi bildikden sonra, men’ etmenin şartı:

1– Men’ olunan şeyin meydâna gelmemiş olması. Çünki meydâna gelen şeyi men’ etmek değil, onu kötülemek ve bir dahâ yapmakdan men’ etmek yerinde olur.

2– Kötülüğün (günâhın) meydâna geleceğine dâir kuvvetli zannın bulunması. Meselâ, bir içkicinin, içki malzemelerini hâzırlayıp, içki içmeye hâzırlandığını görmek gibi.

3– Men’ etdiğinde, kendisine büyük bir zararın geleceğine dâir

kuvvetli zannın bulunmaması.

Böyle bir durumda, o kötülükden men' etmeye nasıl başlanır denirse, şöyle derim: Önce işe kolaydan başlanır. Yumuşak söylenir. Fâide vermezse, tedrîcen sertliğe doğru gidilir. Çünki maksad, kötülükden men' etmekdir. Nitekim Allahü teâlâ, önce **(Onların arasını ıslâh edin)**, sonra **(Onlarla harb edin)** [Hucurât sûresi, 9.cu âyet-i kerîmesi] buyurdu. Gücü yeten ve şartlarına hâiz olan her müslimân, emr-i ma'rûf yapar. Âlimler, nemâzı terk eden birini görenin, onu bundan men' etmesinin vâcib olduğunda, sözbirliği etmişlerdir. Çünki, nemâzı terketmenin çirkinliği herkesce ma'lûmdur.

Harb ile kötülüğe mâni' olmak, devlet başkanı ve onun vazîfelendirdiklerinin vazîfesidir. Çünki onlar, siyâseti, idâre etmeyi dahâ iyi bilir ve bunun için imkânları da vardır.

Nasıl bir kimseye emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapılır diye soracak olursan, derim ki: Mükellef olan herkese yapılır. Çocuk ve deliler gibi, mükellef olmayanlar, başkalarına zarar verirlerse, men' olunurlar. Çocuklar, alışmamaları için, harâmlardan men' edilir. Alışmaları için de, nemâzla emr olunurlar. Günâhkâr kimsenin de, kendi yapdığı kötülükden başkasını men' etmesi vâcibdir. Çünki, hem kendisinin bu kötülüğü terk etmesi ve başkasına da mâni' olması vâcibdir. Birini terk etmekle diğerinin vâcib olması düşmez.

Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" şöyle buyurdu: **(Allahü teâlâ bu dîni fâcirlerle de kuvvetlendirir)**.

(İnsanlara iyiliği emr ediyor, kendinizi unutuyor musunuz) [El-Bekara: 44] âyet-i kerîmesindeki kınama, insanlara iyiliği emr etmekden dolayı değil, kendilerini unutdukları içindir.

Selef-i sâlihînden, "Yapmasanız da hayrı emr ediniz" diye nakl edilmişdir. Sahâbeden "radıyallahü teâlâ anhüm" biri de: Bir kimse gördüğü bir kötülüğe engel olmaya gücü yetmiyorsa, üç def'a: Allahım! Bu bir günâhdır" desin. Bunu yapınca, üzerine düşeni yapmış olur" buyurdu.

Elinden gelmiyorsa kötülüğe mâni' olmak,
elsiz ve ayaksız da uygun değil, oturmak.

Elinle ve dilinle mâni' olmağa eğer,
Gücün yetmiyorsa, Allaha yalvar, ey yiğit er.

Ya'nî, dili ve eliyle kötülüğü değişdirmeğe gücü yetmezse, onu kalbiyle inkâr etsin, kınasın. Çünki yiğitler, yiğitliklerini himmetle gösterirler. Def' etmeye güçleri yetmediğinde, onu def' etmesi için Allahü teâlâya yalvarırlar.

Bu âyet-i kerîmede, sözle değil, fi'l ile, hayra da'vet eden ümmetin,

emr-i ma’rûf ve nehy-i münker yapanlar olduğuna işâret vardır. Bunlar, iyiliği emr etdikleri hâlde, kendileri yapmayanlar hakkındaki tehdîdden kurtulan kimselerdir.

Üsâmenin “radıyallahü teâlâ anh” Resûlullahdan işitdim diye buyurduğu hadîs-i şerîf bunu göstermekdedir.

Hadîs-i şerîfde buyuruluyor ki: **(Kıyâmet günü bir adam getirilip, ateşe atılır. Ateşde bağırsakları dışarı çıkar. Bu hâlde merkebin değirmende döndüğü gibi döner. Bunun üzerine Cehennem ehli onun yanına toplanır. “Ey falanca: Sana ne oldu böyle. Sen (dünyâda iken) bize iyiliği emr edip, kötülükden sakındırmazmıydın” derler. O ise, “size iyiliği emr eder, fekat kendim yapmazdım” der.)**

Aslında iyiliğe da’vet edenler, tesavvuf büyükleridir. Çünki Allahü teâlâyı tanımayan, iyiliği de bilmez ve tanımaz. Mutlak hayr, ma’rifetullah ve Allahü teâlâya kavuşmak demek olan mutlak kemâldir. Bu da beşer olarak Resûlullahda “sallallahü aleyhi ve sellem” bulunur.

Hayr-ı izâfî, hayr-ı mutlaka vâsıta olan hayrdır. O hâlde, âyet-i kerîmede, kendisine da’vet edilen **hayr**, yâ hakdır, yâhud ona götüren yoldur. **Ma’rûf** (iyilik), Hakka yaklaşdıran herşeydir. **Münker** (kötülük) ise, Hakdan uzaklaşdıran herşeydir. Tevhîd ve istikâmet ehli olmayan, da’vet makâmına ehl değildir. İstikâmet ehli olmayan, muvahhid olsa da, ba’zan aslında münker olan, fekat ma’rûf zan etdiği bir şeyi de emr edebilir. Ba’zan da gerçekden ma’rûf olan, fekat münker zan etdiği bir şeyden men’ edebilir. Cem’ makâmına kavuşup, Hak ile meşgûl olması sebebiyle, halkdan haberi olmayan, çoğu def’a harâmı halâl, halâlı harâm sayan kimseler böyledir. Bunlara ehl-i hicâb, perdeli denir.

Mutlak felâh, ya’nî kurtuluş ehli ise, kendilerinde hicâb, perde bulunmıyan kimselerdir. Onlar Allahü teâlânın yeryüzündeki halîfeleridir. Allahü teâlâ, bizi de sizi de bu hâllerin hakîkatini bilmeye kavuşdursun. Bizi, kendisine kavuşmakla şereflendirsin.

● Âl-i İmrân sûresi, 105.ci âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Siz kendilerine apaçık delîller geldikden sonra, parçalanıp, ayrılığa düşen yehûdî ve hıristiyanlar gibi olmayın. İşte onlar için pek büyük bir azâb vardır.)**

AÇIKLAMA:

Siz kendilerine hakkı beyân eden, üzerinde sözbirliği etmeyi gerekdiren, **apaçık delîller geldikden sonra parçalananlar**, fırkalara ayrılan yehûdî ve hıristiyanlar **gibi olmayın**.

Yehûdî ve hıristiyan **cem’iyyetlerinden** her biri birçok fırkalara ayrılmışlardı. Onlar, birtakım aslsız şeyler uyduruyorlar. Kitâblarındaki hakîkati bildiren âyetleri gizliyorlar, basît dünyâ menfe’ati karşılığında tah-

rîf ediyorlar, onları değişdiriyorlardı.

Fahreddîn Râzî “rahmetullahi aleyh” şöyle buyurmakdadır. Yehûdî ve hıristiyanların âlimlerinden herbiri, bir beldede reîs olup, bedenen birbirlerinden ayrıldılar. Sonra herbiri kendisinin hak, diğerlerinin bâtıl olduğunu iddi’â ederek, aralarında ihtilâfa düşdüler. Ben de derim ki, insâflı düşünecek olursanız, günümüzdeki âlimlerin çoğu, aynı duruma düşmüşlerdir. Allahü teâlâdan bizi afv etmesini ve bize merhamet etmesini dileriz. Fahreddîn Râzînin “rahmetullahi aleyh” sözü burada temâm oldu.

“**İşte onlara**, parçalanmaları sebebiyle âhıretde hiç kesilmeyen, devâmlı **büyük bir azâb vardır**.”

Allahü teâlâ, bu ümmete iyiliği emr etmeyi ve kötülükden sakındırmayı emr etdi.

Bu emri yerine getirmek, emr-i ma’rûfu yapanın, zâlimlere ve azgınlara karşı bu vazîfeyi uygulayabilecek güce sâhib olmasıyla mümkindir. Bu güç de, yalnız din ve hak ehli arasında ülfet ve muhabbet olmasıyla gerçekleşir. Bundan dolayı Allahü teâlâ, bu emri yerine getirmekden âciz kalmamaları için, bu ümmeti parçalanmakdan ve ayrılığa düşmekden sakındırdı. O hâlde, mü’minlerin bir reîse uymadan ve bir sözde birleşmeden, kendi nefslerinin arzû ve isteklerine göre hareket etmemeleri gerekir. Bilâkis, onların i’tikâdlarını, hâllerini ve görüşlerini, âhıret husûsundaki sözlerini birleşdiren, basîretle Allahü teâlâya da’vet eden, Resûlullah efendimiz, onun halîfeleri ve onlardan sonra gelen âlimler gibi bir reîsleri olmalıdır. Aksi takdîrde, terk edilmiş, dağınık, sürüden ayrılan kurdun eline düşen koyunlar gibi şeytâna av olurlar.

Bu sebeble emîr-ül-mü’minîn Alî “radıyallahü anh”, ister sâlih, ya’nî iyi, ister fâsık, ya’nî kötü olsun, insanların başında bir idâreci olması lâzımdır, buyurmuşdur. Resûlullah “sallallahü aleyhi ve sellem”, iki ve dahâ fazla kimseyi bir yere gönderirken, işlerinin düzenli olması için, mutlakâ birini diğerine emîr ta’yîn eder ve öbürüne ona itâ’at etmesini emr ederdi. Yoksa aralarında ayrılık meydâna gelir, din ve dünyâ işleri karışır.

Resûlullah “sallallahü aleyhi ve sellem” şöyle buyurdu: **(Kim cemâ’atden bir karış ayrılırsa, Cenneti göremez)** ve yine **(Allahü teâlâ cemâ’atle berâberdir. Şeytân tek kişiyle berâberdir. İki kişiden ise uzakdır.)** İnsanın cem’iyyeti, ya’nî derli toplu hâli, kalbin riyâseti ve aklın ona itâ’ati ile kontrol altına alınmadığı zemân bozulduğu, dağınıklık meydâna geldiği, bunun da dünyâ ve âhıretde zarara sebeb olduğu ma’lûmdur.

(İşte bu benim doğru yolumdur. Ona tâbi’ olun. Başka yollara tâbi’ olmayın. Yoksa bunlar, sizi Onun yolundan ayırır) meâlindeki

En'âm sûresinin 153.cü âyet-i kerîmesi inince, Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", bir çizgi çizdi. **(Bu, insanı Allahü teâlânın rızâsına kavuşduran doğru yoldur)** buyurdu. Sonra, o çizginin sağına ve soluna çizgiler çizdi. **"Bunlar da, şeytânların sapdırdığı yollardır. Herbirinin üzerinde ona çağıran bir şeytân vardır)** buyurdu.

Akllı kimseye, tevhîd yoluna girmesi, onun îcâbı olan şeyleri yapması ve haklarını gözetmesi, şeytânın yollarından ve ona girmeye sebeb olan şeylerden sakınması gerekir. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" buyurdu ki: **(İnsanlarla "Lâ ilâhe illallah" deyinceye kadar, harb etmekle emr olundum. Onlar onu söyleyince, kanlarını, mallarını, benden korumuş olurlar. Onların hesâbı Allahü teâlâya âitdir.)** Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", **(Onların hesâbı, Allahü teâlâya âitdir)** buyurmakla, onların Lâ ilâhe illallah sözünü ona inanarak mı söylediklerini bilmediğini ifâde etmek istemişdir.

Müşrik, Allahü teâlânın var olduğuna inanıyor. Fekat bir olduğuna inanmıyor. Muattıla fırkasında olanlar ise, Allahü teâlânın varlığına da inanmıyor. Müşrik, dünyâda Allahü teâlânın birliğine inanmadı. Müşrik, muattıla fırkasında olanlar ve Cehennemliklerle berâber, hesâb yerinden Cehenneme gider. Münâfıklar böyle değildir. Onlar, Cenneti ve içindeki ni'metleri görür ve onu arzûlarlar. Onların Cennetden nasîbleri bu kadardır. Sonra Cehenneme döndürülürler. Bu da Allahü teâlânın adâletindendir. Böylece amellerine göre mu'âmele edilmiş oldular.

Burada, şerî'at, doğru yoldur. Nemâzın her rek'atinde, **(Bizi doğru yola ilet)** diyoruz. O doğru yol, kılıcdan keskin ve kıldan incedir. Onun ortaya çıkması, anlaşılması, ilm ve keşf ile olur. Hazret-i Alî "radıyallahü anh" buyurdu ki: Perde kalksa, yakînim artmaz. Sağlam olan şerî'ate ve Kur'ân-ı mübîne yapışana, bu doğru yola kavuşana, acı azâba sebeb olan parçalanmakdan kurtulana, âhıretde hesâb ve sırat köprüsünden geçmek yokdur. Bilâkis o, Peygamberler ve velîlerle berâber, ebedî ni'metde olur. Yasakları işliyerek, dünyâda şerî'atden ayrılanın, âhıretde ayağı kayar. Çünki, dünyâda hakkı görmekden mahrûm olup, kör olan, hak ile arasında perde olup, ona kavuşamıyanın durumu da âhıretde Allah korusun, aynı olur. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" şöyle buyurdu: **(Sırat köprüsü üzerinde ayağı kayanlar çokdur. Onların çoğu da kadınlardır.)** ve **(Cehennemi gördüm. Cehennem ehlinin çoğu kadınlar idi. Çünki onlar, çok la'net ederler. Kocalarına nankörlük ederler. Çünki, onlardan birine ömr boyu iyilik etsen, sonra senden hoşuna gitmiyen en ufak bir şey görse, senden hiç iyilik görmedim der.)** Bak, onların ayakları âhıretde köprüden nasıl kayar. Bunun sebebi, dünyâda iken onların i'tikâd ve amel bakımından, şerî'at yolundan kaymalarıdır. Mevlânâ Abdürrahmân Câmî "rahmetullahi aleyh" ne güzel buyurmuşdur.

Hem aklı, hem dîni noksandır kadınların,

iyi dahî olsalar, i'timâd etme sakın.

Bu açıklamaya vâkıf olunca, ey zelîl kul! Peygamberlere ve kâmillere tâbi' olmaya çalış. Yakîne ermiş bir mürşid-i kâmilin eteğine yapış. Ümîd edilir ki, Allahü teâlânın izniyle o senin dağınıklığını giderir. Toparlanmanı sağlar. Bilinmiyen yolda bir rehber lâzımdır. Yoksa helâk olursun. Allahü teâlâ bizi ve sizi muhâlefet ve ayrılığa düşmekden muhâfaza buyursun. Bizi, seçilmişlerden olan Selef-i sâlihînin yolunda bulundursun. Son nefesimize kadar bizi bu yolda dâim kılsın. Bizi fazîlet ve kemâl ehli ile berâber haşr eylesin!

● Âl-i İmrân sûresi, 106.cı âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(**(Ey mü'minler!) **Nice yüzlerin ağardığı ve nice yüzlerin karardığı günü** (hâtırlayın)**. Yüzleri kararanlara: Îmân etdikden sonra kâfir mi oldunuz? Öyleyse, küfrünüz sebebiyle azâbı tadın** (denilir)**.)**

AÇIKLAMA:

(Nice yüzlerin ağardığı ve nice yüzlerin karardığı günü) hâtırlayın.

Ya'nî, ey mü'minler! Çok yüzlerin beyâz ve çok yüzlerin siyâh olacağı günü hâtırlayın. Yüzün beyâz olması, üzerinde sevinçden hâsıl olan güzelliğin görülmesinden, yüzün kararması ise, yüzdeki korkulu hâlden kinâyedir. Murâdına kavuşan kimseye, yüzü beyâzlaşdı, ya'nî sevindi denir. Başına, hoşuna gitmeyen bir iş gelene, rengi ve yüzü değişdi denir. Bu takdîrde âyet-i kerîmenin ma'nâsı şudur: **Mü'min kıyâmet günü, dahâ önce dünyâda iken yapdığı amellerin yanına gider. Bunlar iyilik ise, Allahü teâlânın ni'metleri ve fadlı ile sevinir. Kâfir de, çirkin amelleri görünce, çok üzülür ve gamlı olur.**

Ba'zı âlimler de yüzün siyâh ve beyâz olması hakîkî ma'nâdadır. Hakîkaten yüzler siyâhlaşır ve beyâzlaşır. Ehl-i hak, yüzlerinin beyâzlığı, sahîfelerini sağ elle alması, vücûdlarının parlaklığı, onların önlerinde ve sağlarında nûrun koşması ile belli olur.

Ehl-i bâtıl da bunların tam zıddıyla belli olur. Bu beyâzlık ve siyâhlığın yüzlerde gerçekden görülmesindeki hikmet, sa'îdin (Cennetlik olanın), kavmi tarafından se'âdet ehlinden olduğunun bilinmesine sevinmesidir. Nitekim Allahü teâlâ, bu husûsu şöyle haber vermekdedir ki, Yasîn sûresi 27.ci âyetinde meâlen, **(Keşke kavmim, Rabbimin beni magfiret etdiğini ve ikrâm olunanlardan kıldığını bilseydi)** buyuruldu. Şakînin ise, kendisinde bunların aksinin ortaya çıkmasına üzülmesidir.

(Yüzleri kararanlara gelince, onlara, **Îmân etdikden sonra inkâr mı etdiniz)** denilir. Buradaki soru, onların hâllerini kınamak, onların bu hâllerinin şaşılacak ve hayret edilecek bir şey olduğunu belirtmekdir. Onların ehl-i kitâb olduğu açıkdır. Îmân etdikden sonra, kâfir olmalarından maksad, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" bî'setinden, Peygamber-

liğinin bildirilmesinden önce Ona îmân etdikleri hâlde, Peygamber olarak gelince, ona îmân etmeyip, kâfir olmalarıdır. Yâhud maksad, bütün kâfirlerdir. Çünki misak gününde tevhîdi (Allahü teâlânın birliğini) ikrâr etmelerinden sonra kâfir oldular.

Onlara, **(Öyleyse**, Kur'ân-ı kerîmi ve Muhammed aleyhisselâmı **İnkâr etdiğiniz için azâbı tadın,)** denilecekdir.

● Âl-i İmrân sûresi, 107.ci âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Yüzleri ağaranlara gelince, onlar Allahü teâlânın rahmetindedirler. Onlar orada ebedî kalacaklardır.)** Ya'nî, Cennet ve ebedî ni'metler içinde olacaklardır. Cennetden ve ebedî ni'metlerden "rahmet" diye bahs edilmesi, mü'minin bütün ömrünü Allahü teâlâya tâ'atle geçirse bile, oraya ancak Allahü teâlânın rahmetiyle girebileceğine dikkat çekmek içindir. **(Onlar orada ebedî kalacaklardır.)** Cennetden çıkmayacak ve ölmeyeceklerdir.

● Âl-i İmrân sûresi, 108.ci âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(İşte bunlar, Allahın âyetleridir. Onları sana hak olarak okuyoruz. Allah, hiçbir kimseye zulm etmek istemez.)**

AÇIKLAMA:

(İşte bunlar), ya'nî mü'minlerin ni'metde ve kâfirlerin azâbda olduklarını bildiren âyetler, **(Allahın âyetleridir).** Ey Muhammed "sallallahü aleyhi ve sellem"! **Onları Sana**, Cebrâîl aleyhisselâm vâsıtasıyla, **(hak olarak)** ve adâletle **(okuyoruz)**. Bu âyetlerin hükmünde, iyilerin sevâbının azaltılması veyâ kötülerin cezâsının fazlalaşdırılması veyâ suçsuz olarak azâb verilmesi sûretiyle zulm şâibesi yokdur. Bilâkis bütün bunlar, va'd ve vaîd (tehdîd) gereğince, amelleri ile neye lâyık iseler, onlara tam olarak verilecekdir. **Allahü teâlâ** hiçbir şekilde **hiçbir kimseye**, hiçbir mahlûkuna, **zulm etmek istemez**. Zulm, başkasının mülkünde tasarrufda bulunmakdır. Hâlbuki Allahü teâlâ, kendi mülkünde tasarrufda bulunmakdadır. Yâhud zulm, birşeyi konulması gereken yerden başka bir yere koymakdır. Bu, ba'zan, hak sâhibine hakkını vermemekle, ba'zan men' edilen ve yapılması îcâb eden şeyi yapmakla olur. Bütün bunlar, Allahü teâlâ hakkında düşünülemez. O hâlde Allahü teâlâ hakkında zulm tesavvur edilemez. Çünki, Onda hiç kimsenin hakkı yokdur ki, onu vermemekle zulm etmiş olsun. Hiçbir şeyden men' edilemez ki, onu yapdığında zulm etmiş olsun. Bilâkis O mutlak mâlik ve bütün işleri, yalnız hikmet ve adâletdir.

● Âl-i İmrân sûresi, 109.cu âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Göklerde ve yerde ne varsa Allahındır.)** Onların **(işleri Allahü teâlâya döndürülür.)**

AÇIKLAMA:

(Göklerde ve yerde ne varsa Allahü teâlânındır.) Göklerde ve yerde bulunan sayısız mahlûkât ve bunların hâkimiyyeti ve **tasarrufu**, yara-

tılması, öldürülmesi, mükâfatlandırılması ve cezâlandırılması, aslâ ortağı olmaksızın, yalnız Allahü teâlâya âiddir. Onların işleri, Allahın hükmüne, kazâsına döndürülür. Ya'nî sâdece Allahü teâlâya döndürülür. Başkasına değil.

Allahü teâlâ, kullarından va'dde bulunduklarını mükâfatlandırır ve tehdîd etdiklerine ise, azâb eder. Buna aslâ kimse müdâhele edemez. Mâni' olamaz.

Bu âyet-i kerîmede, kıyâmet gününde yüzleri beyâz olanların, dünyâda kalbleri îmân nûru ile, ya'nî Allahü teâlânın emrlerine uymanın nûru ile nûrlananlar, o gün yüzleri siyâh olanların ise, dünyâda, kalbleri küfr ve Allahü teâlânın emrlerine muhâlefetle kalbleri kararanlar olduğuna işâret vardır. Çünki haşr esnâsında yüzler, kalblerinin renginde olur. Nitekim Allahü teâlâ: **(Kalblerde olanlar açığa çıkarılacağı gün)** buyurmuşdur.

Altın suyuna batmış ma'den ateşe atılır,
altın mıdır, bakır mı? O zemân anlaşılır.

(Yüzleri siyâh olanlara, îmân etdikden sonra kâfir mi oldunuz) denilir. Bunlar, erbâb-ı taleb olup, Allahü teâlâya giden yolda yürürken, nefs sahrasında kalıp, onun sapdırmasına kapılan ve geriye dönenlerdir. **(Öyleyse küfrünüz**, ya'nî hakkı bâtıl ile örtmeniz, bâtıl yüzünden hakdan yüz çevirmeniz **sebebiyle azâbı tadın)**. Dünyâda ayrılık ve kavuşamama ateşiyle azâbda idiniz. Fekat, siz bunun acısını tadmıyordunuz. Çünki, insanlar uykudadır. Uyuyan uyanmadıkca, yara acısını duymaz. Ölünce uyanırlar, Allahü teâlâdan yüz çevirme ve Ona kavuşamama yaralarının acısını tadarlar.

(Yüzleri beyâz olanlar), dünyâda **(Allahın rahmetindedirler)**. Cem'iyyet (kalbin dağınık olmaması) ve vifak meallah (Allahü teâlânın emrlerine ve rızâsına uygunluk) hâli içerisindedirler. **(Onlar** âhıretde de **ebediyyen bu rahmet içindedirler.)** Çünki, insan nasıl yaşarsa öyle ölür. Nasil ölürse, öyle haşr olunur. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" buyurdu ki: **(Her kul öldüğü hâl üzere diriltilir.) (Serhoş olarak ölen, melekül-mevti serhoş olarak görür. Münker ve nekiri de serhoş olarak görür. Kıyâmet gününde de o kimse, serhoş olarak diriltilip, Cehennemin ortasında sekran adında bir hendeğe (çukura) gönderilecek. O hendekde suyu kan olarak akan bir çeşme vardır. Bu serhoşun yiyeceği ve içeceği yalnız odur.)**

Yine hadîs-i şerîfde şöyle buyuruldu: **(Cebrâîl aleyhisselâm bana: Müslimân ölürken, kabrinde ve oradan (diriltilip) çıkarken, Lâ ilâhe illallah mubârek sözünün ona arkadaş olacağını haber verip, (şöyle dedi): Ey Muhammed! Onlar kabrlerinden (çıkıp) başlarından toprağı silkelerken, onları bir görseydin, biri "Lâ ilâhe illallah ve'l-hamdü lillah" der, yüzü ağarır, diğeri, yüzleri kararmış olarak, "Yazık bana!**

Allahü teâlâya ibâdetde kusûr etmişim” der.)

Resûlullah “sallallahü aleyhi ve sellem” buyurdu ki: **(Ölü için feryâd, câhiliyyet âdetindendir. Feryâd eden kadın, ölmeden evvel tevbe etmezse, kıyâmet gününde üzerinde katrandan elbiseler bulunduğu hâlde diriltilecekdir. Sonra bu elbiseler üzerine ateş alevinden bir zırh giydirilecek.)**

Kur’ân-ı kerîmde Bekara sûresi 275.ci âyetinde meâlen şöyle buyurulmakdadır: **(Fâiz yiyenler, kendisini şeytân çarpmış olan nasıl kalkarsa, mezârlarından öyle kalkarlar.)**

Bütün te’vîl ehli buyurdu ki: Onların hepsi, deli gibi diriltilirler. Bu, kendilerine cezâ olması ve mahşer ehlinin yanında onları sevimsiz yapmak içindir. Allahü teâlâ bunu, fâiz yiyenlerin alâmeti kıldı. Allahü teâlâ o fâizi onların karınlarında çoğaltır. Bu onları ağırlaşdırır. Kabrlerinden çıkdıklarında karınları büyük ve ağır olduğu için düşüp, kalkarlar. Allahü teâlâdan dünyâda ve âhıretde günâhlarımızı ve kusûrlarımızı örtmesini dileriz. İyi işlere muvaffak kılan yalnız Allahü teâlâdır.

● Âl-i İmrân sûresi, 110.cu âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayrlı bir ümmetsiniz. İyiliği emr eder, kötülükden men’ edersiniz. Allahü teâlâya inanırsınız. Eğer ehl-i kitâb da inansaydı, elbette bu kendileri için dahâ hayrlı olurdu. Onlardan bir kısmı mü’minlerdir. Fekat onların çoğu fâsıkdır.** [Küfrde ileri gitmişler, hak yoldan çıkmışlardır.]**)**

AÇIKLAMA:

(Siz insanlar için, onların fâide ve menfe’atı için **ortaya çıkarılmış en hayrlı bir ümmetsiniz. İyiliği emr eder, kötülükden men’ edersiniz.)** Onların en hayrlı ümmet olmalarının sebebi, bu güzel hasletleridir. Ya’nî, iyiliği emr etmeleri ve kötülükden men’ etmeleridir.

(Allahü teâlâya, Peygamber, kitâb, hesâb ve cezâ gibi inanılması gereken herşeye **îmân edersiniz)**.

(Kitâb ehli sizin inandığınız gibi **îmân etseydi, muhakkak bu kendileri için** reîslikden, halkı kendilerine tâbi’ kılmakdan **dahâ hayrlı olurdu)**. Îmân etmeleri sebebiyle va’d olundukları, biri, kendi kitâblarına, diğeri Kur’ân-ı kerîme îmân etmeleri olmak üzere iki ecre kavuşmakla berâber, riyâsetleri ve dünyevî lezzetlerden fâidelenmeleri de artacakdı. Abdüllah ibni Selâm ve arkadaşları gibi. **(Onlardan bir kısmı**, dünyâ ve âhıret se’âdetine kavuşan **mü’minlerdir. Fekat onların çoğu fâsıkdırlar.)** İnkârlarında diretirler ve dinden çıkmışlardır.

● Âl-i İmrân sûresi, 111.ci âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Onlar size eziyyetden başka aslâ bir zarar veremezler. Sizinle savaşa girecek olsalar, size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra kendilerine yar-**

dım da edilmez.)

AÇIKLAMA:

(Onlar size eziyyetden başka aslâ bir zarar veremezler.) Onların, size eziyyet vermekden başka, hiçbir zararları dokunmaz. Dil uzatmak ve tehdîd etmek gibi verdikleri sıkıntılar ise dikkate almaya ve aldırış etmeye değmez.

Sizinle savaşa girecek olsalar, size arkalarını dönüp kaçarlar. Şâyet onlar sizinle savaşa girseler, öldürme ve esîr alma gibi size hiçbir zarar veremeden, hezîmete uğramış olarak gerisin geri dönüp giderler. **Sonra kendilerine**, hiç kimse tarafından **yardım da edilmez.** Sizin öldürme ve esîr ve ganîmet almanıza hiç kimse mâni' olamaz.

Bu âyet-i kerîmede, onlardan îmân edenleri dinlerinde sebât göstermeğe teşvîk vardır. Çünki ehl-i kitâb, mü'minlerle alay ederek, kötüleyerek, dalâletde olduklarını söyleyerek ve tehdîd ederek, onlara eziyyet ediyorlardı.

Yine âyet-i kerîmede, onların sözle eziyyetlerini fi'liyyâta dönüşdüremiyecekleri müjdelenmekde, mü'minlerin onlara gâlib gelecekleri, onlardan intikâm alınacağı, onların âkıbetlerinin kendi hâllerine bırakılmak ve yardım edilmemek ve zillet olacağı, dolayısıyla kolları kanadları kırılıp, ayağa kalkacak güç ve kuvvetleri kalmıyacağı va'd edilmekdedir. Nitekim, Benî Kureyzâ, Kaynuka, Nâdir ve Hayber yehûdîlerinin durumları böyle oldu.

● Âl-i İmrân sûresi, 112.ci âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(**(Yehûdîler) **Nerede bulunurlarsa bulunsunlar, Allahü teâlânın ipine ve mü'minlerin emânına sığınmadıkca, kendilerine zillet damgası vurulmuşdur. Onlar Allahü teâlânın gazâbına uğramış ve kendilerine miskinlik** (fakîrlik) **damgası vurulmuşdur. Bu onların, Allahın âyetlerini inkâr etmeleri ve Peygamberleri haksız yere öldürmelerinden dolayıdır. Bunun sebebi, isyân etmeleri ve haddi aşmalarıydı.)**

AÇIKLAMA:

Dâr-ül-islâmda **Nerede** ve ne zemân **bulunurlarsa bulunsunlar, Allahın ipine ve mü'minlerin emânına sığınmadıkca, kendilerine zillet damgası vurulmuşdur**. Kubbenin, üzerine konduğu şeyi kapladığı gibi, zillet de bunları kaplamışdır. Allahü teâlânın ipine ve mü'minlerin emânına sığınanlar müstesnâdır.

Fahreddîn Râzî "rahmetullahi aleyh" şöyle buyurmakdadır: Zimmînin emânı iki şeklde olur:

1– Hakkında nass (âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf) bulunan emân. Bu, zimmînin cizye vermeyi kabûl edip, eliyle vermesiyle olur.

2– Devlet başkanının re'yine bırakılan emândır. Devlet başkanı

emânı ba'zan bedâva, ba'zan yüksek, ba'zan da düşük bir bedelle verebilir.

Birinci emâna Allahın ipi, ikincisine de mü'minlerin ipi denir. Her iki emân da müslimânların eliyle olur.

Onlar hak etdikleri hâlde, **Allahü teâlânın gazâbına uğradılar. Onlara miskinlik**, ya'nî fakîrlik **damgası vuruldu.** Fakîrlik, onları her tarafdan sarmışdır. Umûmiyyetle yehûdîler ya gerçekden fakîrdirler. Yâhud zengin olsalar da, kendilerini fakîr göstermekdedirler. **(Bu,** ya'nî onlara zıllet ve miskinlik damgasının vurulması ve Allahü teâlânın gazâbına uğramaları **onların Allahü teâlânın âyetlerini inkâr etmelerindendir.)** Çünki, Onlar, Tevrâtda Muhammed aleyhisselâmın Peygamberliğini bildiren Allahın âyetlerini sürekli inkâr ve tahrîf ediyorlar ve Kur'ân-ı kerîmin âyetlerini inkâr ediyorlardı. Kendi i'tikâdlarına göre de, **Peygamberleri haksız yere öldürmelerinden dolayıdır.** Sonradan gelen yehûdîler, her ne kadar Peygamberleri öldürmek, onlardan meydâna gelmese de, atalarının yapdığı o çirkin işlere rızâ gösteriyor, bunu tasvîb ediyorlar, ellerinden gelse kendileri de öldürmek istiyorlardı. Böylece onlar, sanki bizzat öldürmüş gibi oldular. Bu sebeble kendilerine Peygamberleri öldürmek fi'li isnâd edildi.

Bunların küfrleri ve Peygamberleri öldürmelerinin **sebebi, isyân etmeleri ve haddi aşmalarıydı.** Allahü teâlânın koyduğu sınırları tecâvüz etmeleriydi. Çünki, küçük günâhlarda ısrâr, ya'nî devâm etmek, büyük günâhlara götürür. Büyük günâhlara devâm, küfre sebeb olur. Şübhesiz günâhlara dalıp devâm edenin kalbinde bu günâhların zulmetleri peyderpey artar. Ayrıca kalbindeki îmân nûru gitdikce za'îfler. Bu hâl, kalbindeki îmân nûru sönünceye kadar devâm eder. Nihâyet küfr zulmeti meydâna geldi. Bundan Allahü teâlâya sığınırız.

Mutaffifîn sûresinin 14.cü âyet-i kerîmesinde meâlen, **(Hayır** (Hakîkat öyle değil), **bilâkis onların kazanmakda oldukları)** işledikleri, günâhları **onların kalblerini karartmışdır** buyuruldu ki, bu husûsa işâret etmekdedir.

Bu, isyânları sebebiyle idi buyurulması, sebebini bildirmekdedir. Ya'nî, fakîrlik damgasının vurulmasının sebebi, Allahü teâlânın âyetlerini inkâr etmeleri ve Peygamberleri öldürmeleri, bunların sebebi de isyân etmeleri ve haddi aşmalarıdır.

Küçük günâha devâm, büyük günâha sebeb olur. Büyük günâha devâm da küfre götürür. Bunun gibi, tesavvuf büyükleri şöyle buyurmakdadır: Edebi terk eden, sünnetleri terk eder, sünnetleri terk eden farzları terk eder. Farzları terk eden şerî'atı hakîr görür. Şerî'ati hakîr gören, küfre düşer.

O hâlde mü'min, günâhların sebeb olduğu bu tehlîkeli durumdan

korkarak, kendine günâh kapısını açmamalıdır. Hattâ şerî'atin mubâh kıldığı şeylerden bir kısmını da terk etmelidir. İşte bu, takvânın kemâlidir. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" şöyle buyurdu: **(Bir müslimân, tehlükeli olan şeyin korkusundan dolayı, tehlükesiz şeyden sakınmadıkca, müttekî olamaz!)**

Yine hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: **(Halâl bellidir. Harâm da bellidir. Bu ikisinin arasında şübheli şeyler vardır. Şübhelilerden sakınan, ırzını ve dînini korumuş olur. Şübhelilere düşen, harâma düşer. Tıpkı koru etrâfında hayvan otlatan çoban gibidir. Her an o hayvan koruya girebilir.)** Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" harâmlara düşmek korkusuyla, şübhelilerden sakındırmışdı. Bu, harâma giden yolu kapatmak içindir.

Ârif, Allahü teâlânın emrine muhâlefeti kastetdiği zemân, kalben Allahü teâlâdan hayâ eder. Niyyet etdiği o şeyden sakınır, Rabbine ibâdete var gücüyle çalışır.

Cüneyd-i Bağdâdî "kuddise sirruh" şöyle buyurdu: Âriflerin başında ibâdet, sultânların başındaki tâclar gibidir.

Cüneyd-i Bağdâdî hazretlerinin elinde bir tesbîh gördüler. Ona, "Bu kadar şerefli ve yüksek olduğun hâlde eline tesbîh mi alıyorsun" denildi. Buyurdu ki: "Biz kavuşduklarımıza bununla kavuşduk. Onu aslâ terk etmeyiz."

Şeyh Ebû Tâlib "kuddise sirruh" şöyle buyurdu: "Virdlere devâm etmek, mü'minlerin ahlâkındandır ve âbidlerin yoludur. Buna devâm etmek, îmânı kuvvetlendirir ve yakîn mertebesinin alâmetidir.

Şeyh Ebül Hasen buyurdu ki: Hocamdan, hakîkat ehlinin virdini sordum. "Nefsin arzûlarını bırakıp, Mevlâyı sevmekdir. Muhabbet, Ondan başkasının sevgisine mâni'dir" buyurdu. Yine buyurdu ki: "Vird, nefsi her zemân hak ile meşgûl edip, bâtıldan men' etmekdir. Kul her zemân virdlere ve tâ'atlere devâm etsin. Günâhlardan kaçınsın."

Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" bir gün eshâbına şöyle buyurdu: **(Allahü teâlâdan hakkıyle hayâ ediniz.)** Eshâb-ı kirâm: "Yâ Resûlallah! Elhamdülillah, Allahü teâlâdan hayâ ediyoruz" dediler. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem": **(Ben onu kastetmiyorum. Allahü teâlâdan hakkıyle hayâ eden, başı ve ondakileri, karnı ve içindekileri harâmdan korusun. Ölümü ve çürümeyi hâtırlasın. Âhıreti isteyen, dünyâ zînetini, süsünü terk eder. Kim bunu yaparsa, Allahü teâlâdan hakkıyle hayâ etmiş olur)** buyurdu.

Bırak sen tâ'atini şehvetperest kişinin,
Çünki onun yönü değişir her an için.

Meşâyıhdan biri şöyle buyurdu: Bir kimse ikiyüz sene yaşayıp da,

şu dört şeyi bilmezse, Cehenneme ondan lâyık kimse yokdur. Bunlar:

1– Gizlide ve açıkda Allahü teâlâyı bilmek. Verenin de, mâni' olanın da yalnız Allahü teâlâ olduğunu, Ondan başkasının veremiyeceğini ve engel olamıyacağını bilmek.

2– Allahü teâlânın, sâdece kendi rızâsı için yapılan işleri kabûl edeceğini, böyle olmayanları kabûl etmiyeceğini bilmek.

3– Kendini tanıması. Allahü teâlânın takdîr etdiğinden, hiçbirini geri çeviremiyecek kadar nefsinin za'îf olduğunu bilmek.

4– Allahü teâlânın ve kendinin düşmanlarını bilmek. Onlarla bilerek savaşıp, onları yenmek.

Ma'rifet, âriflerin silâhıdır. Hakîkî ma'rifete sâhib olan, açık ve gizli düşmanlarına gâlib gelir. Nefs, düşmanın tâ kendisidir. Onun şerrinden sakınmalı, her an zikr, fikr ve sâlih amel yaparak onunla muhârebe etmelidir. Allahü teâlâ hepimizi kötülüklerden korusun.

● Âl-i İmrân sûresi, 113.cü âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Hepsi bir değildir. Ehl-i kitâb içinde dosdoğru** (ve âdil) **bir topluluk vardır ki, gece sâatlerinde secde ederek, Allahü teâlânın âyetlerini okurlar.)**

AÇIKLAMA:

Ehl-i kitâbın **hepsi** kötü ve çirkin şeylerde **bir değildir. Hepsi bir değildir**den murâd, hepsinin zikr edilen bu çirkin ve kötü şeyleri yapmadıklarıdır. Yoksa, bunları hepsi yapıyor, fekat, bu kötü ve çirkin şeyleri yapmakda mertebeleri farklıdır, demek değildir.

Ehl-i kitâb içinde dosdoğru ve âdil **bir topluluk vardır ki, gece sâatlerinde** âyet-i kerîme, onların hepsinin bir olmadıklarını açıklamakdadır. Buradaki sözün temâmı, "Onlar içinde kötü bir topluluk vardır" demeyi gerekdirmekdedir. Ya'nî böyle bir ma'nâ ortaya çıkmakdadır. Çünki iki zıd şeyden birinin zikr edilmesi, diğerinin anlaşılması için yeterlidir. Âyet-i kerîmede bahs edilen **topluluk**, Abdüllah bin Selâm ve arkadaşları gibi müslimân olanlardır. Bu âyet-i kerîme, yehûdî din adamlarının, bunlar hakkında, "Muhammede "aleyhisselâm" yalnız bizim kötülerimiz îmân etdi. Onlar bizim iyilerimiz olsaydı, atalarının dînini terk etmezlerdi" sözleri üzerine indi. Yâhud akşam nemâzından sonra, oniki rek'at olarak kılınan evvâbin nemâzını kılanlar hakkında nâzil olmuşdur.

Onlar gece sâatlerinde secdeye kapanarak Allahın âyetlerini, ya'nî Kur'ân-ı kerîmi **okurlar**. Secde ederkenden murâd, nemâz kılmakdır. Çünki secdede kırâet yokdur. Kur'ân-ı kerîm okunmaz.

Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" şöyle buyurdu: **(Dikkat ediniz. Rükû' ve secdede iken Kur'ân-ı kerîm okumakdan men' edildim.)** Nemâzın rüknleri arasında yalnız secdenin zikr edilmesi, o huşû ve hudûya tam delâlet etdiği içindir. Onların nemâzlarından murâd, tehec-

cüd nemâzıdır. Çünki bu, onların medhini dahâ çok ifâde etmekdedir. Bu nemâzda onlara Kur'ân-ı kerîm okuma imkânı doğmakdadır. Zîrâ farz nemâzlarda kırâet, imâmın vazîfesidir. Âyet-i kerîmedeki nemâzın tek olarak kılınan farz nemâz olduğunu söylemek, medh makâmına mâni'dir. Zîrâ farz nemâzı yalnız kılmakla medh olunmaz.

● Âl-i İmrân sûresi, 114.cü âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Onlar**, şerî'atın bildirdiği şeklde, **Allaha ve âhıret gününe îmân ederler.)** Bu âyet-i kerîmede dolaylı olarak, yehûdîlerin Allahü teâlâya ve âhıret gününe îmânlarının îmân etmek olmadığı bildirilmekdedir. Çünki onlar, Üzeyr "aleyhisselâm" Allahü teâlânın oğlu, diyorlar, kitâbların ve peygamberlerin bir kısmını inkâr ediyorlar. Âhıret gününü, hakîkî durumunun aksine, yanlış olarak vasf ediyorlardı. [Allaha ve âhıret gününe şerî'atin bildirdiği şeklde îmân edenler, müslimânlardır. Müslimânlardan da Ehl-i sünnet olanlardır.]

(İyiliği emr eder, kötülükden men' ederler.) Bu âyet-i kerîmede de dolaylı olarak yehûdîlerin ihtisâbda (emr-i ma'rûfda)ki müdâheneleri, gevşeklikleri, hattâ, bu emrin aksini yapıp, insanları doğru yoldan sapdırdıkları ve onları Allahü teâlânın yolundan alıkoydukları, kısaca kötülüğü emr edip, iyilikden men' etdikleri bildirilmekdedir.

(Ve hayr işlere koşuşurlar). Hayr işlere koşuşmanın ma'nâsı, hayr işlere son derecede rağbet etmekdir. Çünki, bir işe rağbet eden, ona bütün gücüyle sarılır ve onu yerine getirmeye koşar. Hemen yapmayı, gecikdirmeye tercîh eder. Ya'nî, ister kendisi, ister başkaları için olsun, hayr işlere son derece rağbet etmekle berâber, gecikdirmeden hemen yaparlar. Bu âyet-i kerîmede dolaylı olarak yehûdîlerin hayrı gecikdirdikleri, ağırdan aldıkları, şerde ise acele etdikleri bildirilmekdedir.

İşte onlar, kendilerinde bulunan bu sıfatlarla vasf edilen kimseler, sâlihlerdendir. Onların Allahü teâlâ katında hâlleri iyidir. Onlar, Onun rızâsına ve medhine müstehâk kimselerdir. [Bunlar da hakîkî müslimânlardır.]

● Âl-i İmrân sûresi, 115.ci âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Onların yapdıkları hiçbir hayr, zâyi' edilmiyecek, sevâbı elbette eksiltilmeyecekdir. Allahü teâlâ, takvâ sâhiblerini çok iyi bilendir.)**

AÇIKLAMA:

(Allahü teâlâ takvâ sâhiblerini çok iyi bilendir.) Burada, takvâ sâhiblerine bol sevâb verileceği müjdelenmekdedir. Yine takvânın, hayrın ve güzel amelin kaynağı olduğu ve Allahü teâlânın katında, kurtuluşa erenlerin, kazananların onlar oldukları da ifâde edilmekdedir.

(Onların yapdıkları hiçbir hayr) ifâdesinde, şu husûsa işâret olunmakdadır: Onlar kendilerini Allahü teâlâya yaklaşdıracak herhangi bir hayr işleseler, Allahü teâlâ, onların kendisine yaklaşmasından dahâ çok onlara yaklaşır. Nitekim Allahü teâlâ hadîs-i kudsîde şöyle buyurdu: **(Kim bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşırım.)** ve **(Beni zikr**

edenlerin celîsiyim, bana şükr edenlerin enîsiyim. Bana itâ'at edene, feyz verir ve ona yönelirim.)

Allahü teâlâ takvâ sâhiblerini, onlarla, kendisi arasında perde olan şeylerden sakınanları **çok iyi bilendir** ve onlara, perdenin kalkması kadar tecellî eder.

Ebû Bekr el-Kettânî şöyle buyurdu: Rü'yâmda dahâ güzelini görmediğim bir genç gördüm. Ona: "Sen kimsin" dedim. "Takvâyım" dedi. "Nerede kalıyorsun" dedim. "Hüzünlü, üzüntülü kalblerde, olurum" dedi. Sonra, son derece çirkin ve simsiyâh bir kadın peydâ oldu. Ona "Sen kimsin" dedim. "Gülmek" dedi. Nerede kalıyorsun dedim. "Sevinçli ve kendini beğenen kalblerde" dedi. Sonra uyandım, mecbûr kalmadıkca gülmemeye karâr verdim.

Sâlikin (Allah yoluna girenin), takvâ ipine yapışması, onunla dost olması gerekir. Ümîd edilir ki, Allahü teâlâ takvâyı kabrde ve haşrde ona arkadaş yapar. Takvâ, sâlihlerin âdetidir. Onlar, hayâtda kaldıkları müddetce, hayr işlere koşarlar.

Şeyh Ebül-Hasen "rahmetullahi aleyh" şöyle buyurdu: Kulun Allahü teâlâdan istediği şeylerin en hayrlısı, din hayrlarıdır. Çünki, din hayrlarında âhıret hayrları vardır. Âhıret hayrları içinde dünyâ hayrları vardır. Dünyâ hayrları içinde, Evliyânın özelliklerinin meydâna çıkması vardır. Evliyânın özellikleri dört şeydir:

1– Kulluk.

2– Allahü teâlânın ahlâkıyle ahlâklanmak. Meselâ Allahü teâlâ Gafûrdur, çok afv edicidir. Rahîmdir. Çok merhametlidir. Settârdır, kusûrları ve aybları çok örtücüdür. Evliyâ da Allahü teâlânın kullarını çok afv edici, çok merhametli ve başkalarının ayblarını ve kusûrlarını çok örtücüdür.

3– Olmuş ve olacak şeylere, Allahü teâlânın izniyle vâkıf olmak.

4– Hergün yetmiş kerre istigfâr etmek.

Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" buyurdu ki: **(Kalbimde** [envâr-ı ilâhiyyenin gelmesine mâni' olan] **perde hâsıl oluyor. Günde yetmiş kerre istigfâr ediyorum.)** Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" istigfârı, ayrıldığı makâmın, yükseldiği makâmdan eksikliği sebebiyledir. Çünki bu istigfâr, insan olmanın gerekdirdiği şeylerdendir. İstigfârın sebebi, iki hâldeki kulluk arasında bulunan farkı bildirmekdir. Çünki, Resûlullahda "sallallahü aleyhi ve sellem" ismet sıfatı bulunduğu için, hiçbir şekilde noksanlık, kusûr ve hiçbir hâlde kendisinde gevşeklik meydâna gelmez. "Sâlihlerin iyilikleri, mukarrebler için günâh sayılır."

O hâlde insan, bir ânını zâyi' etmemesi için, nefsine hâkim olmalı, onu zikrle ve şükrle meşgûl etmelidir. Kendinde herhangi bir kusûr gördüğünde, onu istigfâr ederek yok etmelidir. Allahü teâlâyı zikr etmek îmânın alâ-

meti, nifâkdan kurtuluş, şeytâna karşı bir kal'a, ateşden koruyucudur.

Allahü teâlâ, Yahyâ bin Zekeriyyâyı "aleyhimesselâm" İsrâil oğullarına Peygamber olarak gönderince, onlara beş şeyi emr etmesini ve herbirine bir misâl vermesini emr etdi.

1– Allahü teâlâya hiçbir şeyi ortak koşmamalarını, Ona ibâdet etmelerini emr etdi. Onlara şirk ile alâkalı şöyle bir misâl verdi: Bir kimse, malıyla bir köle satın alır. Onu bir eve yerleşdirir. Evlendirir. Mal verip, ticâret yapmasını söyler. Bu, ticâretden kendine yetecek kadar yimesini, kalan kârı efendisine vermesini ister. Fekat köle, kârın fazlasını, efendisinin düşmanına vermeye başlar. Efendisine ise cüz'î bir şey verir. Bu kölenin yapdıklarını hanginiz beğeneceksiniz.

2– Nemâz kılmalarını emr etdi. Nemâzla ilgili de şöyle bir misâl verdi. Bir kimse, bir pâdişâhın huzûruna girmek için izn ister. Pâdişâh ona izn verir. O da huzûra çıkar. Pâdişâh onu dinlemek ve ihtiyâcını gidermek için ona yönelir. O ise, sağa sola bakar. İhtiyâcının giderilmesine aldırış etmez. Bunun üzerine pâdişâh ondan yüz çevirip, ihtiyâcını gidermez.

3– Onlara oruc tutmayı emr edip, orucla ilgili de şöyle bir misâl verdi. Oruclunun hâli, harb elbisesini giyip, silâhını kuşanan, düşmanın kendisine ulaşamadığı, silâhının te'sîr edemediği kimseye benzer.

4– Onlara sadaka vermeyi emr etdi. Sadaka veren için şu misâli verdi. Sadaka verenin hâli, düşmanın esîr aldığı kimseye benzer. Bu esîr, kendisini belli bir fiyât karşılığında satın alır. Bu parayı ödemek için o memleketde çalışmaya başlar. Az çok ne kazanırsa onlara verir. Nihâyet serbest bırakılarak, kölelikden kurtulur.

5– Onlara Allahü teâlâyı zikr etmelerini emr etdi. Zikr için bir misâl verdi. Zikr, kal'aları bulunan ve yakınlarında düşmanları bulunan, kal'alarına girip, kapısını kapatan ve düşmandan korunan bir kavme benzer.

Sonra Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" şöyle buyurdu: Allahü teâlânın Yahyâ aleyhisselâma emr etdiği bu beş şeyi ben de size emr ediyorum. Ayrıca Allahü teâlânın bana emr etdiği başka beş şeyi de emr ediyorum. Cemâ'ate sarılın. Toplulukdan ayrılmayın. Dinleyin. İtâ'at edin. Hicret edin ve cihâd edin. Kul her zemân hayr ve hasenâta koşsun. Bu ancak, irâde ve mücâhede erbâbına kolay gelir.

Hayr gelmez mayası bozuk kimseden,
Olur mu terzi çıksın kedi ve köpeklerden.

Temizlemek mümkindir, aynanın paslarını,
Gördünüz mü hiç taşdan ayna yapıldığını.

Söğütden gül almağa uğraşmayın, hiç olmaz.

---

[1] Ahmed Necmeddîn el-Kübrevî v.618 [m. 1221].

Zenciyi, sıcak suya koysan da beyâzlaşmaz.

● Âl-i İmrân sûresi, 116.cı âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Şübhesiz, kâfir olanlara, malları da, evlâdları da Allahü teâlâya karşı hiçbir fâide vermiyecekdir. İşte onlar, Cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî olarak kalacaklardır.)**

AÇIKLAMA:

Bu âyet-i kerîme, bütün kâfirleri red etmek için nâzil olmuşdur. Onlar, "Biz mal ve evlâd bakımından dahâ çoğuz. Bize azâb edilmez" diyerek, mallarıyla ve çocuklarıyla övünüyorlardı. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" için, O hak üzere olsaydı, Rabbi onu fakîrlikde ve sıkıntıda bırakmazdı" diyorlardı.

Âyet-i kerîmede yalnız **mal** ve **evlâdın** zikr edilmesinin sebebi, insan ba'zan mal vererek, ba'zan çocuklarından yardım istiyerek kendini korur. Cansızların en fâidelisi mal, canlıların ise, evlâddır. İşte kâfirlerin, âhıretde mal ve evlâdından fâidelenememesi, onun, başka şeylerden elbette fâidelenemiyeceğini gösterir.

(İşte onlar Cehennemlikdirler.) Onlar devâmlı olarak Cehennem ehlidirler ve oradan ayrılmazlar. (Onlar orada ebedî olarak kalacaklardır.)

Allahü teâlâ, kâfirlerin mallarının kendilerine fâide vermiyeceğini bildirdi. Ancak onlar ba'zan mallarını hayr işlerde harcıyorlar. Bundan, onlar bu yapdıklarından fâidelenebilirler mi diye bir süâl akla geliyor. Allahü teâlâ, yukarıdaki âyet-i kerîme ile, bu şübheyi gidermekdedir. Bununla her ne kadar, Allahü teâlânın rızâsını kasd etseler de, bu harcamalardan dolayı bir fâide (sevâb) kazanamıyacaklarını beyân etdi ve şöyle buyurdu:

● Âl-i İmrân sûresi, 117.ci âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Onların dünyâ hayâtında yapmakda oldukları infâkların** (harcamaların) **durumu, kendilerine zulm etmiş olan bir kavmin, ekinlerini vurup, mahv eden kavurucu bir rüzgârın durumuna benzer. Onlara Allahü teâlâ zulm etmedi. Fekat onlar, kendilerine zulm ediyorlar.)**

AÇIKLAMA:

Kâfirler, övünmek, şöhret, insanlar arasında iyi anılmak, müslimânlara düşmanlık için dünyâ hayâtında harcamalar yapmakdadır. (Bedr ve Uhud muhârebelerinde, müslimânlara düşmanlık için, kâfirlere çok mal harcadıkları gibi.) Bu hâl, küfr ve günâhları ile kendilerine zulm edib, Allahü teâlânın gazâbına uğrayan bir kavmin ekinlerine isâbet eden ve cezâ olarak onu mahv eden ve hiçbir iz ve eser bırakmayan kavurucu bir rüzgârın durumuna benzer.

Kâfirlerin, küfrleri ve günâh işlemeleri sebebiyle kendilerine zulm edib, gazâba uğramalarının sebebi, gazâbla olan helâkin, çok şiddetli olduğunu bildirmek içindir.

Kâfirlerin harcadıkları malların, kendilerine hiçbir şekilde fâidesi

kalmaması ve temâmen zâyi' olup, elden çıkması husûsunda, kavurucu rüzgârın isâbet edip, hiç fâidelenilmiyecek hâle gelen ekinlerine benzetilmişdir. Belâgatda buna teşbîh-i belîg denir.

Harcadıkları malların zâyi' olmasıyla, **Onlara Allahü teâlâ zulm etmedi. Fekat onlar, kendilerine zulm ediyorlar.** Çünki onlar, gereksiz yerlere harcıyarak, mallarını zâyi' etdiler.

Bil ki, kâfirlerin harcaması, ya dünyâ menfe'ati için, yâhud âhıret fâidesi içindir. Dünyâ menfe'ati için olursa, değil kâfir için, müslimân için de âhıretde onun aslâ bir eseri, izi, ya'nî fâidesi kalmaz. Kâfirlerin harcamaları, âhıret menfe'ati için de olabilir. Meselâ, onlar mallarını, köprüler, za'îflere, yetîmlere ve dullara iyilik gibi hayrlara harcamış ve bunlardan birçok hayr beklemiş olabilirler. Fekat, kâfir oldukları için, âhıretde, küfrlerinin, o hayrları yok etdiğini görürler. Bunlar, ekin ekip, ondan çok fâideler bekleyen, fekat birden kavurucu soğuk bir rüzgârın isâbet edip, ekinlerini yakdığı, geriye üzüntü ve kederden başka bir şey kalmıyan kimseye benzer. Bu durum, kâfirlerin mallarını hayrda harcadıkları zemân böyledir.

Resûlullaha eziyyet etmek, mü'minleri öldürmek ve yurtlarını tahrîb etmek gibi, hayr zan etdikleri, fekat günâh olan yerlere yapdıkları harcamalara gelince, birinci hakkında söylediklerimiz bunun hakkında çok dahâ şiddetlidir. Böyle olduğunu Furkân sûresi 23.cü âyet-i kerîmesi de bildirmekdedir. Âyet-i kerîmede meâlen buyuruldu ki, **(Biz onların, ya'nî kâfirlerin küfr hâlinde yapdıkları iyi işlere kast edib, saçılmış zerre hâline getiririz, ibtâl ederiz.)**

Sâlih bir kimseyi memleketinden sürmek veyâ onu öldürmek yâhud eziyyet etmek için, kötü maksadlı kimselerin yapdıkları harcamalar da, bu kısma girer. Bunlardan Allahü teâlâya sığınırız.

Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" buyurdu ki: **(Kul kıyâmet günü dört süâle cevâb vermedikce hesâbdan kurtulamıyacakdır. Ömrünü nerede harcadığından, bedenini nerede yıpratdığından, ilmiyle nasıl amel etdiğinden, malını nereden kazanıp, nereye harcadığından.)**

Akllı kimse, malını hayra harcamakda ve amelinde ihlâslı olmakda acele etsin. Hadîs-i şerîfde: **(Kıyâmet günü mührlü sahîfeler getirilir. Allahü teâlânın huzûruna konur. Allahü teâlâ meleklere: "Bunu atın, bunu kabûl edin" buyurur. Melekler: "Yâ Rabbî! İzzetin hakkı için, biz onda hayrdan başkasını görmedik" derler. Allahü teâlâ: "Bu benden başkası içindi.** (Benim için yapılmamışdı). **Bugün benim rızâm için yapılan ameli kabûl ederim" buyurur)** buyuruldu.

Ey genç, çalışıyorsun mâdem Zeydin evinde,
ücretini o verir, sakın Amrdan bekleme.

Elbisesi altında barâs hastalığı var,

kölenin yüzü güzel olsa da neye yarar.

Hikâye: Mansûr bin Ammâr “rahmetullahi aleyh” şöyle anlatır: Beni seven, bağlılığı olan, sıkıntılı ve râhatlık günlerimde beni ziyâret eden bir din kardeşim vardı. Çok ibâdet eder, teheccüd nemâzı kılar, ağlardı. Onu bir müddet göremedim. Dahâ sonra onun, hastalanıp, za’îf düşdüğünü öğrendim. Evine gidip, kapısını çaldım. Çocuğu kapıyı açdı. İçeri girdiğimde, onu evin ortasında, yatağında yatar bir hâlde buldum. Yüzü kararmış, gözleri morarmış ve dudakları şişmişdi. Ona: Kardeşim! Kelime-i tevhîdi, ya’nî “Lâ ilâhe illallah”ı çok söyle, dedim. Gözlerini açıp, göz ucuyla bana bakdı. Bu sözümü birkaç def’a tekrârladım. Her seferinde gözünün ucuyla bana bakdı. Sonunda: Eğer kelime-i tevhîdi söylemezsen, seni ne yıkarım, ne kefenlerim ve ne de nemâzını kılarım, deyince, bana: “Ey kardeşim Mansûr! Kelime-i tevhîd ile aramda bir perde var” dedi. Ben, Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahil’aliyyil-azîm! söyleyip, peki o nemâzların, o teheccüdlerin, orucların nerede kaldı, dedim. Ey kardeşim! Onlar Allah için değildi. Falanca böyle böyle yapıyor desinler diye yapardım. Fekat, yalnız iken, kapıları kapatır, perdeleri indirir ve Rabbime karşı günâh işlerdim, dedi.

Meşhûr olmak istiyorsan bu âlemde eğer ki,
zâhirini süslemen kâfîdir elbette ki.

Öyleyse akllı kimse, üzerinde bulunduğu hâllerinde niyyeti doğru değilse, mallarının ve evlâdının çokluğuna aldanmasın. Âhıreti, hattâ Mevlâyı, ma’sivâya tercîh edenler, fakîrliği zenginlikden üstün tutanlar, zilleti, izzetden dahâ lezzetli bulup, mallarını ve canlarını Allah yolunda sarf edenler nerede? Yemîn ederim ki, böyle kimseler, ender bulunan, sayıları çok az kimselerdir.

Resûlullah “sallallahü aleyhi ve sellem”, **(Kabre girene kadar, çoklukla övünmek sizi oyaladı)** meâlindeki Tekâsür sûresinin 1 ve 2.ci âyet-i kerîmelerini okudu ve şöyle buyurdu: **(İnsanoğlu malım, der. Hâlbuki senin malın, ancak yiyip yok etdiğin, yâhud giyip eskitdiğin veyâ sadaka olarak verip, gönderdiğindir.)**

Peygamber efendimiz “sallallahü aleyhi ve sellem” buyurdu ki: **(Ey Âişe! Bana kavuşmayı istersen, dünyâdan sâdece bir binicinin** [hayvan üzerinde yolculuk yapanın] **azığı kadarıyla yetin. Sakın zenginlerle oturma.** (Elbiseyi) **yama yapmadan eskitme.)**

Başka bir hadîs-i şerîfde de: **(Allahım! Kim beni severse, ona iffet ver. Onu yetecek kadar rızkla rızklandır. Bana buğz edenin, malını ve evlâdını çoğalt.)**

Ey kul! İşin hakîkatine vâkıf oldun. Malın kimseye fâide vermiyeceğini, kurtarmıyacağını gördün. Öyleyse, kanâ’ate ve dünyâlığı azaltmaya sarıl. Mal ve mevki’ sâhiblerine aldanma.

NİSÂ SÛRESİ

● Nisâ sûresi, 44 ve 45.ci âyet-i kerîmelerinde buyuruluyor ki, **(Kendilerine kitâbdan nasîb verilenlere**, ya'nî yehûdîlere **bakmaz mısın. Dalâleti**, sapıklığı **alıyorlar.** Ey mü'minler! **Sizin de yoldan sapmanızı istiyorlar. "Allah, düşmanlarınızı dahâ iyi bilendir.")**

Bu âyet-i kerîmelerde şu husûsa işâret vardır. Kitâbın ilminden, ya'nî bildirdiklerinden zâhiren bir şeye kavuşan, fekat esrârından ve hakîkatlarından nasîblenemeyen kimseler, **dalâleti**, ya'nî dinde gevşekliği, hevâya uymayı **satın alıp**, dîni dünyâya karşı satarlar. Onlar, dünyâya düşkün olduklarından, mal ve makâma tamâhlarından, riyâset ve hüsn-i kabûle [mevki' ve makâma] muhabbetlerinden dolayı, Allahü teâlânın dîninde gevşeklik yapan kötü din adamlarıdır. **Ve** ey takvâ ehli! Peygamberlerin vârisleri ve insanlar arasında hakkın tâlibleri! Onlar size hased etdikleri için, hak **yoldan sapmanızı istiyorlar**. Nasîhat etmek ve sevgi göstermek behânesiyle sizi kınıyorlar ve size eziyyetde bulunuyorlar.

Allah, düşmanlarınızı, sizden **dahâ iyi bilendir.** Allahdan başkasını istemeye ve Ondan başkasının hakkına ri'âyete teşvîk ederek, hak yolu kesen, sizi ondan döndüren ve Allahü teâlânın hak yolundan alıkoyan nasîhatlarını kabûl etmeyin. Allahü teâlânın size emr etdiklerine uyun.

Bil ki, hem dalâlete düşen, hem de dalâlete düşüren kimsenin hâlinden dahâ kötü ve çirkin bir hâl göremezsin. Dalâlete düşme ve düşürme, ekseriyâ insanların elindekilere göz diken, dolayısıyla dinde gevşeklik yapan âlimlerde olur. Dinde gevşekliği yok etmenin yolu, insanların elindekilere tamâ'ı ortadan kaldırmakdır.

Rivâyet olunduğuna göre, meşâyıhdan birinin kedisi vardı. Civârda bulunan bir kasabdan her gün biraz et alırdı. Bir gün kasabda uygun olmayan bir hâl gördü. Önce, girip kediyi çıkardı. Sonra tekrâr içeri girip, o uygunsuz durumdan dolayı onu uyardı. Bunun üzerine kasab ona: "Bugünden sonra kedin için sana bir şey vermiyeceğim" dedi. Bu zât da ona: "Ben kediyi çıkardıkdan ve senden bir istek ve arzûm kalmadıkdan sonra, sâdece Allah rızâsı için sana nasîhatda bulundum" dedi.

Bu olay, şuna benzer: İnsanlar tarafından sevilmeyi isteyene, nasîhat etmek nasîb olmaz. O hâlde, akllı kimsenin nefsini kötü ve çirkin huylardan temizlemesi lâzımdır.

● Nisâ sûresi, 46.cı âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Yehûdîlerden bir kısmı, kelimeleri, yerlerinden tahrîf ederler. Dillerini eğip, bükerek, dîne saldırarak,** Resûlullaha "sallallahü aleyhi ve sellem", **işitdik, karşı geldik. Dinle, işitmez olası, râinâ derler. Eğer onlar işitdik, itâ'at etdik, dinle ve bizi gözet deselerdi, şübhesiz kendileri için da-**

hâ hayrlı ve dahâ doğru olurdu. Allahü teâlâ, küfrleri yüzünden onları la'netlemişdir. Artık onlar, pek azı müstesnâ, îmân etmezler.)

AÇIKLAMA:

Yehûdîlerden bir kısmı, kelimeleri, Allahü teâlânın koyduğu **yerlerinden tahrîf ederler**, değişdirirler.

Tahrîf iki kısmdır:

1– Kelimeyi bâtıl, ya'nî aslsız, yanlış bir şekilde te'vîl ederek, ona kasd edilmeyen ma'nâyı vermekdir. Zemânımızdaki ehl-i bid'at da kendi mezheblerine uymayan âyet-i kerîmeleri, böyle yanlış açıklıyorlar.

2– Bir kelimeyi yerinden kaldırıp, yerine başka bir kelime koymakdır. Yehûdîler, Peygamber efendimizin "sallallahü aleyhi ve sellem" Tevrâtdaki sıfatlarını böyle tahrîf etmişlerdi. Meselâ, beyâz buğday renkli, orta boylu ma'nâsındaki "esmer reb'a" kelimesini, koyu esmer, uzun boylu ma'nâsına olan "âdem tuvâl" kelimesi ile değişdirdiler. Yine, "recm" kelimesi yerine "had" kelimesini koydular.

Dillerini eğip bükerek, Onların böyle dillerini eğerek söylemeleri, yâ sözü kendi ifâde etdiği ma'nâsından seb' etme ve dil uzatma ma'nâsına çevirmek içindir. Nitekim, hoşlanmadığın hiçbir söz duymayasın yerine, işitmez olası, dediler. Yine "Bize bak" ma'nâsındaki "Unzurnâ" yerine, çobanımız ma'nâsındaki râinâya benzeyen râinâ dediler. Yâhud, dillerini eğip, bükmeleri, kelime oyunu yaparak, düâ ve hurmet ediyormuş görünüp, dil uzatmak ve hakâret etmek içindir.

Dîne alaylı bir şekilde **saldırarak**, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" gerek huzûr-ı se'âdetlerinde ve gerekse gıyâbında bozuk arzû ve isteklerine uymayan her emrine sözle ve lisan-ı hâlle **İşitdik**, sırf inâd ve muhâlefet olsun diye senin emrine **karşı geldik, işit, işitmez olası, râinâ, derler.**

İşitmez olası sözünün iki ma'nâsı vardır: 1– Medh içindir. Hoşlanmıyacağı bir sözü işitmeyesin, demekdir. 2– Kötülemek içindir. Sağır olasın, ölesin de işitmeyesin, demekdir.

Eğer onların düâsı kabûl olsaydı, Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" işitmezdi. Onlar sanki, Resûlullaha "sallallahü aleyhi ve sellem" düâlarının kabûl olması temennîsi ile bunu söylüyorlardı. Onlar bu sözü medh ma'nâsıyla söylüyormuş gibi gösteriyorlardı. Fekat, içlerinden beddüâ ma'nâsını kasdediyorlardı. Böyle söylemekle de râhatlıyorlardı.

"Râinâ" lafzının da iki ma'nâsı vardır:

1– Hayr ve iyilik içindir. Bizi gözet, bize bak ve sözümüze kulak ver, dinle, seninle konuşalım ma'nâsınadır.

2– Kötülemek içindir. Muhâtabı ahmaklıkla, kötülemek için kullanı-

lır. Veyâ yehûdîler aralarında birbirini seb' etmek için, bizim çobanımız ma'nâsına gelen râinâ derlerdi. Müslimânların Peygamber efendimize bizi gözet ma'nâsında râinâ demesini fırsat bilerek, kelime oyunu ile râinâ kelimesine benziyecek şeklde ağızlarını bükerek râinâ dediler. Onlar bunu hurmet ve saygı gösteriyormuş gibi söylerlerdi. Fekat niyyetleri dil uzatmak ve hakâret etmekdi.

Süâl: Onlar, açık olarak, **(İşitdik ve isyân etdik)** dedikden sonra, niçin böyle **(râinâ)** diye iki ma'nâlı bir sözü söylediler.

Cevâb: Bütün kâfirler, Resûlullahı "sallallahü aleyhi ve sellem" inkâr ediyor ve karşı geliyorlardı. Ancak, Resûlullahdan çekiniyor ve müslimânların kendilerine zarar vermesinden korkuyorlardı. Bundan dolayı Peygamber efendimizin "sallallahü aleyhi ve sellem" mubârek yüzüne karşı inkâr ve isyânda bulunuyorlar. Fekat dil uzatamıyorlar ve beddüâ edemiyorlardı.

Eğer onlar, Allahü teâlânın emrlerinden ve yasaklarından bir şeyi işitdiklerinde, **"işitdik ve isyân etdik"** yerine, **İşitdik ve itâ'at etdik** ve "dinle işitmez olası" yerine, **"işitmez olası"** ifâdesini ilâve etmeden yalnız **dinle ve bizi gözet** anlamındaki **"râinâ"** yerine bize bak ve bizi gözet ma'nâsında olan **Unzurnâ deselerdi**, sözlerinin altında şer ve fesad gizlemeselerdi, **şübhesiz kendileri için dahâ hayrlı ve dahâ doğru olurdu.**

Süâl: Onların söylediklerinde hayr olmadığı hâlde, niçin **dahâ hayrlı** olurdu, buyuruldu.

Cevâb: Söylediklerinin hayrlı olması, onların zannına göredir. Yoksa, gerçekden hayr olduğundan değil. İşte onların zannı böyle olduğundan, hitâb da onların bu zannına göre oldu. **(Allah mı dahâ hayrlıdır, yoksa, sizin ortak koşduklarınız mı?)** meâlindeki Neml sûresinin 59.cu âyet-i kerîmesinde de aynı durum vardır.

Fekat, Allahü teâlâ küfrleri sebebiyle onları la'netlemişdir. Ya'nî onlar böyle söyleyip, küfrlerine devâm edince, küfrleri sebebiyle Allahü teâlâ onlara yardım etmedi, kendi hâllerine bırakdı. Onları hidâyetden uzak kıldı. Onlara bunu nasîb etmedi.

Artık onlar, azı müstesnâ, îmân etmezler. Ya'nî, Allahü teâlâ, müstesnâ olan az bir guruba la'net etmedi ve onlara îmân kapısı kapanmadı. Bundan sonra yehûdî âlimlerinden Abdüllah bin Selâm, Ka'b ve benzerlerinden "radıyallahü teâlâ anhüm ecma'în" meydâna gelen az bir topluluk îmân etdi.

Bu âyet-i kerîmeye şöyle de ma'nâ verilmişdir: **(Onlar az îmân ederler.)** Çünki onlar, Mûsâ aleyhisselâma îmân etdiler. Fekat Muhammed aleyhisselâmı inkâr etdiler.

Âyet-i kerîmede şu husûsa işâret vardır: Bu ümmetin kötü âlimleri, Allahü teâlânın koyduğu kelimeleri yerlerinden değişdirirler. Bunu Ehl-i kitâb gibi, sözle değil, bilfi'l yaparlar. Dünyâ ve zînetini, hevâya tâbi' olmayı terk etmek, âhıreti dünyâya tercîh etmek, insanların değil, Allahü teâlânın rızâsını aramak husûsunda Cenâb-ı Hakkın emrlerine, sözle **işitdik**, fi'lle **karşı geldik, diyorlar.** Çünki onların bu işlerle uzakdan ve yakından alâkaları olmaz. Bunların yanından dahî geçmezler. Kerâmet ehlini inkâr ederler. Dürlü sözlerle, onları alaya alırlar. İşte azı müstesnâ, samîmî olarak onlar îmân etmezler. Çünki onlar, nefslerinin arzûlarına uyarlar, irâde, hakkı talebde doğruluk, amelde ihlâs, dünyâ ve süslerini terk etme, hattâ Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için varlığını infâk etmenin netîcelerinden olan hakîkî îmânla îmân etmezler. Attâr "kuddise sirruh" şöyle buyurdu:

Sen bu sahte konuşmaya aldanma aman sakın,
Câhillikle kendini pâdişâh yapmıyasın.
Eğer bütün âlemin okusan da ilmini,
Aşk olmadan, görmezsin hiçbir fâidesini.

Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" buyurdu ki: **(Allahü teâlânın rızâsını kazanmak maksadı olmadan, sırf dünyâ menfe'ati için ilm öğrenen kimse, Cennet kokusunu duymaz.)**

Şeyh Hasen Alî Şâzilî "kuddise sirruh" buyuruyor ki: Fâideli ilm, Allahü teâlâya tâ'ate yardımcı olan, Allahdan korkmayı emr eden, Allahü teâlânın koyduğu sınırlarda durmayı sağlıyan ilmdir. Bu ilm, mârifetullahdır. Allahü teâlâyı tanımak ilmidir.

Şeyh Ebül Hasen "kuddise sirruh" buyurdu ki: İlmler, dînar ve dirhem (para) gibidir. Allahü teâlâ dilerse, seni onlardan fâidelendirir. Dilerse, onlarla sana zarar verir. İlmle berâber Allah korkusu bulunursa, sana ondan ecr, sevâb ve ondan fâidelenme hâsıl olur. Yoksa, onun günâhı ve azâbı sanadır. Senin aleyhinde hüccet olur. Allahdan korkmanın alâmeti, dünyâyı ve halkı terk etmek, nefsle ve şeytânla muhârebe etmekdir. Şeyh Sâdi şöyle buyurdu:

Sen ilmin sebebiyle iftihâr ediyorsun,
bu sebeble, "herkesden ben üstünüm" diyorsun.

Hâlbuki bu, gurûr ve kibrdir ki, esâsen,
bütün aşağılardan aşağısın sen.

İlm ağacına, amelden başka meyve tanımam,
zîrâ amelsiz ilm, meyvesiz ağacdır tam.

İlm, bilgi, insanlık, yiğitlik ve edebdir,
yoksa kötü olan da, insan sûretindedir.

Ma'rifet deryâsının gemisi ibâdetdir,
ya'nî hevay-ı nefsi temâmen terk etmekdir.

Hiç ilmsiz amelin fâidesi olmaz sana,
göz de sırf görmek için verilmişdir insana.

● Nisâ sûresi, 47.ci âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Ey kendilerine kitâb verilenler! Birtakım yüzleri silip, dümdüz ederek, arkalarına çevirmeden yâhud eshâb-ı sebti la'netlediğimiz gibi la'netlemeden önce, berâberinizdeki kitâbı tasdîk etmek üzere indirdiğimize îmân edin. Allahü teâlânın emri mutlakâ olacakdır.)**

AÇIKLAMA:

Ey kendilerine kitâb, ya'nî Tevrât **verilenler! Birtakım yüzleri silip, dümdüz yaparak arkalarına çevirmeden**, ya'nî yüzdeki, gözü, kaşı, burnu ve ağzı yok edip, yüzü başın arkası gibi dümdüz yapmadan önce, îmân edin. Bu, ibni Abbâsın "radıyallahü anh" verdiği ma'nâdır. Çünki, İbni Abbâs bu âyet-i kerîmeyi, "Yüzleri, devenin ve binek hayvanlarının tırnağının düzlüğü gibi yaparız" diye açıklamışdır.

Veyâ âyet-i kerîmenin ma'nâsı şöyledir: "Yüzleri üzerindeki gözü, kaşı, burnu ve ağzı yok edip, dümdüz yapdıkdan sonra, yüzü arkaya, arkayı öne çevirmeden îmân edin." Bu ma'nâya göre, biri diğerinden hemen sonra olmak üzere, iki azâbla tehdîd vardır. "Biri, yüzdeki ağız, burun gibi eserleri yok edip, dümdüz yapmak, diğeri de, bu hâliyle yüzü arkaya, arkayı da öne çevirmekdir."

Yâhud eshâb-ı sebti, ya'nî Cumartesi ehlini, ya'nî yehûdîleri **la'net etdiğimiz,** onları maymûnlara ve domuzlara çevirdiğimiz **gibi, onlara la'net etmeden,** bu çevirme ile onları zelîl ve rezîl etmeden **önce, berâberinizdeki kitâbı,** ya'nî Tevrâtı **tasdîk etmek üzere indirdiğimize,** ya'nî Kur'ân-ı kerîme **îmân ediniz.**

Bu tehdîdin meydâna gelmesi, îmânın bulunup bulunmamasına bağlıdır. Eğer onlarda îmân olursa, bu tehdîd meydâna gelmez. Yoksa, meydâna gelir. Bu âyet-i kerîme inince, onlardan bir kısmı îmân etdi ve bu tehdîd onlar için olmadı.

Kur'ân-ı kerîmin Tevrâtı tasdîk etmesinin ma'nâsı, onun kendilerine, vasf edildiği gibi inmesidir. Yâhud, kıssalar, va'dler, tevhîde da'vet, insanlar arasında adâlet, günâhlardan, çirkin ve kötü şeylerden men' etmek konusunda Tevrâta uygunluğudur. Fekat, asrlara göre ümmetlerin durumlarının farklılığı sebebiyle şerî'atdeki ayrılık, görünüşde olup, hakîkatda aralarında ayrılık yokdur. Bilâkis, muvâfakatın, uygunluğun tâ kendisidir. Çünki, herbiri asrına, zemânına göre hakdır. Şerî'atlerindeki farklılık hikmete binâendir. Hattâ önceki şerî'at, gecikseydi, sonrakine uygun inerdi. Sonraki şerî'at, önce gelseydi, kesin olarak öncekine uygun olurdu. Bundan dolayı, Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" buyurdu ki: **(Eğer Mûsâ aleyhisselâm hayâtda olsaydı, mutlakâ bana uyardı.)**

Allahın emri, ya'nî azâbı **mutlakâ olacakdır.** Bu âyet-i kerîme

onlar için şiddetli bir tehdîddir. Ya'nî, Allahü teâlânın tehdîdinin, geçmiş ümmetlerde kesin olarak gerçekleşdiğini biliyorsunuz. Öyleyse, bu tehdîdden sakınınız. Küfrden tevbe ve istigfâr ederek, îmâna ve ikrâra dönünüz, demekdir.

Bil ki, mesh, ya'nî insan sûretinden çıkarılıp, başka sûretlere çevrilme, bu ümmetde de olmuşdur. Nitekim Ebû Alkame şöyle dedi: "Büyük bir kâfilede bulunuyordum. Birini kendimize emîr ta'yîn etdik. Onun emriyle hareket ediyor, onun emriyle konaklıyorduk. Nihâyet bir yere konmuşduk. Emîr olan şahs, hazret-i Ebû Bekr ve hazret-i Ömere "radıyallahü anhümâ" dil uzatıyordu. Bu husûsda ona söylenmesi îcâb eden sözleri söyledik. Fekat sözümüzü kabûl etmedi. Sabâh olup, yükümüzü yükleyip, hayvanları hâzırlayınca, onun münâdîsi hiç seslenmedi. Bunun üzerine, ne oldu, ne yapıyor diye bakmak için yanına gitdik. Bir de ne görelim, bağdaş kurmuş, bir örtüyle ayağını örtmüş. Örtüyü ayaklarından kaldırdık. Bir de bakdık ki, ayakları domuz ayakları gibi olmuş. Bineğini hâzırladık. Onu bindirdik. Fekat o, bineğinden atlayıp, iki ayağı üzerine durdu. Üç def'a domuzlar gibi bağırdı. Domuz sürüsüne karışıp, hiçbirimizin tanımıyacağı şekilde hınzır oldu. **(Ravdat-ül-Ulemâ)** kitâbında da böyle yazılıdır.

Yine nakl edildiğine göre, hadîs râvîlerinden birisi, nemâzda, imâmdan önce başını kaldıran veyâ koyan bir müslimân hakkında buyurulan sahîh bir hadîs-i şerîfin ma'nâsının gerçekleşeceğini inkâr etdiği için, başı merkeb başına dönmüşdür. Hadîs-i şerîfin hülâsâsı şudur: **(İmâmdan evvel başını kaldıran veyâ koyan bir kişi, başının merkeb başı gibi olmasından nasıl korkmaz.)** [**(Şevâhid-ün nübüvve)** kitâbında, hadîs âlimi İbni Mende-i İsfehânî, bu hadîs-i şerîfi nakl ederken, Şâmda bulunan hadîs âlimlerinden birisinin yanına hadîs-i şerîf dinlemeğe gidip, onu bu şeklde gördüğünü nakl etmekdedir.]

İşte bunlar sûretin (şeklin) değişmesidir. Ma'nânın değişmesi dahâ şiddetli ve dahâ çetindir. Çünki meselâ dünyâda gözü kör olanın âhıretde görür olması mümkindir. Fekat, dünyâda kalb gözü kör olan, âhıretde de kör, hattâ dahâ kötü olur.

Dünyâda rezîl olmak, âhıretde rezîl olmakdan hafîfdir.

O hâlde, sâlike lâzımdır ki, Allahü teâlâya dönen yüzünün, dünyâya ve nefsin arzûlarına dönmemesi ve insânî sıfatlarının, yırtıcı hayvan ve şeytânî sıfatlara dönüşmemesi için çok çalışmalıdır. Şeyh Sâdi "rahmetullahi aleyh" şöyle buyurdu:

Senin dostun ma'nevî şeyler olmamasından,
dolayı üzgünüm ve korkudayım her zemân.

Çünki sen maddî olan şeyleri istiyorsun,
onlardan başkasına dönüp de bakmıyorsun.

Hayvan derekesini aşmaya eyle gayret,
zîrâ parlamadıkca ayna demirdir elbet.

Nasıl seher kuşundan gâfilse uyuyanlar,
insanlık âleminden habersizdir hayvanlar.

Fahreddîn Râzî “radıyallahü anh” bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle buyurdu: Buradaki işin mâhiyyeti, anlatılmak istenen şudur: İnsan ilk yaradılışında, bu görünen âleme alışmışdır. Sonra tefekkür ve kulluk yaparken sanki, bu görünen âlemden, ma’nâ âlemine yolculuk yapmakdadır. Önünde ma’nâ âlemi, arkasında madde âlemi vardır. Allahü teâlânın yardımından mahrûm ve kendi hâline bırakılmış kimsenin yüzü, önündeki ma’nâ âleminden, arkasındaki madde âlemine çevrilir. Nitekim Allahü teâlâ onları vasf ederken şöyle buyurmakdadır: **(Başlarını önlerine eğmiş)** (Secde sûresi, 12.ci âyet-i kerîme.).

Ma’nâ âlemine döndükden sonra, tekrâr madde âlemine dönmekden, hayrdan sonra şerre dönmekden Allahü teâlâya sığınırız.

Abdüllah bin Müezzin şöyle buyurmakdadır: Kâ’be-i muazzamayı tavâf ediyordum. Bu esnâda Kâ’benin perdesine yapışmış, yalnız, “yâ Rabbî! Beni dünyâdan müslimân olarak çıkar” diyen birini gördüm. Ona, niçin dahâ başka şeyler de istemiyorsun, dedim. Eğer hikâyemi bilseydin, beni bu husûsda ma’zûr görürdün, dedi. Başından neler geçdi diye sordum. Dedi ki: İki kardeşim vardı. Büyüğü müezzindi. Kırk sene Allah rızâsı için müezzinlik yapdı. Ölüm ona gelince, mushafı istedi. Onunla bereketleneceğini zan etdik. O ise, Kur’ân-ı kerîmi eline aldı. Yanındakileri, Kur’ân-ı kerîmin içindekilerden berî (uzak) olduğuna şâhid tutdu. Sonra hıristiyan olup, bu hâl üzere öldü ve defn edildi. Sonra bu vazîfeyi diğer kardeşim üstlendi. Otuz sene müezzinlik yapdı. Ona da ölüm gelince, o da diğeri gibi yapdı. Hıristiyanlık dîni üzere öldü. Ben de onlar gibi olmakdan korkuyorum. Bundan dolayı, Allahü teâlâya dînimi koruması için yalvarıyorum. Ona: Ölen iki kardeşinin dünyâda iken âdetleri, devâmlı yapdıkları ne idi diye sordum. Devâmlı kadınların mahrem yerlerini gözlerler, ergenlik çağına gelmemiş tüysüz çocuklara bakarlardı. İşte bunlar, red, la’net ve sûret değişmesinin alâmetlerinden, belirtilerindendir. Allahü teâlâdan bizi, nefsimizi tezkiyeye ve onu ıslâh etmeye muvaffak kılmasını dileriz.

Yâ Rabbî! Fâtıma evlâdının muhabbeti hurmetine, sonumuzun îmânla olmasını bize nasîb eyle.

● Nisâ sûresi, 48.ci âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Şübhesiz Allahü teâlâ kendisine ortak koşulmasını, magfiret etmez. Bundan başkasını dilediği kimse için afv eder. Kim Allahü teâlâya ortak koşarsa, muhakkak pek büyük bir günâh işleyerek iftirâ etmiş olur.)**

AÇIKLAMA:

Şübhesiz Allahü teâlâ kendisine ortak koşulmasını magfiret etmez. Kâfirin, îmân edip, tevbe etmeden küfrünü afv etmez. Çünki, şe-

rî'atin gelmesinden maksad, küfr kapısını kapatmakdır. Îmân etmeden afv edilmenin câiz olması, küfr kapısını açmaya götürür. Ve yine, küfr ve günâhların zulmetini (karanlığını) ancak îmân nûru örter. Îmânı olmıyanın küfr ve günâhlarından hiçbirşey afv olmaz.

Bundan başkasını, Allahü teâlâya karşı işlenen günâhlardan, şirkden başka büyük, küçük bütün günâhları kendi lütfu ve ihsânı ile tevbe etmeden **dilediği kimse için magfiret eder.**

Şeyhimiz, seyyid-i sânî şöyle buyurdu: Bu âyet-i kerîmeye câmi'ul-Kur'ân (Bütün Kur'ânın ma'nâsını ihtivâ eden) denir.

Âyet-i kerîmede, şirkden başka günâhları magfiret etmeği dilediği kimselerden murâd, Allahü teâlâya şirk koşmakdan sakınan mü'minlerdir. Bunlar şirk koşmadıkları için, Allahü teâlâ onların şirkden başka küçük ve büyük günâhlarını afv eder. Müşriklerin, şirkden başka günâhlarını da afv etmez. Çünki onlar, Allahü teâlâya ortak koşmakdadırlar. Onların şirk koşmaları magfiret olunmadığı gibi, şirkden başka günâhları da afv olmaz. Mü'minlerin durumu onlarınki gibi değildir. Allahü teâlâ, onları şirkden muhâfaza ederek, onun azâbından koruduğu gibi, onları magfiret etmek sûretiyle şirkden başka küçük ve büyük günâhların azâbından da korur.

Kim Allahü teâlâya ortak koşarsa, muhakkak pek büyük bir günâh ile iftirâ etmiş olur. Ya'nî, büyüklüğü takdîr edilemiyen, diğer bütün günâhlar, işlenen bu günâh yanında küçük kalmakdadır ki, böyle bir günâhı işliyerek, Allahü teâlâya iftirâ eden kimse, aslâ afv edilmez, magfiret olunmaz.

Bu âyet-i kerîme, bu ümmet için, güneşin üzerine doğup batdığı hayrların en büyüğüdür. Çünki şirkden başka günâhların afv edilmesi, Allahü teâlânın dilemesine bağlı olduğunu bildirmekdedir. Kerîm olan Allahü teâlânın dilemesine bağlı olan va'd, bilhâssa Muhammed aleyhisselâmın ümmetinden hâlis mü'minler için muhakkak gerçekleşir. Allahü teâlâ, onlar hakkında, Zümer sûresi 53.cü âyetinde meâlen, **(Allah** onlar için **bütün günâhları magfiret eder)** buyurdu.

Rivâyet edildiğine göre, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" amcası hazret-i Hamzayı şehîd eden Vahşî, Resûlullaha mektûb yazıp, müslimân olmak istediğini, fekat Kur'ân-ı kerîmde sana inen, **(Onlar, Allahü teâlâ ile birlikde başka bir ilâha tapmazlar. Hakdan başka Allahü teâlânın harâm kıldığı nefsi öldürmezler. Bunlar, zinâ etmezler.)** âyeti, müslimân olmama mâni' oluyor. Çünki ben, bu üçünü de yapdım. Benim için tevbe var mıdır, dedi. Bunun üzerine şu âyet-i kerîme indi. **(Îmân edip, tevbe eden ve sâlih ameller işliyenlerin günâhlarını sevâblara çeviririm. Allahü teâlâ günâhları afv edici, acıyıcıdır.)** [Furkan sûresi 70.ci âyet-i kerîme.] Hazret-i Vahşî, bunun üzerine, âyet-i kerîmede sâlih amel işlemek şart koşuluyor. Sâlih amel yapıp yapamıyacağımı bilemiyorum, diye tekrâr mektûb yazdı. Bunun üzerine, **(Allahü teâlâ, dilediği kulla-**

rının, şirkden başka herşeyini afv eder.) meâlindeki âyet-i kerîme nâzil oldu. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" bu âyet-i kerîmeyi Vahşîye "radıyallahü anh" gönderdi. O da tekrâr, âyet-i kerîmede, **"Bundan başkasını dilediği için afv eder"** buyuruluyor. Hâlbuki ben, "Allahü teâlânın beni afv etmeyi dileyip, dilemiyeceğini bilmiyorum" diye, Resûlullaha "sallallahü aleyhi ve sellem" bir mektûb yazdı. Bunun üzerine, **(Ey kendilerine zulm eden kullarım! Allahın rahmetinden ümmîdinizi kesmeyiniz! Allahü teâlâ bütün günâhları afv eder. O, gafûrdur, rahîmdir.)** meâlindeki âyet-i kerîme geldi. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" bu âyet-i kerîmeyi Vahşîye "radıyallahü anh" gönderdi. Vahşî takıldığı o şartı görmeyince, Medîne-i münevvereye gelip, müslimân oldu.

Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" buyurdu ki: **(Allahü teâlâya hiçbir şeyi ortak koşmadan ölen Cennete girer.)**

Ebül Abbâs Şüreyh, ölüm hastalığındayken, rü'yâsında kıyâmetin kopduğunu gördü. Allahü teâlâ, âlimler nerede diye sordu. Onlar gelince, "Bildiklerinizle neler yapdınız" diye sordu. Biz, "Yâ Rabbî! Biz kusûr etdik. Kötü şeyler yapdık" dedik. Sanki Allahü teâlâ, verilen cevâbı beğenmeyip, başka bir cevâb istedi. Bunun üzerine ben, "Yâ Rabbî! Sahîfemde hiç şirk yok. Sen, şirkden başka günâhları afv edeceğini va'd etdin" dedim. O zemân Allahü teâlâ, "Gidiniz, Sizi afv etdim" buyurdu. Şüreyh bundan üç gece sonra vefât etdi. Allahü teâlânın onları afv etmesi, Allahü teâlâ hakkındaki hüsn-i zanlarından dolayıdır.

Bil ki, şirkin de, magfiretin de mertebeleri vardır.

Şirkin üç mertebesi vardır: 1– Şirk-i celî (açık şirk). 2– Şirk-i hafî (gizli şirk). 3– Şirk-i ahfâ (dahâ gizli şirk). Magfiretin de böyle mertebeleri vardır.

Şirk-i celî, maddî, gözle görünen şeyleri Allahü teâlâya ortak koşmakla olur. Bu, avâmın şirki olup, Allahü teâlâdan başka şeylere tapmakdır. Putlar, yıldızlar ve dahâ başka şeylere tapmak gibi. Bu şirk, tevhîd olmadan afv olmaz. Tevhîd ise, gizlide ve açıkda, her hâlükârda, Allahü teâlânın Rab olduğuna inanarak, Ona kulluğunu izhâr etmekdir, göstermekdir.

Şirk-i hafî, sıfatlarla olur. Bu şirk, havasda, üst tabakadakilerde bulunur. Bu, ibâdet ederken, dünyâ, hevâ ve Allahü teâlâdan başkasına yönelmek sûretiyle, kulluğun lekelenmesidir. Bu ise, ancak vahdâniyyetle afv olunur. Vahdâniyyet, İbâdet yaparken, başka şeylere yönelmeden, onu yalnız Allahü teâlâya âid kılmakdır.

Şirk-i ahfâ, bu ise ehas, ya'nî en üst tabakada olanlarda bulunur. Bu da, ağyârı, Allahü teâlâdan başkasını ve kendi benliğini görmekdir. Yalnız vahdetle afv olunur. Vahdet, nâsûtiyyenin, ya'nî insanın maddesinin, lahutiyyetin, ya'nî ma'nâsının bekâsı içinde yok olmasıdır. Çünki, Allahü teâlâ, şirk mertebeleriyle kendisine ortak koşulmasını, magfiret mertebe-

leriyle afv etmez. Şirkden başkasını, magfiret olunmayı isteyip, şirk mertebelerinden istigfâr edeni, magfiret mertebeleriyle afv eder. Şirk mertebeleriyle Allahü teâlâya ortak koşan kimse, büyük bir günâh işliyerek Allahü teâlâya iftirâ etmiş olur. Ya'nî, kendisiyle Allahü teâlâ arasına, Allahü teâlâdan başka şeyleri ve enâniyyetini, benliğini meydâna çıkarmak sûretiyle bir perde kor. Nitekim: "Senin varlığın, hiçbir günâh, onunla mukâyese edilmeyecek derecede büyük bir günâhdır", denilmişdir.

● Nisâ sûresi, 49.cu âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Kendilerini temize çıkaranlara bakmaz mısın. Hâyır, yalnız Allahü teâlâ dilediğini temize çıkarır. Onlar, hurma çekirdeğindeki ince iplik kadar zulme uğramazlar.)**

AÇIKLAMA:

Ey Muhammed "sallallahü aleyhi ve sellem"! "Biz Allahü teâlânın çocuklarıyız ve sevdikleriyiz. Biz küçük çocuklar gibiyiz. Bize günâh yokdur" diyerek, **Kendilerini** günâhlardan **temize çıkaranlara bakmaz mısın**. Hâlbuki onlar, hakîkatde kendilerini temize çıkarmadılar. Bunlara bak da, küfr ve büyük bir günâh üzere olmalarına rağmen, Allah katında temiz olduklarını iddi'â etmelerine ve hâllerine ta'accüb ve hayret et. Burada lafz umûmî olup, nefsini temize çıkaran ve kendini çok takvâ ve tâ'at sâhibi olmakla ve Allahü teâlâya yakınlıkla vasflandıranları da içine almakdadır. Burada kişi, amelini beğenmekden sakındırılmışdır.

Onlar, yalan söylemeleri sebebiyle kendilerini temize çıkaramaz. **Hâyır**, yalnız **Allahü teâlâ**, lâyık olan râzı olduğu mü'min kullarından, **dilediğini temize çıkarır**. Çünki, Allahü teâlâ, insanın içinde bulunan güzel ve çirkin hâllerini bilir. Bundan dolayı, Allahü teâlâ onları, ya'nî yehûdîleri, kendilerinde bulunan çirkin sıfatlarla vasflamışdır. Onlar bu çirkin işleri yüzünden azâba uğrarlar. Fekat bu azâbda, **hurma çekirdeğindeki ince iplik kadar** en ufak **bir zulme**, haksızlığa **uğramazlar**. Zulm, azâba uğrayacak olana, hakkından fazla azâb etmek, mükâfât görecek olanın da mükâfâtını eksiltmekdir.

● Nisâ sûresi, 153.cü âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Ehl-i kitâb senden, kendilerine gökden bir kitâb indirmeni isterler. Onlar Mûsâdan** "aleyhisselâm" **dahâ büyüğünü istemişler ve "Allahı açıkdan bize göster" demişlerdi. Zulmleri sebebiyle onları yıldırım çarpdı. Yine onlar, kendilerine açık mu'cizeler geldikden sonra, buzağıyı ilâh edindiler. Biz bunu afv etdik ve Mûsâya** "aleyhisselâm" (onlar üzerine) **apaçık bir hâkimiyyet verdik.)**

AÇIKLAMA:

Ehl-i kitâb senden, kendilerine gökden bir kitâb indirmeni isterler. Bu âyet-i kerîme, yehûdî din adamları hakkında inmişdir. Onlar, Peygamber efendimize "sallallahü aleyhi ve sellem", hakîkî ve doğru

Peygamber isen, bize Mûsâ aleyhisselâmın getirdiği gibi, gökden toplu olarak bir kitâb getir, dediler. Ba'zı âlimlere göre, onlar Mûsâ aleyhisselâma Tevrâtın indiği gibi, levhâlar üzerine semâvî yazıyla yazılı, bir kitâb getir, demişlerdir.

Onlar Mûsâdan "aleyhisselâm" **bundan dahâ büyüğünü istediler.** Ya'nî, ey Muhammed "sallallahü aleyhi ve sellem"! Onların senden istediklerini büyük görüyorsan, onlar Mûsâ aleyhisselâmdan dahâ büyüğünü istediler. Her ne kadar kendileri değil de, onların ataları böyle bir istekde bulundu ise de, onlar, her yapdıkları ve terk etdiklerinde atalarına tâbi' olduklarından, bu istek, onlara isnâd olundu. Ya'nî bu husûs, onlarda derin bir şekilde yerleşmiş olup, sana teklîf etdikleri ilk cehâletleri değildir.

Onlar Mûsâ aleyhisselâma, **Bize Allahü teâlâyı apaçık göster, dediler**. Böyle diyenler, Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâmla Tûr dağında konuşurken, orada bulunanlar, yehûdîlerin ileri gelenlerinden yetmiş kişidir. Bu konuşma sırasında, dünyâda gözleriyle idrâk edecekleri, kavrıyacakları bir şekilde Allahü teâlâyı kendilerine göstermesini istediler.

Bunun üzerine **zulmleri**, inadları, imkânsız olan bir şeyi istemeleri **sebebiyle onları yıldırım çarpdı**. Onları gökden inen bir ateş yakdı. Onların hâlleri ve vaziyyetleri, Allahü teâlâyı görmeye müsâid değildi. Bu, Allahü teâlânın mutlak olarak görülemiyeceğini îcâb etdirmez.

(Te'vîlât-ı Necmiyye)de şöyle denilmekdedir: **"Onlar, bize Allahü teâlâyı açıkca göster"** dediler. Onlar görmeyi, ta'zîm, saygı ve îmânın gerekdirdiği tarzda istemediler. Allahü teâlâyı görmek istemeleri Mûsâ aleyhisselâm, **(Yâ Rabbî! Bana** (kendini) **göster, Seni göreyim.)** dediğinde, onda olduğu gibi, Allahü teâlâya olan iştiyâklarından veyâ ayrılık acısından dolayı da değildi.

(Aslâ beni göremezsin) buyurulduğunda, Mûsâ aleyhisselâmın bayılarak yere düşmesi, kavminin uğursuzluğundan, onların böyle bir şeyi istemekde gösterdikleri edebsizlikden ve Peygamberlerine verilmiyen bir şeyi istemelerinden dolayıdır. Onlar, şakî oldukları için, Peygamberlerinin hâlinden ibret almadılar. Hâlbuki sa'îd, başkasının hâlinden ibret alan kimsedir.

"Zulmleri" ya'nî lâyık olmadıkları, hak etmedikleri bir ni'meti ve fazîleti tama' etmeleri sebebiyle, **"onları yıldırım çarpdı."** Kâfir olarak yaratılan kimse, Allahü teâlâyı açıkca görse de, Ona îmân etmez. Îmân nûru serpilirken, bundan kendisine isâbet etdiği için, mü'min olarak yaratılan kimse, Peygamberi aleyhisselâm, görmeden, kitâbını okumadan mu'cizesiz ve delîlsiz inanır. Nitekim, Ebû Bekr-i Sıddîk "radıyallahü anh", Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" Peygamber olarak gönderildim, buyurunca, hemen tasdîk etmiş ve Veysel Karânî de "rahmetullahi aleyh", Resûlullahı "sallallahü aleyhi ve sellem" ve mu'cizesini görme-

den îmân etmişdi.

Onlar, **kendilerine açık delîller**, Fir'avna gösterilen asâ, beyâz el, denizin ikiye ayrılması ve benzeri mûcizeler, **geldikden sonra, buzağıyı** ilâh **edindiler**. Ona tapdılar. Burada **delîller**den murâd, Tevrât değildir. Henüz o zemân Tevrât inmemişdi. Buzağıyı ilâh edinmeleri, onların atalarının işlediği ikinci cinâyetdir.

Cinâyetlerinin ve günâhlarının büyüklüğüne rağmen, tevbe etmelerinden sonra, **Biz bunu afv etdik**. Müstehak oldukları hâlde, köklerini kazıyıp, onları yok etmedik.

Denildi ki: Âyet-i kerîmede **(Biz bunu afv etdik)** buyurulması, yehûdîleri tevbeye da'vetdir. Sanki, o cinâyet işliyenler tevbe etdiler. Biz de onları afv etdik. Siz de tevbe edin. Sizi de afv edelim, buyurulmuşdur.

Bu âyet-i kerîme, Allahü teâlânın rahmetinin ve magfiretinin geniş olduğunu, ni'metinin kâmil olduğunu, Onun afv ve magfiretinin her cinâyet ve günâhdan büyük olduğunu göstermekde ve ümîdsizlik red edilmekdedir.

Mûsâya, onlara karşı **apaçık hâkimiyyet verdik**. Zîrâ Allahü teâlâ günâhlarından tevbe olarak onlara kendilerini öldürmelerini emr etdi. Bunun üzerine onlar, kılıç darbeleri altında avlularına sığındılar. Bu ne muazzam bir hükümrânlık!

● Nisâ sûresi, 154.cü âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(**(Dîni kabûle) **söz vermeleri için, Tûr dağını üzerlerine kaldırdık. Ve onlara** (şükr için) **secde ederek** başlarınızı eğerek**, kapıdan girin, dedik. Cumartesi günü** (balık avlayarak) **haddi aşmayın, dedik. Onlardan sağlam bir söz aldık.)**

Rivâyet edildiğine göre, Mûsâ aleyhisselâm, onlara Tevrâtı getirdiğinde, içindeki hükmleri ağır bulduklarından, bu hükmleri kabûl etmek istemediler. Bunun üzerine Allahü teâlâ, Cebrâîl aleyhisselâma Tûr dağını onların üzerine kaldırmasını emr etdi. Cebrâîl aleyhisselâm Tûr dağını onlar üzerine getirdi. Tûr dağı onları gölgeledi.

Onlar dîninin hükmlerini kabûl edince, Tûr dağı üzerlerinden kaldırıldı.

Tûr üzerlerindeyken, Mûsânın "aleyhisselâm" diliyle **Onlara**, Tîhden çıkarılmalarına şükr için, **secde ederek**, başlarınızı eğerek **kapıdan**, kasabanın kapısından **girin, dedik**. Onlar ise oraya sürünerek girdiler ve kendilerine söyleneni değişdirdiler.

Rivâyete göre, onlar, Mûsâ aleyhisselâm zemânında buraya girdiler. Bu rivâyete göre, bahs edilen kapı, Eriha kasabasının kapısıdır. Diğer bir rivâyete göre, yehûdîler, Mûsâ aleyhisselâm zemânında Beyt-i Makdîse girmediler. Bu rivâyete göre, girdikleri kapı, kendisine doğru nemâz

kıldıkları kubbenin kapısıdır.

Yine yehûdîlere, Dâvüd aleyhisselâmın diliyle, **Cumartesi günü** balık avlıyarak **haddi aşmayın, dedik**. Cumartesi günü onların ibâdet günüydü. Onlardan bir kısmı, haddi aşıp, balık avladılar. **Onlardan** emr olundukları şeye uymak üzere **sağlam bir söz aldık**. Onların sözü **"İşitdik, itâ'at etdik"** demeleridir. Ba'zı âlimler ise, şöyle dedi: Onlar, şâyet dinden dönersek, Allahü teâlâ bize dilediği azâbla azâb etsin, diye söz verdiler.

● Nisâ sûresi, 155.ci âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Verdikleri sözü bozmaları, Allahü teâlânın âyetlerini inkâr etmeleri, haksız yere Peygamberleri öldürmeleri ve "kalblerimiz perdelidir" demeleri sebebiyle,** (onları la'netledik, sûretlerini değişdirdik ve başka cezâlar verdik. Onların küfrleri ve hakkın onların kalblerine ulaşmaması, kalblerinin yaradılışdan perdeli olduğundan dolayı) **değildir. Bilâkis Allahü teâlâ, onların kalblerini küfrleri sebebiyle mührlemişdir. Artık pek azı müstesnâ, onlar îmân etmezler.)**

AÇIKLAMA:

Onlar verdikleri bu **sözü bozmaları, Allahın âyetlerini**, ya'nî Kur'ân-ı kerîm veyâ kendi kitâblarındaki âyetleri **inkâr etmeleri**, Zekeriyyâ ve Yahyâ aleyhimesselâm gibi **Peygamberleri haksız yere öldürmeleri, kalblerimiz perdelidir**, Muhammed aleyhisselâmın getirdikleri, kalblerimize ulaşmıyor, kalblerimiz Onun dediklerini anlamıyor. Yâhud kalblerimiz ilmle doludur. Bizim başkasından bir şey öğrenmeye ihtiyâcımız yokdur, **demeleri sebebiyle** biz onlara yapdığımızı yapdık, cezâlandırdık. La'netledik, sûretlerini değişdirdik ve başka cezâlar verdik.

Onların küfrleri ve hakkın onların kalblerine ulaşmaması, kalblerinin yaradılışdan perdeli olduğundan değildir. **Bilâkis** iş bunun aksinedir. **Allahü teâlâ onların kalblerini** küfrleri sebebiyle **mührlemişdir. Artık** onlar, Abdüllah bin Selâm ve arkadaşları gibi, **pek azı müstesnâ îmân etmezler.** Veyâ âyet-i kerîmenin ma'nâsı şöyledir: **(Onlar az îmân ederler. Bu îmânları az olduğu için, i'tibâr edilmez.)** Onların az îmânlarının ma'nâsı, Peygamberlerin "aleyhimüsselâm" ve kitâbların bir kısmına inanıp, diğerlerine inanmamalarıdır. Yâhud âyet-i kerîmenin ma'nâsı şudur: **(Onlar mu'teber olmayan îmânla îmân etmişlerdir. Onun için onlara mü'min denilmez. Onlar gerçek kâfirlerdir.)**

Görüldüğü gibi, ahdi, verdiği sözü bozmak, Allahü teâlânın gazâbına sebeb olmuşdur. O hâlde mü'min, belâ ve musîbetden kurtulması için, verdiği sözün hükmlerini yerine getirmesi gerekir.

İbni Ömer "radıyallahü anhümâ" şöyle buyurdu: Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" yanımıza gelip, şöyle buyurdu: **(Ey Muhâcirler topluluğu! Beş şey var ki, size ulaşmasından Allahü teâlâya sığınıyorum.**

Siz bunlarla imtihân olunacaksınız:

1– **Bir cem'iyyetde fuhûş açıkca yayıldığında, taun ve öncekilerde görülmiyen acılar ve hastalıklar ortaya çıkar.**

2– **Ölçü ve tartıyı eksik yapdıklarında, kıtlık ve geçim darlığı olur ve idârecinin zulmüne ma'rûz kalırlar.**

3– **Mallarının zekâtını vermediklerinde yağmur yağmaz. Hayvanlar olmasaydı, yağmur yağmazdı.**

4– **Allahü teâlâya ve Resûlüne verdikleri sözü bozduklarında, Allahü teâlâ onlara, kendilerinin dışından bir düşman musallat eder. Ellerindekinin bir kısmını alır.**

5– **Sultânları, Allahü teâlânın kitâbıyla hükmetmezse, Allahü teâlâ onların arasına korku salar.)**

(Mesnevî)de şöyle buyuruldu:

Gitme vefâsızların hiç lütfu tarafına,
O köprü vîran oldu, bir hayr gelmez sana.

Kulluğun îcâbıdır ahd ve misâkı bozmak,
Takvâ ehli bir kişi bunları korur ancak.

O kimse ki vefâ toprağına bir yudum saçdı,
Ondan ni'met avı nasıl kaçacakdı.

● Nisâ sûresi, 156.cı âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Yine küfrlerinden ve hazret-i Meryeme büyük bir iftirâ etmelerinden.)**

● Nisâ sûresi, 157.ci âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Ve "Biz Allahın Peygamberi Mesîhi, Meryem oğlu Îsâyı öldürdük demeleri yüzünden** (onları cezâlandırdık)**. Hâlbuki onlar, Îsâ aleyhisselâmı ne öldürdüler ve ne de asdılar. Fekat** (öldürülen) **onlara Îsâ aleyhisselâm gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilâfa düşenler, tam bir şübhe ve tereddüd içindedirler. Bu husûsda zanna uymak dışında hiçbir bilgileri yokdur. Onu** (öldürdüklerini)**, Îsâ aleyhisselâm olduğunu bilerek öldürmediler.)**

AÇIKLAMA:

Yine küfrlerinden, Îsâ aleyhisselâmı inkârlarından **ve hazret-i Meryeme büyük bir iftirâ atmalarından**, ona zinâ isnâd etmelerinden, **Biz Allahın Peygamberi Mesîhi, Meryem oğlu Îsâyı öldürdük demeleri yüzünden** onları cezâlandırdık.

Yehûdîler, Îsâ aleyhisselâma düşman idiler. Onu öldürmek istiyorlardı. Ona Allahın Peygamberi demeleri, onunla alay etmek içindi. Resûlullaha da: "Ey kendisine zikr indirilen! Sen mutlak delisin" denilmişdi. İşte onların **(Biz Allahın Peygamberi Mesîhi, Meryem oğlu Îsâyı öldür-**

dük) demelerinin, işledikleri diğer suçlar arasında zikr edilmesi, hem bu sözlerinin yalan olduğunu, hem de Allahü teâlânın Peygamberinin öldürülmesine sevindiklerini ve onunla alay etdiklerini ifâde etmek içindir.

(Hâlbuki onlar, Îsâ aleyhisselâmı ne öldürdüler ve ne de asdılar. Fekat “öldürülen”**, onlara Îsâ aleyhisselâm gibi gösterildi.)** Îsâ aleyhisselâm ile arasında benzerlik hâsıl oldu.

Rivâyet edildiğine göre, yehûdîlerden bir gurub Îsâ aleyhisselâma: O sihrbaz, sihrbaz bir kadının oğludur. O zânî, zinâ eden bir kadının oğludur diyerek, ona ve annesine iftirâ etdiler. Îsâ aleyhisselâm bunu işitince, şöyle düâ etdi: “Allahım! Sen benim Rabbimsin! Sen beni “Ol” emrinle yaratdın. Ben onlara kendiliğimden gelmedim. Allahım! Bana ve anneme dil uzatanlara la’net eyle.” Allahü teâlâ onun bu düâsını kabûl etdi. Ona ve annesine dil uzatanları maymûn ve domuz sûretine çevirdi. Onların reîsi olan Yehûda bunu görünce, kendisine de beddüâ edeceğinden korkdu. Bütün yehûdîler, Îsâ aleyhisselâmı öldürmekde ittifâk etdiler. Bunun üzerine Allahü teâlâ, Cebrâîl aleyhisselâmı gönderdi. Onu semâya kaldıracağını haber verdi. Îsâ aleyhisselâm Eshâbına: “Benim şeklime sokularak, öldürülüp, asılmayı ve Cennete girmeyi hanginiz ister” dedi. Onlardan birisi, ben isterim dedi. Bunun üzerine Allahü teâlâ onu Îsâ aleyhisselâmın sûretine sokdu, ona benzetdi. Yehûdîler tarafından öldürülüp, asıldı.

Başka bir rivâyete göre, Îsâ aleyhisselâma karşı münâfıklık yapan biri vardı. Yehûdîler, Îsâ aleyhisselâmı öldürmek istediklerinde, “Size onu göstereyim” diye, Îsâ aleyhisselâmın bulunduğu eve girdi. O sırada Îsâ aleyhisselâm semâya kaldırıldı. O münâfık ise, Allahü teâlâ tarafından Îsâ aleyhisselâma benzetildi. Onlar içeri girdiler ve Îsâ aleyhisselâm sanarak onu öldürdüler.

Başka bir rivâyete göre ise, yehûdî olan Tatyanus, Îsâ aleyhisselâmın bulunduğu eve girdi. Fekat onu bulamadı. Allahü teâlâ onu Îsâ aleyhisselâma benzetdi. Bu şahs, evden çıkınca, onu Îsâ aleyhisselâm zan edip, yakaladılar. Öldürüp, asdılar.

Böyle hârikul’âde hâdiselerin nübüvvet devrinde meydâna gelmesi mümkindir.

Birçok kelâm âlimi şöyle dediler: Yehûdîler, Îsâ aleyhisselâmı öldürmeyi kasd edince, Allahü teâlâ, Îsâ aleyhisselâmı göğe kaldırdı. Yehûdîlerin ileri gelenleri, halk arasında fitne çıkmasından, ya’nî dinlerinden dönüp, Îsâ aleyhisselâmın getirdiklerine inanmalarından korkdular. Birini yakalayıp, öldürdüler ve asdılar. O, Îsâ aleyhisselâmdır diye insanları aldatdılar. Çünki Îsâ aleyhisselâm halk arasına az çıkdığından, insanlar onu sâdece ismen tanıyorlardı.

Bu îzâhla, “Bir insanın diğer insana benzetildiği söylenirse, bu,

safsata kapısını açar. Meselâ Zeydi gördüğümüzde, o Zeyd olmayabilir, belki o başka bir şahs olup, Zeyde benzetilmiş olabilir, demek mümkin olur. Bu durumda talaka, nikâha ve mülke güvenilmez" i'tirâzı giderilmiş olur.

Onun hakkında, ya'nî Îsâ aleyhisselâmın durumu hakkında **ayrılığa düşenler**, kesin bir **şek**, şübhe ve tereddüd **içindedirler.**

Bu hâdise meydâna gelince, yehûdîler aralarında ihtilâfa düşdüler. Ba'zıları dediler ki, "öldürülen Îsâ aleyhisselâm ise, bizim arkadaşımız nerede. Öldürülen arkadaşımız ise, Îsâ aleyhisselâm nerede? Ba'zıları da, "yüzü Îsâ aleyhisselâmın yüzü, bedeni, arkadaşımızın bedenidir" dediler. Çünki, Allahü teâlâ, onun yalnız yüzünü Îsâ aleyhisselâmın yüzüne benzetmişdi. Cesedini değil.

Îsâ aleyhisselâmdan, Allahü teâlânın kendisini göğe kaldıracağını işitenler, onun göğe kaldırıldığını söylediler.

Ba'zı tefsîr âlimleri, Îsâ aleyhisselâm hakkında ayrılığa düşenlerin hıristiyanlar olduğunu söylemişlerdir.

Hıristiyanlardan bir kısmı: Îsâ aleyhisselâm öldürülmedi ve asılmadı. Bilâkis Allahü teâlâ onu göğe kaldırdı, dediler.

Ba'zıları da, yehûdîler onu öldürdü dediler.

Nestûrîler de, Mesîhin bedeni asıldı. Ma'nen, rûhen asılmadı, dediler. Hükemânın pek çoğu, Nestûrîlerin söylediklerine yakın söylemekde ve "İnsanın bedenden ibâret olmadığını, insanın bu bedende latîf bir cism veyâ kendi zâtında mücerred rûhânî bir cevher olduğunu, bunun da bedeni idâre etdiğini, öldürmenin bedende meydâna geldiğini, gerçekde Îsâ aleyhisselâmdan ibâret olan rûhun öldürülmediğini söylemekdedirler.

Süâl: Her insan böyledir. Bu niçin Îsâ aleyhisselâma mahsûs olsun.

Cevâben deriz ki: Îsâ aleyhisselâmın nefsi, kudsî, ulvî, semâvî, ilâhî nûrlarla parlamış, meleklerin rûhlarına çok yakındır. Nefs böyle olunca, katl ve bedeni tahrîb etmek sebebiyle, pek acı duymaz. Sonra rûh, bedenin zulmetinden ayrılınca, göğe ve celâl âleminin nûrlarına varır. Orada sevinç ve mutluluğu büyük olur. Bu hâller, herkese olmaz. Âdem aleyhisselâmın yaratıldığından kıyâmete kadar yalnız az kimseye nasîb olur.

Hıristiyanlardan Melkânîler: Îsâ aleyhisselâmın rûhu öldürülmedi ve asılmadı, fekat hissetdi, dediler.

Hıristiyanların Ya'kûbîler kolu ise, öldürme ve asmanın, iki cevherden meydâna gelen Mesîhde olduğunu söylerler.

Bu husûsda zanna uymak dışında hiçbir bilgileri yokdur. Onu öl-

dürdüklerini, kesin Îsâ aleyhisselâm olduğunu **bilerek öldürmediler.** Nitekim onlar da yalnız "Biz Mesîhi öldürdük" diye iddi'âda bulunmakdadırlar.

● Nisâ sûresi, 158.ci âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Bilâkis Allahü teâlâ onu kendine kaldırmışdır. Allahü teâlâ Azîzdir, Hakîmdir.)**

AÇIKLAMA:

Bilâkis Allahü teâlâ onu kendine yükseltmişdir. Burada, Îsâ aleyhisselâmın öldürüldüğü red edilmekde ve göğe kaldırıldığı bildirilmekdedir.

Hasen-i Basrî "rahmetullahi aleyh" bu âyet-i kerîmeyi şöyle açıklamakdadır: Allahü teâlânın ikrâm ve ihsân mahalli ve meleklerin mekânı olan ve Allahü teâlâdan başka hiç kimsenin hükmünün geçerli olmadığı göğe kaldırdık. Îsâ aleyhisselâmın göğe kaldırılması, Allahü teâlânın huzûruna kaldırılmasıdır. Çünki, Allahü teâlâ, onun hakkında, diğer kulların hükmünün geçerliliğini kaldırdı.

(Evinden çıkıp, Allahü teâlâya hicret eder) meâlindeki âyet-i kerîme de buna benzemekdedir. Hâlbuki hicret, Medîne-i münevvereye idi.

(Ben Rabbime gidiyorum) âyet-i kerîmesi de böyledir. Ya'nî, Rabbime ibâdet etmekden hiç kimsenin alıkoyamıyacağı bir yere gideceğim demekdir.

Îsâ aleyhisselâmın göğe kaldırılmasındaki hikmet şudur: Allahü teâlâ, meleklerin onunla bereketlenmesi için, onların onunla berâber olmalarını diledi. Çünki Îsâ aleyhisselâm Kelimetullah, ya'nî Allahü teâlânın kelimesi idi. Ol emriyle olmuşdu. Rûhullah idi. Nitekim melekler de, bütün insanların babası, Âdem aleyhisselâm ile berâber olmalarının bereketiyle, ondan eşyânın ismlerini ve ilm öğrenmişlerdi.

Âyet-i kerîmede bildirildiği gibi, Allah katında Îsâ aleyhisselâmın hâli, Âdem aleyhisselâmın hâli gibidir.

Denildi ki, Îsâ aleyhisselâm göğe kaldırıldı. Çünki, onun dünyâya gelmesi, evlilik yoluyla olmadığı gibi, çıkışı da ölümle olmamışdır. Bilâkis, o dünyâya Allahü teâlânın kudretiyle geldiği gibi, yine Onun izzet ve azâmetiyle dünyâdan çıkmışdır.

Allahü teâlâ azîzdir. Dilediği şeylerde mağlûb olmaz. Onun dilediğinin olmasına kimse mâni' olamaz. Allahü teâlânın azîz olması, kudretinin kâmil olmasıdır. Çünki, Îsâ aleyhisselâmın göklere çıkarılması, insanların gücüne göre mümkin olmasa da, Allahü teâlânın kudretine nisbetle kolaydır. Kimse buna mâni' olamaz. O **"Hakîmdir."** Bütün işlerinde hikmet sâhibidir. Îsâ aleyhisselâmın göğe kaldırılmasında da hikmeti vardır.

Allahü teâlâ, Îsâ aleyhisselâmı göğe kaldırdı. Onu nûrânî kıldı. Yi-

me içme arzûsundan kesdi. Meleklerle berâber uçdu. O da onlarla birlikde arşın çevresindedir. Bu sebeble hem insî, hem melekî, hem gök, hem de yer ehlindendir.

Vehb bin Münebbih buyurdu ki: Îsâ aleyhisselâma otuz yaşında Peygamberliği bildirildi. Allahü teâlâ otuzüç yaşında onu göğe kaldırdı. Peygamberlik vazîfesi üç sene sürdü.

Süâl: Allahü teâlâ, Îsâ aleyhisselâmı göğe kaldırdıkdan sonra, niçin tekrâr yeryüzüne indirmedi.

Cevâb: Allahü teâlâ, kıyâmet alâmetlerinden ve vilâyet-i âmmenin kendisiyle son bulması için, onu yeryüzüne indirmeyi gecikdirdi. Ondan sonra hiçbir Velî gelmiyecek. Allahü teâlâ, Muhammed aleyhisselâmın döneminin, kıymetini ve şerefini yükseltmek için, bu dönemi, onun şerî'ati üzere olan şerî'at sâhibi bir Peygamberle sona erdirecek. O, Muhammed aleyhisselâmın şerî'atı ile amel edecek. Yehûdîler ve hıristiyanlar da bu şerî'ate inanacak, Îsâ aleyhisselâmla nübüvvet ahdini, bu ümmete yenileyecek. Hazret-i Mehdî ve Eshâb-ı Kehf ona yardımcı olacak, evlenecek ve çocukları olacak. Muhammed aleyhisselâmın ümmetinden olacak. Onun ümmetinin Evliyâsının ve vilâyet bakımından Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" vârislerinin sonuncusu olacak.

İmâm-ı Süyûtî, **(Dürr-i Mensûr)** adındaki tefsîrinde, Kehf sûresini tefsîr ederken, İbni Şâhinden şöyle nakl eder: Peygamberlerden dört dânesi hayâtdadır. İkisi gökdedir. Bunlar, Îsâ ve İdrîs aleyhimesselâmdır. Diğer ikisi ise, yeryüzündedir. Bunlar da Hıdır ve İlyâs aleyhimesselâmdır. Hıdır aleyhisselâm denizde, İlyâs aleyhisselâm karadadır.

İmâm-ı Sehavî "rahimehullah" buyurdu ki, **(Kardeşim Hıdır hayâtda olsaydı, beni ziyâret ederdi.)** sözü, Hıdır aleyhisselâmın hayâtda olmadığını söyleyen selef-i sâlihînden birisinin sözüdür.

Bil ki, akl-ı evvelden olan ervâh-ı muhîmenin hepsi bir safdır. Allahü teâlâ tarafından meydâna getirilmişdir. Ba'zısı, ba'zısının vâsıtasıyla meydâna gelmemişdir. **(Ben rûhların babasıyım. Ben Allahın nûrundanım. Mü'minler, benim nûrumun feyzidir)** hadîs-i şerîfi de, buna işâret etmekdedir. İlk safdaki rûhlar arasında rûh-ı evvel ve akl-ı evvele en yakın olan Îsâ aleyhisselâmın rûhudur. Bu incelikden dolayı, Îsâ aleyhisselâm, göğe kaldırılmakla, mi'râc husûsunda Resûlullaha "sallallahü aleyhi ve sellem" ortak oldu. Zemânı, onun zemânına yakın oldu. O hâlde, Îsâ aleyhisselâmın rûhu, ism-i a'zamın tecellîgâhıdır. Cem' makâmında hiçbir ismin ve hiçbir rûhun vâsıtası olmadan, Allahü teâlâdan gelmekdedir. Verâset-i evveliyye ile ism-i câmi-i ilâhînin tecellîgâhıdır. Peygamber efendimiz ise, asâleten, doğrudan, ism-i câmi-i ilâhînin tecelligâhıdır. **(Şerh-i füsûs)**da böyle yazılıdır.

Sonra bil ki, yehûdîlerden bir topluluk, hazret-i Meryeme zinâ etdi

diye iftirâda bulundu. Başka bir topluluk, onu ta'zîmde haddi aşdı ve "Onun oğlu, Allahü teâlânın oğludur" dediler. Her iki topluluk da dalâlete düşdüler.

Denilir ki, hazret-i Meryem, Allahü teâlânın veliyye bir kulu idi. Onun yüzünden iki gurub şakî, ya'nî Cehennemlik oldu. Biri ifrât edenler, ya'nî haddi aşanlar, diğeri tefrît edenler, ya'nî ithâmda bulunanlardır. Diğer velîlerin durumu da böyledir. Hurmeti terk ve eziyyet ederek inkâr edenler şakî olduğu gibi, hak etmedikleri şeylerin onlarda bulunduğuna inanarak, aşırı ta'zim edenler de şakî olurlar. Büyüklerin pek çoğu böyle söylemişlerdir. **(Te'vîlât-ı Necmiye)** de böyle bildirmişdir. **(Mesnevî)**de şöyle buyurulmakdadır:

Velîyi, sınırında tut, hem de kork Allahdan,
Çokları yoldan sapdı, bunda aşırılıkdan.

Geç oluyor, insanlar ne vakt uyanacak,
Bu ifrat ve tefriti ne zemân anlayacak.

Bu beden duvarının altında, ya hazîne,
ya da yılan, ejderhâ yuvası vardır yine.

● Nisâ sûresi, 159.cu âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Ehl-i kitâbdan herbiri, ölümünden evvel and olsun ona muhakkak îmân edecekdir. O, kıyâmet gününde onların aleyhine şâhidlik edecekdir.)**

AÇIKLAMA:

Ehl-i kitâbdan her biri, ya'nî yehûdî ve hıristiyanlardan herbiri, ölmeden önce **and olsun ona**, ya'nî Îsâ aleyhisselâma **mutlaka îmân edecekdir.** Ya'nî, yehûdî âhırete irtihâli yaklaşıp, ölüm ona gelince, melekler onun yüzüne ve arkasına vurur. Îsâ aleyhisselâm, sana Peygamber olarak geldi. Sen ise, onu yalanladın, der. O kimse, teklîf vakti kesildiği için, îmânının fâide vermediği o vaktde îmân eder.

Yine melek, hıristiyana, Îsâ aleyhisselâm sana, Allahın kulu ve Resûlü olarak geldi. Sen ise, onun hakkında Allah ve Allahın oğlu diye iddi'â etdin. Bunun üzerine o da, îmânının fâide vermediği, o vaktde Allahın kulu olduğuna îmân eder.

Âlimler şöyle buyurdular: Bir yehûdî ve kitâb ehli, ister yanarak, ister boğularak yâhud yüksekden düşerek veyâ üzerine duvar yıkılarak veyâ onu yırtıcı bir hayvan parçalıyarak yâhud herhangi bir sûretde olsun, Îsâ aleyhisselâma îmân etmeden ölmez.

Hattâ ibni Abbâsa "radıyallahü anhümâ", evinden düşüp ölse de böyle midir, diye sorulduğunda: "Havada düşerken îmân eder" buyurdu.

Yine denildi ki: Onlardan birinin vurulup, başı gövdesinden ayrılsa, ne olur diye sorulduğunda, "Diliyle yine îmân eder" cevâbını verdi.

Bu âyet-i kerîmede, onların îmân etmelerinin fâide vermediği zemândan önce, îmânda acele etmeye teşvîk vardır. Ayrıca burada bir çeşid tehdîd de vardır.

Ba'zı âlimler bu âyet-i kerîmeye şöyle ma'nâ vermişlerdir: **Îsâ aleyhisselâm gökden indiğinde mevcûd kitâb ehlinden herbiri, Îsâ aleyhisselâma muhakkak îmân eder.**

Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" şöyle buyurdu: **"Ben Îsâ aleyhisselâma dahâ lâyıkım. Çünki, benimle onun arasında bir Peygamber yokdur. Onun size âdil bir hâkem olması yakındır. Onu gördüğünüzde tanıyın. Orta boylu, kırmızıya çalan beyâzdır. Islaklık dokunmamış olsa da, sanki başından su damlar. Domuzu öldürür. İçkiyi döker. Haçı kırar. Kayayı giderir. Allahü teâlâ onun zemânında, müslimânlar müstesnâ, diğer bütün milletleri yok edinceye ve yalnız âlemlerin Rabbi olan Allahü teâlâya îmân edilip, ibâdet yapılıncaya kadar, islâmiyyet için harb eder. Allahü teâlâ, onun zemânında, kör, yalancı ve sapık olan deccalı helâk eder. Nihâyet, ehl-i kitâbdan herbiri Îsâ aleyhisselâm inince ona îmân eder. Onun zemânında huzûr ve güven olur. Öyle ki, develerle aslanlar, sığırlarla kaplanlar, koyunlarla kurtlar bir arada otlar. Küçük çocuklar, yılanlarla oynar. Fekat birbirlerine zarar vermezler. Îsâ aleyhisselâm, yeryüzünde kırk sene kalır. Sonra vefât eder. Müslimânlar, nemâzını kılıp, defn ederler."**

Başka bir hadîs-i şerîfde de şöyle buyurulur: **(Şübhesiz Mesîh gelecekdir. Ona ulaşanlar, benden selâm söylesin.)**

O, ya'nî Îsâ aleyhisselâm, **onların**, ya'nî ehl-i kitâbın **aleyhine şâhidlik edecekdir**. Yehûdîler hakkında yalanladıklarına, hıristiyanlar hakkında da kendisine Allahın oğlu dediklerine dâir şâhidlik yapacakdır.

● Nisâ sûresi, 160 ve 161.ci âyet-i kerîmelerinde buyuruluyor ki, **(Yehûdîlerin büyük zulmü, çok kimseyi Allah yolundan çevirmeleri, men' etdikleri hâlde fâiz almaları, bâtıl** (harâm yollar) **ile insanların mallarını yimeleri yüzünden,** (dahâ önce) **kendilerine halâl kılınmış** (bir kısm) **temiz ve hoş şeyleri onlara harâm kıldık. Ve onlardan kâfir olanlara acı bir azâb hâzırladık.)**

AÇIKLAMA:

Yehûdîlerin büyük zulmü, ya'nî yehûdîlerden meydâna gelen ve benzeri görülmeyen **büyük bir zulm, çok kimseyi Allah yolundan**, Allahü teâlânın dîni olan islâmiyyetden **çevirmeleri, men' edildikleri hâlde, fâiz almaları**, fâiz bize harâm kılındığı gibi, onlara da harâm kılınmışdı. **Bâtıl**, rüşvet ve diğer harâm yollar **ile insanların mallarını yimeleri yüzünden**, onların iddi'â etdikleri gibi, başka bir sebebden dolayı değil, dahâ önce **kendilerine** ve onlardan öncekilere **halâl kılınmış** bir kısm **te-**

miz ve hoş şeyleri, onlara, cezâ olarak **harâm kıldık.**

Onlar, bu zikr edilen günâhlardan birini işledikce, deve eti, sütü ve iç yağı gibi, dahâ önce onlara ve kendilerinden öncekilere halâl kılınmış olan temiz ve hoş şeylerden bir kısmı cezâ olarak onlara harâm kılındı.

(Te'vîlât-ı necmiyye)de şöyle hoş bir incelik geçmekdedir: Allahü teâlâ yehûdîler için, **(Halâl ve temiz şeyleri harâm kıldık)** buyururken, biz müslimânlar için: **(Temiz ve hoş şeyleri halâl kılar)** buyurdu. Yine **"Allahü teâlânın halâl ve temiz olarak verdiği rızkdan yiyiniz"** buyurdu. Günâhlarımız sebebiyle bize hiçbir şeyi harâm kılmadı.

Allahü teâlâ bu âyet-i kerîmede, harâm kılmak ile acı azâbı bir araya zikr etdiğinden, temiz ve hoş şeylerin harâm kılınmasından bizi emîn kıldığı gibi, âhıretde de acıklı azâbdan emîn kılmasını dileriz.

İşâret ehli buyurdu ki: Günâh işlemek, mubâhların harâm kılınmasını îcâb etdirir. Ben derim ki, mubâhları kullanmakda aşırıya kaçmak da münâcâtdan mahrûm olmaya sebeb olur. Te'vîlât-ı necmiyyenin sözü burada sona erdi. Şeyh Sa'dî "rahmetullahi aleyh" şöyle buyurdu:

Gönlünün her istediğinin peşine koşma,
bedene imkân vermek, gönül nûrunu söndürür.

Ve onlardan kâfir olanlara, tevbe etmeyip, küfrde ısrâr edenlere, elemi kalblere ulaşan çok **acı bir azâb hâzırladık.** Onlar dünyâda halâl ve temiz şeylerin harâm kılınması cezâsını tatdıkları gibi, âhıretde de elemi kalblere ulaşan acı bir azâbı tadacaklar.

● Nisâ sûresi, 162.ci âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Fekat onlardan, ilmde râsih** (derinleşmiş) **olanlar ve mü'minler sana indirilene ve senden önce indirilene îmân ederler.** (Onlar) **nemâzı dosdoğru kılanlar, zekâtı verenler, Allaha ve âhıret gününe inananlardır. İşte onlara büyük mükâfât vereceğiz.)**

AÇIKLAMA:

Fekat onlardan ilmde râsih, ya'nî derinleşmiş **olanlar**, Abdüllah bin Selâm ve arkadaşları gibi tevbe edenlerdir. Onlara, ilmde râsih olanlar, buyurulması, onların ilme devâm etmeleri ve kendilerini temâmen ona verdikleri, şübhelerin onları sarsamaması ve sapdıramaması sebebiyledir.

Ehl-i kitâbın dışında, muhâcir ve ensârdan meydâna gelen **mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene îmân ederler.**

(Te'vîlât-ı necmiyye)de bu âyet-i kerîmeyi açıklarken, şöyle buyurulmakdadır: Abdüllah bin Selâm "radıyallahü anh", Tevrât âlimiydi. Tevrâtda Peygamber efendimizin sıfatlarını okumuşdu. İlmde râsih idi, derinleşmişdi. Kırâ'et ilminin yanında, mârifet ilmini de biliyordu. "Resûlullahın yüzünü gördüğüm zemân, yalancı birinin yüzü olmadığını anla-

dım” deyip, îmân etdi. Diğer yehûdî din adamları, Tevrâtda Peygamber efendimizin “sallallahü aleyhi ve sellem” sıfatını okumuş olsalar da, ilmde râsih olmadıklarından, Resûlullahı görünce tanımadılar ve onu inkâr etdiler. Te’vîlât-ı necmiyyenin yazısı burada sona erdi. Şerîfler hakkında ne güzel söylenmiş:

Resûlullahın “sallallahü aleyhi ve sellem” ***evlâdı için bir nişân yapdılar,***
Hâlbuki nişân meşhûr olmıyanın şânıdır.
Asîl yüzlerindeki nübüvvet nûru,
Kıyâfetlerindeki yeşil şeride ihtiyâc bırakmaz.

Onlar, **nemâzı dosdoğru kılanlar, zekâtı verenler, Allahü teâlâya ve âhıret gününe inananlardır**. Âyet-i kerîmede, Peygamberlere ve kitâblara îmân önce zikr edildi. Çünki, âyetde Peygamberlere ve kitâblara inananlar murâddır. **İşte onlara büyük bir mükâfât vereceğiz**. Ya’nî, îmân edip, yalnız Allah için sâlih amel yapdıklarından dolayı onlara Cennetde bol sevâb vereceğiz.

Beş vakt nemâz kılmak, en fazîletli amellerdendir. Hadîs-i şerîfde şöyle buyuruldu: **Nerede ve ne zemân olursa olsun, sizden birisi, beş vakt nemâzı kılmaya devâm ederse, kıyâmetde sıratı önce geçenler zümresinin evvelinde parlıyan şimşek gibi geçer.** Yüzü ayın ondördü gibi (parlak) olur. Nemâzlara devâm etdiği her gece ve gündüz için ona **bir** şehîd sevâbı vardır.

● Nisâ sûresi, 171.ci âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Ey ehl-i kitâb! Dîninizde aşırı gitmeyin. Allahü teâlâ hakkında hakdan başkasını söylemeyin. Mesîh, Meryem oğlu Îsâ, ancak Allahın resûlü, Meryeme ulaşdırdığı kelimesi ve Allahdan** (Allahü teâlâ tarafından gelen) **bir rûhdur. Artık, Allahü teâlâya ve Peygamberlerine îmân edin ve “Allah üçdür” demeyin. Sizin için hayrlı olmak üzere bundan vazgeçin. Allahü teâlâ ancak bir tek İlâhdır. O, çocuğu olmakdan münezzehdir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Onundur. Allahü teâlâ vekîl olarak yeter.)**

AÇILAMA:

Ey ehl-i kitâb! Burada hitâb, yalnız hıristiyanlaradır. Îsâ aleyhisselâmın şânını yükseltmekde aşırı giderek, Onun ilâhlığını iddi’â ederek, **dîninizde haddi aşmayın**.

Bil ki, dinde ve mezhebde haddi aşmak hoş görülmemişdir. Nitekim, bu ümmetden çok kimse, kendi mezheblerinde taşkınlık yapdılar. Şî’î fırkasından, Gulât-ı şiâ, Emîr-ül-mü’minîn Alî bin Ebî Tâlib “radıyallahü teâlâ anh” hakkında ileri giderek, onun ilâh olduğunu iddi’â etdiler. Yine, yetmişiki sapık fırkadan Mu’tezile fırkası da Allahü teâlâyı tenzîh ediyoruz derken, aşırı gidip, Onun sıfatlarını inkâr etdiler. Müşebbihe fırkası da, Allahü teâlânın sıfatlarının bulunduğunu söyliyoruz derken, aşırıya kaçıp,

Allahü teâlâyı cisme benzetdiler. Allahü teâlâ zâlimlerin söylediklerinden münezzehdir.

Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" kendi hakkında aşırı gidilmesine mâni' olmak için, şöyle buyurdu: **(Hıristiyanlar, Meryem oğlu Îsâ hakkında aşırılığa düşdüğü gibi, siz de benim hakkımda aşırılığa kaçmayın.)** Ya'nî hıristiyanların Îsâ aleyhisselâmı medh ederken, aşırı gidip, dalâlete düşerek, o Allahü teâlânın oğludur, dedikleri gibi, siz de beni medhde aşırılığa kaçmayın. **(Benim için Allahü teâlânın kulu ve Resûlüdür deyin.)**

Bu hadîs-i şerîfde ve **Ettehıyyâtüde** kul lafzının Resûlden önce zikr edilmesi, yehûdî ve hıristiyanları red etmek içindir. Çünki yehûdîler, Üzeyr aleyhisselâm için Allahın oğlu, hıristiyanlar da, Îsâ aleyhisselâm Allahü teâlânın oğludur, dediler. Biz müslimânlar ise, Peygamber efendimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" için, o Allahü teâlânın kulu ve Resûlüdür, deriz.

Aşırılık, asâbiyyet sebebiyle olur. Asabiyyet nefsin kötü sıfatlarındandır. Nefs, yalnız kötülüğü ve bâtılı emr eder.

Bırak sen tâ'atini şehvetperest kişinin,
çünki onun yönü değişir her an için.

Allahü teâlâ hakkında hakdan başkasını söylemeyin. Ya'nî, hulûl, birleşme, eş ve çocuk edinme gibi, Onun hakkında imkânsız olan sıfatlarla Allahü teâlâyı vasflamayın. Bilâkis Onu bütün bunlardan tenzîh edin, uzak tutun.

Mesîh, Meryem oğlu Îsâ, ancak Allahü teâlânın Resûlüdür. Meryeme ulaşdırdığı kelimesi, Allahü teâlâdan, ya'nî Onun tarafından gelen **bir rûhdur**.

(Mesîh) lafzı, Sıddîk ve Fârûk gibi güzel lakâblardandır. Aslı İbrânice Meşîha olup, mubârek ma'nâsındadır.

Îsâ kelimesi de Îşû' kelimesinden arapcalaşdırılmışdır. Âyet-i kerîmede Meryem oğlu diye zikr edilmesi, Îsâ aleyhisselâmın Allahü teâlânın oğlu olduğu iddi'âlarını red etmek içindir.

Meryem, âbide ya'nî ibâdet eden kadın ma'nâsınadır. İsmine uygun olarak ibâdet eden bir kadın olması ümîdiyle ona bu ism verilmişdir.

Îsâ aleyhisselâm, Meryem oğlu Îsâ diye annesine nisbet edildiği için, kıyâmet gününde insanlar annelerine nisbet edilerek çağrılır. Defnden sonra telkîn yapılmasını bildiren hadîs-i şerîf de bunu göstermekdedir. Çünki, telkînde "Ey falanca kadının oğlu falan" denir. İnsanların bu şekilde annelerine nisbet edilmesinde, Allahü teâlânın kullarını setr etmesi vardır.

Îsâ aleyhisselâma **"Onun kelimesi"** buyurulması, babasız, yalnız Allahü teâlânın **"ol"** emriyle yaratıldığı içindir. Her ne kadar bütün varlıklar

Allahü teâlânın **“ol”** emri ile olduysa da, onlarınki vâsıtalarla olmuşdur. Meselâ, **“ol”** emrinin babaların yaratılmasına te’alluku, çocukların yaratılmasına te’allukundan öncedir. Îsâ aleyhisselâmın, hazret-i Meryeme intikâlinde, **“ol”** emri, onun için bir baba yaratılmasına te’alluk etmeden, doğrudan Îsâ aleyhisselâmın yaratılmasına te’alluk edince, Îsâ aleyhisselâm meydâna geldi, yaratıldı. İşte, Îsâ aleyhisselâm, vâsıtasız, doğrudan Allahü teâlânın **“ol”** emri ve kelimesiyle yaratıldığı için ona, **“Allahü teâlânın hazret-i Meryeme ulaşdırdığı kelimesi”** denildi. **“Şübhesiz Allahü teâlânın nezdinde Îsâ aleyhisselâmın** yaratılma husûsundaki **durumu, Âdem aleyhisselâmın durumu gibidir. Allahü teâlâ onu,** ya’nî Âdem aleyhisselâmın cismini **toprakdan yaratdı. Sonra** rûhunu cismine, ya’nî bedenine gönderdiğinde **ona “ol” dedi ve oluverdi.”** meâlindeki Âl-i İmrân sûresi, 59.cu âyet-i kerîmesi de bunu göstermekdedir. Îsâ aleyhisselâmın, yaratılma husûsunda Âdem aleyhisselâma benzetilmesi, o da babasız, **“ol”** emriyle (kelimesiyle) yaratıldığı içindir. Hazret-i Îsâ, Cebrâîl aleyhisselâmın, hazret-i Meryeme üfürmesiyle hâsıl olmuşdur.

Îsâ aleyhisselâm için, **(Ondan bir rûhdur)** buyurulması, “Allahü teâlâ tarafından bir rûhdur” ma’nâsındadır. Yoksa hıristiyanların iddi’â etdikleri gibi, “Allahü teâlâdan bir parçadır” ma’nâsında değildir. Çünki, Allahü teâlâ hakkında parçalara ayrılma ve bölünme muhâldir, imkânsızdır.

Rivâyet edildiğine göre, Hârûn Reşîdin hıristiyan bir doktoru vardı. Çok yakışıklıydı. Gâyet edebli ve sultânların yanında olmaya lâyık özelliklere sâhibdi. Hârûn Reşîd onun müslimân olmasını çok arzû ediyordu. Fekat o bir dürlü kabûl etmiyordu. Hârûn Reşîd bir gün, şâyet müslimân olursa, her istediğini yerine getireceğini va’d etdi. O yine müslimân olmak istemedi. Ona, niçin müslimân olmuyorsun? diye sordu. Doktor, “Sizin kitâbınızda Îsâ aleyhisselâmın Allahü teâlâdan bir parça olduğuna, dolayısıyle hıristiyanlıkda kalmama sebeb olan bir delîl var” dedi. Hârûn Reşîd, o delîlin ne olduğunu sordu. O da **(Meryeme ulaşdırdığı kelimesi ve Ondan bir rûhdur)** meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Bununla, Îsâ aleyhisselâmın Allahın bir parçası olduğunu anlatmak istiyordu. Hârûn Reşîdin buna canı sıkıldı ve âlimleri topladı. Fekat onların arasında doktora cevâb verebilecek kimse çıkmamışdı. Nihâyet ona, Horasandan bir hacı kâfilesinin geldiği, içlerinde Alî bin Hüseyn Vâkıdî adında bir âlimin bulunduğu, onun Kur’ân-ı kerîm ilmlerini çok iyi bildiğini haber verdiler. Hârûn Reşîd onu da’vet etdi ve hıristiyan doktorla bir araya getirdi. Doktor aynı şeyi o âlime sordu. O âlim şöyle dedi: “Ey mü’minlerin emîri! Allahü teâlâ, ilm-i ezelîsi ile, bu habîsin, bu süâli senin meclisinde bana soracağını bilmekdedir. Allahü teâlânın kitâbında mutlakâ bunun cevâbı vardır. Fekat şu ânda hâtırıma gelmiyor. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bu süâlin cevâbını buluncaya kadar yimeyeceğim ve içmiyeceğim. İnşâallah bunun cevâbını bulacağım.” Sonra karanlık bir eve girip, kapısını kapatdı. Kur’ân-ı kerîmi okumaya koyuldu. Câsiye sûresindeki, **(O, göklerde ve**

yerde kendisinden olan herşeyi size boyun eğdirmişdir.) meâlindeki 13.cü âyet-i kerîmeye gelince, bütün gücüyle bağırarak, “Kapıyı açın, cevâbı buldum” dedi. Kapıyı açdılar. Genç doktoru çağırıp, Hârûn Reşîdin huzûrunda bu âyet-i kerîmeyi ona okudu. Ondan bir rûhdur” âyet-i kerîmesinin ma’nâsı, “Îsâ aleyhisselâmın Allahü teâlâdan bir parçadır”, demek olsaydı, “Göklerde ve yerde olan herşeyin” de Ondan bir parça olması gerekirdi. Bu cevâb üzerine doktor, iddi’âsından vaz geçip, müslimân oldu. Hârûn Reşîd bu duruma çok sevinip, o âlime pek çok ikrâm ve ihsânda bulundu. Alî bin Hüseyn Vâkidî memleketi olan Merve dönünce, **(Kitâb-ün-nezâir Fi’l-Kur’ân)** adında çok kıymetli bir eser yazdı.

Denildi ki, **(Ondan rûhdur)**un ma’nâsı, diğer rûh sâhibleri gibi, Allahü teâlâ tarafından bir rûh sâhibidir, demekdir. Ancak, Allahü teâlânın onun rûhunu **(Ondan bir rûhdur)** diye kendisine nisbet etmesi, Îsâ aleyhisselâmın şerefini ve üstünlüğünü göstermek içindir.

Ba’zı âlimler de, **“rûh”**dan murâdın, Cebrâîl aleyhisselâmın hazret-i Meryeme üflediği hava olduğunu söylemişdir. Bu hava, hazret-i Meryemin karnına girmiş ve Allahü teâlânın izniyle hâmile kalmışdır. İşte bu hava, bir adı da rûh olan Cebrâîl aleyhisselâmdan çıkdığı için, Allahü teâlâ ona rûh buyurdu. Allahü teâlâ, “Ondan -ya’nî Allahdan- bir rûhdur” diye, Cebrâîl aleyhisselâmın üfürmesini kendisine nisbet etdi. Çünki Onun üflemesi, Allahü teâlânın izniyle olmuşdur.

Ubey bin Ka’b “radıyallahü teâlâ anh” şöyle buyurdu: Allahü teâlâ misâk (söz almak) için, rûhları Âdem aleyhisselâmın belinden çıkardı. **“Ben sizin Rabbiniz değil miyim?”** diye sordu. Hepsi **“Evet”** dedi. Sonra onları, Âdem aleyhisselâmın beline iâde etdi. Fekat Îsâ aleyhisselâmın rûhunu, onu yaratmayı dilediği vakte kadar kendi nezdinde tutdu. Sonra bu rûhu hazret-i Meryeme gönderdi. O rûh, hazret-i Meryeme intikâl etdi. Ondan Îsâ aleyhisselâm oldu.

Denildi ki, hazret-i Îsâ, hazret-i Meryemde Cebrâîl aleyhisselâmın üflemesinden yaratılmışdır. Sâdece birinden değil. Muhakkik âlimlere göre en doğru olan budur.

Yine, Îsâ aleyhisselâmın Cebrâîl aleyhisselâmın üflediği esnâda doğduğu da söylenmişdir.

Ba’zı âlimler de Îsâ aleyhisselâm, sekiz aydan sonra tam vaktinin dolmasıyla doğmuşdur, demekdedir. En doğru olan birincisidir.

(Te’vîlât-ı necmiyye)de şöyle denilmekdedir: Rûhun diğer şeylere üstünlüğü, Îsâ aleyhisselâm gibi, onun da bir vâsıta olmadan “ol” emriyle yaratılmasındandır.

Îsâ aleyhisselâm da, rûh gibi “ol” emriyle yaratılınca, ona da rûh denmişdir. Yine, rûh ölü cismlere üfürülünce, onları diriltdiği gibi, Îsâ aleyhisselâm da Allahü teâlânın izniyle, ölüleri diriltiyor, anadan doğma körleri

ve abraşları iyileşdiriyor, kuş şeklinde yapdığı çamura üfürdüğünde, o çamurdan yapdığı sûret kuş oluyordu.

Bil ki, Allahü teâlânın kelimesinden olan bu rûhânî isti'dât, insanın yaratılışında yerleşdirilmiş ve Allahü teâlânın **"ol"** emriyle yaratılmışdır. Allahü teâlâ bu cevheri ya'nî bu rûhânî isti'dâdı Îsâ aleyhisselâmda, onun bu cevheri, meydâna çıkarmak için, bir uğraşması ve gayreti olmadan, kaynağından çıkarmışdır. Çünki Îsâ aleyhisselâmın rûhu, bizim rûhlarımız gibi, babaların sulblerine ve anaların rahmlerine yerleşdirmedi. Onun cevheri kendi cisminin menba'ında zuhûr etdi. Bir babanın beşeriyyeti ile gizlemedi. Hâlbuki bizim cevherimiz, Âdem aleyhisselâma kadar, babalarımızın beşeriyyeti ile cismimizin ma'deninde gizlidir. Îsâ aleyhisselâmın rûh cevherinin nûrlarının zuhûrundan dolayı, Allahü teâlâ onun çocukluğunun başlangıcında, onda çeşidli mu'cizeler izhâr etdi. Biz ise, bu rûhî cevheri cismânî ma'denden çıkarmak için, bu ilmin üstâdı olan, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" emrlerine ve yasaklarına uyarak, baba ve annelerimizin beşer olmalarından kaynaklanan beşerî sıfatları bedenimizden atmaya muhtâcız. Nitekim Allahü teâlâ, Haşr sûresi 7.ci âyetinde, **(Resûlullahın size emr etdiklerini yapın, nehy etdiklerinden sakının)** buyurmuşdur.

Rûhî cevheri, beşeriyyet ma'deninden kurtulan kimse, kendi vaktinin Îsâsı olur. Allahü teâlâ onun nefesleriyle, ölü kalbleri diriltir. Sağır kulakları ve kör gözleri onunla açar. Ümmeti arasında bir Peygamber aleyhisselâm ne ise, o da kavmi arasında öyledir.

(Mesnevî)de şöyle buyurulmakdadır:

Îsâ aleyhisselâm konuşdu beşikdeyken,
bizim pîrimiz oldu, hem dahâ büyümeden.

Pîr, aklı pîr olandır ey genç bunu iyi bil,
yoksa pîrlik, başdaki beyâzlık değildir.

Pîrinden başkasına güvenme hiçbir zemân,
Zîrâ Hak teâlâdır ona yardımcı olan.

Pîrin elini tut ki, sana hikmet söyliye,
bilir, haberdâr olur, o, Allahın izniyle.

Bil ki, üfleyen Cibrîl aleyhisselâm olunca, Îsâ aleyhisselâmın rûhânîler sûretinde olması gerekirdi denirse, cevâb olarak şöyle deriz: Cebrâîl aleyhisselâm, hazret-i Meryeme insan sûretinde göründü. Annesi, insandı. Bundan dolayı Îsâ aleyhisselâm insan sûretinde olup, rûhânîler sûretinde olmadı. Yine Cebrâîl aleyhisselâm üfleme sırasında insan sûretine girdi. Zîrâ insan sûreti en kâmil sûretdir. Bu sebeble Cebrâîl aleyhisselâm, Resûlullaha geldiğinde, Dıhyenin "radıyallahü anh" sûretinde gelirdi.

Berâberlik zemânında, annenin gördüğü ve hayâl etdiği sûretin çocuğun sûretinde büyük bir te'sîri vardır. Hattâ nakl edildiğine göre, bir kadın, bir çocuk doğurdu. Yüzü insan yüzü, bedeni yılandı. Sebebi sorulduğunda, kadın berâberlik sırasında bir yılan gördüğünü söyledi.

Yine işitildi ki, kıbtî bir kadının, dört gözlü, iki ayağı ayı ayağı gibi, bir çocuğu oldu. Çünki berâberlik sırasında orada bulunan iki ayıya bakmışdı.

Allahü teâlânın, bedenleri dilediği şeklde yaratmasında sırlar vardır. O herşeye kâdirdir. **(Halli'r-rümûz)** kitâbında da böyle bildirilmekdedir.

"Allaha", ilâhlığın Ona mahsûs olduğuna ve bütün **"Peygamberlerine îmân edin"**. Onları Peygamberlikle vasflandırınız. Bir kısmını ilâhlıkla vasflandırarak, Peygamberlik vasflarından çıkarmayın. Ya'nî Îsâ aleyhisselâm, Allahü teâlânın Peygamberlerindendir. Diğer Peygamberlere îmân etdiğiniz gibi, ona îmân edin. Onu ilâh yapmayın. İlâh (Allah, Mesîh ve Meryem) olmak üzere **üçdür demeyin**. Bu âyet-i kerîmenin ma'nâsının böyle olduğunu, **(Allahü teâlâdan başka, beni ve vâlidemi ilâh edinin diye sen mi söyledin)** meâlindeki âyet-i kerîme göstermekdedir.

Eğer hıristiyanların "Allah, üç uknumdur. Baba uknumu, oğul uknumu ve Rûh-ül kuds uknumu" dedikleri doğru ise, âyet-i kerîmenin ma'nâsı, **"Allah üçdür, demeyin"**dir. Onlar baba uknumu ile, zâtı, yâhud, varlığı, ikinci ile ilmi, üçüncü ile hayâtı kasd etmekdedirler.

Sizin için hayrlı olmak üzere, bu sözden, ya'nî teslîsden **vazgeçin**. Yâhud âyet-i kerîmenin ma'nâsı, teslîsi söylemekden **vazgeçip, sizin için hayrlı olana gelin** demekdir. **Allahü teâlâ ancak bir tek ilâhdır.** O tek bir zâtdır. İlâhlık Ona mahsûsdur. Her dürlü çoklukdan münezzehdir. **O, çocuğu olmakdan münezzehdir.** Ya'nî, **Onu, çocuğu olmakdan tenzîh ederim.** Veyâ **Onu çocuğu olmakdan tenzîh ediniz**.

Allahü teâlânın çocuğu olduğu takdîrde, Onun bir benzerinin bulunduğu, dolayısıyla onun fânî olduğu akla gelir. Çünki, çocuk sâhibi olmak, neslini yok olmakdan korumak içindir. Bundan dolayı, melekler ve Cennetde bulunanlar çocuk sâhibi olmazlar. Ebedî kalmak için yaratılanlar benzerleri olmakla berâber, çocukları olmayınca, ezelî olan ve benzeri olmakdan münezzeh olan Allahü teâlânın çocuk edinmesi elbette olmaz.

(Mesnevî)de şöyle buyurulmakdadır:

Hak teâlâ doğmadı, doğurmadı, hem dahî,
babası ve çocuğu yokdur, Onun vallâhi.

(Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Onundur.) Bu âyet-i kerîme, Allahü teâlânın, çocuğu olmakdan münezzeh olduğunun sebebini bildirmekde ve bu husûs te'kid edilmekdedir. Ya'nî, göklerde ve yerde ne var-

sa Onundur. Hepsini yaratan, onlara mâlik olan ve onlardan tasarruf sâhibi olan Odur. Îsâ aleyhisselâm da dâhil olmak üzere hiçbir şey Onun mülkünden çıkamaz. Îsâ aleyhisselâmın Onun çocuğu olduğu nasıl hâtıra gelir?

İbni Şeyh Havaşîsinde şöyle demekdedir: Allahü teâlâ, çocuk sâhibi olmakdan kendini tenzîh etdiği her yerde, göklerde ve yerde bulunan herşeyi, yalnız kendisinin yaratdığını ve mülkü olduğunu zikr eder. Bununla, bâtıl ehlinin, Allahın oğlu dedikleri Îsâ aleyhisselâmın da, göklerde ve yerde bulunanlar arasında olduğundan, onlar gibi onun da Allahü teâlânın mahlûku ve tasarrufu altında olduğuna işâret edilmişdir. Öyleyse, yaratan ile yaratdığı [Hâlık ile mahlûk], mâlik ile, mâlik olunan şey arasında benzerlik düşünülemez. Hâl böyleyken, Îsâ aleyhisselâmın, Allahü teâlânın çocuğu olduğu ve Allahü teâlânın zevcesinin bulunduğu nasıl düşünülebilir?

(Vekîl olarak Allahü teâlâ yeter.) Herkes işlerini ona havâle eder. O âlemlerden müstagnîdir. Onun hiçbir şeye ihtiyâcı yokdur. Allahü teâlâ hakkında çocuk edinmek nasıl düşünülebilir? Çünki, çocuk edinmek, muhtâc ve âciz kimselere âid bir özellikdir. Bunlar, işlerini idârede, kendilerinden sonra gelip, yerlerine geçecek ve kendilerine yardımcı olacak kimselere muhtâcdırlar.

Âyet-i kerîme, tevhîde delâlet etmekdedir.

Varlığına şâhiddir ne varsa şu hayâtda,
ancak Hak teâlâdır, tek ilâh kâinâtda.

Ehl-i tevhîdin maksadı, en yüksek maksaddır. Cennetlerin ötesindedir. Onların maksadı, Allahü teâlânın rızâsıdır. **Hiçbir ni'met onların zevkine denk olmaz.**

Hikâye olundu ki: Sukkerî baba denilen bir velî, ba'zan günlerce, istigrak hâlinde kalıyordu. Hattâ onun öldüğünü zan edip, cenâze hâzırlığı yapıyorlardı. Bir gün kendine gelip, hanımını boşamayı ve çocuklarını terk etmeyi istedi ve: "Melekût âleminde rûhlarla birlikde Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" meclisinde idim. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" **(Sizin ilâhınız, tek bir ilâhdır)** (Bekara: 163) meâlindeki âyet-i kerîmeyi tefsîr ediyor, tevhîdin mertebelerini anlatıyordu. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" bir kürsî üzerinde bulunuyordu. Kürsînin ayakları dört mertebeye göre olan dört nûrdandı. Bunlar tabî'at mertebesinde siyâh nûr, nefs mertebesinde kırmızı nûr, rûh mertebesinde yeşil nûr, sır mertebesinde beyâz nûrdan idiler. Arşda benim hakkımda: "Sükkerî babayı gönderin. Çünki çocukları ağlıyorlar" denildi. Bundan dolayı onların hepsini terk etmek istiyorum, dedi. Çocukları ona yalvarıp, bir dahâ böyle yapmıyacaklarına (ağlamıyacaklarına) yemîn etdiler. O da onları terk etmekden vaz geçdi. Ona, Sükkerî baba denilmesi, istiyen herkese şeker vermesiydi. Hattâ onu denemek için, hamam-

da ondan şeker istediler. Ayağıyla hamamın bir mermerine vurup, alın dedi. Bir de bakdılar ki, o mermer şeker olmuş. Orada bulunanlar onun evliyâ bir zât olduğunu anlayıp, hakkında şübheleri kalmadı.

Üftâde hazretleri buyurdu ki: Melekût âlemi yukarıda değildir. Bilâkis, mülk ve melekût burada yanınızdadır. Çünki, Allahü teâlâ zemândan, mekândan, gitmekden ve geri dönmekden münezzehdir. Her nerede olsanız, sizinle berâberdir. Sâlikin öyle bir mertebesi vardır ki, o mertebede Allahü teâlâya bakar. Bu mertebeye, mâiyyet mertebesi denir. Sonra tam fenâ mertebesine ulaşıp, varlığı ortadan kalkınca, buna cem' makâmı denir. Bu makâmda sâlik, Allahü teâlâdan başka hiçbir şeyi görmez. Kendisini nûr kaplıyanın karanlığı görmediği gibi olur. Nitekim, güneşe bakan da başkasını görmez. Burada anlatılan, Allahü teâlâyı görmenin, baş gözüyle ve cismleri görmek gibi olmadığıdır. Bilâkis Peygamberlerin "salevâtullahi aleyhim ecma'în" ve kâmil evliyânın ve âlimlerin bildirdikleri gibi olur.

Muvahhid (ehl-i tevhîd) gerçekden muvahhid ise, tevhîd, onu, melekût, ceberût ve lâhut âlemine kavuşdurur. Ya'nî muvahhid ikilikden, varlığa, cism ve rûhlara bağlılıkdan kurtulur. İşte o esnâda, **(Ancak Allah tek bir ilâh)**dır meâlindeki âyet-i kerîmenin sırrına erer. Allahım! Bizi kavuşanlardan eyle!

● Nisâ sûresi, 172.ci âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Mesîh de, mukarreb melekler de, Allahü teâlânın kulu olmakdan aslâ kaçınmazlar. Kim Allaha ibâdetden kaçınır ve kibrlenirse, Allahü teâlâ onların hepsini** (kıyâmet günü) **huzûruna toplıyacakdır.)**

AÇIKLAMA:

Mesîh de, mukarreb melekler de, Allahü teâlânın kulu olmakdan kaçınmazlar. Çünki, Allahü teâlâya kul olmak, iftihâr olunacak bir şerefdir. Bilâkis, Allahü teâlâdan başkasına kul olmakdan kaçınılır. Ondan başkasına kullukda zillet vardır.

Rivâyet olunduğuna göre, hıristiyan olan Necrân hey'eti Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" huzûruna geldiklerinde, "Niçin bizim sâhibimizi ayblıyorsun" dediler. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" onlara, "Sâhibiniz kim" diye sordu. "Îsâ aleyhisselâmdır" dediler. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", "Onun hakkında ne dedim" buyurdu. "Onun Allahın kulu olduğunu söylüyorsun" dediler. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", "Onun Allahü teâlâya kul olması âr ve ayb değildir" buyurdu. Onlar, "Hâyır, onun için ârdır (ayb ve kusûrdur), dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. [Necrândan gelen hey'et ile alâkalı olarak, **(Se'âdet-i Ebediyye)** 369.cu sahîfeye bakınız!]

Âyet-i kerîmede zikr edilen melekler, arşın etrâfındaki melekler olup, Cebrâîl, Mikâil ve İsrâfil ve onların mertebelerinde olan Kerûbiyyûn melekleridir.

Kim Allaha ibâdetden, ya'nî Ona tâ'atden, **kaçınır ve kibrlenirse, Allahü teâlâ** kıyâmet günü **onların hepsini**, ya'nî kaçınanı, kibrleneni, ikrâr ve itâ'at edenleri **huzûruna toplıyacak** ve amellerine göre mu'âmele edecekdir.

● Nisâ sûresi, 173.cü âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Îmân edip, sâlih amel işleyenlere Allahü teâlâ mükâfâtlarını tam olarak verecek, hem de fadl ve kereminden fazlasını da ihsân edecekdir.** (Allahü teâlâya ibâdetden) **kaçınan ve kibrlenenlere gelince, Allah, onları acı bir azâbla cezâlandıracakdır. Onlar kendileri için Allahü teâlâdan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı bulamazlar.)**

AÇIKLAMA:

Îmân edip, amel-i sâlih yapanlara, Allahü teâlâ, hiçbir şey eksiltmeden **mükâfâtlarını**, ya'nî amellerinin sevâbını **tam olarak verecekdir**. Onlara **fadl ve kereminden**, hak etdikleri mükâfâtdan kat kat **fazlasını verecek**, Cennetde hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiç kimsenin hâtırına ve hayâline gelmiyen ni'metleri ihsân edecekdir. Allahü teâlâya ibâdetden **kaçınan ve kibrlenenlere gelince**, bu kaçınmaları ve kibrlenmeleri sebebiyle, onlara anlatılamıyacak derecede **acı bir azâbla, azâb edecekdir. Onlar kendileri için, Allahdan başka** işlerini yapacak ve menfe'atlerini sağlıyacak **ne bir dost, ne de** onları Allahü teâlânın azâbından kurtaracak **bir yardımcı bulamazlar.**

(Te'vîlât-ı necmiyye) kitâbında, **(Mukarreb melekler de, kaçınmazlar)** âyet-i kerîmesini tefsîr ederken, şöyle buyurulmakdadır: Allahü teâlâ bu âyet-i kerîmede, melekleri, Îsâ aleyhisselâmdan üstün oldukları için zikr etmedi. Onları burada zikr etmesi, hıristiyanların "Mesîh Allahü teâlânın oğludur" dedikleri gibi, bir kısm kâfirlerin **(Melekler, Allahın kızlarıdır)** dedikleri için zikr etdi. Nitekim başka bir âyet-i kerîmede, **(Erkek sizin de, dişi Onun mu? O takdîrde bu insâfsızca bir taksîmdir.)** (Necm: 21-22) buyurdu. Bilâkis Allahü teâlâ erkeği önce zikr etmekle, meleklerden üstün tutdu. Çünki, Îsâ aleyhisselâm oğul olarak, melekler ise kızı olarak kendisine nisbet edilmişlerdir. Sonra, erkek kadından üstün ve ondan önde bir mevki'e sâhibdir. Nitekim Allahü teâlâ Nisâ sûresi, 11.ci âyetinde, **(Erkeğe, iki kadının payı mikdârı vardır)** buyuruyor. Allahü teâlâ burada erkeği dişiden öne alıp, ona iki, kadına bir pay ta'yîn etmişdir. Erkeğin kadına üstünlüğü olduğu gibi, Mesîhin de meleklere üstünlüğü vardır. Hattâ meleklerden üstünlüğü, erkeğin kadınlara üstünlüğünden dahâ büyükdür. Câbirin "radıyallahü anh" bildirdiği sahîh hadîs-i şerîf bunu göstermekdedir. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" buyurdu ki: **(Allahü teâlâ Âdem ve zürriyyetini yaratınca, melekler: "Yâ Rabbî! Onları, yir, içer, evlenir, biner yaratdın. Öyleyse dünyâyı onlara, âhıreti bize ver." dediler. Allahü teâlâ buyurdu ki: Yed-i kudretimle yaratıp, kendisine rûh verdiğimi, "ol" dememle oluveren gibi yapmam. İkisini bir tutmam.)**

Ben derim ki: Îsâ aleyhisselâmın meleklerden üstünlüğünü gösteren delîllerden biri de, anne tarafından Âdem aleyhisselâmın zürriyyetinden olduğu için, Âdem aleyhisselâmda bulunan şeref ile Allahü teâlânın ol emriyle yaratıldığından, [melekler de öyle yaratılmışdır] melekler için olan şeref de kendisinde toplanmışdır. O hâlde, Îsâ aleyhisselâm, Âdem aleyhisselâmda bulunan şerefe de sâhib olduğu için, meleklerde bulunmayan bir üstünlüğe de sâhibdir. Bunu iyi anla. **(Te'vîlât)** kitâbının sözü burada temâm oldu.

Bil ki, Allahü teâlâya ibâdetden en büyük kaçınma, şirk ve Onu tevhîdden yüz çevirmekdir. Nitekim amellerin aslı, tevhîd ve îmândır. Kibr ise, günâhların en büyüklerindendir. Bu sebeble kibr ba'zı hadîs-i şerîflerde îmânın zıddı olarak bildirilmişdir.

Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" şöyle buyurdu: **(Kalbinde hardal dânesi ağırlığınca kibr bulunan Cennete giremez. Kalbinde zerre ağırlığınca îmân olan Cehenneme girmez.)**

Sa'dî Şirâzî "kuddise sirruh" buyurdu ki:

Sendeki şehvet ve hırs, sonra hased ve kibr,
sanki damarında kan, bedende can gibidir.

Hepsi sana düşmandır, kuvvetlenirse bunlar,
senin hükmünden çıkıp, sana baş kaldırırlar.

Hikâye olunduğuna göre, bir kâdî (hâkim), bir gün Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin huzûruna gelerek, "Senin bildiğini biz de biliyoruz. Fekat bizim sözümüz insanlara te'sîr etmiyor" dedi. Bunun üzerine, Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri ona şöyle dedi: "Bir mikdâr ceviz al. Bir kaba koyarak onu boynuna as. Memleketde dolaşarak yüksek sesle: "Kim bana tokat atarsa, ona bir ceviz vereceğim" diye bağır ve ceviz bitinceye kadar böyle yap." Bunu yaparsan, sözünün, nasîhatının te'sîr etdiğini görürsün. Kâdî, "Estagfirullah" dedi. Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri: "Günâh işledin. Çünki, seni nefsindeki kibrden kurtaracak şeyler söyliyorum. Sen ise bundan dolayı estagfirullah diyorsun" dedi.

Şey Sa'dî hazretleri yine şöyle buyurdu:

Kimin ucb ve kibr, kalbinde varsa eğer,
hakkı ve hakîkati sanma ki kabûl eder.

Halk bıkkınlık gösterir, böylelerin ilminden,
sıkılırlar hem onun öğüt ve nasîhatinden.

Gökden yağmur yağsa da bir taşın üzerine,
onda bitki nâmına hiçbir şey bitmez yine.

Akllı kimsenin mütevâzi' olması gerekir. Yükseklik tevâzu'dadır. Tevâzu' ise, en fazîletli ibâdetlerdendir.

● Nisâ sûresi, 174.cü âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Ey insanlar! Şübhesiz size Rabbinizden bir burhân geldi. Ve size apaçık bir nûr indirdik.)**

AÇIKLAMA:

Allahü teâlâ bütün mükelleflere hitâben şöyle buyurdu: **(Ey insanlar! Şübhesiz size Rabbinizden burhân** "mu'cizeler" **geldi). Ve size** Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" vâsıtasıyla **apaçık bir nûr**, ya'nî Kur'ân-ı kerîmi **indirdik**. Ya'nî, size, aklî ve naklî delîller geldi. Sizin için hiç bir özr ve behâne kalmamışdır. Burhân, maksadı isbât için getirilen delîle denir.

Kur'ân-ı kerîme nûr denilmesi, îmân nûrunun kalblere gelmesine sebeb olduğundan ve cismler, aydınlıkla görüldüğü gibi, dînin hükmleri de Kur'ân-ı kerîm vâsıtasıyla bilindiğinden dolayıdır.

● Nisâ sûresi, 175.ci âyet-i kerîmesinde buyuruluyor ki, **(Allahü teâlâya îmân edip, Ona sımsıkı sarılanlara** (nefse tâbi' olmakdan ve şeytânın aldatmasından Ona sığınanlara) **gelince, Allahü teâlâ onları kendi katından bir rahmet ve fadla** (lütfa) **koyacak, onları kendine giden doğru bir yola kavuşduracakdır.)**

AÇIKLAMA:

Kendilerine gelen burhân (delîl) gereğince, **Allahü teâlâya îmân edip, Ona sımsıkı sarılanlara**, nefs-i emmâreye uymakdan ve şeytânın aldatmalarından, Ona sığınanlara **gelince, Allah onları kendi katından bir rahmete**, îmân ve amelleri karşılığında, vâcib bir hakkı ödemek için değil, rahmetiyle takdîr etdiği bir sevâba ve buna ilâveten gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, kimsenin akl ve hayâl edemediği **fadla** lütfa **koyacak, onları kendine** giden **doğru bir yola kavuşduracakdır.**

Bu yol, dünyâda islâm dînidir ve âhıretde, Cennet yoludur.

Allahü teâlâ her Peygambere, ümmetine göstermesi için bir delîl (mu'cize) verdi. Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" ise, kendisini de delîl yapmışdır. Diğer Peygamberlerin delîlleri, kendilerinin dışında idi. Mûsâ aleyhisselâmın delîli, asâsında ve oniki pınârın fışkırdığı taşda idi. Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" bizzat kendisi, delîl idi.

Onun gözleri delîldi. O buyurdu ki: **(Benden önce rükü' ve secdeye gitmeyin. Zîrâ ben sizi önden gördüğüm gibi, arkamdan da görürüm.)**

Görmesinin delîli, **(Gözü gördüğünden sapmadı ve onu aşmadı)** meâlindeki Necm sûresi 17.ci âyet-i kerîmesidir.

Burnunun delîli, **(Ben Rahmânın nefesini Yemen tarafından almakdayım)** hadîs-i şerîfidir.

Dilinin mu'cizesi, **(O kendinden birşey söylemez. Onun söylediği ancak Allahü teâlânın vahyidir)** âyet-i kerîmesidir. Onun "sallallahü aleyhi ve sellem" tükrüğü de delîldir. Câbir "radıyallahü anh" şöyle anlatır: Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" Hendek gazâsında, **(Ben gelinceye kadar hamurunuzu ekmek yapmayın. Tencerelerinizi ocakdan indirmeyin)** buyurdu. Nihâyet teşrîf etdiklerinde hamura mubârek ağzının suyundan koydu. Hamur bereketlendi. Sonra tencereye de mubârek ağzının suyundan koydu. O da bereketlendi. Câbir "radıyallahü anh" Allahü teâlâya yemîn ederek şöyle dedi: "Bin kişiydiler. Hepsi yiyip gitmesine rağmen, tenceremiz hiç birşey eksilmeden kaynıyor, hamurumuzda da hiçbir azalma olmadan ekmek yapılıyordu.

Mubârek tükrüğünün mu'cize olduğunun diğer bir delîli şudur. Hayber muhârebesinde Alînin "kerremallahü vecheh" gözü ağrıyordu. Peygamber efendimiz onun gözüne mubârek tükrüğünü sürdü. Allahü teâlânın izniyle gözü iyileşdi.

Mubârek elinin mu'cize olmasının delîli, **(Atdığında sen atmadın. Lâkin Allahü teâlâ atdı)** meâlindeki Enfâl sûresi 17.ci âyet-i kerîmesi ve elinde taşların tesbîh etmesidir. Attârî "rahmetullahi aleyh" şöyle buyurdu:

O, zerreleri bile çağırdı, etdi da'vet,
taşlar, onun avucunda söylüyordu şehâdet.

Mubârek parmağının mu'cizesi, parmağıyla aya işâret etdiğinde, ikiye bölünmesidir. Hattâ Hira dağı, ikisinin arasında görüldü.

O işâret edince, ay bölündü ikiye,
batmışken, çıkdı güneş, onun fermânı ile.

Parmakları arasının mu'cizesi: Parmakları arasından su çıkıp, büyük bir kalabalığın ondan kanıncaya kadar içmesi ve ihtiyâcları olan suyu da berâberlerinde götürmeleridir.

Mubârek göğsünün mu'cizesi: Nemâz kılarken mubârek göğsünden kaynayan tencerenin fokurtusuna benziyen bir ses işitilmesidir.

Kalbinin burhânı, iki gözü uyuduğu hâlde mubârek kalbi uyumazdı. Allahü teâlâ, buyurdu ki: **("Onun gördüğünü kalb yalana çıkarmadı" ve "Biz senin göğsünü genişletmedik mi?)** ve **(Cebrâîl aleyhisselâm, senin kalbine Kur'ân-ı kerîmi indirdi.)**

Böyle delîller, mu'cizeler çokdur. Bunların en büyüklerinden biri, mi'râc hâdisesidir. Hattâ Ka'be kavseyni geçip, Ev ednâ makâmına kavuşmuşdur. Ya'nî Allahü teâlâya çok yakın olmuşdur. İşte bu da temâmen Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" mubârek zâtına mahsûs bir mu'cizedir. Ondan önce hiçbir Peygambere bunun benzeri verilmemişdir.